Ова књига се убраја међу веома ретке домаће радове који третирају проблем корупције у полицији. Њен научни допринос се огледа у ширењу фонда сазнања о недовољно теоријски обрађеној и емпиријски истраженој појави. Уз то, ауторов методолошки приступ проблему и начин на који је изложио материју несумњиво ће подстаћи даља истраживања и бити добар путоказ онима који ову појаву буду изучавали у будућности. Аутор указује на важност преиспитивања и могуће правце унапређивања постојећих мера и механизама супротстављања корупцији у полицији, што монографији даје и практични значај.

Извод из рецензије

ISBN 978-86-7020-389-1

9 788670 203891

КОРУПЦИЈА У ПОЛИЦИЈИ
КРИМИНОЛОШКА ПЕРСПЕКТИВА

Зоран Кесић

Зоран Кесић

КОРУПЦИЈА У ПОЛИЦИЈИ

КРИМИНОЛОШКА ПЕРСПЕКТИВА

Београд, 2017

Едиција *Монографије*
Књига 32

На задњој корици слика Петера Ван Халена
(Peter van Halen, 1612–1687) *Куга Филистинаца у Ашдоду*.

Зоран Кесић

КОРУПЦИЈА У ПОЛИЦИЈИ
КРИМИНОЛОШКА ПЕРСПЕКТИВА

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Београд, 2017

КОРУПЦИЈА У ПОЛИЦИЈИ – КРИМИНОЛОШКА ПЕРСПЕКТИВА
Едиција *Монографије*
Књига 32

Издавач
КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКА АКАДЕМИЈА
Београд, Цара Душана 196 (Земун)

За издавача
проф. др ГОРАН БОШКОВИЋ
вршилац дужности декана Академије

Аутор
доц. др ЗОРАН КЕСИЋ

Рецензенти
проф. др ЂОРЂЕ ИГЊАТОВИЋ
проф. др ЂОРЂЕ ЂОРЂЕВИЋ
проф. др БИЉАНА СИМЕУНОВИЋ-ПАТИЋ

Уредник
проф. др РАДОСАВ РИСИМОВИЋ

Лектор
ОЛИВЕРА ЈЕЗДИМИРОВИЋ

Дизајн корица
мр НЕБОЈША КУЈУНЏИЋ

Компјутерска припрема слога
ДРАГОЉУБ МИЛУТИНОВИЋ

Тираж
100 примерака

Штампа
Универзал, Чачак

Овај рад је резултат научноистраживачког пројекта под називом „Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције“. Пројекат финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2015–2019). Руководилац пројекта је проф. др Биљана Симеуновић-Патић.

©2017 Криминалистичко-полицијска академија, Београд

ISBN 978-86-7020-389-1

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР XI

УВОД 1

Први део

ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

Поглавље I: Појам и појавни облици корупције у полицији 9

1. Дефинисање појма полицијске корупције 9

1.1. Корупција као вид полицијске девијантности 10

1.2. Различита тумачења корупције у полицији 17

1.3. Разграничење коруптивног понашања од блиских појава као прилог дефинисању корупције у полицији 24

1.3.1. Корупција и сукоб интереса у раду полиције 25

1.3.2. Класична корупција и корупција процеса 29

1.4. Разматрање конститутивних елемената дефиниције полицијске корупције као покушај универзалног одређења ове појаве 35

1.4.1. Радња извршења 35

1.4.2. Однос између актера 38

1.4.3. Тренутак исплате 39

1.4.4. Врста добити 41

1.4.5. Вредност добити 42

1.4.6. Прималац добити 48

2. Манифестације корупције у полицији 50

2.1. Разматрање појединих класификација корупције у полицији 51

2.2. Специфични облици коруптивних пракси у полицији 55

2.2.1. Корупција ауторитета 58

2.2.2. Надокнада за услугу 59

2.2.3. Заштита илегалних активности 60

2.2.4. Намештање случаја 63

2.2.5. Интерне исплате 65

2.2.6. Заштита информатора 66

Поглавље II: Фактори ризика од појаве корупције у полицији 69

1. Преиспитивање доприноса појединих фактора настанку корупције у полицији 72

1.1. Лични недостаци, склоности и навике 72

1.2. Незадовољство на радном месту 76

1.3. Право на дискреционо одлучивање 79

1.4. Етичка клима у организацији 82

1.5. Недостаци и пропусти у контроли корупције 86

1.6. Група динамика 90

1.7. Структура прилика за корупцију у радном окружењу 94

1.8. Перцепције и ставови о корупцији у јавности 98

Поглавље III: Последице корупције у полицији.....101

1. Подривање владавине права 102

2. Неповерење и отпор грађана 104

3. Финансијски трошкови 107

4. Последице за полицију и њене припаднике 109

Поглавље IV: Контрола корупције у полицији 111

1. Општа обележја контроле полицијског поступања 111

1.1. Суштина и сврха контроле полиције 111

1.2. Облици и механизми контроле полиције 114

1.2.1. Електронска средства као особени извори контроле полиције 118

1.3. Унутрашња и/или спољашња контрола – избор приоритетног облика контроле полиције 120

1.3.1. Преиспитивање интерног и екстерног система контроле полиције 121

1.3.2. На путу ка интегрисаном систему контроле полиције.... 127

2. Специфичности супротстављања корупцији у полицији..... 130

2.1. Јачање професионалног интегритета 132

2.2. Смањење прилика и могућности за коруптивно понашање..... 135

2.3. Контрола и ограничености примене дискреционе оцене..... 137

2.4. Развијање капацитета за откривање и расветљавање корупције 141

2.5. Узбуњивање и заштита узбуњивача..... 146

Други део

КОРУПЦИЈА У ПОЛИЦИЈИ КАО ПРЕДМЕТ НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА

Поглавље I: Преиспитивање домета појединих методолошких приступа у поступку научног истраживања корупције у полицији 151

1. Статистичка анализа корупције у полицији 156

2. Испитивање ставова о корупцији у полицији 165

3. Индивидуалистички приступ истраживању корупције у полицији..... 175

Поглавље II: Искуства и резултати једног научног истраживања корупције у полицији 193

1. Статистички показатељи 196

1.1. Подаци о криминалитету полицијских службеника 199

1.1.1. Дистрибуција издвојених кривичних дела према параметрима из кривичних пријава 203

1.2. Подаци о жалбама грађана на рад полиције и поступање полицијских службеника 215

2. Резултати анализе правоснажних пресуда 227

2.1. Карактеристике догађаја 230

2.2. Карактеристике актера 235

2.3. Карактеристике поступка 238

3. Резултати анализе садржаја медијског извештавања 243

4. Резултати испитивања перцепције, ставова и вредносних судова о корупцији у полицији и њеној контроли 257

4.1. Мишљења о корупцији у полицији 265

4.2. Процене фактора корупције у полицији 272

4.3. Ставови о постојању корупције у полицији и искуству с њом 274

4.4. Ставови према искушењима корупције 280

4.5. Мишљења о контроли корупције у полицији 288

5. Резултати студија случаја 296

5.1. Први случај 298

5.2. Други случај 306

5.3. Трећи случај 311

6. Осврт на кључне резултате истраживања 316

6.1. Статистички показатељи 316

6.2. Резултати анализе правоснажних пресуда 317

6.3. Резултати анализе садржаја новинских чланака 318

6.4. Резултати анкетирања 318
6.5. Резултати студија случаја..... 323

ЗАКЉУЧАК.....325

ЛИТЕРАТУРА.....335

РЕГИСТАР ПОЈМОВА 345

РЕГИСТАР ИМЕНА 349

Прилози

Прилог I: Образац за прикупљање података из правоснажних пресуда 357

Прилог II: Упитник о корупцији у полицији (намењен анкетирању непосредних извршилаца) 363

Прилог III: Упитник о контроли незаконитости у раду полиције (намењен анкетирању припадника интерног система контроле) 371

Прилог IV: Оријентациона питања за интервју (намењена интервјуисању осуђених припадника полиције).....377

Прилог V: Упитник за васпитаче 379

ПРЕДГОВОР

Једна од првих лекција коју сам научио као питомац у Средњој школи унутрашњих послова у Сремској Каменици и која је још тада у мени дубоко урезала виђење полицијског занимања јесте да „полицајца треба да одликују хладна глава, топло срце и чисте руке“. Чињеница је, међутим, да ти идеали, којима би несумњиво требало да стреми сваки службеник полиције, почињу да бледе од тренутка када млади полицајац спозна право лице своје професије, које је заправо знатно другачије од оног каквог су му представљали током школовања.

Тај, својеврстан „шок реалности“ појачан је сазнањем да, поред правних и етичких норми, поступање полиције битно одређују и неформална правила, углавном дефинисана тренутним околностима и условима рада, али неретко и личним потребама и уверењима. У таквом амбијенту, многобројне полицијске вредности се релативизују, а понекад чак и толико обезвређују да се почињу сматрати хендикепом уместо нужним и неопходним врлинама. Тако поремећен систем вредности представља озбиљну претњу од претварања непожељних и понашања несвојствених припадницима полиције, која треба да буду изузеци, у нова, неписана правила поступања.

Чињеница је да се полицијски службеници налазе пред озбиљним изазовом како да одоле многобројним искушењима с којима се готово свакодневно сусрећу у радном окружењу. Истовремено, они упорно траже адекватан начин како да се растерете огромног притиска, насталог као последица све сложеније и захтевније улоге полицајца у данашњем друштву. Притом, посебно их погађа чињеница да је занимање полицајца, иако часно и надасве опасно, обезвређено и у јавности слабо поштовано.

Стога, немали број њих, видно разочарани и огорчени, решење налази у напуштању полицијске службе или, евентуално, у додатном ангажовању на различитим легалним пословима, настојећи да на тај начин надоместе незавидну финансијску ситуацију. Поједини,

међутим, на изазове и притиске реагују упуштајући се у различите незаконите активности. Додуше, за разлику од оних који то чине након што напусте службу, несумњиво већи проблем представљају они који такве активности скривају под велом службене позиције, професионалног ауторитета и полицијских симбола (униформа и службена легитимација).

Ове појаве су заокупљале моју пажњу још док сам радио у полицијској служби. Уписивањем последипломских студија пружила ми се прилика да се посветим њиховом научном проучавању. Као резултат тих настојања, у априлу 2016. године на Правном факултету Универзитета у Београду одбранио сам докторску дисертацију под насловом *Криминолошки аспекти прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења*, пред Комисијом коју су, поред ментора др Ђорђа Игњатовића, редовног професора Правног факултета Универзитета у Београду, чинили још председник Комисије др Зоран Стојановић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду и чланови др Милан Шкулић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, др Горазд Мешко, редовни професор Факултета за варностне веде Универзитета у Марибору и др Биљана Симеуновић-Патић, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду.

Познато је да је провера резултата истраживања у пракси са ставни део поступка научног сазнања. Истина, оцену и верификацију конкретних резултата могуће је остварити увидом у садржај докторске дисертације. Међутим, с обзиром на то да тај поступак подлеже посебним процедурама, могућност и квалитет вредновања научних сазнања тиме се битно умањују. С друге стране, објављивањем ове монографије провера резултата је знатно олакшана и уједно је пружена прилика да се, поред представника научне и стручне јавности, с конкретном проблематиком лакше упознају сви заинтересовани грађани. Ова одлука је, међутим, створила нову дилему – да ли објавити дисертацију у неизмењеном облику или пак извршити одређене корекције у односу на изворни текст?

Комплексност предмета истраживања докторске дисертације, а који је обухватао одређена насилничка и коруптивна кривична дела, као и суштинска различитост проучаваних појава пресудно су утицале на то да се садржај доктората продуби и да се објаве две монографије – једна о корупцији у полицији, а друга о насиљу полиције,

тачније о незаконитој употреби средстава принуде. На такву одлуку је додатно утицала чињеница да је у поступку израде докторске дисертације прикупљено доста грађе која није уврштена у финални текст.

Тиме је књига *Корупција у полицији: криминолошка перспектива* битно проширена и обогаћена новим садржајима у односу на изворни текст, а посебно њен први (теоријски) део, где су највеће измене у разматрањима појма полицијске корупције. За разлику од докторске дисертације, где су конститутивни елементи теоријске дефиниције полицијске корупције само поменути, у овом раду су сви ти елементи детаљно размотрени с циљем изналажења једног универзалног одређења ове појаве. Поред тога, додато је и потпуно ново поглавље – Разграничење коруптивног понашања од блиских појава као прилог дефинисању корупције у полицији, у којем је сагледан однос коруптивног понашања према сукобу интереса у раду полиције и тзв. корупцији процеса, односно корупцији племенитог повода. Такође, део у којем се анализирају појавни облици корупције у полицији проширен је новим поглављем – Специфични облици коруптивних пракси у полицији, где се, сходно наслову, разматрају неки особени видови корупције у том сектору.

Део посвећен факторима ризика од настанка корупције у полицији није претрпео суштинске измене. Заправо, сама структура и концепт излагања остали су готово непромењени у односу на докторску дисертацију. Међутим, излагање сваког фактора понаособ је освежено и у појединим сегментима оснажено новим аргументима, који се углавном везују за конкретне криминолошке теорије. Такође, у овом делу рада, уз раније обрађене факторе ризика, анализирано је и право полицијских службеника на дискрециони одлучивање, у смислу особеног фактора корупције.

За разлику од свих других поглавља, која су делимично или значајно проширена, поглавље које се односи на виктимолошку димензију и последице проучаване појаве скраћено је у односу на текст дисертације из крајње објективних разлога. Конкретно, избачен је део где се разматрају поједини виктимолошки аспекти (који су, иначе, били посвећени насиљу полиције као другом, важном сегменту дисертације), будући да је у случају корупције, сходно њеној природи, та дискусија била беспредметна.

То се, ипак, не би могло рећи и за последице корупције, с тим што њихово излагање није претрпело значајније измене. Тачније, због

ужег предмета анализе у односу на докторску дисертацију, у овом делу је концепт излагања појединачних последица прилагођен искључиво проблему корупције у полицији. Притом, у односу на изворни текст, у овом делу рада су размотрене и последице које коруптивно понашање полицијских службеника ствара унутар саме полиције, тачније због чијег постојања одређене последице трпе полиција и њени припадници.

Последње поглавље теоријског дела рада, које се односи на контролу корупције у полицији, такође је претрпело значајне измене у односу на текст докторске дисертације. Поред анализе општих обележја контроле полиције и њених појединачних облика, у овом поглављу је посебно размотрен проблем избора приоритетног облика контроле рада полиције. Ипак, сходно самом предмету рада, највећа пажња је посвећена супротстављању корупцији у полицији, тако да су структура и концепт излагања остали готово непромењени у односу на докторску дисертацију. Међутим, разматрање појединачних мера и механизама контроле делимично је освежено указивањем на нове тенденције у области контроле корупције у полицији у свету и у Србији. Такође, сходно изменама дела посвећеног анализи фактора ризика, у овом делу рада је раније обрађеним мерама и механизмима супротстављања корупцији у полицији придодата и анализа још једне особене мере – контрола и ограничење употребе дискреционе оцене у раду полиције.

У другом (емпиријском) делу ове монографије, корупција у полицији се третира као предмет научног истраживања. Сходно томе, на почетку излагања, а у оквиру засебног поглавља, читаоцима и будућим истраживачима корупције у полицији предочавају се одређене смернице у избору методолошког приступа, али и указује на проблеме и ограничености њихове појединачне примене у истраживању ове појаве. Такође, у овом делу рада се скреће пажња на низ практичних проблема с којима се научници могу сусрести при истраживању корупције у полиције и уједно им се нуде савети како да те препреке превазиђу.

Друго поглавље, под насловом Искуства и резултати једног научног истраживања корупције у полицији, конципирано је тако да су у њему превасходно изложени резултати истраживања спроведеног за потребе израде поменуте дисертације (тачније њеног дела који се односи на корупцију у полицији), док детаљније информације о

дизајнирању тог истраживања читаоци могу пронаћи у садржају саме дисертације. Додуше, тамо где се то чинило сврсисходним, а као вид илустрације, поређења и провере, коришћени су и подаци произашли из још неких истраживања ове појаве, спроведених у скорије време у Србији и у свету.

Иако су структура и концепт излагања остали говото непромењени у односу на садржај докторске дисертације, читаоци се у овом поглављу ипак могу упознати с још неким резултатима поменутог истраживања, а који нису уврштени у коначну верзију дисертације. Конкретно, у делу у којем се износе резултати анализе кривичних пријава, у докторској дисертацији су сагледани само подаци који се односе на дело примања мита, док су у овом раду ти подаци упоређени с пријавама поднетим против полицијских службеника за дела злоупотребе службеног положаја и одавања службене тајне.

Излагање резултата анализе правоснажних пресуда такође је делимично обогаћено, у смислу што су овде ти подаци, за разлику од докторске дисертације у којој су сагледане само пресуде донете у поступцима вођеним за дело примања мита, упоређени с пресудама изреченим у поступцима вођеним против полицијских службеника за дело злоупотребе службеног положаја. Још једна измена у односу на докторску дисертацију извршена је у делу који се односи на резултате испитивања полицијских службеника, тако што су мишљења испитаника о контроли корупције у полицији допуњена још неким њиховим ставовима и личним импресијама.

Судећи према њеном садржају, ова књига се бави широким спектром питања. Међутим, аутор је и поред тога свестан да су неки проблеми могли детаљније да се обраде. Упркос томе, постоје жеља и надање да ће текст изазвати довољну пажњу научне и стручне јавности и подстаћи нова истраживања, која ће проширити постојећа сазнања и допринети изналажењу ефикасних начина за супротстављање корупцији не само у полицији већ и у српском друштву уопште.

Међутим, чак и ако ова књига доживи судбину да само скупља прашину у запећку неке библиотеке, ја ћу и даље бити срећан што сам успео да је напишем, упркос спотицањима на која сам наилазио и упозорењима да одустанем од истраживања незаконитих појава у раду полиције, јер тиме, наводно, само имплицирам злу вољу према овој професији и њеним припадницима. Истина је, заправо, да су ова

књига и истраживање које јој је претходило настали из сасвим другачијих побуда. Осећајући моралну обавезу и дуг према професији чији сам припадник преко двадесет година, тежио сам ка што објективнијој анализи појаве корупције у српској полицији, како бих на тај начин јасно указао на димензију и озбиљност овог проблема.

Огрешио бих се када бих све заслуге за настанак ове монографије и истраживање које јој је претходило себи приписао, јер је то далеко од истине. Због тога осећам обавезу да се захвалим свим драгим људима који су ми у томе пружили значајну помоћ и подршку. Ту, пре свега, мислим на колеге полицијске службенике, који су пристали да непосредно учествују у истраживању ове деликатне појаве, али и на службенике Дирекције полиције, Сектора унутрашње контроле Министарства унутрашњих послова, Сектора за аналитику и информационе технологије, Управе полиције и подручних полицијских управа, службенике Управе за извршење кривичних санкција и казнено-поправних установа, као и тужиоце и судије основних, виших и апелационих судова широм Србије. Иако сваки од њих заслужује да га поименице поменем, надам се да ће ми опростити што то нећу учинити јер је њихов број заиста велики.

Међутим, не смем прећутати чињеницу да су ме многи од њих уверили да борба против корупције није утопија. Наравно, било би сувише наивно очекивати да се корупција може искоренити за кратко време, посебно ако се има у виду да је она системски проблем који се не тиче само полиције већ читавог друштва. Али, управо због тога, сви морамо бити свесни чињенице да свако од нас треба да дâ свој допринос супротстављању корупцији, јер је само на тај начин извесно и могуће остварити видљиве резултате.

Аутор

Књигу посвећујем супрузи Рајни и кћерки Уни,
мојим анђелима и мојим светионицима.

Пробуди се праведности вечна, устај!
Не дај сили харати своју децу.
Не дај злу хранити се добротом.
Не дај мочвари прогутати чисте.
Праведности, удари стрелом немани
што су залутале међу поштене људе.
Праведности, пробуди се, сићи!
Голем те посао чека на овој земљи!

Марија Јурић-Загорка

УВОД

Криминалне појаве су заокупљале пажњу научника различитих оријентација, што је допринело стварању изузетно богатог криминолошког наслеђа. Битна прекретница у изучавању злочина настала је увођењем интеракционистичке перспективе у криминологију 1960-их година, када је предмет те науке проширен на поље социјалне реакције. Тиме је пажња истраживача преусмерена са оних који крше правила на оне који та правила стварају, тумаче и примењују. Нове околности су довеле полицију у центар интересовања многих истраживања. Од тада, поред уобичајених тема о историјату, функцији и организацији полиције, значајна пажња се посвећује и проблему девијантног и противзаконитог понашања полицијских службеника. Истраживању овог сегмента деловања полиције допринела је плејада криминолошки оријентисаних аутора, међу којима су се посебно истакли Игон Битнер (Egon Bittner), Џејмс Вилсон (James Wilson), Џером Сколник (Jerome Skolnick), Херман Голдстин (Herman Goldstein) и Дејвид Бејли (David Bayley).

У њиховим студијама се бележи значајан методолошки заокрет у односу на дотадашња истраживања рада полиције, у којима се предност даје етнографском приступу и посматрању са учествовањем. Пошто су припаднике полиције и њихово поступање опажали у природно насталим ситуацијама, истраживачи су могли да документују свакодневне норме и вредности које су усмеравале рад полиције на терену. Једно од најважнијих открића је био очигледан диспаритет између јавног имиџа полиције и реалности њеног свакодневног рада.

Поред права, као извора формално обавезујућих норми поступања, примећено је да на рад полиције снажно утичу и многобројна неформална правила, уверења и вредности.

Важан помак у теоријском промишљању и научном сагледавању злочина и његове контроле начинили су радикални криминолози. У њиховим радовима су приметна упозорења на све чешће злоупотребе полиције, пре свега од стране носилаца политичке и економске моћи, с циљем тенденциозне и политички конструисане контроле криминалитета. Под утицајем тих схватања, многи аутори се све више усредсређују на незаконито понашање субјеката формалне контроле, а посебно припадника безбедносних и обавештајних служби. Као исход таквих промишљања нарочита пажња се придаје проблему дискриминације у раду полиције,[1] посебно према припадницима најнижих социјалних слојева и друштвено маргинализованих група, али и коруптивним везама на највишем државном нивоу, а у које су неретко укључени и највиши полицијски руководиоци.

Чињеница је да би циљ сваке демократски опредељене државе требало да буде да обезбеди обављање полицијских дужности и задатака у складу са одредбама позитивних прописа и уз поштовање основних људских права и слобода. Заправо, од полицијских службеника се с правом очекује да буду репрезенти законитог понашања јер их на то, пре свега, обавезује њихова функција. Међутим, о томе да стварност неретко демантује правила можда најбоље сведоче резултати раније спроведених истраживања у свету, који указују на постојање различитих видова незаконитог поступања полиције. Истина, већина таквих поступака подразумева прекорачење овлашћења, тачније погрешну примену службених мера и радњи, што је најчешће последица нехата полицијског службеника. Ипак, у полицијској пракси се неретко бележе и понашања која, у најмању руку, нису својствена припадницима полиције. Многа од њих заправо представљају злоупотребу овлашћења, међу којима корупција заузима значајно место.

Заокупљеност научне и стручне јавности проблемом корупције у полицији доказује све чешће организовање саветовања и скупова посвећених анализирању овог проблема. Такође, постојећа литература обилује радовима у којима се тема корупције у полицији разматра с теоријског и емпиријског становишта. Приметно је, међутим, да

1 Видети: Зекавица, Р., Кесић, З., Дискриминације у раду полиције: феноменолошка димензија, *Теме*, Год. 30, број 1/2016, стр. 53-68.

се већина научних истраживања корупције у полицији ограничава на земље тзв. западне демократије, а пре свих на подручја Сједињених Америчких Држава и Велике Британије. Истина, у последње време је и у региону Балкана повећано интересовање за проучавање ове појаве, а један од примера је и научно истраживање спроведено на подручју Босне и Херцеговине у периоду од 2002. до 2004. године.[2]

Када је реч о Републици Србији, заинтересованост научне и стручне јавности за проблем корупције приметна је већ годинама уназад. Међу многим ауторима који су допринели потпунијем сагледавању ове појаве посебно се издвајају Слободан Вуковић, Борис Беговић, Јован Ћирић, Бранислав Симоновић и Немања Ненадић. На основу доступне литературе може се закључити како се у Србији све до недавно појави корупције углавном приступало начелно и, пре свега, теоријски. Међутим, управо су ти радови послужили као полазиште и значајан ослонац у писању ове књиге, због чега ће у самом тексту често бити позивања на њихов садржај.

Вредно је, такође, поменути да се у појединим научним истраживањима, посвећеним проблему корупције у Србији, придавао одређен значај и корупцији у полицији. У ствари, пошто су у питању превасходно била истраживања јавног мњења, корупција у полицији се у тим студијама углавном помињала превасходно у контексту става грађана и то обично тако што су испитаници међу области у којима је раширена корупција (поред царине, здравства, просвете, правосуђа) сврставали и полицију.[3]

За разлику од тих истраживања, резултати научне студије *Корупција у јавној управи*,[4] коју је реализовао истраживачки тим Криминалистичко-полицијске академије у Београду у периоду од 2010. до 2012. године, нуде нешто детаљније показатеље корупције у полицији у Србији. Иако се и наведеној научној студији може замерити што се проблемом корупције у полицији бави узгредно и парцијално,

2 Видети: Maljević, A. *et al.*, *Otvoreno o policiji i korupciji*, Sarajevo, 2006.

3 Видети: Гредељ, С., Гавриловић, З., Шолић, Н., *Професија (и) корупција: активирање професионалних удружења у борби за интегритет професија и против корупције*, Београд, 2005; Антонић, Д. и др., *Корупција у Србији*, Београд, 2001; Беговић, Б. и др., *Корупција у Србији: пет година касније*, Београд, 2007; Gavrilović, Z. *et al.*, *Borba protiv korupcije u Srbiji: alternativni izveštaj*, Beograd, 2013.

4 Видети: Симеуновић-Патић, Б., Ђорђевић, Ђ., Нека обележја корупције у јавној управи у Републици Србији: резултати емпиријског истраживања. У: *Корупција у јавној управи* (стр. 201–238), Београд, 2011.

неспорно је да су овако конципирана истраживања оправдана и значајна, посебно уколико се корупција посматра као системски проблем.

Ипак, извесно је да сагледавањем феномена корупције у полицији у ширем контексту није могуће увидети а тиме ни детаљније размотрити њене многобројне специфичности. За то су свакако погоднија истраживања која се фокусирају само на стање у полицији, каквих је, међутим, мало.[5] Управо су због те чињенице њихови резултати драгоцени, а позивање на њих чешће у овом раду.

Услед непостојања егзактних показатеља, представе о некој конкретној појави обично се заснивају на утиску створеном из личног искуства или на основу медијских извештаја. Лично искуство, ипак, може пре да представља изузетак него правило, док медији, оптерећени сензационализмом и тежњом ка задовољењу укуса конзумената, конкретном проблему обично приступају површно и селективно. Стога, да би се пружила прилика критичком вредновању постојећег стања у Републици Србији на основу резултата емпиријских истраживања а не слободних и својевољних процена, потребно је извршити криминолошку анализу корупције у полицији. Овакав избор је оправдан чињеницом да једино криминолошка перспектива омогућава систематски приступ сагледавању једног надасве сложеног феномена какав је корупција у полицији.

Наиме, познато је да криминологија свој предмет посматра из три различита аспекта – феноменолошког, етиолошког и виктимолошког. Разматрање корупције у полицији кроз ове три равни пружа прилику за сагледавање њених појавних облика и размера, за преиспитивање доприноса одређених фактора настанку и развоју конкретних појава, али и за указивање на специфичност последица таквог поступања полиције на индивидуалном и друштвеном нивоу. Поред тога, приметно је да се у криминологији у последње време наглашава разматрање процеса друштвене реакције. Штавише, резултати добијени истраживањем тог сегмента криминалног феномена кључни су за процену практичног значаја и примењивости тих резултата у пракси, у смислу њихове употребљивости у супротстављању конкретној криминалној појави. Имајући то у виду, у раду је нарочита пажња посвећена супротстављању корупцији у полицији.

5 Видети: *Strateška-obaveštajna procena korupcije*, Beograd, 2012; Đorđević, S., *Procena korupcije u policiji u Srbiji*, Beograd, 2014; Šumi, R., Laličić, L., *Analiza rizika o mogućnostima i stvarnim razmerama korupcije u policiji u Srbiji*, Beograd, 2015.

Даље треба подсетити на чињеницу да криминологија има специфичан, „дуалан“ карактер, у смислу да истовремено представља теоријску и емпиријску науку. Сходно томе, овај рад, који има претензије да буде криминолошка студија, сублимираће у себи теоријске поставке и резултате емпиријских истраживања. Овакав приступ омогућава да се утврди мера у којој резултати конкретних истраживања имају упориште у постојећим теоријама, док истовремено омогућава преиспитивања важности и актуелности тих истих теорија у објашњењу добијених резултата.

Први део

ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

ПОЈАМ И ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

I

ПОГЛАВЉЕ

1. ДЕФИНИСАЊЕ ПОЈМА ПОЛИЦИЈСКЕ КОРУПЦИЈЕ

Познато је да дефинисање одређене појаве представља први и неизоставни корак у њеном научном сагледавању. Заправо, прецизно и недвосмислено дефинисање је кључни предуслов успешности научног истраживања конкретне појаве. Међутим, свако ко за предмет свог истраживања изабере корупцију у полицији, већ на самом почетку наилази на проблем како да дефинише појаву коју намерава да истражи.[6]

Увидом у многобројне стране и домаће изворе установљено је да у свету тренутно не постоји јединствено одређење појма **полицијске корупције** (енгл. *police corruption*).[7] То, додуше, и не треба да нас чуди будући да ни значење појма корупције у општем смислу није потпуно јасно. Уопштено, корупција се посматра на неколико начина:

- *медицински* – корупција је болест односно „рак рана“ друштва;
- *правни* – корупција је кршење закона у виду злоупотребе положаја;
- *етички* – корупција је кршење етичких начела с циљем стицања користи;
- *друштвени* – корупција је друштвена девијација.[8]

6 Видети: Кесић, З., Теоријско дефинисање корупције у полицији, *Безбедност*, Год. 54, број 2/2012, стр. 134-150.

7 Неспорно је да корупција представља универзалну категорију, те да се, сходно томе, израз „полицијска корупција“ користи само да би се коруптивне појаве у полицији издвојиле из општег контекста и тиме омогућило независно сагледавање специфичности корупције у том сектору.

8 Gavrilović, Z. *et al.*, *op cit.*, str. 45.

Очигледно је да је корупција сложен феномен који у себи обједињује више понашања односно различитих инкриминација. Истина, ни о овом питању не постоји сагласност у свету.[9] Услед значајних одступања у схватању корупције, па тиме и корупције у полицији, литература из ове области подсећа на „папазјанију" у коју сваки аутор ставља оно за шта мисли да ту припада. Овакав приступ уноси приличну забуну у тумачењу а тиме и у дефинисању конкретне појаве. Ипак, већина аутора се слаже с констатацијом да је коруптивно понашање специфичан облик једног ширег феномена, углавном познатог као **полицијска девијантност** (енгл. *police deviance*).[10]

1.1. Корупција као вид полицијске девијантности

Да би се боље разумеле девијантне појаве у раду полиције, мора се поћи од дугогодишње традиције социјалне патологије у проучавању девијантног понашања. Искуства те науке, међутим, сугеришу да дефинисање девијантности није нимало једноставно јер је, пре свега, у питању релативна категорија - тумачење конкретног понашања као девијантног или прикладног (примереног) битно зависи од обичајних

9 Илустрације ради, у „Европском изворнику података о криминалитету и статистици кривичног правосуђа" за 2010. годину (*European sourcebook of crime and criminal justice statistics*) под корупцију у јавном сектору подводи се следеће: активно и пасивно подмићивање; посредовање у корумпирању; саучесништво; подмићивање домаћих и страних држављана; уцена од стране тих лица; нуђење вршиоцима јавних овлашћења добити која се не стиче тренутно; покушај таквих дела. Међутим, неке од земаља, чији извештаји сачињавају део поменутог изворника, не предвиђају корумпирање страних званичника (Молдавија, Португал, Русија), шест држава не предвиђа изнуђивање новца или других добара које врше чиновници, а једна (Румунија) „корумпирање с одложеним деловањем". С друге стране, законодавства седам земаља (Бугарска, Естонија, Летонија, Литванија, Русија, Словачка и Турска) изједначавају корупцију у јавном и приватном сектору, а њих пет додају као радњу извршења и корумпирање званичника који обављају послове у изборима (цитирано према: Ignjatović, Đ., *Komparacija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*, Beograd, 2013, str. 40-41).

10 Овај израз се углавном користи као заједнички назив за сва одступајућа и непримерена понашања припадника полицијске професије. Додуше, у англосаксонској литератури се могу наћи још неки изрази за ову појаву, као што је, на пример, *police misconduct*, који би се могао слободно превести као „рђаво понашање полиције". Конкретно, Чемпион (Champion) дефинише овај појам као „нелегално и/или неморално поступање припадника полиције којим се крше законске норме и дискредитује положај полицајца и полицијске професије уопште" (цитирано према: Champion, D., *Police misconduct in America*, Santa Barbara, 2001, p. 2).

норми и система вредности у једном друштву, али и од контекста конкретне ситуације, док прилично екстензиван карактер социјалних девијација само додатно компликује његово прецизно дефинисање. Сложеност овог феномена доказују и концептуалне поделе унутар социјалне патологије. Многобројне дефиниције и различита становишта могли би се сумирати у четири доминантне перспективе девијантности: 1) статистичка, 2) апсолутистичка, 3) реактивистичка и 4) нормативистичка.[11]

Идентификација полицијских девијација била би готово немогућ задатак када не би постојали неки општи стандарди друштвено прихватљивог понашања. Отуда се чини да је за разумевање девијација у полицији најкорисније дискутовати унутар тзв. нормативистичке перспективе. Крећући се унутар тог дискурса, неки аутори сматрају да одступајуће понашање треба дефинисати као „кршење одређених норми, које се могу дефинисати као друштвена очекивања или смернице за понашање“[12]. Сходно томе, могло би се закључити да је појединац девијантан када његови поступци излазе изван граница прихватљивог понашања, које је установила одређена група. У том смислу, девијантност зависи колико од социјалног тумачења самог понашања толико и од перцепције чинилаца социјалне контроле. Нормативна дефиниција девијантности тиме обухвата интерактивни процес, у који су укључени социјални актери, околности и предвиђене норме понашања.

Посматрано у контексту рада полиције, овакво тумачење је засновано на постојању нормативног система сачињеног од две компоненте:

1) *екстерне норме* – развијене изван полицијске професије, а примењују се на полицајце као и на све остале грађане (на пример, кривични законик), и

2) *интерне норме* – развијене унутар полицијске организације као средство за дефинисање вредности и успостављање очекиваних стандарда понашања њених припадника (на пример, етички кодекс).

Важно је, међутим, истаћи да, поред формалних смерница, на понашање полицијских службеника утиче и неформални систем вредности као резултат колективног искуства стеченог у обављању

11 Видети: Кесић, З., Појам и систематизација полицијских девијација, *Култура полиса*, Год. 9, посебно издање, број 1/2012, стр. 323-342.

12 Kappeler, V., Sluder, R., Alpert, G., *Forces of deviance: understanding the dark side of policing*, Long Grove, 1998, p. 15.

полицијских задатака. Тако сложен скуп вредности и норми прилично компликује објашњење девијација у полицији. Проблем је додатно усложњен и тиме што су формални (законски) и неформални (поткултурни) нормативни системи неретко у супротности. Отуда су тумачења која полицијску девијантност представљају као активност која истовремено крши и формални и неформални нормативни систем прилично дискутабилна.

Управо такав приступ заступају Баркер (Barker) и Картер (Carter), што је посебно видљиво у сегменту њихове дефиниције у којем кажу да „организациони стандарди понашања потичу из правила и одредби полицијске управе, али и из очекивања колега“[13] (подвукао аутор). Будући да се формалне норме и очекивања колега полицајаца неретко разликују, самим тим се и поимање девијација у полицији различито тумачи. Тачније, због постојећег антагонизма, формални и неформални нормативни системи се међусобно искључују, чиме се додатно отежава правилно тумачење конкретног понашања. Због непостојања консензуса између тих нормативних система, објашњење полицијске девијантности требало би искључиво заснивати на кршењу **формалних** вредности, стандарда и правила понашања. Сходно томе, **девијације у полицији** би се могле дефинисати као *кршења постојећих правних и етичких норми, којима се уређују правила полицијског поступања и примереност понашања полицијских службеника током обављања службене дужности*.

Истина, обједињено посматрање нелегалног и неетичког понашања може изазвати одређене компликације у тумачењу конкретне појаве, пре свега због тога што однос права и морала није у потпуности јасан. Овај проблем би стога требало решити терминолошким и концептуалним раздвајањем, а један од могућих начина је да се из ширег појма полицијске девијантности издвоје понашања и поступци припадника полиције који представљају кршења правних прописа, а који би се могли подвести под заједнички појам полицијске делинквенције. За потребе овог рада такав приступ је посебно значајан, будући да је нагласак на корупцији као једном, пре свега, нелегалном (незаконитом) поступању полиције.

Уместо трагања за адекватном дефиницијом, поједини аутори сматрају да се девијантност у полицији може лакше објаснити уколико се

13 Barker, T., Carter, D., A typology of police deviance. In: *Police deviance* (pp. 3-12), Cincinnati, 1994, p. 4.

пажња усмери на њену манифестацију. Такав приступ, међутим, даје превелику слободу у тумачењу, што доказује и постојећа недоследност у класификацији појавних облика полицијске девијације. Овакво стање захтева одређене интервенције, а пре свих јасну категоризацију и типологизацију. Увођењем реда у наведену област не само да се омогућавају лакше тумачење и детаљније анализирање одступајућих понашања полицијских службеника већ и њихово разграничење од блиских појава. С тим настојањем биће анализиране неке уобичајене класификације, уз указивање на њихове предности и недостатке.

Заступници једне од најцитиранијих подела сврставају све полицијске девијације у две категорије:[14]

1) **злоупотреба ауторитета** - дефинисана је као било који чин полицајца чији је циљ да повреди, увреди или погази људско достојанство, изазове осећање инериорности или прекрши полицијско право и, као таква, има три поткатегорије: *физичка злоупотреба* - сваки поступак полицајца који укључује више силе него што је потребно за извршење службене радње и/или самовољну употребу било којег степена физичке силе против друге особе под изговором вршења службене дужности; *вербална/психолошка злоупотреба* - вербални напад, исмевање, узнемиравање појединца, довођење особе у ситуацију да јој самопоуздање буде пољуљано или умањено, као и претња наношења телесних повреда, под претпоставком да је претња психолошка сила која улива страх одређеној особи, и *правна злоупотреба* - било какво кршење основних људских права појединца, при чему се овај облик злоупотребе често дешава када претходна два облика злоупотребе не постоје.

2) **девијација у професији** – представља девијантно понашање испољено током обављања уобичајених полицијских активности и има две поткатегорије: *непрописно понашање полиције* - кршење смерница полицијске организације, чија је сврха дефинисање прописног и непрописног понашања полицајаца, и *корупција полиције* – забрањена радња која укључује злоупотребу службене дужности ради стварне или очекиване материјалне награде или добити.

Важност ове класификације превасходно је у предочавању екстензивног карактера полицијске девијантности, а посебно њеног вида окарактерисаног као злоупотреба ауторитета. Оваква подела, међутим, садржи и једну нелогичност. Наиме, чини се како би логичније

14 *Ibid.*, p. 6.

било сврстати злоупотребу ауторитета у непрописно понашање, што оно свакако и јесте, барем у смислу у којем га ови аутори тумаче. С друге стране, овакав приступ би се донекле могао оправдати јер јасно разликује полицијске девијације повезане с постизањем организационих циљева (на пример, изнуђивање признања злоупотребом силе) од понашања мотивисаних жељом за остваривањем личне користи.

Чини се да је оваква логика посебно наглашена у следећој подели, која разликује два облика девијантног понашања:

1) **професионалне девијације** - кршење правила у корист запосленог *а на штету организације* (спавање на дужности, избегавање радних обавеза и сл.) и

2) **организационе девијације** - систематско кршење правила *у корист организације*, односно у интересу остваривања организационих циљева.[15]

Важност ове поделе се огледа, пре свега, у предочавању мултифакторске условљености девијација у полицији. Треба подсетити на то да традиционално тумачење девијантности истиче *самомотивацију* полицајаца за кршење прописа, најчешће ради остварења властитих интереса. Заступници оваквог схватања, међутим, занемарују чињеницу да полицајци не крше прописе искључиво ради личне користи већ често и ради остварења организационих интереса (на пример, сузбијање криминалитета). Тада је реч о злоупотреби мотивисаној „племенитим разлогом“ (о чему ће касније бити више речи).

Посебно важан приступ класификовању полицијске девијантности јесте њено степеновање, које Панч (Punch) врши на следећи начин:

1) **лоше понашање** – поступања с ниским нивоом девијантности, када се крше радна дисциплина и интерна правила (пијанство на дужности, кашњење, непоштовање претпостављеног, занемаривање дужности, повреда имовине), а утврђује се у интерном дисциплинском поступку;

2) **корупција** – јединствен појам којим се описује злоупотреба овлашћења, ауторитета, службене заклетве, поверења и права (грађана, осумњичених и колега) и

15 Punch, M., *Police corruption: deviance, reform and accountability in policing*, London, 2009, p. 34.

3) **злочини полиције** – поступање које се састоји у злоупотреби полицијских овлашћења, односно њиховој употреби у сврхе које нису повезане са службом, већ с циљем извршења неког кривичног дела.[16]

Оваквим приступом аутор прави јасну градацију полицијских преступа према њиховој тежини, разликујући притом:

• мање преступе, који углавном подразумевају неетичка понашања,

• озбиљније случајеве кршења прописа у виду злоупотреба овлашћења и

• најозбиљније деликте који, поред тога што су кривично кажњиви, не могу се оправдати ни интересима службе.

Постоји, међутим, један круцијални проблем у оваквом приступу, а који намеће питање оправданости раздвајања корупције и злочина полиције у засебне категорије. То је очигледно резултат екстензивног схватања корупције, што опет представља посебан проблем.

У литератури се, додуше, наилази на донекле сличне поделе, с тим што у њима није било оваквих концептуалних недоумица. Каплер (Kappeler), Слудер (Sluder) и Алперт (Alpert) су очигледно узели у обзир и ову чињеницу приликом класификације полицијских девијација у две групе:

1) **злочини полиције** – употреба овлашћења ради кршења закона у сврхе које нису повезане са службом и

2) **девијације у професији** – поступци полицајца који нису у складу с професионалним стандардима, а чије су најозбиљније форме: а) *корупција* – злоупотреба службене дужности ради стицања личне добити и б) *злоупотреба ауторитета* – садржи три различите компоненте: физичко злостављање употребом прекомерне силе, психичко злостављање грађана узнемиравањем и исмејавањем и кршење основних људских права грађана.[17]

Као што се види, у овом случају *корупција* нема универзално значење већ је само један од видова девијација у професији. Тиме је омогућено њено раздвајање од других видова злоупотребе полицијских овлашћења. Међутим, као и у претходној подели, и овде се намеће питање зашто се израз „злочин полиције“ (енгл. *police crime*) користи искључиво за понашања која нису повезана са службом када се добро зна да постоји читав низ поступака полицајаца предузетих током извршавања службених задатака, а који заправо представљају

16 *Ibid.*, p. 31.

17 Видети: Kappeler, V., Sluder, R., Alpert, G., *op. cit.*, pp. 20–24.

кршење норми кривичног права и, у том смислу, имају карактер кривичног дела односно злочина.

У литератури се, додуше, може наићи и на потпуно супротна гледишта, у смислу да се израз „злочини полиције“ везује искључиво за криминална понашања припадника полиције предузета током обављања службене (полицијске) дужности или непосредно у вези с њом. Како образлаже Шерман (Sherman), „код неких злочина не постоји злоупотреба полицијског ауторитета која ствара прилике да се злочин изврши“.[18] Ми сматрамо да категоријом *полицијски злочин* не треба обухватати сва кривична дела полицијских службеника, јер велики број њих нема никакве везе с радним статусом полицајца. Примери су многобројни – крађа ван дужности, насиље у породици, утаја пореза итд.

Неспорно је да се припадници полиције могу понашати непримерено током обављања службене дужности али и ван ње, односно да такво понашање полицијских службеника понекад има директну везу с остварењем службеног задатка, док у неким случајевима таквим понашањем полицајац настоји остварити лични циљ, односно решити приватни проблем. Иако и у једном и у другом случају може бити реч о кривичном делу, ове две појаве ипак треба разликовати. У том смислу, Клокарс (Klockars) нуди занимљиво објашњење: „Ако полицајци краду с места злочина на које су позвани да спроведу истрагу, они врше полицијски злочин, међутим, ако краду из кућа ван радног времена и без покрића своје полицијске улоге, они су обични лопови.“[19]

То доводи до закључка да се сви девијантни поступци припадника полиције могу разликовати у зависности од тога да ли су предузети током вршења професионалне дужности или непосредно у вези с њом, односно током радног времена, или су пак извршени ван службе односно радног времена. У том смислу, све те девијантне појаве условно се могу поделити на интерне и екстерне, уз напомену да основ конкретне динстинкције, али и пресудан значај у одређивању конкретног поступка као интерне односно професионалне (полицијске) девијације, чини *својство извршиоца*, које је у овом случају опредмећено у професионалном статусу (службеник полиције)

18 Цитирано према: Kane, R., White, M., Bad cops: a study of career-ending misconduct among New York City police officers, *Criminology & Public Policy*, Vol. 8, Issue 4/2009, p. 740.
19 Цитирано према: Newburn, T., *Understanding and preventing police corruption: lessons from the literature*, London, 1999, p. 5.

и располагању правом на примену полицијских овлашћења.[20] Овакав приступ представља битно полазиште за дефинисање појединачних облика полицијских девијантности па тиме и коруптивног понашања као њеног специфичног облика.

1.2. Различита тумачења корупције у полицији

Иако у литератури тренутно не постоји јединствено одређење појма „полицијска корупција", у постојећем шаренилу дефиниција ипак је могуће макар донекле увести ред уколико се користе критеријуми обима и природе понашања који су обухваћени самом дефиницијом. Конкретно, Хјубертс (Huberts) и сарадници разликују ужу и ширу дефиницију корупције – у складу с *ужом* дефиницијом, корупција се представља као понашање којим се крше правила вршењем одређене врсте утицаја, а које је мотивисано личним интересима, односно кршење норми понашања и вредности ради остварења властите користи, док *шира* дефиниција корупцију види као синоним за све видове кршења моралних норми и вредности, без обзира на мотив извршења.[21]

Полазећи од истог критеријума, постојеће дефиниције корупције у полицији, анализиране за потребе овог рада, такође су сврстане у две групе:

1) *уже (конвенционално) одређење* – корупција у полицији се своди на злоупотребу полицијског овлашћења (ауторитета, положаја) с циљем остварења личне користи, обично у виду примања мита, и

2) *шире схватање* – корупција у полицији је синоним за злоупотребу полицијских овлашћења уопште.

Овако подељена тумачења створила су дилеме и оставила отвореним питање која дефиниција најприближније описује праву природу корупције у полицији. Међутим, одговор на ово питање не може се

20 У научној и стручној литератури, као и у правним прописима који уређују рад полиције, овлашћења полиције (енгл. *police authority, police power*) углавном се дифинишу као *скуп мера и радњи чијом применом се остварују циљеви и задаци полиције* (Милетић, С., *Појмовник полицијског права*, Београд 2001, стр. 39). Најпростије, овлашћења представљају *алат* који се користи у обављању полицијских послова.

21 Huberts, L., Kaptein, M., Lasthuizen, K., A study of the impact of three leadership styles on integrity violations committed by police officers, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, Vol. 30, Issue 4/2007, p. 589.

дати бирајући између понуђених дефиниција јер су обе мањкаве: прва је преуска, док је друга преширока. Ослањањем на било коју од њих може се битно умањити вредност самог истраживања. У првом случају, природа и размере појаве могу се потценити, а у другом преценити. Дакле, прецизну дефиницију полицијске корупције би требало тражити између ове две крајности. У том настојању биће анализирана нека уобичајена тумачења полицијске корупције, указујући на њихове предности и недостатке.

Објашњење корупције многи аутори своде на њено нормативно (позитивноправно) одређење, према којем се корупција најчешће дефинише као поступање противно правилима службе, које се састоји у чињењу или пропуштању радње у замену за новац или неку другу материјалну корист. Притом, најуже су дефиниције које корупцију своде на *подмићивање*. Тако на пример, Макмален (McMullan) сматра да је „јавни службеник корумпиран ако прихвати (подвукао аутор) новац или новчану вредност за нешто што му је дужност да свакако уради, или му је дужност да то не уради“[22]. Према овом схватању, коруптивни процес укључује понуђача мита, примаоца мита и договор између актера о размени услуга.

Неспорно је да овакав приступ обезбеђује једну од најпрецизнијих дефиниција корупције, будући да процес подмићивања заиста представља њену суштину. Због своје прецизности ова дефиниција је доста актуелна и када је реч о корупцији у домену полицијског рада. Поставља се, међутим, питање да ли овакво одређење, упркос својој прецизности, изражава праву природу корупције у полицији, односно да ли се тиме можда занемарују неки други видови полицијских злоупотреба које би требало сврстати у коруптивно понашање.

Као што се може видети, у претходној дефиницији се иницијатива за извршење деликта своди искључиво на друго лице (грађанина), док се полицајац третира као пасиван субјекат, чиме се занемарује чињеница да и полицајац може играти активну улогу у коруптивном процесу, подстичући остварење корупције тражењем мита од грађанина, чиме је смер иницијативе обрнут. Конкретно, у дефиницији коју заступа Макмален, таква улога корумпираног полицајца не може се препознати.

22 Цитирано према: Alpert, G. P., Dunham, R. G., *Policing urban America*, Illinois, 1992, p. 107

Уколико се пође од етимологије израза „корупција“ (лат. *corrumpo*), примећује се да је она широко одређена јер обухвата разноврсна понашања (поквареност, изопаченост, кварљивост, поткупљивост). Такво одређење може навести на закључак да је и корупција у полицији много сложенија појава од оне коју нуди њено конвенционално тумачење, сводећи је искључиво на примање мита.

Свесни сложености полицијских коруптивних пракси, дефинисању корупције очигледно се мора приступити еластичније. Питање је, међутим, докле у томе ићи а да се притом не оде у другу крајност - да се у корупцију сврстају и понашања којима ту није место. Треба имати на уму да се свако одступање од конвенционалног тумачења мора појаснити, а његова оправданост преиспитати. Због тога треба бити обазрив при било каквом проширењу легалистичког схватања корупције.

Такође, уколико се тежи прецизном дефинисању сложене појаве каква је корупција, потребно је водити рачуна и о адекватности коришћених израза и формулација које одступају од традиционалних одредница и евентуално омогућавају шире интерпретације. У том смислу је вредно преиспитати следећу дефиницију: „Корупција је злоупотреба службеног положаја и овлашћења која се у основи своди на противправно прибављање материјалне или друге користи, посматрано у ужем смислу – давањем и примањем мита, односно у ширем смислу – давањем и коришћењем услуга, погодности, привилегија, односно злоупотребом службе на други начин.“[23]

Аутор ове дефиниције очигледно заступа нешто шире одређење корупције у полицији, будући да је за њега примање мита само један, и то основни (најужи) вид корупције. За разлику од дефиниције коју заступа Макмален, ово одређење даје нешто већу слободу у тумачењу корупције у полицији, али и довољно простора за нагађања и претпоставке. Због тога се ова дефиниција не чини довољно прецизном, док су посебно проблематичне формулације типа „или друге користи“ и „односно злоупотребом службе на други начин“.

Коришћењем ових, неодређених формулација аутор је нека питања оставио отвореним – на пример: какву корист, поред материјалне, полицајац може да оствари злоупотребом положаја и овлашћења и на које све начине полицајац може да злоупотреби службу и тиме

23 Милетић, С., *op. cit.*, стр. 35

оствари одређену корист? На ова питања је неопходно што прецизније одговорити како би се спречила могућност да се у корупцију сврстају и нека понашања којима ту није место. Међутим, питање је на који се начин то може постићи а да се притом не пређе у казуистику, односно да се дефиниција не оптерети силним набрајањима.

Балансирање између ове две крајности је веома деликатан задатак, због чега је и само дефинисање корупције у полицији захтеван поступак. У том смислу, донекле прецизнију дефиницију нуди Јовашевић, који сматра да, у ширем правном смислу, сви облици злоупотребе службених овлашћења или службеног положаја из користољубља (подмићивање, злоупотреба положаја, противуслуга, примање провизија и поклона) представљају корупцију.[24]

Међу делимично проширеним тумачењима полицијске корупције, а које се такође ослања на правну логику, издваја се и следеће: „Корупцију у полицији представља чињење или нечињење које предузима полицијски службеник или група службеника, окарактерисано искоришћавањем положаја и највећим делом мотивисано постизањем властите користи.“[25] Значајно у овој дефиниције јесте указивање на могућност организованости полицајаца у кршењу прописа. Тиме се уједно упозорава на то да проблем корупције не треба сагледавати искључиво на нивоу искварених појединаца - концепција „труле јабуке“ (енгл. *rotten apple*), већ и на колективном нивоу – концепција „труле корпе“ (енгл. *rotten barrel*).

Поред тога, радња извршења је обогаћена новим видовима, чиме је и зона инкриминације проширена. Овде се пре свега мисли на радњу „обећања“ чињења и нечињења. Ова радња извршења, међутим, отвара питање основа кажњивости у ситуацијама када извршење радње није ни покушано већ је само дато обећање за то, иако можда оно никада неће бити ни испуњено. Наравно, подразумева се да постојање корупције неће бити спорно уколико је полицијски службеник, на основу датог обећања, већ остварио одређену корист, без обзира на то што дато обећање можда неће ни испунити.

Оно што изазива одређене недоумице јесте израз „искоришћавање положаја“. Без јасног прецизирања положаја о којем је реч (службени и/или друштвени) и начина на који он може бити искоришћен, оваква формулација оставља могућност да се у коруптивно понашање сврста

24 Јовашевић, Д., *Кривична дела корупције*, Београд, 2009, стр. 90.
25 Kutnjak-Ivković, S., *Fallen blue knights: controlling police corruption*, New York, 2005, p. 16.

већина кривичних дела против службене дужности (фалсификовање исправа, одавање службене тајне итд.), али и неки други деликти које полицајац може извршити искоришћавањем положаја ради остварења користи (изнуда новца, крађа с места злочина и слично). Познато је, међутим, да се ови деликти не убрајају у корупцију, макар у њеном правном значењу.

На крају, формулацијом „највећим делом мотивисано постизањем властите користи“ ауторка, поред указивања на пресудну мотивацију извршиоца (лична корист), оставља простора за претпоставку да полицајац може бити мотивисан за учешће у коруптивном процесу и неким другим разлозима. Питање је, међутим, који су то разлози, односно ради чијег је још интереса, осим властитог, полицајац спреман да искористи службени положај. Тиме се долази до следеће дилеме: да ли поред остварења „личне добити“, у корупцију треба уврстити и понашање којим се омогућава „добит за другога“?

Управо се на овај елемент децидно указује у следећој дефиницији: „Свака радња у којој полицајац или запослени у полицији, било непосредно или посредно, тражи или прихвати новац, предмет од вредности, поклон, услугу, обећање, награду или корист за себе или друго лице, групу или субјекат (подвукао аутор), у замену за чињење или нечињење, прошло или будуће, у вези с вршењем било које функције, или у вези с обављањем полицијских дужности.“[26]

Сличан приступ се бележи и у Закону о Агенцији за борбу против корупције, у коме је корупција дефинисана као „однос који се заснива злоупотребом службеног односно друштвеног положаја или утицаја у јавном или приватном сектору, с циљем стицања личне користи или користи за другога“ (подвукао аутор).[27]

У конкретној дефиницији, као што се може видети, инсистира се на испуњењу још неких предуслова, којима се иначе не даје посебан значај у претходним одређењима корупције. Тако се, на пример, у њој корупција посматра као „однос“ – додуше, не прецизира се између кога се тај однос успоставља. У једној критичкој анализи ове дефиниције упозорава се на следеће: „Ако се претпостави да је реч о односу међу људима, то би водило искључивању могућности да се под овај

26 Holms, L., Korupcija i policijski rad. U: *Uputstva za očuvanje policijskog integriteta*, Geneva, 2012, str. 24.

27 Члан 2 Закона о Агенцији за борбу против корупције, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 97/2008 и 53/2010.

појам подведу облици понашања код којих нема више учесника већ постоји само службеник који злоупотребљава јавна овлашћења да би се окористио на штету јавних ресурса, без подстицаја са стране. То би даље водило искључивању из појма корупције неких облика криминалног понашања који се иначе санкционишу кривичноправно у виду кривичних дела са коруптивним елементима (на пример, неки облици злоупотребе службеног положаја).“[28]

Даље треба истаћи да, поред често спомињане радње извршења, опредмећене у злоупотреби службеног положаја, у конкретној дефиницији се инсистира и на злоупотреби друштвеног положаја који извршилац заузима, али и утицаја који остварује у том друштву. На први поглед се чини да оваква перспектива непотребно проширује значење корупције. Међутим, уколико се посматра у контексту полицијске корупције, овакво схватање итекако има смисла, посебно уколико се узму у обзир специфичност улоге полиције и положаја њених припадника у једном друштву, као и могућност њиховог утицаја на понашања и поступке чланова тог истог друштва.

Оригиналност ове дефиниције је и у јасном наглашавању могућности извршења корупције у приватном сектору. Полиција је природно везана за јавни сектор, тачније за јавну управу, чиме је и корупција у полицији логично везана за функционисање тог сегмента власти. Нису, међутим, ретке ни сутуације у којима се коруптивно понашање појединих полицајаца везује и за приватни сектор, посебно ако се узме у обзир све већа ангажованост припадника полиције у приватном сектору безбедности, пре свега на пословима обезбеђења личности и имовине. Таква пракса не мора нужно довести до корупције, али зато неминовно доводи до сукоба интереса у раду полиције, чија блискост с корупцијом захтева њено детаљније разматрање нешто касније.

Приликом дефинисања корупције у полицији поједини аутори у значајној мери излазе из оквира конвенционалног поимања ове појаве, укључујући у њу и понашања која правни систем не препознаје као таква. У питању су аутори који корупцију посматрају најшире могуће – као **људску поквареност**, те, сходно томе, под полицијском корупцијом подразумевају различите форме одступајућих понашања полицијских службеника. Један од заступника таквог схватања наводи следеће: „Понашање једног полицајца се сматра коруптивним када

28 Ćirić, J. *et al.*, *Korupcija: problemi i prevazilaženje problema*, Beograd, 2010, str. 191.

злоупотреби моћ и ауторитет, искористи службену позицију и средства да би избегао спречавање криминала, да би подстицао криминал, да би учествовао у криминалу, да би се борио против криминала или, једноставно, да би употребио моћ за противзаконите циљеве."[29]

Приметно је да је и у овом случају злоупотреба овлашћења (положаја) кључни елемент у дефинисању коруптивног понашања полицијских службеника. Међутим, за разлику од ковенционалног схватања ове појаве, приступ који заговара Панч (Punch) омогућава обједињено сагледавање многобројних и по својој суштини битно другачијих видова полицијских злоупотреба од класичне корупције.

Овде треба указати на ауторово образложење како се у дефинисању корупције руководио чињеницом да је међу инцидентима који повлаче службену истрагу, према британском Закону о реформи полиције из 2002. године, наведена и тзв. *озбиљна корупција*, а која поред класичних облика корупције обухвата и свако друго поступање полицајаца којима се тежи „изопачити" смер правде.[30]

Као исход оваквог промишљања, поред користољубивих веза, Панч у корупцију сврстава и дискриминацију над одређеним групама па чак и прекомерно насиље, али и неке друге облике кршења правила закона и редовног законског поступка, међу којима је најиндикативнија тзв. корупција процеса (о којој ће касније бити више речи). Ценећи намере аутора, овакво виђење корупције ипак је екстремно широко јер обухвата суштински различите облике полицијских преступа, без обзира на начин њиховог извршења, њихову природу и тежину. Треба подсетити да у литератури већ постоје изрази који обједињују таква понашања, а као најчешће коришћен се издваја раније поменути термин „полицијска девијантност".

Приступ који заступа Панч, међутим, није усамљен случај екстензивног тумачења појма „корупција". Штавише, постоје аутори који у дефинисању полицијске корупције иду још даље. Примера ради, Рojбак (Roebuck) и Баркер (Barker) сматрају како „коруптивно понашање треба истовремено схватити као нечасно, неприкладно, неетичко, девијантно и криминално понашање".[31] Слично резонује и Јовашевић, који сматра да „под појмом *корупција* не треба сматрати само

29 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 31.
30 *Ibid.*, p. 31.
31 Roebuck, J., Barker, T., A typology of police corruption, *Social Problems*, Vol. 21, Issue 3/1974, p. 423.

кривична дела, јер овај појам по свом садржају, карактеру и природи превазилази границе кривичноправне репресије“[32].

Примећује се да ови аутори заступају одређење које коруптивном понашању даје веома разуђену природу - од лошег понашања полицајаца које је у супротности с моралним принципима и етичким правилима службе, преко девијантног понашања које одступа од нормативних очекивања друштвене заједнице, па све до криминалног понашања схваћеног као кршење норми кривичног права. Иако овакав приступ има своја оправдања, његов кључни проблем је што битно отежава или чак потпуно онемогућава утврђивање размера, нивоа и праве природе коруптивних појава у полицији. Уколико се томе дода и чињеница да оно што је девијантно за већину грађана унутар полицијске организације може бити дозвољено, проблем се додатно усложњава.

Поред тога, неетичко понашање полицајаца обично се карактерише као дисциплински прекршај који се кажњава у интерном поступку, или се чак никада формално не региструје већ се решава неформалним мерама. Отуда би сврставање и ових понашања у корупцију само додатно допринело ионако високој тамној бројци. То доводи до закључка да корупцију треба превасходно третирати као противзаконито понашање односно као кршење норми кривичног права, те, сходно томе, такав третман треба да му се придаје и у законодавству и у судској пракси.

1.3. Разграничење коруптивног понашања од блиских појава као прилог дефинисању корупције у полицији

Проучавањем литературе из ове области може се приметити да многобројни аутори у полицијску корупцију сврставају различите облике одступајућих понашања полицијских службеника, међу којима и она за која је прилично дискутабилно да ли их уопште треба сматрати корупцијом, макар у њеном правном (нормативно) смислу. Тако су, на пример, Гафиган (Gaffigan) и Макдоналд (McDonald) на националном симпозијуму о интегритету полиције из 1997. године у полицијску корупцију уврстили и полицијску бруталност.[33]

32 Јовашевић, Д., *op. cit.*, стр. 20.
33 Цитирано према: Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 31.

Додуше, будући да је реч о суштински различитим понашањима, извесно је да се поступци припадника полиције са елементима насиља могу лако одвојити и сагледати независно од корупције. То, међутим, није случај с појавама веома блиским корупцији, нарочито због тога што неке од њих у свом називу чак и носе ту одредницу. У том смислу се посебно индикативним сматрају две појаве – сукоб интереса и корупција процеса. Ради изналажења што прецизније дефиниције полицијске корупције, детаљније ће се анализирати ове две појаве и њихов однос са тзв. **класичном корупцијом** (енгл. *graft*), будући да се само на тај начин могу отклонити евентуалне сумње и дилеме.

1.3.1. Корупција и сукоб интереса у раду полиције

Чињеница је да корупција и сукоб интереса нису идентични појмови јер, како објашњава Ћирић, „неко може бити корумпиран, а да се пре тога, или за то време, уопште не налази у сукобу интереса. Исто тако, једна се особа може налазити у ситуацији сукоба интереса, а да она ипак не буде корумпирана.“[34] Међутим, иако могу егзистирати потпуно независно, повезаност сукоба интереса и корупције је изузетно чврста. Стога је препоручљиво да се ове две појаве паралелно анализирају, али уз јасно истицање особености које их раздвајају. У том смислу се, као логично, најпре намеће питање шта је заправо сукоб интереса. У једној од дефиниција ова појава се одређује као „ситуација у којој функционер има приватни интерес који утиче, може да утиче или изгледа као да утиче на поступање функционера у вршењу јавне функције односно службене дужности, на начин који угрожава јавни интерес“[35].

Да би се ова појава прецизније објаснила, потребно је независно размотрити њена два конститутивна елемента – интерес и сукоб. Према традиционалном схватању, *интерес* се превасходно своди на појединачни (приватни, лични), који се, притом, углавном ограничава на жељу појединца да заради новац или оствари неку другу материјалну корист. Међутим, свођењем интереса на материјалну

34 Ћирић, Ј., Сукоб интереса и полиција, *НБП: Наука, Безбедност, Полиција*, Год. 10, број 1/2005, стр. 23.

35 Члан 2 Закона о Агенцији за борбу против корупције, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 97/2008 и 53/2010.

садржину запоставља се читав низ нефинансијских интереса, а који службеника могу оптеретити скоро истоветно као и финансијски интереси и притом имати исте ефекте.

Сходно томе, чини се оправданим проширење концепта интереса погодностима било које врсте, обухватајући како користи које имају свој новчани еквивалент тако и интересе који се не могу изразити материјално јер пружају битно другачији вид погодности (на пример, већи друштвени углед или емотивно задовољство). Традиционални приступ такође занемарује могућност да појединац, налазећи се у сукобу интереса, може остварити интерес неке друге особе, односно да неки други појединац, посредством особе која се налази у сукобу интереса, може остварити свој интерес. У том смислу, приликом разматрања ове појаве треба узети у обзир дејство спољашњих субјеката (породичне, пријатељске, професионалне и друштвене везе) и њихову способност да утичу на службеника који се налази у сукобу интереса да донесе одлуке у њиховом интересу.

Када се говори о *сукобу* као другој компоненти, обично се мисли на конфликт између компетентног расуђивања, односно непристрасног или расуђивања у јавном интересу с једне стране, и нечега што може допринети да такво расуђивање функционише као захтевана улога с друге стране. Чињеница је да сукоб постаје известан када се лични интереси не поклопе с обавезом служења јавном интересу. Генерално, особеност јавне функције огледа се превасходно у обавези поштовања и заштите јавних интереса. Сваки носилац јавне функације, док обавља службену дужност, мора своје личне интересе подредити јавним интересима, јер се у супротном може лако наћи у сукобу интереса. Притом је важно имати у виду да сукоб интереса не постоји само када је јавни интерес угрожен већ и када постоји извесност таквог исхода.

Сукоб интереса се посебно актуелизује у контексту рада полиције. Наиме, због специфичне улоге (надлежности, функције) коју обављају, припадници полиције се често налазе у ситуацији да су њихова непристрасност и објективност у одлучивању угрожене. Таква позиција их доводи у озбиљно искушење, стављајући њихов интегритет и поштење на посебан испит. Свакако да једна од најиндикативнијих околности која производи овај конфликт јесте тзв. **спољно запослење** (енгл. *outside employment*) – укључује полицајца који након истека радног времена на званичном послу ради за другог (приватног) послодавца.

У зависности од својих вештина, знања и способности полицијски службеници могу да траже различите допунске послове. Извесно је, међутим, да појаву спољног запослења припадника полиције треба разматрати превасходно у контексту „приватизације послова безбедности“.[36] Будући да су ти послови основ полицијске професије и да су за њихово извршење оспособљени, полицијски службеници су веома тражени на све развијенијем приватном тржишту безбедности. Међутим, иако ова могућност допунског рада полиције има занимљиве импликације у социологији полицијског деловања, не сме се заборавити да ангажовање државне полиције у приватне сврхе прати низ концептуалних и практичних проблема.

Кључна забринутост у вези са спољним запослењем није посао сам по себи него исход такве праксе, односно бојазан да се дужност, верност и приврженост додатном послу могу сукобити с дужностима полицајца. Поред тога, додатно запослење може имати потенцијално негативан утицај на перцепцију јавности о интегритету полиције, који је повезан с веровањем грађана да полицајци треба да обављају своју дужност непристрасно. Када се уочи да неки полицајац „служи двојици господара“, чланови јавности могу разумљиво поставити питање која група интереса има приоритет код њега. У тој ситуацији, сукоб интереса је најочигледнији ако полицајац извршава интересе додатног посла док је у униформи.

Спољно запослење представља нарочит проблем уколико се такве услуге пружају лицима из криминалне средине. Јавна је тајна да се појединци из полиције ангажују као лично обезбеђење извесних особа, које се могу окарактерисати као људи с „оне стране закона“. С тим у вези, Ћирић упозорава на то како таква ситуација може попримити апсурдне облике: „Пре подне, док су на својој редовној дужности, полицајци прикупљају доказе и одговарајућа сазнања о криминалцима, а поподне, у своје слободно време, ти исти полицајци остварују своје допунске приходе тако што штите и чувају те исте криминалце.“[37] Неспорно је да је у овој ситуацији реч о сукобу интереса, који, ипак, лако може прерасти у корупцију, будући да криминалци за пружање различитих услуга увек могу платити полицајцима знатно више него што им држава плаћа за откривање и хапшење тих истих криминалаца.

36 Видети: Kesić, Z., *Privatni sektor u kontroli kriminaliteta*, Beograd, 2009.
37 Ћирић, Ј., *op. cit.*, стр. 40.

Ситуација с којом се полицијски службеник сасвим вероватно може сусрести у раду и која га може веома лако довести у сукоб интереса произлази из **личне везе** са извором појединачног интереса. Тачније, одређене личне везе које полицајац остварује могу створити сукоб интереса али и прилику за кршење службених дужности уколико обезбеђују мотивацију да се службени положај користи за фаворизовање неке особе или да би се превидело или неадекватно контролисало њено кршење закона. У том смислу се посебно проблематичним сматрају блиске везе полицајаца с особама које се баве илегалним активностима. Такве везе представљају, пре свега, један инхеретан сукоб интереса из безбедносних разлога.

Ипак, ни стварање негативног имица полиције у јавности остваривањем таквих веза није ништа мањи проблем, посебно ако је дружење с таквим особама јавно познато. У пракси су ипак много чешће ситуације када је носилац интереса близак рођак или пријатељ полицајца. Притом, будући да је таква веза много приснија и природнија од, на пример, везе која постоји између полицајца и лица из криминалне средине, самим тим су и сукоб интереса у таквој ситуацији али и злоупотребе које произлазе из тог сукоба извеснији.

Важно је имати у виду да сукоб интереса, сам по себи, није толико проблематичан колико то могу бити последице које произлазе из њега. Уколико припадник полиције, налазећи се у сукобу интереса, доноси одлуке тако што своје личне или интересе неке друге особе ставља испред јавних интереса, на чије се поштовања иначе обавезао полагањем службене заклетве, он се у најмању руку може окарактерисати као себичан, необјективан и пристрасан. Међутим, он из тог сукоба може изаћи и као непоштен и корумпиран, посебно ако је истовремено остварио и неки финансијски интерес.

Како би се јасно разликовале проблематичне *ситуације* и проблематичне *акције*, у литератури се скреће пажња на две категорије: 1) **сукоб интереса** – постоји када се лични интереси полицајца или интереси њему блиских лица сукобљавају са службеним дужностима или пак утичу на то да се службене функције обављају незаинтересовано и 2) **прекршај сукоба интереса** – штетна дела која резултирају из сукоба интереса и обавезе да полицијска дужност остане непристрасна.[38]

Ова појмовна дистинкција омогућава разликовање сукоба интереса *per se* и штетних дела која проистичу из таквог сукоба. Строго

38 Davids, C., *Conflict of interest in policing*, London, 2008, p. 37.

говорећи, сукоби интереса нису акције које стварају штетна дела, већ ситуације које повећавају ризик од штетних дела тиме што омогућавају њихово извршење. Кад год полицајац чини неки службени избор или предузима службену акцију која ставља личне интересе испред службених или јавних интереса, сукоб интереса се *може* манифестовати у занемаривању дужности или злоупотреби службене позиције.

У том смислу, однос између сукоба интереса и прекршаја сукоба интереса може се тумачити као однос узрока и последице. Сходно томе, сукоб интереса се може посматрати као „предворје" за корупцију, односно амбијент који погодује настанку и развоју коруптивних односа. То даље наводи на закључак да је решавање сукоба интереса у раду полиције један од начина за елиминисање могућности извршења великог броја штетних дела припадника полиције, а нарочито коруптивног понашања.

1.3.2. Класична корупција и корупција процеса

Још једна карактеристична појава која се бележи у раду полиције, а чији назив подстиче опречна мишљења и додатно компликује тумачење ионако сложеног појма корупције, јесте тзв. **корупција процеса** (енгл. *process corruption*).

Према једном од схватања, ова појава подразумева „свако нарушавање законских процедура и правила кривичног поступка извршено од стране припадника полиције, с циљем мењања тока правде, а обично како би се обезбедила осуда конкретног лица"[39].

Кључна разлика између ових и поступака окарактерисаних као класична корупција садржана је у мотиву који покреће полицијске службенике да крше закон и правила службе – док је за класичну корупцију пресудан мотив користољубља, у корупцији процеса прописи се превасходно крше да би се остварила полицијска улога (на пример, да би се сузбио криминалитет). Имајући у виду „племенитост" намере која се крије иза ових полицијских преступа, неки аутори их називају и „корупцијом племенитог повода" (енгл. *corruption of noble cause*).[40]

Овде је важно подсетити на то да је готово најважнија вредност која мобилише полицајце оличена у племенитом поводу односно

39 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 29.
40 Видети: Crank, J., Caldero, M., *Police ethics: the corruption of noble cause*, Cincinnati, 2010.

остварењу племенитог циља. Полицајци, наиме, осећају моралну обавезу да од света створе безбедније место за живот, што је иначе уско повезано са суштином полицијског посла. Оваква логика, међутим, може код припадника полиције развити уверење да су неки циљеви толико важни да су сва средства дозвољена како би се они постигли или, како објашњава Бејли, „посвећеност мисији да служе и штите доводи полицајце у искушење да крше закон како би служили већем интересу природне правде“[41]. То даље наводи на закључак да корупција племенитог повода налази своју примену у максими да циљ оправдава средство - циљ је етички исправан и полицајци се осећају обавезним да га испуне, али им легитимна средства отежавају постизање тог циља. Иначе, ова појава је у литератури позната као „проблем Прљавог Харија“[42] односно „синдром Прљавог Харија“ (енгл. *Dirty Harry syndrom*).[43]

Због своје специфичне мотивације, корупција процеса снажно упориште налази у полицијској супкултури, где изражена посвећеност племенитом циљу олакшава рационализацију конкретних преступа. Поврх тога, посебно поштовање међу полицајцима уживају појединци који показују способност „прављења случаја“ (енгл. *making the case*) – да манипулацијом, подметањем или лажирањем доказа обезбеде осуду, пре свега, за извршиоце тежих кривичних дела, а да притом не буду откривени. Тако, на пример, пракса „прављења“ или „јачања“ случаја, односно обезбеђење осуде и што дуже затворске казне за лице осумњичено за кријумчарење и препродају наркотика, везује се за две противправне радње: подметање (енгл. *flaking*) – одређена количина наркотика се подмеће приликом претреса (лица, возила, објеката), и додавање (енгл. *padding*) – након лишавања слободе, на већ конфисковану количину дроге додаје се одређена количина наркотика или се пак повећа квалитет заплењене супстанце тако што јој се дода чиста дрога.[44]

Полицајци су често принуђени да начине тежак избор, свесни чињенице да у свим ситуацијама није могуће истовремено бити и невин и праведан. Тежина полицијског посла управо се огледа у тој

41 Bayley, D., Law enforcement and the rule of law: is there a tradeoff?, *Criminology & Public Policy*, Vol. 2, Issue 1/2002, p. 135.

42 Delattre, E. J., *Character and cops: ethics in policing*, Washington, 1996, p. 207.

43 Видети: Кесић, З., Узроци и последице полицијског синдрома „Прљавог Харија“. У: *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму*, књ. II (стр. 187–204), Београд, 2011.

44 Manning, P., Redlinger, L., Invitational edges of corruption: some consequences of narcotic law enforcement. In: *Police deviance*, Cincinnati, 1986, p. 54.

парадоксалној ситуацији. Под утицајем поменутог синдрома, они ће се вероватно приклонити циљу, чак и по цену кршења закона.[45] Иако се иза таквих поступака углавном крије добра намера, њихови ефекти су заправо негативни јер, како упозорава Њуберн (Newburn), „полицајац може изгубити осећај за моралну пропорцију или дозволити својим страстима да га воде ка томе да слободно користи прљава средства“[46].

Додатан проблем је што такво понашање има тенденцију ка учесталом понављању јер се не опажа као лоше. Међутим, када кршење закона постане рутина, оно лако може прерасти у злоупотребу мотивисану остварењем личне користи. Домбринк (Dombrink) указује на корупционашку аферу откривену у полицијском одељењу Мајамима, истичући како је истрага открила да су припадници специјализоване јединице *River Cops* криминалистичку истрагу препродаје наркотика започели запленом дроге а завршили „пењешењем“ већих количина наркотика, које су препродавали на илегалном тржишту.[47]

Сагледавању разлика између класичне и корупције процеса треба додати и запажање неких аутора „да су полицајци психолошки припремљени за корупцију процеса па тек потом увучени у њу, јер још током обуке усвајају моралне вредности које имплицитно подржавају тај вид понашања“[48]. С друге стране, у класичној корупцији смер је најчешће обрнут, будући да се спремност на такво понашање углавном развија током рада у полицији, обично након одређеног периода привикавања на радно окружење.

Пошто је реч о суштински различитим поступцима, коришћење израза „корупција“ у контексту тзв. корупције процеса прилично је дискутабилно. Конкретно, Сања Кутњак-Ивковић сматра да те активности не би требало укључивати у дефиницију корупције и то из следећих разлога:

– за разлику од корупције мотивисане постизањем личне добити, корупција процеса може бити резултат притиска заједнице, политике одељења и одобравања такве праксе;

45 Сличан механизам рационализације се примећује и у обрасцу тзв. исправног прекршиоца закона – „перципира (зло)чин као нужду, изнуђен акт одбране, али и задовољење правде.“ /Цитирано према: Павићевић, О., Симеуновић-Патић, Б., *О негативном друштвеном јунаку*, Београд, 2011, стр. 80./

46 Newburn, T., *op. cit.*, p. 10.

47 Dombrink, J., The touchables: vice and police corruption in the 1980's. In: *Police deviance*, Cincinnati, 1994, p. 66.

48 Crank, J., Caldero, M., *op. cit.*, p. 138.

– иако кршење нечијих уставних права, мотивисано постизањем „више правде“, може имати веома озбиљне последице, злоупотреба службене дужности с циљем постизања личне добити укључује нешто што је само по себи девијантније.[49]

Не треба, међутим, изгубити из вида да и корупција процеса заправо може бити мотивисана „духом корупције“, посебно ако се прихвати тврдња да се „у средишту корупције налази више морални него правни проблем“[50]. Овде треба имати у виду да остваривање племенитог циља не мора нужно бити једини мотив који полицајца покреће на такво понашање. Заправо, мотиви или намере се могу лако помешати јер, како упозоравају неки аутори, „полицајац може слагати да следи вредан циљ, а да заправо има зле намере према осумњиченом или лично непоштовање према законима и политикама које се примењују у раду полиције“[51].

Постоји, дакле, вероватноћа да под окриље племените намере полицајац скрије неки други, пресудан мотив којим се руководио приликом одлучивања да прекрши прописе – на пример, да се освети некој особи па чак и да оствари материјалну корист. Треба подсетити на то да припадници полиције делују под притиском продуктивности, а да се, притом, њихова мотивација често подстиче награђивањем у виду повећања плате, стимулације, унапређења итд. Руковођени логиком „више пријава, веће привилегије“, полицајци се могу лако одлучити да „ојачају“ случајеве на којима раде кроз различите облике злоупотреба, како би под велом племенитог повода остварили и личну корист. Полицајци се, међутим, понекад могу одлучити да примене „прљаве“ методе – на пример, фалсификовање извештаја или лажно сведочење, такође ради остварења личне користи, али овог пута мењајући ток правде у потпуно другом правцу – „слабећи“ конкретне случајеве и штитећи тиме нечију илегалну активност. Ако је такав поступак праћен остварењем одређене надокнаде, он у том случају представља класичну корупцију.

Могућност мешања мотива дала је повода неким ауторима да у својим радовима изврше терминолошке корекције. Панч конкретно, поред корупције процеса, у литературу уводи и појам „ратоборна корупција“, коју с претходним обликом повезују методе које се користе,

49 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 29.
50 Kleinig, J., *The ethics of policing*, New York, 1996, p. 166.
51 Alpert, G. P., Noble, J., Lies, true lies, and conscious deception: police officers and the truth, *Police Quarterly*, Vol. 12, Issue 2/2009, p. 244.

с тим што за разлику од корупције процеса, којом се може остварити и лични интерес (на пример, „ослабити“ неки случај за одређену надокнаду), ратоборна корупција искључиво подразумева напоре за остваривање резултата у супротстављању криминалитету, посебно његовим тежим облицима.[52]

Упркос неким додирним тачкама између класичне и корупције процеса, њихове међусобне разлике су ипак такве да ове две појаве није препоручљиво сагледавати у оквиру јединственог појма корупције. Заправо, због својих многобројних специфичности оне се морају анализирати одвојено, а да би се то и постигло, претходно је потребно уместо корупције процеса наћи неки адекватнији израз. Као једно од могућих решења предлаже се коришћење израза „полицијска обмана“ (енгл. *police deception*), а као оправдање се наводи чињеница да се иза већине поступака окарактерисаних као корупција процеса крије манипулација. Тачније, у остварењу конкретног циља користе се различита „прљава“ средства (подметање доказа, провоцирање дела, давање лажних обећања, лажна сведочења итд.) како би се остали актери процеса довели у заблуду или одржавали у заблуди.

Жртве таквих поступака најчешће су појединци над којима се спроводи контрола или обрада, односно лица осумњичена за извршење кривичног дела. Тако, на пример, да би дошли до признања кривичног дела, полицајци током саслушавања осумњиченог могу прибегавати различитим облицима обмана:

1) да осумњиченом не саопштавају праве разлоге за испитивање;

2) да му саопште да постоји сведок или неки други доказ који га повезује с кривичним делом и

3) да му дају неку врсту обећања које се касније може поћи или изменити.[53]

Штавише, Сколник сматра да је „обмана неизбежно повезана са саслушавањем осумњичених лица, а посебно да је ефикасност саслушавања упитна без неких облика обмане“[54], што је прилично дискутабилна изјава. Додуше, како „пракса показује, осумњичени су често вољни да признају извршење кривичног дела ако би на тај начин нешто могли добити заузврат – једноставно, они траже неко обећање“[55], те самим тим постају погодна жртва обмане.

52 Punch M. (2009), *op. cit*., p. 29.

53 Roberg, R., Crank, J., Kuykendall, J., *Policija i društvo*, Sarajevo, 2004, str. 389.

54 Skolnick, J., Deception by police. In: *Police deviance*, Cincinnati, 1986, p. 134.

55 Милић, Н., Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током процеса саслушања, *НБП: Наука, Безбедност, Полиција*, Год. 10, број 1/2005, стр. 121.

Међутим, полицијски службеници се могу служити обманом и у односу с тужиоцима и судијама задуженим за истрагу и доказивање конкретног кривичног дела, најчешће у виду подношења лажних извештаја или лажног сведочења. Таквим поступцима се најчешће прибегава када се настоје „прикрити“ чињенице да су докази прикупљени незаконито. Баркер тврди како је у САД лажно сведочење полицајаца на суду веома раширена појава, потврђујући ту констатацију резултатима истраживања у којима је 23% анкетираних полицајаца бар једном у каријери лагало на суду.[56]

Иако се у остварењу конкретног циља тежи ка прибегавању што перфидинијим и лукавијим методама, не треба изгубити из вида чињеницу да се формални процес може нарушити поступцима потпуно другачије природе од обмане. Примера ради, признање осумњиченог не мора се добити на преваран начин већ може бити изнуђено уз примену физичке силе. Посматрана чак и у контексту тзв. корупције процеса, тако употребљена сила свакако не представља полицијску обману али ни класично коруптивно понашање.

Стога се логично намеће питање који термин употребити, а да се њим обухвате сва противправна понашања полицијских службеника из ове групе – која су истоврсног мотива али суштински различите природе. У трагању за адекватним изразом не сме се заборавити да је овде реч о понашањима када полицијски службеници свесно и намерно крше прописе којима се уређују полицијска дужност и начин поступања, односно да предузимају активности на које немају законско право. У том смислу је несумњиво реч о злоупотреби полицијских овлашћења. Дода ли се томе чињеница да су у већини таквих случајева полицајци мотивисани да крше прописе племенитим поводом, онда би се формулација „злоупотреба племенитог повода“ могла чинити добрим избором.

Напослетку треба истаћи да, упркос доброј намери и племенитости постављеног циља, средства која полицајци том приликом користе „не приличе“ људима који треба да буду оличење владавине права и симбол правне државе. Сходно томе, као адекватна замена изразу „корупција процеса“ могла би послужити и формулација „недолично понашање племенитог повода“ (енгл. *noble cause misbehavior*).[57]

56 Цитирано према: Crank, J., *Understanding police culture*, Cincinnati, 2004, p. 295.
57 Оваква формулације је иначе већ заступљена у литератури. Видети: Bayley, D. (2002), *op. cit.*, p. 135.

1.4. Разматрање конститутивних елемената дефиниције полицијске корупције као покушај универзалног одређења ове појаве

Преиспитујући многобројне дефиниције полицијске корупције уочава се да, поред свих непомирљивих разлика, оне у себи садрже и неке заједничке елементе који сва та тумачења повезују. У том смислу, први сигуран корак ка формулисању што прецизније дефиниције јесте идентификовање универзалних елемената појмовног одређења корупције и њихово сублимирање у једну дефиницију. Илустрације ради, у једном истраживачком пројекту, посвећеном истраживању корупције у полицији, носиоци су изабрали дефиницију која је садржала следеће елементе: злоупотреба службене функције, пружање повода или властита иницијатива и стицање личне погодности или настојање да се она оствари.[58]

Ови али и још неки елементи, који су успешно идентификовани анализом постојећих дефиниција, представљају основно полазиште у теоријском дефинисању корупције у полицији, чијим се спајањем конституише једно опште одређење. Међутим, будући да је реч о апстрактним категоријама, њихово значење се мора додатно појаснити. Тачније, како би се отклониле евентуалне дилеме а одређење учинило што прецизнијим и кориснијим за истраживање, потребно је операционализовати конститутивне елементе теоријске дефиниције.

1.4.1. Радња извршења

Чињеница је да се коруптивно понашање заснива на злоупотреби овлашћења као основној радњи извршења, која је опредмећена, пре свега, у примању мита. Међутим, да ли, поред ове радње, постоје још неке активности које би се могле сврстати у коруптивно понашање полицијских службеника, питање је које се овде логично намеће. У трагању за одговором може послужити следеће тумачење: „Полицијска корупција представља злоупотребу положаја, када је, у ствари, корумпирано посебно поверење које полицајци уживају.“

58 Holz, K., Korupcija u policiji? – Istraživanje o opsegu korupcije unutar policije i o stavu policijskih službenika prema korupciji, *Izbor*, broj 4/1998, str. 270.

Како образлаже заступник овог схватања, поверење се може корумпирати на два начина: 1) када полицајци извршавају кривична дела под покрићем тог поверења и 2) када се то поверење користи због илегалних разлога, као што је, на пример, обезбеђивање услуга у замену за новац. Први тип корумпира циљеве полицијског рада и средства која се поверавају полицији да би те циљеве и остварила, док други тип корупције квари праведну расподелу полицијских ресурса.[59]

Руководећи се овим схватањем, у корупцију би се могла сврстати сва понашања којима је заједничко то што представљају *злоупотребу* (овлашћења, ауторитета, положаја), односно свесно кршење правила којима се регулише шта је полицијска дужност и на који начин полицијски службеник треба да поступа у одређеном тренутку. Колико год се овакво тумачење корупције чинило значајним, оно је исувише широко јер у себи обухвата и понашања која се традиционално не препознају као корупција (на пример, злоупотреба средстава принуде у случају полицијске тортуре). Заправо, када се појам злоупотребе тумачи у контексту објашњења корупције у полицији, треба имати у виду како она настаје у процесу доношења конкретних одлука и предузимању поступака заснованих на тим одлукама, али уз битну напомену да је том приликом намера полицајца јасно исказана у виду остварења користи или задовољења неког другог, пре свега личног интереса.

Ненадић напомиње следеће: „Корупција не може да постоји уколико макар један од учесника није у прилици да доноси неку одлуку, јер садржај те одлуке и представља предмет корупције. (...) Корупција такође неће постојати када се донесе пристрасна одлука услед тога што њен доносилац нема на располагању све потребне информације за доношење непристрасне одлуке, има погрешна уверења или није способан да разлучи одлучне чињенице.“[60] Дакле, намера доносиоца одлуке мора бити усмерена ка нарушавању начела непристрасности при одлучивању, када непристрасност означава нужност да однос онога ко доноси одлуку с онима који су за доношење или садржај те одлуке заинтересовани у самом процесу одлучивања не сме одиграти никакав утицај (мисли се, пре свега, на рођачке и пријатељске односе).

59 Newburn, T., *op. cit.*, p. 5.
60 Nenadić, N., Pojam i uzroci korupcije. U: *Korupcija: osnovni pojmovi i mehanizmi za borbu*, Beograd, 2007, str. 18.

У оквиру разматрања радње извршења корупције намећу се још два важна питања:

1) да ли је корупција једино могућа као резултат чињења или је пак остварљива и нечињењем односно пропуштањем радње чињења и

2) да ли је конкретна особа одговорна за коруптивно понашање само уколико је предузимала радње на које није овлашћена, или је пак одговорна и када њени поступци не прелазе границу овлашћења које поседује?

У одговору на ова питања може послужити следеће објашњење: „Када полицајци свесно ураде нешто што не би требало или не ураде нешто што би требало, они злоупотребљавају своје службене дужности. Уколико су те акције или изостанци (акција) мотивисани добитком, класификују се као *скривљена* корупција. С друге стране, када полицајци свесно ураде нешто што би требало или не ураде нешто што не би требало, они нису злоупотребили своја овлашћења. Међутим, уколико су те акције или изостанци (акција) мотивисани добитком, они тада представљају злоупотребу службеног положаја и класификују се као *нескривљена* корупција.“[61]

Оваква констатација наводи на закључак да се корупцијом може сматрати сваки поступак у којем полицијски службеник, мотивисан остварењем одређеног добитка, свесно предузима или пропушта да предузме конкретну радњу, без обзира на то да ли та радња прелази границе његових овлашћења односно његовог службеног положаја. Дакле, полицијски службеник је корумпиран ако прихвати *надокнаду* због неизвршавања регуларних дужности, али и због извршавања дужности нормално прописаних за његов радни положај.

У том смислу је занимљиво поменути како се у литератури, поред већ поменуте скривљене и нескривљене корупције, разликују још два специфична облика подмићивања:

1) *подмићивање ради обезбеђивања исхода* – овде се тежи добијању незаконитог исхода (на пример, дозволе на коју давалац мита у нормалним околностима не би имао право) и

2) *подмићивање ради „подмазивања“* – овде се тежи законитим исходима, тачније мито се даје само ради убрзања (законитог) исхода (на пример, добијања одређене дозволе пре истека уобичајеног рока за њено издавање).[62]

61 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 18.

62 *Borba protiv korupcije: osnovni pojmovi: priručnik za obuku*, Beograd, 2015, str. 113.

1.4.2. Однос између актера

Природа корупције је таква да она захтева постојање две стране између којих се успоставља конкретан однос, током којег актери постижу договор о остварењу одређене трансакције. Имајући у виду ову чињеницу, Датзер дефинише корупцију као „размену услуга која подразумева договор између њених актера“, додајући притом „да се само уколико неко утиче на полицајца да непрописно обавља своју дужност може говорити о корупцији stricto sensu“.[63]

Колико год се чинило прецизним, ово тумачење ипак није свеобухватно. Неспорно је да остварење коруптивне трансакције захтева постојање две стране између којих се успоставља одређен однос и у том смислу је овај аутор у праву. Да ли, међутим, тај однос увек подразумева остварење договора између актера корупције, а посебно да ли је неопходно да неко утиче на полицајца како би овај злоупотребио своје овлашћење, питања су која заслужују нешто шире образложење.

Сводећи иницијативу за извршење деликта на друго лице, Датзер полицајца представља искључиво као пасивног субјекта, занемарујући чињеницу да смер иницијативе може бити обрнут. У том смислу је вредно указати на следећу констатацију: „Корупција подразумева одређен однос између учесника у догађају, који се манифестује кроз различите радње (захтевање, нуђење, давање, примање).“[64] Према томе, у остварењу конкретне трансакције полицајац се може држати пасивно (тако што прима понуђени мито), али и играти активну улогу, односно иницирати остварење корупције тако што предлаже, тражи или захтева мито.

Неспорно је да *захтевање* мита може довести до обострано задовољавајућег споразума, али може произвести и веома непријатну ситуацију за другу страну, посебно уколико полицајац, користећи моћ над спровођењем закона, уз примену силе или претње заправо изнуђује новац или неку другу корист. У овој ситуација однос између актера поприма потпуно другачије обличје, када се више не може говорити о добровољности учешћа у конкретној трансакцији, чиме се и договор између учесника ставља под знак питања, а тиме и постојање корупције.

63 Датзер, Д., Појам корупције у полицији, *НБП: Наука, Безбедност, Полиција*, Год. 12, број 2/2007, стр. 104.
64 Nenadić, N. (2007), *op. cit.*, str. 23.

Притом су посебно упитне ситуације када полицајац непрестано игра активну улогу и задржава иницијативу, док је друга страна током целог догађаја пасивна и не испољава ни у једном тренутку вољу да ступи у коруптивни однос и допринесе остварењу трансакције. Овакав вид злоупотребе тешко би се могао назвати корупцијом, барем не у смислу у којем је препознаје кривично право. Заправо, овде би се пре могло говорити о деликту изнуде.

Посебно објашњење захтевају ситуације када воља једне стране да учествује у коруптивној трансакцији на почетку није постојала, да би на крају ипак била остварена или, боље речено, издејствована. Типичан пример је случај када полицајац грађанину ставља до знања ризик који може да искуси правилним полицијским поступањем (на пример, наплата новчане казне због учињеног прекршаја), док истовремено, обично посредно а понекад и директно, исказује спремност да одступити од акције која је за њега штетнија, али уз одређену надокнаду.

Свестан да му је „исплативије“ да се упусти у трансакцију, грађанин одлучује да подмити полицајца. Специфичност оваквих случајева се огледа у *смени улога* и *преузимању иницијативе*, када полицајац најпре „диктира ситуацију“, да би касније иницијативу преузела друга страна. Иако је у почетку добровољност учешћа била упитна, договор између актера и сагласност њихових воља на крају су ипак постигнути.

Приликом разматрања овог питања не сме се изгубити из вида чињеница да понекад и добровољност учешћа полицијских службеника у коруптивној трансакцији може бити под знаком питања. Посебно проблематичним за тумачење сматрају се ситуације када полицајац најпре не жели да учествује у корупцији, али на крају, под утицајем сплета околности или различитих притисака, ипак одлучује да узме мито. Притом, на такву одлуку дотичног полицајца може утицати сам коруптор али и трећа лица (најчешће корумпиране колеге).

1.4.3. Тренутак исплате

Прецизно дефинисање корупције захтева и разматрање тренутка исплате односно приспећа користи, када се логично намеће питање да ли је за постојање корупције битно да је исплата договорена пре или после предузете радње, односно да ли је добит остварена пре или после предузете радње. Неспорно је да исплата пре извршења дела

треба да буде дефинисана као корупција. Међутим, ситуација када полицајци стичу добит након предузимања конкретне радње захтева додатно појашњење.

Случајеви када је полицајац уплетен у тзв. скривљену корупцију и касније исплаћен за њу несумњиво треба да буду окарактерисани као корупција, посебно ако је постојао такав договор, јер последице такве радње могу бити једнако озбиљне као и када се исплата договори пре извршења дела. То је посебно индикативно у ситуацијама када се исплата понавља (на пример, полицајац у неколико наврата не хапси дилера дроге и за такво поступање од њега сваки пут добија исплату). Овде је, заправо, реч о једној специфичној ситуацији, која би се могла окарактерисати као *континуирано плаћање* – случајеви када се, на основу претходно постигнутог договора између актера, врше периодичне исплате, обично у устаљеном периоду (на пример, сваког првог у месецу), а као надокнада за учињене услуге, што је посебно индикативно у случају заштите илегалних активности.

Постојање корупције је неспорно и код тзв. *накнадног подмићивања* – реч је о стицању добити које није утицало на извршење службене радње у конкретном случају, јер је уследило након ње, без претходног обећања (договора) о остварењу користи. Инкриминисање овог облика примања мита, како то види Ђорђевић, „оправдано је с обзиром на чињеницу да су службена лица већ плаћена за свој рад у служби, те да нису овлашћена да за његово обављање примају било шта од странака и других заинтересованих лица“.[65] Такође, како додаје овај аутор, „овакво понашање учиниоца дела може код њега да створи навику да убудуће тражи и прима мито у оваквим и сличним ситуацијама“.[66]

Извесно је да се остварење коруптивне трансакције може базирати на плаћању унапред, али је чињеница да знатно већи број случајева подразумева накнадну исплату. Штавише, како Беговић истиче, „у највећем броју случајева временско разграничење између пристрасне одлуке корумпираног и противуслуге коруптора је такво да противуслуга коруптора касни“, што овај аутор тумачи као својеврсно одложено плаћање у случају корупције.[67]

65 Цитирано према: Јовашевић, Д., *op. cit.*, стр. 128.
66 *Ibidem.*
67 Begović, B., *Ekonomska analiza korupcije*, Beograd, 2007, str. 61.

Узимајући у обзир претходно описане ситуације, слободно би се могло рећи да корупција постоји у сваком случају када је корист (добит) остварена противзаконитом радњом, тачније злоупотребом овлашћења, без обзира на то када је исплата договорена, односно да ли је корумпирано лице плаћено унапред или га је коруптор накнадно исплатио за учињену услугу.

1.4.4. Врста добити

Чињеница је да је новац доминантан мотив за коруптивно понашање, који је иначе и најчешћа врста добити коју полицајци корумпирањем остварују. Да ли, међутим, остварена добит, поред новца, може укључивати и неке друге видове користи? Већина аутора се слаже да све што има новчани еквивалент треба третирати као коруптивну добит и то није спорно, али је дискутабилно да ли се ту могу сврстати и нематеријалне погодности (на пример, постизање бољег статуса, повећање угледа, добијање јавног признања) али и други видови задовољстава, које полицијски службеник несумњиво може остварити злоупотребом свог ауторитета.

За Ненадића ово питање не оставља простора никаквој дилеми јер, према његовом мишљењу, „погодност може бити било које врсте, обухватајући како користи које имају свој новчани еквивалент тако и оне које појединцу доносе већи друштвени углед или га пак на неки други начин задовољавају (на пример, задовољавање сујете, освете итд.). Корист се чак може састојати и од наношења штете другоме, сузбијања конкуренције и сличних појава“.[68]

Оваква тврдња је потпуно на месту, посебно ако се узме у обзир чињеница да су нематеријалне погодности некоме битније од самог новца, не заборављајући притом да је „прљавом“ новцу лакше ући у траг.

Разматрајући овај елемент корупције, неки аутори иду толико далеко да у коруптивну добит укључују чак и остварење сексуалног задовољства – као, на пример, Сања Кутњак-Ивковић, аргументујући своје уверење наводима које је објавио *Њујорк тајмс*: „Двојица припадника њујоршке полиције су осуђена за примање мита пошто им је једна шеснаестогодишњакиња из Квинса пружила орални секс у

68 Nenadić, N. (2007), *op. cit.*, str. 19.

замену за то да је не ухапсе због саобраћајног прекршаја и поседовања наркотика."[69] Иако је несумњиво реч о специфичном случају, постојање корупције у њему уопште није спорно будући да је сексуална услуга коришћена као својеврсно платежно средство за чињење противуслуге на коју полицијски службеници нису имали право. Сходно томе, остварено сексуално задовољство се може тумачити као корист остварена у конкретној трансакцији.

1.4.5. Вредност добити

Будући да је остварење материјалне користи доминантан мотив за коруптивно понашање, логично се намеће питање да ли стицање било какве добити, без обзира на њену материјалну вредност, треба сматрати корупцијом. У одговору на ово питање, многи аутори обично настоје да прецизирају доњи праг вредности коју полицајац може остварити у трансакцији, посебно сагледавајући праксе примања поклона и стицања бесплатних привилегија.

С друге стране, у објашњењу корупције неки аутори настоје да такву праксу издвоје из контекста класичне корупције и да је сагледају независно, наглашавајући уједно њену специфичну природу и у коришћеној терминологији. Тако, на пример, примање поклона мање вредности Прензлер (Prenzler) назива „ситном корупцијом" (енгл. *petty corruption*)[70], док Рojбак и Баркер то категоришу као „корупцију ауторитета" (енгл. *corruption of authority*). Творци ове формулације објашњавају: „Полицијски ауторитет је корумпиран када службеници полиције стичу добит на основу своје функције, а да не морају да крше закон (на пример, примање ситних поклона и коришћење бесплатних привилегија полицијског занимања)."[71]

Када неко каже да је против корупције, његов се став мора подвргнути додатним питањима, типа: да ли сматрате да полицајац не би требало да прихвати бесплатну шољу кафе, а бесплатно јело, а поклон за празник, а награду која је искрено понуђена за ефикасно извршен задатак? Иако је оваква пракса готово уобичајена у неким занимањима (на

69 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 24.
70 Prenzler, T., *Police corruption: preventing misconduct and maintaining integrity,* Boca Raton, 2009, p. 16.
71 Roebuck, J., Barker, T., *op. cit.*, p. 428.

пример, чашћавање доктора након успешно обављене операције), она ствара одређене недоумице када се у улози примаоца нађу полицајци. Тиме се намећу нека нова питања као, на пример, да ли полицајци треба да буду подвргнути другачијим стандардима од осталих јавних службеника, или да ли је корисно потпуно забранити примање поклона.

Резултати истраживања (на које ће детаљније бити указано нешто касније у раду) показују да већина полицајаца подржава такву праксу, пре свега због тога што је не доживљавају као корупцију, посебно уколико се поклони примају од поштених грађана. Поред тога, полицајци то често тумаче као гест захвалности или као вид награде за њихов труд, а које заслужују због извршења ризичних задатака. Штавише, Ројбак и Баркер су у неким полицијским организацијама забележили како полицајце који одбијају бесплатне привилегије колеге сматрају девијантним.[72]

За разлику од оваквих уверења, неки аутори заузимају потпуно супротан став. Тако, на пример, Њуберн напомиње како је Вилсон, иначе један од најпознатијих реформатора америчке полиције, био чак против прихватања бесплатне шоље кафе, док је Патрик Марфи (Patrick Murphy), начелник Полицијске управе града Њујорка (NYPD), након истраге Кнапове комисије, остао познат по својој изјави: „Осим коверте с платом, не постоји ниједна друга ствар која је чист долар.“[73]

У трагању за решењем конкретне ситуације, у литератури су се издвојили многобројни аргументи који иду у прилог примању поклона и бесплатних привилегија приликом или непосредно у вези с обављањем полицијске дужности, али и аргументи који су против.[74] Чини се да су Нејруд (Neyroud) и Бекли (Beckley) најбоље систематизовали конкретне аргументе (табела 1).[75]

Неки од изнетих аргумената захтевају додатно објашњење, а посебно тврдња којом се противљење примању поклона и бесплатних привилегија образлаже концепцијом „клизавог терена“ (енгл. *slippery slope*).[76] Како се наводи у једном од образложења ове концеп-

72 *Ibid.*, p. 429.
73 Newburn, T., *op. cit.*, p. 8.
74 Видети: Roberg, R., Crank, J., Kuykendall, J., *op cit.*, str. 343; Newburn, T., *op. cit.*, p. 10.
75 Преузето од: Neyroud, P., Beckley, A., *Policing, ethics and human rights*, London, 2001, p. 90
76 Видети: Кесић, З., Настанак и развој коруптивне каријере у полицији: концепција „клизавог терена“, *Ревија за криминологију и кривично право*, Год. 50, број 3/2012, стр. 205–224.

ције, „учествовањем у релативно малим прекршајима (на пример, прихватање бесплатног оброка), полицајци праве прве кораке који воде ка озбиљнијим облицима девијантног понашања, што их на крају може одвести у озбиљну криминалну праксу“[77]. Сликовито, појединац клизи низбрдо на путу без повратка, током којег прихвата и озбиљније преступе као уобичајени начин понашања.

Табела 1: *Аргуметни за примање поклона и бесплатних привилегија и против њих*

Аргументи ЗА	**Аргументи ПРОТИВ**
Захвалност – природно је да се покаже захвалност онима који пружају јавне услуге, док је непристојно да се захвалност одбије.	*Осећај обавезе* – чак и најмањи поклон неизбежно ствара осећај обавезе.
Беззначајност – поклони и бесплатне привилегије нису довољно значајни да купе или створе корист.	*Клизав терен* – прихватање поклона доводи до ситуације да искушења постају неприметно већа а одбијање веома тешко.
Везе са заједницом – прихватање поклона и привилегија је нераздвојно од неговања блиских веза са заједницом, на чијим се основама гради добар рад полиције.	*Уклањање искушења* – не могу сви полицајци доносити исправне закључке о томе шта је разумно да се прихвати, због чега је за организацију паметније да уклони искушења.
Део полицијске културе – сваки покушај да се таква пракса забрани завршиће незадовољством и цинизмом.	*Стицање повлашћеног третмана* – особе које нуде поклоне настоје, у суштини, да купе повлашћени третман.
Поверење – покушаји забране стављају до знања полицајцима да нису способни да доносе разборите моралне одлуке које усмеравају њихово понашање.	

77 Dean, G., Gottschalk, P., Continuum of police crime: an empirical study of court cases, *International Journal of Police Science and Management*, Vol. 13, Issue 1/2011, p. 17.

Заснована на квазитеолошкој претпоставци да је људска природа у суштини похлепна и да човек, када окуси мало задовољство, почиње да жуди за већим задовољством, метафора клизавог терена несумњиво је погодна за објашњење прогресије коруптивног понашања. Полазећи од логике коју Кранк (Crank) назива „материјализам клизавог терена“,[78] може се сагледати одређени континуитет у смислу да се полицијски службеник, подстакнут остварењем личне користи, упушта у све озбиљније видове коруптивног понашања.

Међутим, ова метафора би се пре могла тумачити као једно детерминистичко објашњење, које нам говори да особа, када се налази на клизавом терену, не може да стане већ наставља да клизи па чак и да убрзава, неумољиво срљајући до краја у властиту пропаст. Према таквом тумачењу, прогресија коруптивног понашања се показује као правило и неминовност. Ипак, ствари се не одвијају увек тако. Заправо, полицајци најчешће стигну до одређеног дела пута и онда се зауставе (они примају мито, али никада не изнуђују новац).

Отуда се чини да објашњење које се темељи на метафори мердевина (енгл. *ladder*) има снажније упориште у пракси. Клајниг (Kleinig) га тумачи на следећи начин: „Од једног до другог степена девијантности постоји континуум, где свака фаза захтева од полицајца доношење моралне одлуке. Тачније, свака фаза обухвата поновно дефинисање себе као некога ко ће прекршити правило и наћи оправдање за такав поступак.“[79] Дакле, према овом схватању, коруптивна каријера не представља неминовност којој се полицајац–појединац препушта стихијски, већ свака појединачна одлука заправо подразумева морално преиспитивање којим се настоји рационализовати коруптивно понашање.

Другим речима, од полицајца се очекује да разреши моралну дилему пре него што донесе коначну одлуку о томе како ће поступити – одбити и најблаже видове корупције, стати у одређеној фази, или наставити с озбиљнијим преступима. Истина, и овде се прогресија од малих прекршаја ка већим прекршајима (кретање уз мердевине) претпоставља – „неки полицајци прелазе један степеник или неколико степеника а затим се заустављају, док други настављају док не стигну до врха“,[80] али за разлику од клизавог терена по којем

78 Crank, J., *op. cit.*, 2004, p. 189.
79 Kleinig, J., *op. cit.*, p. 174.
80 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 46.

појединац клизи несметано, овде се појединцу пружа више свесних избора и слободних одлука о томе како да поступи, односно захтева се улагање већег напора да би се закорачило на следећи степеник.

Још један снажан аргумент против прихватања поклона резултира из идеје да се рад полиције сматра јавним добром, а када је нешто јавно добро, онда се претпоставља да појединци и групе не могу или не би требало да буду спречени да их користе на једнак начин. Сходно томе, може се закључити како прихватање поклона, барем на редовној или систематској основи, може умањити правичну расподелу полицијских ресурса или, као што Фелдберг (Feldberg) истиче: „Поклони подстичу полицајца да несразмерно расподели корист свог присуства."[81]

Заправо, чак и када су намере дароваоца часне, ауторитет полицајца је компромитован јер га прихватање неовлашћених добара или услуга обавезује према ономе који га дарује. У том смислу, сасвим је оправдано очекивати да ће особа која је частила полицајца имати повлашћен статус у будућности јер се полицајац може осећати дужним да узврати за услугу. Међутим, док ће даровалац моћи да рачуна на повлашћен статус (фактички имунитет) и повећану заштиту у будућности, може се очекивати да ће други грађани бити подвргнути већој контроли или ће се пак њихови проблеми решавати с мање ентузијазма и преданости.

Стога, полицајци не треба никада да сметну с ума чињеницу да се од њих очекује да у спровођењу закона поступају доследно и непристрасно, да су се на такав рад обавезали полагањем заклетве, али и да такво обављање дужности од њих захтевају правила службе и етички кодекс.

Руководећи се конкретним аргументима, једини логичан закључак би био да прихватање поклона и других, ситних привилегија треба потпуно забранити и тиме границе корупције свести на најнижи могући ниво. Тачније, стицање било какве добити, без обзира на њену вредност, треба сматрати корупцијом, под условом да је плод коруптивне трансакције. Додуше, пожељно би било тзв. корупцију ауторитета издвојити из контекста класичне корупције и независно је сагледати, јер је на тај начин, између осталог, могуће поуздано утврдити основаност аргументације о прогресији коруптивног понашања према концепцији клизавог терена.

81 Цитирано према: Kleinig, J., *op. cit.*, p. 166.

С друге стране, потпуна забрана примања поклона и бесплатних привилегија носи са собом проблем у спроводљивости таквих одлука у пракси, а које Кутњак-Ивковић своди на следеће:

• Повећан број забрана захтева већу контролу понашања и већа средства. Међутим, због ограниченог персонала и ресурса, контроли се приступа селективно.

• Недоследна контрола ствара плодно тле за пораст цинизма, смањење поверења у вођство, увећање непријатељства и поткопавање способности руковођења.

• Широко распрострањена забрана присиљава већину, иначе поштених полицајаца да учествују у завери ћутања у већој мери него што би иначе морали, постајући расположенији да толеришу и озбиљна кршења правила других полицајаца, свесни да су и сами прекршили правила примајући поклон.

• Комплетна забрана малих поклона може бити нарочито проблематична у културама у којима је таква пракса саставни део свакодневног живота.[82]

После свега реченог и даље остаје дилема да ли примање ситних дарова и услуга треба забранити. Одлука очигледно није лака. Вагајући снагу предочених аргумената „за“ и „против“, истовремено преиспитујући последице које та одлука може оставити на рад полиције, адекватно решење се ипак мора пронаћи. У начелу, и у случају примање поклона и бесплатних привилегија остварено је објективно и субјективно биће кривичног дела примања мита, али мали, готово незнатни значај (тј. незнатна вредност) поклона или користи могу да укажу на могућност примене института дела малог значаја.

Стојановић и Коларић управо и подсећају на то да је „у нашем законодавству, ако је реч о поклонима мале вредности који су иначе уобичајени, могућа примена института дела малог значаја али само у случају неправог активног подмићивања, док код осталих облика подмићивања, вредност поклона односно друге користи није значајна“.[83]

Могућност и простор за толерисање такве праксе нуди и тзв. делимично одобравање примања поклона. Конкретно, интерним актима је потребно прецизирати врсту поклона и ситуације када је допуштено њихово примање. У том погледу је вредно указати на одредбу Закона

82 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 26.

83 Stojanović, Z., Kolarić, D., *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije*, Beograd, 2014, str. 217.

о Агенцији за борбу против корупције у којој се напомиње: „Функционер не сме да прими поклон у вези с вршењем јавне функције, изузев протоколарног или пригодног поклона, али ни тада ако је у новцу и хартијама од вредности. Функционер је дужан да протоколарни поклон преда органу надлежном за поступање с јавном својином, изузев ако вредност поклона не прелази 5% просечне месечне зараде без пореза и доприноса у Републици Србији.“[84]

1.4.6. Прималац добити

У упоредној пракси у свету, корупција се најчешће схвата као „злоупотреба овлашћења ради личне користи“ (енгл. *abuse of power for private gain*).[85] Иако уобичајено и готово опште усвојено, свођење перспективе корупције на *личну добит* заправо превиђа чињеницу да је корупција акт у којем није изражена само индивидуална корист, већ да она често укључују договор више учесника који противзаконито настоје да придобију одређену корист или задовољство, односно да понекад у том процесу преовладава групни интерес.

Истина је да се, поред остварења властитог интереса, појединац може упустити у коруптивну трансакцију како би омогућио стицање користи (погодности) и неком другом лицу. Притом није спорно да корупција постоји и ако доносилац одлуке не узме ништа за себе, али омогући стицање погодности другом лицу. Међутим, уколико доносилац одлуке донесе само погодност другом актеру у односу али не и себи или блиском лицу, само постојање корупције би било дискутабилно.

Питање које се овде намеће јесте због чијег је још интереса, осим властитог, полицајац спреман да искористи службени положај, односно ко још, поред њега, може остварити корист (добит) из конкретне коруптивне трансакције. У трагању за одговором на ово питање, треба се осврнути на неке од постојећих дефиниција. Конкретно, Мишковић (Mischkowitz) и сарадници под корупцијом у полицији подразумевају злоупотребу полицијске службе, која се састоји у кршењу закона или непоштовању организацијских правила, а све ради остваривања властитих или интереса трећих, приватних

84 Члан 39 Закона о Агенцији за борбу против корупције, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 97/2008, 53/2010 и 66/2011.
85 Stojanović, Z., Kolarić, D., *op. cit.*, str. 207.

лица (подвукао аутор)“[86] – логично би се могло закључити да су под тим лицима мислили на рођаке или блиске пријатеље.

Иако несумњиво значајно, овакво проширење традиционалног схватања корупције ипак није свеобухватно јер занемарује могућност расподеле остварене добити с колегама полицајцима, чак и с онима који нису присутни током саме трансакције али их с полицајцем–актером повезују заједнички интереси или припадност истој групи. Овде је заправо најчешће реч о раније уговореним исплатама, које се редовно обављају, обично посредством полицајца–курира, који касније расподељује добит с осталим члановима групе.

За разлику од ових аутора, Панч још одлучније одбацује поједностављено тумачење корупције, опредмећено у личној користи и финансијском договору непосредних актера, образлажући такав потез следећим аргументом: „Посматрајући корупцију у полицији шире од стицања личне користи, ја заправо одбацујем аналогију о ‚трулој јабуци‘ и исказујем намеру да радије испитам ‚труле корпе‘ и ‚труле вођњаке‘, настојећи тиме да покажем како је корупција озбиљно колективно девијантно понашање с различитим мотивима и формама који се мењају током времена, али и с различитим последицама за њене вишеструке жртве.“[87]

Дајући предност колективним видовима корупције у полицији, Панч с правом указује на могућност организованости полицајаца у кршењу прописа. На ову димензију корупције у полицији иначе су упозориле многобројне независне комисије у својим извештајима о спроведеним истрага, указујући притом на чињеницу да су полицајци злоупотребом овлашћења заправо настојали да остваре интерес једне шире организације.[88] У том смислу се чини занимљивим и следеће објашњење: „Коруптивно понашање полицајаца треба схватити као примену или пропуштање примене овлашћења с намером да се оствари приватна корист или корист за организацију.“[89]

Овде се, додуше, поставља питање на коју *организацију* је аутор конкретно мислио: *неформалну* – мања али повезана група полицајаца

86 Mischkowitz, R. *et al.*, *Einschätzungen zur Korruptionin Polizei, Justiz und Zoll*, Wiesbaden, 2000, p. 118.
87 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 47.
88 Видети: Knapp Commision report, 1972; Mollen Commision report, 1994; Royal Commission report, 1997.
89 Newburn, T., *op. cit.*, p. 6.

(обично раде на истом подручју или обављају исти делокруг послова) или *формалну* – једна целокупна полицијска организација (на пример, полицијска станица или оперативна група). Иако се прва ситуација чини логичнијом, будући да је и лакше остварљива на терену, не треба олако одбацити ни могућност да једна целокупна полицијска организација огрезне у корупцију и када се заправо говори о постојању тзв. системске корупције.

У том погледу је занимљиво запажање које износи Гавриловић са сарадницима: „У друштвима са системском корупцијом не може се говорити о појединачним одлукама већ о систему утемељеном на коруптивним односима. Зато дефиниција корупције мора садржати и контекст односно институционални оквир од чијег стања зависе корупција и борба против ње. У супротном, индивидуалистичким приступом корупцији ствара се утисак да је то чин појединца и да борбу против корупције треба усмерити ка несавесним и недовољно едукованим појединцима. Тиме се борба против корупције, у суштини, своди на борбу против мале корупције.“[90]

Постоје оправдања да се овакав приступ примени и приликом дефинисања полицијске корупције, будући да је у немалом броју случајева доказано постојање системске корупције унутар појединих полицијских организација, чиме су недвосмислено оповргнута уобичајена становишта и објашњења ове појаве, углавном базирана на концепцији трулих јабука.

2. МАНИФЕСТАЦИЈЕ КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

У настојању да се што реалније сагледа појава корупције у полицији, приступиће се операционализацији теоријске дефиниције тако што ће се апстрактне категорије, опредмећене у раније описаним елементима дефиниције, изразити јасним индикаторима ове појаве, указујући тиме на њене конкретне манифестације у стварности. Да би се то и остварило, феномен корупције у полицији разматраће се у контексту неких од уобичајених подела ове појаве.

Постојање многобројних класификација и типологија у светској и домаћој литератури јасно потврђује колико је, заправо, корупција

90 Gavrilović, Z. *et al.*, *op. cit.*, str. 14.

у полицији сложена појава. Полазећи од различитих критеријума и приступа, заступници конкретних подела су несумњиво допринели бољој спознаји изузетно екстензивног карактера коруптивних појава у полицијској пракси. Извесно је, међутим, да су неке од постојећих подела унеле додатне забуне и потврдиле оштру подељеност и концептуална размимоилажења у схватању корупције у полицији. Овде се, пре свега, мисли на класификације које се заснивају на раније помињаним екстензивним тумачењима полицијске корупције.

2.1. Разматрање појединих класификација корупције у полицији

Прва од подела која ће се анализирати у овом поглављу привукла је интересовање, пре свега, због тога што је готово незаобилазна у страној, али и у домаћој литератури која разматра ову област. Реч је, конкретно, о класификацији која корупцију у полицији дели у четири групе:

- *ситна* (на пример, примање бесплатних поклона);
- *бирократска* (на пример, незаконито издавање докумената);
- *криминална* (на пример, изнуђивање редовних исплата од криминалних група) и
- *политичка* (на пример, одавање тајних података политичарима).[91]

У овој класификацији се, пре свега, препознаје ауторова тежња ка томе да укаже на разноврсност појавних облика корупције у полицији и екстензивност њеног испољавања, која обухвата различите области (окружења) полицијског деловања. Додуше, овакав исход је и очекиван, посебно ако се имају у виду комплексна функција и широк спектар надлежности полиције.

Међутим, поред њеног неспорног значаја, проблем који прати ову поделу је што корупцију класификује према нејасном критеријуму. Ситуација би била сасвим другачија када би се тзв. ситна корупција издвојила из конкретне типологије јер би, на тај начин, преостала три облика чинила логичнију класификацију, која би се, на пример, могла базирати на критеријуму друштвеног амбијента у којем се корупција одвија. Тиме би се уједно оправдало постојање тзв. криминалне корупције као посебног типа, што је иначе прилично спорна

91 Nield, R., *USAID programme brief: anticorruption and police integrity*, Washington; 2007, p. 3.

категорија. Истина, наглашавање атрибута криминалности код појединачних облика корупције може се чинити непотребним па чак и нелогичним потезом, будући да се подразумева да је корупција генерално криминална појава, а тиме и сви њени појединачни облици.

Ипак, уколико се оваквом категоризацијом тежи нагласити амбијент у којем се одвијају конкретне коруптивне трансакције, што је у овом случају криминални миље, онда такво решење има оправдања. У једном од објашњења наводи се следеће: „Код криминалне корупције је искључиво реч о остварењу коруптивних трансакција између службеника полиције и лица из криминалне средине, што се углавном заснива на пружању заштите од кривичног прогона и омогућавању несметаног бављења илегалним активностима.“[92]

Даље, уколико се у једној класификацији као посебан тип наводи ситна корупција, логично се могу поставити питања шта онда чини крупну корупцију, као и да ли евентуално постоји корупција која би се могла категорисати као средња. Очигледно је да се специфичност тзв. ситне корупције мора нагласити у оквиру посебне поделе, засноване, рецимо, на критеријуму обима или последице (опасности) коју коруптивно понашање ствара, у оквиру које би била упоређивана с раније помињаном средњом и крупном корупцијом. На такво решење се иначе наилази у литератури, с тим што се конкретна подела односи на корупцију уопште:

• **крупна** – представља најопаснији облик јер је врше носиоци политичке и економске моћи у једном друштву, наносећи највећу материјалну штету друштву, али и угрожавајући основе демократског уређења и функционисање државних институција;

• **средња** – састоји се у примању и давању мита и злоупотреби службеног положаја, а најчешће се јавља у привредној сфери и

• **ситна** – врше је најчешће нижи службеници јавне управе злоупотребом радног места на којем се налазе, наносећи тиме обично најмању штету.[93]

Пратећи сличну логику, оваква подела се несумњиво може применити и у контексту корупције у полицији.

Приликом конципирања овог дела рада, чинило се оправданим и разматрање класификације која се бави питањем доприноса полицијског службеника остварењу коруптивне трансакције. Полазећи

92 Šumi, R., Laličić, L., *op. cit.*, str. 10.
93 Ćirić, J. *et al.*, *op. cit.*, str. 12–13.

од овог критеријума, Холмс (Holms) разликује **реактивну корупцију** – службеник прихвата понуђени мито, и **проактивну корупцију** – службеник сам тражи или захтева мито.[94] Ова класификација проналази упориште и у типологији коју је током истраге корупције у њујоршкој полицији идентификовала Кнапова комисија (Knapp Commision, 1972), разликујући њене следеће видове:

• **биљоједи** (енгл. *grass-eaters*) – не траже мито већ прихватају посредне привилегије које су им спонтано понуђене (на пример, бесплатно пиће и храну);

• **месоједи** (енгл. *meat-eaters*) – траже и стварају прилике да злоупотребе свој положај у виду агресивне форме изнуђивања добити или склапањем договора о чињењу уступака на обострану корист (на пример, нуде заштиту криминалцима од конкурената).[95]

Поменуту типологију Баркер проширује још неким категоријама:

• **плави витезови** – потпуно поштени који заузимају екстреман став у етичким питањима;

• **изравни стрелци** – поштени, али и спремни да превиде понеку непромишљеност других полицајаца и

• **ниткови** – њих чак и месоједи сматрају да су застранили.[96]

Предочена типологија намеће питање зашто неки полицајци остају на нивоу биљоједа, док други прерастају у месоједе. Једно од могућих објашњења нуди Шерман, базирајући га на метафори мердевина (енгл. *ladder*). Он истиче да неки полицајци прелазе један степеник или неколико степеника и да затим стају. Притом, фаза у којој се заустављају представља кључни елемент у њиховој одбрани: „Узимао сам новац од коцкара и проститутки јер они нису никога повредили, али нећу да се петљам с дилерима дроге! – можда сам лош, али нисам *толико* лош.“[97] Други пак настављају да се „пењу уз мердевине“, што Шерман објашњава као резултат деловања секундарне девијације, у смислу да претходно искуство може бити толико озбиљно да резултира одлуком за проактивном корупцијом, која може бити изазвана реакцијом типа: „Ја сам већ лопов, више нема назад. Зато ћу бити најбољи у томе.“[98]

94 Holms, L., *op. cit.*, p. 23.
95 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 50.
96 Цитирано према: Roberg, R., Crank, J., Kuykendall, J., *op. cit.*, p. 345.
97 Sherman, L., Becoming bent: moral careers of corrupt policemen. In: *Order under law*, Illinois, 1981, p. 103.
98 *Ibid.*, p. 104.

Стављајући у први план степен организованости корупативног понашања, многи аутори су настојали да разбију предрасуде о томе како корупција у полицији није раширена, односно да представља искључиво скуп појединачних трансакција које се одвијају независно једна од друге, без плана и организованог деловања. Један од њих је и Презлер, који разликује следеће облике корупције:

• **нередовна (опортунистичка)** – коришћење прилике која се случајно указала, у смислу узимања мита на лицу места, и

• **редовна (организована)** – састоји се у плаћању рекета за пружену заштиту, када полицајци примају договорену суму сваког месеца.[99]

На ову поделу се надовезује следећа класификација корупције у полицији:

1) **неорганизована** – корупција није распрострањена већ је корумпиран само један полицајац или мала група њих (овај ниво корупције се обично описује изразима *трула јабука*, *кукоељ у житу* и сл.);

2) **прожимајућа** – у корупативно понашање су укључени многи полицајци у једној организационој јединици, који, међутим, не раде заједно, и

3) **организована** – већина припадника једне полицијске организације је умешана у корупцију тако што раде заједно и/или штите једни друге.[100]

Чињеница је да корупативно понашање полицајца–појединца представља највећи удео корупције у полицији и да се, притом, они углавном непланирано упуштају у корупативне трансакције, односно да доносе одлуку спонтано, на лицу места, реагујући на погодну прилику која им се тренутно указала. То даље наводи на закључак да службеници полиције у извршењу корупативног акта најчешће делују неорганизовано, понекад чак и независно од својих најближих сарадника (партнера). Међутим, у полицијској пракси су забележени и случајеви у којима је корупативно понашање попримало највиши степен организованости, укључујући у њено остварење групу полицајаца, а понекад и готово све припаднике једне полицијске организације, када се корупција одвијала као један дуготрајан и континуирани процес, у оквиру којег су стваране појединачне корупативне каријере. О

99 Prenzler, T., *op. cit.*, p. 16.

100 Dempsey, S., Forst, S., *An introduction to policing*, Belmont, 2005, p. 299.

томе можда најбоље сведоче резултати истрага независних комисија, махом спровођених у САД (о чему ће касније бити више речи).

У крајњем случају, коруптивно понашање у полицији може попримити карактер **системске корупције**, која заправо подразумева постојање социјалног миљеа у којем су готово сви актери укључени у коруптивно понашање, односно где се корупција посматра као једно рационално понашање.[101] Говорећи о том виду корупције, Нојтен (Nuijten) и Андерс (Anders) истичу: „Системску корупцију одликују како опсег корупцијских активности (од најмањих до највећих) тако и правила и норме који је олакшавају. У овом случају корупција престаје да буде изузетак од правила, постајући део посебног начина управљања или владавине.“[102]

2.2. Специфични облици коруптивних пракси у полицији

У сагледавању полицијске корупције многи аутори се упуштају у још детаљније разматрање појединачних облика ове појаве, доприносећи тако стварању различитих типологија коруптивних пракси припадника полиције. У том смислу је готово немогуће заобићи једну од најсадржајнијих типологија ове појаве, коју су својевремено установили Рojбак и Баркер. Заступајући теорију „клизавог терена“ (енгл. *slippery-slope*), ови аутори хијерархијски ређају облике коруптивног понашања од лакших ка тежим, разликујући притом њихове следеће видове: корупција ауторитета, надокнаде за услугу, пригодна крађа, изнуде, заштита илегалних активности, намештање случаја, интерне исплате и директне криминалне активности.[103]

Посебна вредност ове типологије јесте њено упориште у свакодневној полицијској пракси. Као што и сами аутори истичу, „изградња типологије корупције у полицији заснива се на вишегодишњем искуству у полицијском послу једног од аутора.“[104] Иако несумњиво значајна за разматрање конкретног феномена, извесно

101 Иначе, у литератури се за описивање систематичног коруптивног понашања унутар једне полицијске организације користи израз „фирма унутар фирме“ (енгл. *firm with in a firm*). /Наведено према: Punch, M. (2009), *op. cit*., p. 128./

102 Holms, L., *op. cit*., p. 25.

103 Видети: Roebuck, J., Barker, T., A typology of police corruption, *Social Problems*, Vol. 21, Issue 3/1974, pp. 423–437.

104 Roebuck, J., Barker, T., *op. cit*., p. 425.

је да ова типологија ствара конфузију у схватању појма корупције, али и отежава разграничење коруптивног понашања од њему блиских појава, будући да садржи и понашања која се не могу сматрати корупцијом (у правном смислу). Овакав екстензиван приступ, међутим, није усамљен. Заправо, Ројбак и Баркер су својом типологијом очигледно оставили дубок траг у изучавању корупције у полицији, о чему најбоље сведочи чињеница да су многи аутори своје виђење полицијске корупције заснивали управо на приступу ова два аутора. Тако, на пример, Милер (Miller)[105] сврстава под ову појаву следеће коруптивне праксе:[106]

• *mooching* – примање напојница (на пример, бесплатно снабдевање храном, пићем и осталим намирницама) у замену за пристрасност (*favoritism*) у раду;

• *favoritism* – додељивање имунитета од полицијских акција одређеним грађанима или колегама који су очигледно прекршили пропис (најчешће из области саобраћаја);

• *chiseling* – захтевање бесплатних или улазница с попустом за спортске или друге догађаје који нису повезани с полицијским дужностима;

• *prejudice* – ускраћивање неких права одређеним особама због личних предрасуда према њима (на пример, расне предрасуде);

• *shopping* – крађа мање вредних ствари из незаштићеног простора;

• *heisting* – крађа ствари веће вредности с места злочина;

• *premeditated theft* – планирање и вршење провалне крађе како би се дошло до добара чији је промет забрањен;

• *extortion* – експлицитно захтевање новчане исплате у замену за заштиту од полицијске акције (на пример, да се не би написала пријава о прекршају);

• *bribery* – прихватање нетражене готовинске исплате од оних који желе да избегну хапшење;

• *perjury* – лагање с циљем сопствене заштите или давања алибија колеги на суду или током истраге унутрашњих послова поводом оптужбе за ангажованост у некој нелегалној активности.[107]

---

105 Miller, J., *Police corruption in England and Wales: an assessment of current evidence*, London, 2013, p. 7.

106 Наведени су жаргонски изрази, који су се због учесталог коришћења у пракси одомаћили и у научној и у стручној литератури.

107 Miller, L., Good cop – bad cop: problem officers, law enforcement culture and strategies for success, *Journal of Police and Criminal Psychology*, Vol. 19, Issue 2/2004, p. 31.

Поједини аутори користе конкретну типологију као полазну основу за објашњење специфичних облика корупције у полицији, као што је тзв. **корупција повезана с наркотицима** (енгл. *drug-related corruption*). Трговина наркотицима је несумњиво плодно тло за развој различитих облика коруптивног понашања, а на то су посебно указали Менинг (Manning) и Редлингер (Redlinger) идентификујући следеће обрасце корупције повезане с наркотицима:

• примање мита (*taking bribes*) – исплата новца полицајцима од стране нарко-дилера да не би извршили хапшење или, уколико је хапшење већ извршено, да би „направили лош случај";

• употреба дроге (*using drogs*) – коришћење наркотика у службене сврхе, као и конзумирање наркотичких средстава од стране полицијских службеника;

• куповина/продаја наркотика (*buying/selling narcotics*) – употреба наркотика за плаћање услуга доушницима, али и директно учешће полицајаца у илегалним трансакцијама наркотика;

• присвајање конфисковане имовине (*arrogation of sized property*) – вид понашања којим се описује нестанак заплењених наркотика и новца из службених просторија;

• илегални претреси (*ilegal searchers*) – подметање дроге да би се „направио" случај или додавање дроге да би се „ојачао" већ постојећи случај;

• заштита информатора (*protection of informants*) – пружање имунитета доушницима од кривичног гоњења.[108]

Већ на први поглед се може уочити да је и ова типологија коруптивног понашања прилагођена ширем тумачењу корупције, односно да су аутори следили логику према којој је корупција заправо скуп понашања различитог карактера (нечасно, неетичко, девијантно и криминално понашање). Отуда се међу понашањима окарактерисаним као корупција повезана с наркотицима налазе и она која се не убрајају у класичну корупцију већ представљају видове полицијских девијација потпуно другачије природе. Конкретно, *конзумирање наркотика* се може сматрати девијантним и аутодеструктивним понашањем, *учешће у илегалним трансакцијама* класичном криминалном делатношћу, *присвајање заплењене имовине* имовинским деликтом, *илегални претреси* корупцијом процеса, а *заштита информатора* ометањем извршења правде.

108 Видети: Manning, P., Redlinger, L., Invitational edges of corruption: some consequences of narcotic law enforcement. In: *Police deviance*, Cincinnati, 1986, pp. 40–65.

Упркос томе што нека од поменутих понашања не представљају класичну корупцију, она заслужују детаљнију анализу, али у оквиру засебних група полицијских девијација, где је потребно јасно нагласити зашто се она не могу третирати као коруптивно понашање већ, рецимо, као класични имовински деликти – када су у питању пригодне крађе, односно понашања окарактерисана као *shopping*, *heisting* и *premeditated theft* или пак као полицијске дискриминације, што заправо и јесу понашања означена као *prejudice*, док је нека понашања најлогичније категорисати искључиво као злочине полиције јер то она и јесу превасходно, што је, на пример, случај код директних криминалних активности. За разлику од њих, понашања која недвосмислено представљају корупцију заслужују да им се посвети већа пажња, што ће и бити учињено у наставку излагања.

2.2.1. Корупција ауторитета

Говорећи о овом виду корупције, Ројбак и Баркер напомињу да је „ауторитет полицајца корумпиран када прима неовлашћену добит (поклон, бенефицију) на основу свог положаја, а да притом не крши закон *per se*“.[109] Конкретно, мисли се на прихватање бесплатног оброка, пића или поклона од стране оштећеног грађанина. Дароваоци су углавном „угледни“ грађани, који тиме најчешће показују своју захвалност полицији за ефикасно обављен посао. То је уједно и основни разлог зашто се овај вид понашања најчешће и не третира као девијантна већ као уобичајена појава у друштву. Логика која се овде обично следи јесте да „мали знак пажње неће никоме да шкоди“ или „то иначе сви раде“. Иако овакав поступак често није ништа више од обичног чашћавања, чињеница је да и он може иницирати корупцију, посебно уколико даровалац очекује одређену услугу у будућности. Али, чак и да он нема таква очекивања, прималац се може осетити дужним да то учини.

Трагајући за прецизном дефиницијом корупције, у неким ранијим радовима анализирана је вредност добити као посебан елемент. Том приликом је указано на подељена мишљења о питању оправданости сврставања праксе примања ситних поклона и бесплатних привилегија у корупцију. Не улазећи поново у такву дискусију, треба указати

109 Roebuck, J., Barker, T., *op. cit.*, p. 428.

на то да неки аутори сматрају да израз „корупција ауторитета“ није одговарајући назив за овај вид понашања. Конкретно, Датзер прикладнијом сматра формулацију *компромитовање ауторитета,* објашњавајући како узимањем мањих материјалних дарова полицајци заправо компромитују свој положај и углед који уживају у друштву.[110]

Неспорно је да израз „корупција“ представља генерички појам за низ злоупотреба, међу која се може убројати и примање поклона и бесплатних привилегија уколико је праћено одређеном противуслугом (без обзира на то да ли је она тражена од полицајца и да ли је он обавезан да је узврати или пак то ради својом вољом). Међутим, уколико се већ први, иначе најблажи облик назове корупцијом, отежава се нијансирање између понашања различите тежине и опасности. Отуда се чини да предлог који износи Датзер има оправдања.

2.2.2. Надокнада за услугу

Стицање одређене добити за извршену противуслугу, која укључује мешање спољашњих субјеката у логистику и вршење полицијске функције, представља особен вид коруптивног понашања, слободно преведен као надокнада за услугу (*kickback*). Конкретно, реч је о ситуацијама када полицајци стичу добит као надокнаду за „намештен“ посао, тиме што *посредују* између пружаоца одређених услуга (обично су у питању легитимни пословни људи који покушавају да зараде уз помоћ „добре“ везе с полицајцима – адвокати, таксисти, ауто-механичари) и њихових потенцијалних клијената, тј. лица с којима службеници полиције долазе у контакт током рутинског рада.

Илустрације ради, након извршеног увиђаја саобраћајне незгоде полицајац може да „споји“ власника оштећеног возила с власником шлеп-службе с којим од раније има неформалан договор о подели зараде. У таквим случајевима полицајци обично остварују новчану добит (проценат од зараде на име надокнаде за учињену услугу), мада нису ретки ни случајеви остваривања користи другачије природе.

Узмимо, на пример, ситуацију када полицајац упућује особу повређену у саобраћајној незгоди у конкретну приватну клинику (чијег власника полицајац иначе лично познаје) да обави преглед,

110 Датзер, Д., *op. cit*., стр. 101.

уверавајући је да ће баш тамо најлакше и без сувишних питања и процедура добити неопходан налаз и квалификације задобијених повреда.

Неспорно је да реченица типа „само ви идите тамо и реците слободно да сам вас ја послао“ може представљати добру намеру полицајца, али може исто тако да крије и његов лични интерес (на пример, јачање веза у тој клиници које се могу искористити за потребе лечења члана породице као вид надокнаде за раније учињену услугу). Вероватноћа остварења личног интереса логично се повећава уколико полицајац чешће приступа пракси „намештања“ посла.

2.2.3. Заштита илегалних активности

За разлику од претходно описаних коруптивних пракси, које углавном представљају спорадичне случајеве, односно искоришћавање прилике која се неочекивано указала, овде је најчешће у питању устаљено (редовно или периодично) подмићивање полицијских службеника, којим коруптор настоји да обезбеди континуирано бављење конкретном илегалном делатношћу. Заправо, кроз овај вид заштите полицајци пружају фактички имунитет прекршиоцима закона, међу којима су и они чије су делатности у сфери организованог криминалитета.

Како резултати недавних истраживања показују, међу припадницима полиција Босне и Херцеговине било је оних који су прихватали мито да би игнорисали крминалну активност, сарађивали или учествовали у мрежи организованог криминалитета, помагали у трговини женама у босанским јавним кућама, али и често били муштерије тих кућа.[111]

Иако у пракси најчешће прекршиоци предлажу овакав вид сарадње, понекад конкретна активност започиње и на иницијативу самих полицајаца. Није, међутим, искључена ни могућност да припадници полиције активно траже плодно тло за додатне изворе прихода, а да у неким случајевима чак захтевају од „илегалних предузетника“ да им плаћају за пружање заштите, истовремено вршећи појачану контролу или рутински кажњавајући оне који одбијају сарадњу.

111 Kutnjak-Ivković, S., O'Connor, T., The Bosnian police and police integrity: a continuing story, *European Journal of Criminology*, Vol. 2, Issue 4/2005, p. 436.

Иначе, да би заштита илегалних активности била успешна, потребно је испуњење одређених предуслова, као на пример:

• полицајци морају знати која места, послови и особе могу представљати извор прихода;

• морају се обезбедити системи сталне комуникације и

• исплате се морају претходно уговорити.[112]

Овоме треба додати и то да остварење конкретне активности обично захтева ангажовање више полицијских службеника који међусобно расподељују задатке и, сходно томе, деле остварену добит, док су знатно ређи случајеви појединачних аранжмана.

Искуства показују да тржиште пороцима представља најуноснију област за овај вид коруптивне активности, пре свега јер подразумева велика противзаконита тржишта, која своју постојаност црпе из појачаних захтева шире јавности за конзумирање илегалних задовољстава. Као један од посебно индикативних случајева корупције у овој области издваја се тзв. Грос скандал: „Грос (Gross) је био власник ланца кладионица и коцкарница који је плаћао њујоршку полицију милион долара годишње да би заштитио своје ‚царство‘, чија је вредност била процењена на 20 милиона америчких долара. Након открића да је у корупцију било укључено преко сто полицајаца, инспектора и старешина, комесар овог полицијског одељења је поднео оставку, док су три полицијска службеника извршила самоубиство.“[113]

Област порока Голдстин с разлогом сврстава у категорију **непримењиви закони** (енгл. *unenforceable laws*), описујући их као „активности које су забрањене законодавствима широм света, али које велики број људи и даље практикује“.[114] Будући да је непримењивање закона у овој области релативно уобичајено а прилике за преговарање честе, корупција за полицајце постаје једноставан избор. Поред тога, конкретне форме противправног понашања постају кључни ресурс и због мале шансе откривања, будући да је реч о тзв. деликтима без жртве.

Кријумчарење и препродаја наркотика посебно се издвајају као област веома погодна за остварење коруптивних трансакција, пре свега јер су праћени огромним зарадама. Сходно томе, овај вид корупције је очекивано израженији на вишим нивоима дистрибуције

112 Roebuck, J., Barker, T., *op. cit.*, p. 432.

113 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 57.

114 Цитирано према: Newburn, T., *op. cit.*, p. 22.

наркотика, где су зараде али и казне које дилер ризикује веома високе. Нарко-дилери се стога углавном не либе да полицајцима нуде велике своте новца како би избегли правду.

С друге стране, извесност остварења огромне зараде за полицајце може представљати озбиљно искушење коме је тешко одолети. Свесни тога, неки од њих се не устручавају да се упусте у коруптивни однос с нарко-дилерима, док појединци, попут предатора, активно траже плен управо у тој области.

Илустрације ради, године 1998. укупно 44 полицајца из Кливленда је оптужено за корупцију. Оптужбе су укључивале обезбеђивање заштите за пошиљке кокаина, које су бродом стизале из Колумбије. У граду Сисеро у Илиноису (САД), чија популација броји 67.000 становника, скоро једна трећина полицајаца је била суспендована или приморана да дâ оставку због корупције повезане с наркотицима. Међу њима је био и шеф полиције, који је осуђен да је помагао криминалној организацији да спроведе велику операцију гајења марихуане, чији је вођа иначе био бивши полицајац.[115]

Поред овог вида, као заштита илегалних делатности могу се третирати и активности уступања одређених информација с њима повезаним лицима. Полицијски службеници су по природи свог посла у прилици да сазнају многобројне информације од пресудног значаја за пословање једне криминалне организације (на пример, подаци о информаторима или оперативним плановима у вези с конкретним акцијама). Такве информације су изузетно вредна роба, чија трговина подразумева велику зараду, посебно када је у питању препродаја наркотика, чега су свесни и полицајци и криминалци. Будући да те информације најчешће имају статус строго поверљивих и да је реч о службеној тајни, њиховим одавањем полицијски службеник чини посебно кривично дело инкриминисано као одавање службене тајне (члан 369 Кривичног законика Републике Србије), које поприма тежи облик уколико је учињено из користољубља.

Иначе, пракса заштите илегалних активности покреће питање пружања полицијских услуга у приватне сврхе, где се као посебан проблем издваја деловања полицијских службеника у интересу и за потребе криминалаца.[116] Чињеница је да је пружање безбедносних

115 Crank, J., Caldero, M., *op. cit.*, p. 228.

116 Видети: Ћирић, Ј., Сукоб интреса и полиција, *НБП: Наука, Безбедност, Полиција*, Год. 10, број 1/2005, стр. 25–50; Kesić, Z., *Privatni sektor u kontroli kriminaliteta*, Beograd, 2009.

услуга приватним лицима ван радног времена значајан извор прихода за полицајце и главни мотив приступања таквим активностима. Иако клијенти тих услуга најчешће немају никакве везе с криминалним делатностима, сведоци смо све чешће праксе да и лица из криминалне средине ангажују полицајце на пословима личног обезбеђења.

Свесни предности присуства полицајаца у њиховој личној пратњи, као и могућности добијања одређених службених података из прве руке, ова лица најчешће не питају за цену таквих услуга. Утврђивање раширености ове појаве знатно отежава чињеница да је пружање таквих услуга типична табу тема о којој се не говори јавно, осим када се мора – обично када се последице таквих делатности више не могу сакрити (на пример, након погибије полицајца у обрачуну криминалних банди).

2.2.4. Намештање случаја

Пракса намештања случаја је еклатантан пример злоупотребе овлашћења, а подразумева да полицајци крше процедуре редовног законског поступка ради стицања личне добити. Додуше, иза продаје случаја понекад се могу сакрити и неки дубљи разлози од стицања материјалне користи. Већ поменуто истраживање корупције у Кантону Сарајево открива да су неки припадници полиције Босне и Херцеговине, служећи интересима политичара и сопственим предрасудама, одбијали да хапсе чланове етничке већине (посебно ратне злочинце), лагали пред судом, одуговлачили или нису радили на решавању случајева и намерно губили доказе.[117]

Кључна одлика овог вида коруптивног понашања јесте да службеник полиције свесно доприноси слабљењу конкретног случаја, с намером да смањи извесност почетка кривичног поступка, или саботира суђење како би спречио доношење осуђујуће пресуде. Активности ређе укључују деловање полицајаца на самом лицу места (на пример, намерно уништавање доказа), а најчешће подразумевају накнадне исправке и интервенције (фалсификовање извештаја, склањање заплењених доказа и пријава, лагање на суду). Отуда велику могућност за намештање, поред полицајаца који воде конкретан случај, имају и

117 Kutnjak-Ivković, S., O'Connor, T., *op. cit*., p. 436.

службеници који врше надзор над службеним писменима (пријавама, записницима), али и полицајци задужени за чување доказа.

Овом подухвату се обично не приступа самоиницијативно (осим уколико је учинилац веома блиска особа – рођак, пријатељ) већ углавном након одређених преговора – директно с извршиоцем или преко посредника (на пример, адвоката). Проучавајући искуства наркомана из средње класе, Сандерс (Sanders) је утврдио да су полицајци исказивали спремност да одбаце пријаву за одређену надокнаду. У тим ситуацијама, бранилац је деловао као посредник између полицајца и окривљеног. Он би од свог клијента узимао новац, с тим што би део новца задржавао као проценат за своју услугу, а остатак давао полицајцу.[118]

Иако се сам поступак намештања случаја може спонтано договорити, у питању је углавном унапред планирана и добро организована активност па чак и устаљена пракса. У последњем случају углавном је у питању остварење раније склопљеног договора између криминалаца и полицајаца о њиховом повременом ангажовању у конкретним намештаљкама. Обично за те потребе лица из криминалне средине располажу посебним „платним списком полицајаца“, који су изразили спремност да продају случајеве и на тај начин им већ излазили у сусрет.

Већ је речено да феномене мењања тока правде и намештања случаја већина аутора, међутим, пре везује за тзв. корупцију племенитог повода него за класичну корупцију. Логика којом се овде руководи јесте да се полицајци, због посвећености полицијској мисији (на пример, борби против криминалитета), лакше одлучују да доприносе јачању случаја како би повећали извесност осуде конкретне особе, посебно ако је у питању опасан криминалац, него његовом слабљењу, чиме саботирају испуњење једног од основних полицијских циљева. Управо се због тога унутар полицијске поткултуре „продаја“ случаја неретко доживљава као издаја полицијске професије, због чега се такве активности теже правдају и толеришу, а у неким случајевима чак доводе и до лишења живота.

Наиме, забележени су и случајеви да је каснијом истрагом утврђено да је намештање случаја неке корупторе коштало живота. Конкретно, у оквиру једне независне истраге полицијског убиства, установљено је да су полицајци, који су иначе били поштени и правични по свом убеђењу,

118 Цитирано према: Manning, P., Redlinger, L., *op. cit.*, p. 51.

убили неколико професионалних криминалаца током хапшења на месту злочина, због тога што су знали да је у њиховом одељењу раширена продаја случаја и да ће, упркос доказима, ти преступници вероватно купити свој случај и убрзо изаћи на слободу.[119]

С друге стране, овакав вид трговине се може очекивати у полицијским организацијама или међу припадницима полиције код којих су професионални цинизам и разочараност у функционисање кривично-правосудног система толико развијени да је посвећеност племенитом циљу замењена потпуно другачијим приоритетима. Могло би се, заправо, рећи да такво емотивно стање представља снажан повод за појединца да јавне интересе (оличене у полицијској функцији) лакше подреди својим личним интересима и да се, самим тим, лакше упусти у коруптивне трансакције (о овом феномену биће више речи у делу посвећеном факторима ризика од коруптивног понашања).

2.2.5. Интерне исплате

Треба подсетити на то да конвенционално одређење гради објашњење корупције у полицији на односу између две стране, где једну страну представља полицијски службеник, а другу цивилно лице (грађанин, преступник, криминалац), тј. неко изван полиције. Таквим приступом се, међутим, запоставља могућност одвијања корупције унутар саме полицијске организације. Међу полицијским службеницима се могу развити односи мотивисани духом корупције који, као у класичним случајевима подмићивања, укључују понуђача мита, примаоца мита и договор између актера о размени услуга.

Предмет такве трговине чине одређене повластице и привилегије (распоред рада, слободни дани, термини за годишњи одмор, премештаји на боље плаћено или мање стресно радно место итд.). Притом, улогу коруптора најчешће преузима обичан полицајац, тачније непосредни извршилац, док се с друге стране налази полицијски службеник (најчешће је у питању непосредни руководилац) који располаже одређеним моћима и овлашћењима за доношење конкретних одлука, које представљају предмет корупције. Илустрације ради, руководилац узима новац од свог потчињеног како би распоред дужности прилагодио његовим захтевима.

119 Roebuck, J., Barker, T., *op. cit.*, p. 433.

Ова коруптивна пракса се, додуше, може одвијати и међу полицајцима који су истог ранга (имају исти чин), али који заузимају различита радна места и обављају различите функције, што им пружа и различите могућности. Такође, улоге у коруптивном односу могу се потпуно променити када старешина одређене услуге својих потчињених награђује подмићивањем и давањем различитих привилегија. Овде је обично реч о ситуацијама када су оба учесника (и полицајац и старешина) укључена у неке заједничке илегалне активности.

Неком полицајцу је у интересу да успостави коруптивни однос с колегом који има увид у конкретан предмет или чува материјалне доказе, како би на тај начин стекао могућност за остварење неке друге, противправне радње. Илустрације ради, чланови неког полицијског одељења, чије повластице подразумевају контролу над кривичним доказима (полицајци који врше увиђај, криминалистички техничари, детективи), могу продати конкретан доказ (на пример, отиске прстију, фалсификована документа, кријумчарену робу или средство извршења) неком другом полицајцу, који то касније користи за своје потребе – на пример, као средство изнуде или уцене лица на кога се конкретни докази односе.[120] Поред тога, материјал прибављен на основу интерне исплате може се искористити и за претходно описани вид коруптивног понашања – намештање случаја.

2.2.6. Заштита информатора

Разлог због којег је овај вид коруптивне активности издвојен и посебно анализиран јесте његова комплексност. Поред тога што се у литератури наводи као специфичан вид тзв. корупције повезане с наркотицима, заштита информатора сублимира неколико претходно описаних коруптивних пракси: надокнаду за услугу, заштиту илегалних активности и намештање случаја.

Ослањање на услуге информатора, пре свега у сузбијању нарко-деликата, и даље се често чини као неминовност конкретног посла. Однос који се развија између агената за наркотике и њихових информатора можда најбоље презентује етиолошку комплексност корупције повезане с наркотицима. Изостанак жртве и пријављивања извршења нарко-деликата онемогућава традиционалну постделиктну

120 *Ibid.*, p. 434.

улогу полиције, приморавајући је да делује проактивно како би прикупила доказе и расветлила догађај. У таквим околностима полицајци су често принуђени да се ослоне на помоћ информатора као кључних извора сазнања.

Иако су услуге информатора несумњиво значајне за расветљавање конкретних деликата, при њиховом коришћењу треба бити нарочито опрезан. Пре свега, оно полицајцима намеће обавезу да доушницима пружају заштиту чак и када крше закон. Значај улоге информатора у сузбијању нарко-деликата и обавеза плаћања њихових услуга обезбеђују им посебан статус и привилегије. Таква позиција условљава многобројне последице и различите злоупотребе од стране полицијских службеника, које у неким случајевима подразумевају чак и изигравање правде.

У настојању да заштити информатора од судског гоњења док му овај помаже у конкретном случају, оперативац прибегава различитим видовима манипулација (намештање случаја, лагање на суду, подмићивање). Као илустрација тога, наводи се следећи случај: „Полицајци су ухватили извршиоца како проваљује у кућу и уз пријаву га привели тужиоцу. Када су сазнали да је реч о поверљивом информатору, агенти за наркотике су ‚средили' оптужбу с тужилаштвом, уз образложење да је он ‚један од најбољих доушника'."[121]

Посебан проблем представља и чињеница што су већина информатора у сузбијању нарко-деликата и сами наркомани, којима агенти обезбеђују новац или дрогу уместо исплате. Тиме представници закона постају карика у тржишту наркотика. Чињеница је да су полицајци у таквим случајевима подстакнути да крши прописе како би обезбедили наставак неопходне сарадње, или пак да би се одужили информатору за учињену услугу, а не ради остварења класичне коруптивне добити. Отуда се чини да би таква намера требало да утиче и на саму квалификацију полицијског поступања.

Не треба, међутим, заборавити да бенефите од услуга информатора може да има и сам полицијски службеник, јер на крају је ипак он тај који прима део заслуга за расветљавање конкретне криминалне делатности, што неретко подразумева и остварење одређене добити (на пример, новчана награда, унапређење и слично). Дакле,

121 Manning, P., Redlinger, L., *op. cit.*, p. 55.

и остварење личног интереса може мотивисати конкретног службеника да пружа поменуте услуге заштите свог информатора.

Напослетку треба истаћи да, који год мотив покреће полицијског службеника на такво поступање, не сме се заборавити да се иза таквог понашања несумњиво крије злоупотреба и то злоупотреба правде, будући да таквим поступцима полицајац заправо омогућава неком појединцу (макар он био и сарадник службе) да чини кривична дела а да, притом, не буде кажњен за њих. Чињеница да су информатори најчешће делинквенти, склони кршењу прописа и различитим видовима девијантног понашања, само додатно усложњава проблем.

ФАКТОРИ РИЗИКА ОД ПОЈАВЕ КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

II

ПОГЛАВЉЕ

У научној и стручној јавности не постоји јединствено мишљење о узрочности корупције у полицији већ се нуде веома разноврсне перспективе и концепције, које се крећу од екстремног индивидуализма до социолошког детерминизма. Овакво стање је, додуше, и очекивано имајући у виду да се проблемом корупције баве представници различитих научних области, који га сагледавају превасходно из угла властите научне оријентације. Тиме овакве перспективе, иако научно оправдане, у ствари нуде једнострано виђење узрочности корупције, које је толико сложено да га је једино могуће објаснити применом мултифакторског приступа.

Иако несумњиво значајнији од монофакторске перспективе, мултикаузални приступ је такође подложан одређеним критикама. Наиме, настојећи да свеобухватно сагледају етиолошку димензију конкретне појаве, истраживачи лако могу отићи у другу крајност. Заправо, тежећи ка томе да у свом објашњењу не изоставе ниједан чинилац који може имати утицаја, могу се уплести у један бесконачан посао. Илустрације ради, Робинсон (Robinson) објашњење антисоцијалног понашања темељи на више од 60 чинилаца. И управо је ту, према речима Игњатовића, највећа слабост његове теорије јер, како објашњава овај аутор, „наводећи толики број чинилаца, он [Робинсон] настоји да објасни све факторе који доприносе криминалном понашању и тако заборавља једно од правила епистемиологије – ако је узрок неке појаве све, онда то истовремено значи и ништа“.[121]

121 Robinson, M., Integrativno-sistemska teorija antisocijalnog ponašanja. U: *Teorije u kriminologiji*, Beograd, 2009, str. 137.

Осим што идентификују више криминогених фактора и што указују на њихову међусобну повезаност у настанку конкретне криминалне појаве, заступницима мултифакторског приступа се може замерити и што те факторе углавном међусобно не диференцирају већ их схватају више плуралистички. Самим тим, таква перспектива не може да проникне у срж проблема каузалитета нити да објасни јачину везе између корупције у полицији и њених детерминанти.

Први корак ка превазилажењу конкретног проблема јесте систематизација фактора у јасно одређене групе. У том настојању треба имати у виду да на поступке полицијског службеника могу утицати најмање две групе фактора:

1) *психолошки* (лични, унутрашњи, индивидуални) и
2) *социјални* (друштвени, спољашњи, амбијентални).

Неспорно је да поједини припадници полиције прибегавају коруптивном понашању због личних недостатака, склоности и навика, али истовремено треба узети у обзир да су њихова мотивација и спремност да приступе корупцији неретко подстакнуте или оснажене дејством спољашњих фактора. Стога је сасвим логично и неопходно анализу узрочности корупције у полицији конципирати на психосоцијалном приступу.

У светлости овог објашњења могуће је извршити још неке поделе, међу којима је свакако најзначајнија она која разликује *објективне* и *субјективне факторе*. Када се расправља о односу између тих двеју група фактора треба имати у виду да су они међусобно тесно и свестрано повезани. Заправо, субјективно и објективно делују у јединству у готово свим животним процесима и манифестацијама па тако и када је у питању коруптивно понашање полицијских службеника.

Овде, међутим, треба рећи да се употребом израза „објективни“ не настоји истаћи како су такви чиниоци нешто што се не може избећи и што неминовно доводи до кршења прописа, већ се само настоји указати на чињеницу да су они уграђени у полицијски мандат и да постоје независно од воље његових извршилаца. Тако, на пример, право полицијских службеника на дискрециону оцену могло би се третирати као објективни фактор корупције у полицији.

Међутим, упркос томе што статус овлашћеног службеног лица пружа свим припадницима полиције објективно располагање правом на дискрециоио одлучивање, његово коришћење је ипак у значајној

мери одређено субјективним факторима – пре свих, вољом самог полицијског службеника и његовим тренутним расположењем. Тиме се долази до закључка да је дискрециона оцена у раду полиције заправо фактор у којем се прелама утицај објективног раполагања датим овлашћењем и субјективне процене о томе када и како ће се то овлашћење применити.[122]

Осим поделе фактора у јасно систематизоване групе у склопу објашњења условљености корупције у полицији, такође је важно разграничити факторе према интензитету њиховог утицаја на појаву корупције, пошто он није код свих фактора једнак. Тачније, потребно је направити јасну разлику између *непосредних* – који имају одлучујући утицај у настанку корупције, и *допунских* фактора –који доприносе настанку и деловању непосредних чинилаца.

У том погледу је посебно значајна Шерманова подела, који разликује *факторе који унапређују корупцију* – реч је о групи фактора који непрестано делују на појаву корупције тако што утичу на њено стално присуство, и *факторе који утичу на степен корупције у полицији* – својим промењивим карактером доприносе осцилацијама корупције, односно промени нивоа њеног испољавања.[123]

Табела 2: *Шерманова подела фактора који утичу на корупцију у полицији*

Фактори који унапређују корупцију у полицији	**Фактори који утичу на степен корупције у полицији**
Дискрециона оцена	Структура заједнице
Слаба видљивост управе	Карактеристике полицијске организације
Слаба видљивост јавности	Легалне прилике за корупцију
Затвореност групе	Контрола корупције
Материјални статус	Друштвена организација корупције
Искушење контакта с преступницима	Морални цинизам

122 Видети: Кесић, З., Прекорачење и злоупотреба полицијских овлашћења у сенци дискреционе моћи полиције, *Безбедност*, Год. , број 2/2011, стр. 66–89; Кесић, З., Лице и наличје дискреционе оцене у раду полиције. У: *Положај и улога полиције у демократској држави* (стр. 155–175), Београд, 2013.

123 Преузето од: Newburn, T., *op. cit*., p. 17.

Ако се користи критеријум интензитета (степена) каузалности, који се својевремено употребио и Милан Милутиновић, заговарајући тиме један оригинални мултифакторски приступ,[124] примећује се да међу факторима наведеним у табели 1 постоје они који имају својство *узрока* – непосредно изазивају корупцију као своју последицу (на пример, искушење контакта с преступницима), али и они који представљају *услове* – стварају повољну прилику за извршење корупције (на пример, затвореност групе).

Напослетку треба указати и на чињеницу да се последњих година у криминолошким истраживањима бележи тенденција ка томе да изучавање узрока криминалитета више не заузима приоритетно место. Уместо тога, много већа пажња се поклања вероватноћи. Сходно томе, предстојећа анализа биће сведена на ниво идентификације и описивања неких од најзначајнијих фактора ризика од коруптивног понашања полицијских службеника, односно фактора који могу повећати вероватноћу појављивања корупције али не и нужно довести до њеног настанка.

Као важан ослонац у томе послужиће следеће претпоставке:

• људи одлучују о томе да ли ће извршити злочин;

• људски избори су под утицајем фактора који су ван њихове контроле;

• фактори који утичу на људске изборе (одакле проистичу и њихова понашања) јесу фактори ризика и заштитни фактори;

• ти фактори постоје у оквиру шест нивоа анализе, укључујући ћелије, органе, организме, групе, заједнице/организације и друштво;

• изложеност ризичним факторима повећава ризик од антисоцијалног и криминалног понашања, нарочито ако је та изложеност честа, редовна, интензивна и када се одвија рано у животу.[125]

1. ПРЕИСПИТИВАЊЕ ДОПРИНОСА ПОЈЕДИНИХ ФАКТОРА НАСТАНКУ КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

1.1. Лични недостаци, склоности и навике

Објашњење условљености корупције у полицији било би изузетно мањкаво када се не би узеле у обзир личне предиспозиције за такво

124 Видети: Милутиновић, М., *Криминологија*, Београд, 1990.

125 Robinson, M., *op. cit.*, p. 487.

понашање. У том смислу је значајно следеће запажање: „Ако је окружење које су створили полицијска организација и друштво у целини слично за све, зашто међу полицајцима постоје ‚истински позитивци' али и ‚прави негативци' који се ни по чему не разликују од криминалаца којима треба да се супротстављају?"[126]

Очигледно је да спремност за кршење прописа није једнако заступљена међу полицајцима, што само потврђује да фактори личности играју значајну, а према мишљењу неких аутора и пресудну улогу у настанку корупције, или како се наводи у једном објашњењу, „удружено деловање свих фактора корупције прелама се кроз призму личности појединаца и од њиховог персоналног склопа и личног интегритета зависи да ли ће прихватити неку корупционашку шему."[127]

Да ли ће се неки појединац понашати коруптивно несумњиво зависи и од његове личности. Притом, овде треба имати у виду неколико личних обележја – пре свих, висок степен моралности и елементарно поштење. Ове особине су важни предуслови за отклањање коруптивних намера и спречавање развијања склоности неког појединца ка коруптивном понашању. С друге стране, непостојање таквих врлина чини лични интегритет и морал једне особе порозним, појачавајући истовремено њену мотивисаност да се упусти у коруптивне трансакције.

Поред тога, као једна од пожељних особина припадника полиције често се помиње и самоконтрола. Иако истицање **недостатка самоконтроле** као криминогеног фактора има претензију опште теорије, постоје сумње у њен универзални домет. Значај тог фактора је несумњив за објашњење импулсивних дела, али је његов утицај упитан у случају корупције. Додуше, неким истраживањима је утврђено постојање корелације између ниске самоконтроле и коруптивног понашања припадника полиције,[128] што опет није нужан показатељ да тај фактор повећава извесност корупције.

Утицај овог фактора на појаву корупције евентуално је могуће преиспитати у контексту људске похлепе, у смислу да похлепа, схваћена као неумољива жеља и претерана тежња ка задовољењу личних интереса и остварењу материјалне користи, у крајњем случају може

126 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 64.

127 Simonović, B., Suzbijanje korupcije u policiji i ostalim državnim organima, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, God. 47, broj 3/2009, str. 202.

128 Видети: Donner, C. M., Jennings, W. G., Low self-control and police deviance: applying Gottfredson and Hirschi's general theory to officer misconduct, *Police Quarterly*, Vol. 17, Issue 3/2014, p. 216.

условити неконтролисано понашање. Многобројне могућности за злоупотребу овлашћења, које нуди полицијско занимање, иду на руку похлепној људској природи. Притом, како је у људској природи да стално тражи више, глад за новцем и луксузом временом се појачава, што може условити и прогресију коруптивног понашања, или како то Голдстин објашњава: „Када једном приме мито, полицајци могу постати ‚зависни' од додатних прихода у складу с којима и троше новац, док неки чак могу постати и агресивни тражећи прилике за корупцију."[129]

Искуства показују да се динамика корупције одвија у једном континууму, односно да се развија етапно, пролазећи кроз неколико кључних фаза. Притом, први корак је нарочити изазов, што је сасвим природно – полицајац је свестан да чини нешто лоше, због чега је и грижа савести пре али и после првог учињеног преступа најизраженија. Нека објашњења откривају да је први, недвосмислени сусрет с корупцијом тренутан избор, који може проузроковати значајан емотивни немир. Један од саговорника у документарцу „Лоши полицајци" признаје: „Први пут када сам узео ‚кајмак' од 200 долара од осумњиченог нарко-дилера, био сам обузет страхом. Сакрио сам тај новац и нисам се усудио да га дотакнем више од месец дана."

Овај пример подсећа на причу једног полицајца који је у неформалном разговору рекао: „Први пут када сам узео новац, нисам могао три дана да спавам, а сада ако не узмем новац, не могу три дана да спавам." Реченица која тако много говори. У њој је истакнут психолошки притисак који са собом носи први, озбиљан преступ, али и чињеница да полицајац временом може постати зависан од „додатних прихода". За разлику од почетног притиска који га је кочио и спутавао, он се сада суочава с притиском који га неумољиво тера да узима новац.

Неко би, вероватно с правом, могао да посумња да међу припадницима полиције има и појединаца који имају **склоност ка корупцији**, док би му се још мање вероватном чинила могућност да полицијски службеник, паралелно с професионалном каријером, може развити и коруптивну каријеру. Међутим, управо су такав сценарио установиле независне комисије (Knapp Commision, 1972; Mollen Commision, 1992) међу појединим припадницима њујоршке полиције. Своје искуство један од анкетираних припадника тог полицијског одељења описује следећим речима: „Пре него што се и окренеш, у томе си до гуше. Не

129 Цитирано према: Roberg, R., Crank, J., Kuykendall, J., *op. cit*., p. 348.

могу чак ни да се сетим одакле је све долазио новац. Знате, узимање новца је као секс. Првог пута се сећаш у детаље, након тога све делује замагљено."[130]

Треба, међутим, имати у виду да појава склоности ка корупцији битно зависи од личног искуства, акумулираног пре и током рада у полицији. Претпоставка је да претходни сукоби са законом наговештавају да ће појединац, ако му се укаже прилика да постане полицајац, бити склонији кршењу закона. Моленова комисија је поткрепила ту хипотезу открићем да су кандидати, који су имали кривични досије пре него што су постали полицајци, били три пута склонији корупцији од кандидата без кривичног досијеа.[131] Такви случајеви указују на лошу селекцију као посебан фактор ризика од корупције.

Додуше, када би се покренуло питање лоше селекције кандидата за рад у полицији, од надлежних би се сасвим очекивано добио одговор да регрутовање потенцијално проблематичних особа (с криминалним досијеом и склоних девијантном понашању) није могуће. Поједина искуства, међутим, показују супротно. Конкретно, проучавајући извештаје о 400 полицајаца који су били отпуштени или суспендовани због корупције, Моленова комисија је установила да 20% њих није уопште ни требало да буде запослено, док су за већи број њих информације којима се могло предвидети њихово будуће неетично понашање већ биле доступне у пријави у време запошљавања.[132]

Пријемом таквих кандидата у службу полицијске организације директно доприносе поткопавању властитог ауторитета, допуштајући на крају ширење корупције. Отуда је несумњиво важно да се у свакој селекцији инсистира на задовољењу елементарног поштења кандидата за пријем у полицијску службу, чак и када је поступак регрутовања диктиран различитим императивима и притисцима. У противном, цена пропуста начињених током селекције кад тад ће доћи на наплату.

Међутим, чак и када је селекција кандидата успешно спроведена, не треба изгубити из вида вероватноћу да полицијски службеник може развити склоност ка корупцији током рада у полицијској служби. Овакво објашњење се заснива на претпоставци да полицајци улазе у службу морално чисти, а да након пријема пролазе кроз процес укључивања

130 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 45
131 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 64.
132 *Ibid.*, p. 77.

у корупцију тако што на њихове одлуке утичу сложена група фактора унутар радне средине и многобројни подстицаји из ширег окружења.

Руководећи се том логиком, могло би се закључити да је свака продужена или распрострањена корупција системски а не индивидуални проблем неколико трулих јабука, како то полицијско руководство обично настоји представити. У том погледу је значајно и следеће објашњење: „Без обзира на то што је склоност према коруптивности у негативној корелацији с индивидуалним чиниоцима моралне чистоте и чврстине, које не треба занемарити, факторе који одређују корупцију, посебно у околностима када она поприми знатне, чак системске размере, треба ипак најпре тражити у социјалним околностима које обликују човекове потребе и циљеве, одређују могућности њиховог задовољавања и обезбеђују подобна оправдања за задовољење властитих потреба на морално упитан и друштвено неприхватљив начин – у конкретном случају злоупотребом овлашћења.“[133]

1.2. Незадовољство на радном месту

Било да је изазвано тренутним радним статусом, материјалним положајем или условима рада, сматра се да незадовољство појединца на радном месту може проузроковати, пре свега, демотивисаност и цинизам, али у крајњем случају и коруптивно понашање. Слична реакција се бележи и код полицајаца, који своје незадовољство често испољавају у виду **циничног става** према службеним обавезама и законитом понашању уопште.[134]

У свом познатом делу из 1967. године „*Иза штита: полицајци у урбаном друштву*“ Нидерхофер (Niederhoffer) истиче следеће: „Цинизам је емотивно начело које је дубоко укорењено у етос полицијског света и служи једнако добро и за напад и за одбрану. Полицајци су, из више разлога, подложни цинизму, а када му подлегну, губе поверење у људе, друштво и, на крају, и у себе саме. За њих свет постаје џунгла у којој су злочин, корупција и бруталност нормалне ствари.“[135]

133 Симеуновић-Патић, Б., Криминолошки осврт на проблем корупције у јавној управи. У: *Корупција у јавној управи* (стр. 35–54), Београд, 2011, стр. 36–37.

134 Видети: Зекавица, Р., Кесић, З., „Полицијски цинизам“ као обележје полицијске супкултуре и његов утицај на однос полиције и владавине права. У: *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму*, књ. VIII (стр. 359–373), Београд, 2014.

135 Цитирано према: Cockcroft, T., *Police culture: themes and concepts*, London, 2012, p. 54.

Сматра се да је Нидерхофер (Niederhoffer) међу првима истраживао феномен полицијског цинизма, а као неки од најзначајнијих закључака његових истраживања издвајају се следеће тврдње:

• цинизам се повећава с дужином рада у служби, а његове прве назнаке могу се идентификовати већ након два месеца;

• цинизам код млађих полицајаца настаје као последица превеликих очекивања и разочарења у руководиоце, колектив и сопствену способност;

• због удаљености полицијске обуке од стварног полицијског живота, регрути се осећају неприпремљени за посао, што ланчано ствара разочарење, а убрзо потом и цинизам.[136]

У једном од скоријих истраживања ове појаве спроведеном у Енглеској, утврђено је да већина припадника истраживаних полицијских организација испољава цинизам, усмеравајући га према јавности, кривично-правосудном систему и руководиоцима.[137]

На основу наведених резултати могу се донети следећи закључци:

• *израженост цинизма* – и даље нас постојање цинизма у полицијској перцепцији уверава да се полицијски поглед на свет није знатно променио током последњих 40 година, што је и очекивано будући да је и природа полицијског посла у суштини остала иста;

• *преусмеравање цинизма* – за разлику од цинизма с почетка полицијске каријере, који је искључиво усмерен ка унутра (руководиоци, колектив), полицајци циничан став временом преусмеравају и према споља (грађани, кривично-правосудни систем), док се у оквиру полицијске организације задржава према руководиоцама.

Вођени циничним погледом на свет полицајци се препуштају рутини, што често узрокује отаљавање службених обавеза или, како тврди Бергер (Buerger), „када једном постане разочаран, полицијски службеник има све мањи радни учинак, губећи паралелно и елан“[138]. Међутим, *немаран приступ раду и обавезама* разочараних појединаца шири се попут заразе на колектив, стварајући тако једну индолентну атмосферу, коју карактеришу равнодушност службеника и учмалост организације.

Најозбиљнија последица моралног цинизма полицијских службеника је *губитак вере у функционисање спровођења закона и правну*

136 Цитирано према: Grant, H., Terry, J., *Law enforcement in the 21st century*, Boston, 2005, p. 224.

137 Loftus, B., *Police culture in a changing world*, New York, 2009, p. 190.

138 Buerger, M., Police cynicism. In: *Encyclopedia of police science*, New York, 2007, p. 370.

државу. Овде је вредно подсетити на следећу констатацију: „Поштовање је извор закона. (...) Претпоставља се да ће веровање у обавезан карактер правила, до извесне мере, задржати своју ефикасност у произвођењу конформизма, чак и ако поштовање, које га је успоставило, више не постоји.“[139] Међутим, губитак вере у правна правила, како се наводи, „тера појединца да редефинише властита улагања и прихватљиву компензацију“.[140]

У таквим околностима полицајац заправо почиње да превасходно мисли о личним интересима и задовољењу властитих потреба, што несумњиво подгрева његове коруптивне тежње, или како то Голдстин објашњава: „Просечан полицајац убрзо открива да непоштење није ограничено на оне које заједница види као криминалце. Он види велики број појединаца с добром репутацијом како учествују у једнако непоштеним и коруптивним праксама. Отуда за њега није необично да развије циничан став у којем корупцију види као игру у којој свако добија свој део.“[141] Притом, овакав исход је појачан извесношћу приспећа награде, односно гарантованом моменталном гратификацијом, која је у случају доследне примене правила одложена или пак у потпуности изостаје.

Посебан извор незадовољства је и **лош материјални положај**, који се иначе често наводи као директан узрок коруптивног понашања. У том погледу се чине занимљивим следеће тврдње – „ако јавни сектор плаћа мало, корупција је стратегија за преживљавање“[142], односно „недовољан доходак који не омогућава задовољавање основних потреба доводи до тога да запослено лице узима новац или друге вредности како би ублажило своју финансијску рањивост“[143].

Колико год се свођење објашњења узрочности корупције на ниво нумеричког позитивизма (што су плате мање то су већи изазови да се буде корумпиран и обрнуто) чинило логичним, извесно је да такав приступ поједностављује један много сложенији процес. Ћирић, додуше, сматра да таква тврдња може бити тачна, али само

139 Hirshi, T., Kontrolna teorija delinkvencije. U: *Teorije u kriminologiji*, Beograd, 2009, str. 309.

140 Симеуновић-Патић, Б., Криминолошки осврт на корупцију и њену повезаност с организованим криминалом. У: *Супротстављање организованом криминалу: правни оквир, међународни стандарди и процедуре*, Београд, 2013, стр. 236.

141 Цитирано према: Newburn, T., *op. cit*., p. 24.

142 Rouz-Ejkerman, S., *Korupcija i vlast: uzroci, posledice i reforma*, Beograd, 2007, str. 72.

143 Murill, R., Laličić, L., *Metodološki vodič za analizu rizika od korupcije*, Beograd, 2013, str. 11.

до извесне мере. Овај аутор даље истиче: „Високом платом се заиста могу ‚купити', тј. обезбедити нечији професионализам и непоткупљивост, али исто тако ћутање и послушност, те у крајњој линији корумпираност на други начин. Понекад је богатог лакше (пот)купити него сиромашног, који обично нема шта да изгуби осим, како би то за радничку класу рекао Маркс, ‚својих окова'."[144]

Неспорно је да материјални положај припадника полиције није на завидном нивоу, посебно када се узму у обзир природа, обим и тежина послова које обављају.[145] Међутим, осим што значајно ограничава атрактивност полицијске професије, ова околност не мора нужно да води појединца у корупцију. Тачније, лош материјални положај, сам по себи, није директан узрок корупције у полицији јер да је тако, онда би сви припадници ове службе настојали да своје незадовољство ниским платама надокнаде коруптивним понашањем.

То свакако не значи да је овај фактор занемарљив. Ипак, његов утицај је оправдано сагледавати само у садејству с другим факторима ризика од корупције. Према истој логици, и стратегија супротстављања корупцији, заснована искључиво на побољшању материјалног положаја и повећању плата полицијских службеника, не може решити проблем корупције већ га евентуално може ублажити. Неспорно је, међутим, да би повећање плата полицијским службеницима на ниво који обезбеђује достојанствен живот у битној мери смањило њихово незадовољство, које их несумњиво доводи у искушење да се понашају коруптивно.

1.3. Право на дискрециono одлучивање

Међу многобројним објашњењима настанка корупције у литератури се издвојила и структурално-функционална перспектива, која се у случају корупције у полицији усредсређује на саму природу полицијског посла. Према тој перспективи, повољне прилике за коруптивне трансакције произлазе директно из саме полицијске функције.

144 Ćirić, J., Neki metodološki problemi u istraživanju fenomena korupcije, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, God. 46, broj 2/2008, str. 45.

145 Додуше, то би се могло рећи за још нека занимања (на пример, рудар или ватрогасац).

Овде је вредно подсетити на основне постулате теорије о могућностима делинквенције, према којима, како тврде њени заступници, „постоје друштвено структурисане варијације у доступности нелегитимних средстава, у смислу да неке особе имају одређене предности које су другима ускраћене“[146]. Посматрајући полицијску функцију и статус припадника полицијске професије у светлости те теоријске концепције може се увидети да су могућности за делинквенцију генерално, па и коруптивно понашање, доступније полицијским службеницима него припадницима неких других професија.

Да би се то прецизније објаснило послужиће дефиниција корупције коју заступа Клитгард (Klitgard), изражавајући је у виду следеће формуле: корупција = монопол + дискреција – (јавна) одговорност.[147] Познато је да припадницима полиције јединствена функција омогућава монопол над доношењем многобројних одлука, које се директно тичу права и обавеза грађана (на пример, издавање докумената, наплата мандатних казни, подношење пријава итд.), што им истовремено пружа и многобројне могућности за остваривање коруптивних трансакција.

Поред тога, припадници полиције располажу значајним нивоом дискреционе моћи одлучивања, која им омогућава да често сами процењују да ли ће и како поступити у конкретној ситуацији, а што им оставља довољно простора за договор. Ако се томе дода и чињеница да је дискрециона оцена једно од најконтроверзнијих питања из области рада полиције, њено детаљније разматрање на овом месту чини се неопходним.

Иако је вршење дискреционе власти карактеристично и за неке друге органе (на пример, правосудне), оно је у раду полиције толико често да се слободно може рећи да је дискрециона оцена у самој суштини полицијске делатности. То, између осталог, доказују и резултати истраживања спроведеног под окриљем „American Bar Fondations“, који су показали да се од укупног обима вршења дискреционих овлашћења у оквиру целокупног државног апарата више од пола везује за полицију. Ти резултати су такође оспорили до тада уврежено схватање о полицијској делатности и обиму њене дискреционе

146 Cloward, R., Ohlin, L., Delinkvencija i mogućnost. U: *Teorije u kriminologiji*, Beograd, 2009, str. 286.

147 Цитирано према: Nenadić, N. (2007), *op. cit.*, str. 21.

власти, показујући да је вршење полицијске дискреције својствено свим нивоима полицијске власти.[148]

Супротно уобичајеним представама о функционисању полицијских организација, према којима се монопол у одлучивању концентрише на врху пирамиде, Вилсон открива како је за полицију заправо особен феномен *хијерархијске инверзије* – „слобода одлучивања се повећава како се у хијерархији померамо наниже".[149] Тиме се долази до закључка да су непосредни извршиоци или тзв. **бирократе на нивоу улице** (енгл. *street-level bureaucrats*)[150] ти који веома често самостално доносе одлуке о томе да ли и како поступити у конкретној ситуацији. Притом, како примећује Васиљевић, подручје вршиоца дискреционе оцене је много шире када је у питању „да ли" него када је у питању „како".[151]

Могућност дискреционог одлучивања службеника полиције у смислу „да ли" поступити или одустати од интервенције изазива одређене полемике, пре свега због тога што оно са собом носи извесност одступања од начела законитости. Заправо, постоји опасност да у таквим околностима полицајци све више почну да правне прописе посматрају као предмет тумачења а не као убедљиву директиву. С тим у вези, Ротвакс (Rothwax) наводи: „Угледајући се на праксу судија, који слободно тумаче кривични закон, полицајци уче како примена закона захтева расуђивање и слободу при одлучивању, стичући тиме утисак да закон заправо не представља заповест већ погодност."[152]

Питање које се овде логично намеће јесте да ли полицијски службеници користе своју дискрециону власт произвољно, или постоје неки принципи и практична правила која воде њихове поступке. Иако се обично истиче како дискреционо одлучивање мора бити законски и етички легитимно, многобројне студије у којима су анализирани критеријуми за употребу дискреционе оцене при деловању полиције уверавају нас у супротно.[153] Ослањајући се на неподесне (нелегитимне) критеријуме при одлучивању, поступци полицијских службеника могу заправо попримити противправни карактер.

148 Симовић, Д., Зекавица, Р., *Полиција и људска права*, Београд, 2012, стр. 129.
149 Reiner, R., *The politics of the police*, New York, 2010, p. 116.
150 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 36.
151 Васиљевић, Д., *Законитост управе и дискрециона оцена*, Београд, 2012, стр. 119.
152 Цитирано према: Bayley, D. (2002), *op. cit.*, p. 138.
153 Видети: Grant, H. J., Terry, K. J., *op. cit.*, pp. 217–220.

Овде је, међутим, потребно разликовати прављење грешака у примени дискреционе оцене од злоупотребе дискреционе моћи. Тако се у једном објашњењу наводи следеће: „Да би се утврдило да ли је неки полицајац погрешио у примени дискреционе моћи или је злоупотребио, потребно је установити да ли је деловао у доброј вери и да ли се ослањао на разумне критеријуме.“[154]

На основу ове констатације могло би се закључити да грешке у примени дискреционе оцене доводе до погрешних закључака као последица примене легитимних критеријума и поступања с добром намером, док полицајци злоупотребљавају своју слободу одлучивања ослањајући се на неподесне критеријуме и чинећи то, пре свега, с умишљајем и јасном намером. Притом је нарочито опасно уколико то чине из зле намере, или да би на тај начин остварили циљ који нема везе с њиховим службеним обавезама већ пре с испуњењем личних интереса (корист, задовољство, освета).

Природа полицијског посла омогућава њеним извршиоцима честе контакте с појединцима мотивисаним да „тргују“ како би обезбедили имунитет од спровођења закона. Сходно томе, велика слобода, коју полицајци поседују приликом одлучивања о томе да ли да примене одређене прописе и у којим ситуацијама, ствара могућност да на њихове одлуке утичу разматрања о материјалној користи а не професионална процена. Такав сценарио „економске понуде и потражње“, како сматра Презлер, „може се применити на свако илегално понашање које привлачи пажњу полиције, доводећи до корупције у ограниченим формама с појединцима који делују опортунистички, али и до стварања мрежа дугорочних корупција“.[155]

1.4. Етичка клима у организацији

Обележја полицијске организације и начин њеног функционисања такође могу створити ризик од коруптивног понашања, будући да истовремено генеришу прилике, ризик од детекције и од кажњавања учинилаца, као и степен задовољства појединаца на радном месту. Чињеница је да спремност полицајаца да се понашају коруптивно битно зависи од личног саглашавања с таквим обликом понашања.

154 Alpert, G. P., Noble, J. J., *op. cit.*, p. 245.
155 Prenzler, T., *op. cit.*, p. 20.

Међутим, та сагласност је снажно условљена **рационализовањем корупције** унутар радне организације. У вези с тим, Горта (Gorta) истиче следеће: „Одсуство јасних порука да је корупција неприхватљива пружа ресурсе за неутрализацију и рационализацију коруптивног понашања, олакшавајући корупцију запослених.“[156]

Ово објашњење проналази значајно упориште у теорији коју су својевремено конципирали Сајкс (Sykes) и Маца (Matza), истичући притом да је „велики део делинквенције заснован на ономе што, у суштини, представља један непризнати продужетак одбране злочина, у форми оправдања за девијантност коју делинквент схвата као валидну, а што је најчешће описано као рационализација“.[157] Поставке ове теорије су, између осталог, важне за разумевање начина на који полицајци користе своју заједничку културу и идеологију да би се припремили за девијантно дело, како представљају своје девијантно понашање када делују и како оправдавају своје девијантне акције након што их предузму.

Чињеница је да девијантни полицајци, као и сви остали делинквенти, имају потребу да рационализују своје преступе како би их учинили прихватљивим себи и другима, како би ослабили друштвену контролу и уклонили кривицу. Додуше, имајући у виду њихову улогу и позицију у друштву, припадници полиције морају уложити веће напоре од „класичних“ преступника како би оправдали своје коруптивно понашање. У таквим ситуацијама на сцену ступа еуфемистичка реторика опредмећена у изјавама типа – „постигли смо оно што правосудни систем није био способан да уради, ‚казнили‘ смо дилере ‚конфискујући‘ им илегално стечен новац“ или „новац који је узет није мито већ компензација за предузимање професионалног ризика“[158]. Помоћу таквих изјава полицајци–преступници заправо настоје да своје поступке представе у потпуно другачијој светлости, успевајући да се на тај начин дистанцирају од њих, односно избегавајући суочавање с њиховим правим значењем.

Постоји, међутим, бојазан од тога да се склоност ка рационализовању коруптивног понашања одомаћи унутар полицијске поткултуре, будући да многи њени чланови та рационализовања сматрају

156 Цитирано према: Симеуновић-Патић, Б. (2013), *op. cit.*, стр. 237.
157 Sykes, G., Matza, D., Tehnike neutralizacije. U: *Teorije u kriminologiji*, Beograd, 2009, str. 296.
158 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 179.

фундаменталним и валидним стандардима и мишљењима. Заправо, уколико више од неколицине полицајаца у некој организацији интернализује конкретне технике неутрализације, извесно је да ће се успоставити колегијално оправдавање коруптивног понашања. Као резултат тог процеса, унутар радне средине ствара се амбијент погодан за кршење прописа, који јача мотивацију и омогућава појединачне коруптивне акције.

Међутим, услед учесталог понављања таквог обрасца понашања, постоји велика вероватноћа да оно временом постане прихватљиво (оправдано) односно уобичајено, а самим тим и нормално (недевијантно). Другим речима, дато понашање постаје *рутина* у свакодневним активностима одређених појединаца и група или, како то објашњава Коен (Cohen), „када се једном превазиђу морална ограничења која се у почетку осећају, сваки следећи корак постаје механичка радња“[159]. Због тако поремећеног система вредности, поштени појединци се аутоматски третирају као девијантни, а неретко се и они сами временом почињу осећати као такви. Они који настоје да истрају у свом поштењу често постају жртве различитих притисака, уцена и претњи од стране корумпираних колега.[160]

У таквом амбијенту корупција заправо није плод неколико морално посрнулих појединаца већ резултат једног систематског процеса. За објашњење таквог стања Тротман (Trautman) је развио тзв. континуум корупције, који обухвата четири нивоа: 1) изостанак имплементације начела за осигурање поштовања етичких правила; 2) полицијски надзорници готово ништа не предузимају након сазнања за неетичка дела полицајаца или покушавају да то прикрију; 3) полицајци су најпре индиферентни или уплашени према уплетености у корупцију, да би након одређеног времена, постајући разочарани или несрећни на послу, вероватно и сами постали корумпирани и 4) полицајци раде све што могу да преживе у корумпираном окружењу, макар то значило да и сами морају постати корумпирани.[161]

159 Cohen, S., *Stanje poricanja: znati za zlodela i patnje*, Beograd, 2003, str. 144.

160 Полицајац Френк Серпико (Frank Serpico) јесте типичан пример жртве корумпираног радног окружења. Његово непоколебљиво поштење умало га је коштало живота. Он данас представља симбол поштеног полицајца и идеал којем сви полицајци треба да стреме. Уједно, његов пример опомиње на то да озбиљну претњу полицијским службеници понекад могу да представљају и њихове колеге.

161 Цитирано према: Lee, T., Police corruption. In: *Encyclopedia of police science*, New York, 2007, p. 266.

Као резултат тога, полицијска организација може постати корумпирана у правом смислу те речи, када се готово сви њени припадници, директно или индиректно, укључе у корупцију. Кејден (Caiden) издваја следеће карактеристике корумпираних полицијских управа:

• професионални етички кодекс је оповргнут у пракси;

• руководиоци и полицајци подстичу, помажу и прикривају незаконите и неетичке активности;

• полицајци који не учествују у корупцији постају изложени непријатностима других полицајаца;

• корумпираним полицајцима се у истрази пружа заштита или се благо кажњавају;

• полицајци који размишљају о разоткривању корупције суочавају се са застрашивањем, терорисањем и физичким нападима, чији је циљ њихово ућуткивање;

• корумпирани полицајци смишљају рационална објашњења за своје понашање, укључујући аргументе да сви то раде, или да полицајци заслужују нешто посебно јер ризикују свој живот ради сигурности других;

• корумпирани полицајци прихватају своје понашање као нормално, а у случају откривања постају изненађени јер сматрају да су се понашали сасвим уобичајено;

• они који су одговорни за спровођење истраге о корупцији обично тврде да је у ствари реч о усамљеним случајевима, тзв. трулим јабукама;

• покушаји да се реформише управа имају минималан утицај на промену става полицајаца о корупцији, јер је циљ реформи само да увере јавност да се нешто предузима у решавању проблема.[162]

Иако је преплављеност једне организације корупцијом готово незамислива, она је ипак могућа, што доказују и резултати независних истрага спроведених у неким полицијским одељењима у САД. Кнапова комисија је раширеност корупције у Полицијској управи града Њујорка објаснила на основу постојања следећих фактора:

• полицијски руководиоци су се дистанцирали од реалности, не сматрајући истовремено да су одговорни за корупцију на терену;

• одељење за унутрашњу контролу је било бирократизовано, реактивно и споро, док су истовремено судска гоњења обично окончавана ослобађајућим пресудама или условним казнама;

162 Цитирано према: Roberg, R., Crank, J., Kuykendall, J., *op. cit.*, p. 350.

• корупција је била зацементирана снагом „плавог зида ћутања“, који је спречавао поштене полицајце да проговоре, и

• полицијско одељење, а посебно неспоредне извршиоце, прожимао је цинизам према спровођењу закона.

Сходно томе, Панч закључује следеће: „Било је јасно да у Полицијској управи града Њујорка лидери нису руководили, контролори нису контролисали, а радници нису радили. Званична парадигма је била фасада. Иза ње се крио свет лењости, корупције и обмане у којем се никоме није могло веровати.“[163] Овај коментар уједно наглашава недостатке и пропусте у контроли рада полиције као особене факторе ризика од појаве коруптивног понашања.

1.5. Недостаци и пропусти у контроли корупције

Познато је да корупција има висок индекс прикривања, те се зато може рећи да „битан подстицај за корупцију представља чињеница да је ризик од њеног откривања и пријављивања по правилу низак“[164]. Посматрано у контексту „хедонистичког прорачуна“, задовољство које се може постићи корупцијом знатно премашује штету која може бити претрпљена због ње, што додатно учвршћује избор појединца да се понаша коруптивно. Другачије речено, појединац стиче утисак да се у неким ситуацијама корупција исплати, будући да учешћем у њој добија више него што губи.

Додуше, важан предуслов за спровођење прецизне калкулације добитка и губитка јесте раније искуство. Наиме, лице које се већ понашало коруптивно, поготово уколико је то чинило више пута а није било ухваћено, може лакше потценити вероватноћу откривања и лакше се одлучити за поновно извршење, док лице које размишља да то учини први пут не може јасно да увиди стварну претњу поступка који намерава да предузме. Истина, уколико пронађе снажно оправдање за такав поступак, уколико успе да рационализује своју девијантност неком од техника неутрализације или пак не успе да одоли притисцима унутар групе, веома је известан крајњи избор и тог појединца.

Корупција је обично невидљива и полицијским надзорницима, будући да је фактички немогуће непрестано контролисати рад

163 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 88.

164 Симеуновић-Патић, Б. (2011), *op. cit.*, стр. 39.

полицајаца на терену. Недостатак ресурса (материјалних и људских) само додатно отежава откривање корупције. Иако би додатно улагање у систем интерне контроле било логично решење овакве ситуације, оно је често неизводљиво јер изискује значајне трошкове и додатна оптерећења буџета. Отуда решење треба тражити у алтернативним видовима контроле, кроз веће укључивање спољашњих субјеката у тај процес. Овакво решење је иначе препоручљиво и због много озбиљнијих недостатака система унутрашње контроле (о чему ће бити више речи у наставку излагања).

Поред објективних тешкоћа у спровођењу надзора, развоју корупције могу допринети и одређени пропусти у самом систему контроле, као на пример:

- додела мањег приоритета проблемима корупције;
- непроширивање контроле на области које се сматрају „коруптивним чвориштима“;
- примена блажих мера за надзорнике него за полицајце;
- занемаривање личних досијеа који садрже извештаје о дисциплинским преступима.[165]

Док неспровођење неопходних мера контроле повећава вероватноћу појаве корупције, **недоследно спровођење** контроле може имати још неповољнији ефекат јер изазива сумњу у примену двоструких стандарда. Нарочит проблем представља чињеница да се механизми контроле корупције углавном усмеравају према непосредним извршиоцима (полицајцима на терену), док се службеницима вишег ранга често даје повлашћен третман или се пак њихово неетичко понашање гура под тепих. Такво лицемерје, како истиче Презлер, „доприноси раздору, неповерењу и цинизму у радном колективу, што може условити неетичко понашање и његову рационализацију“.[166] Отуда контрола корупције мора бити доследна и безизузетна, јер се само на тај начин јасно даје до знања да правила важе за све и да су сви дужни да их поштују.

Од свих пропуста интерног система контроле несумњиво је да корупцији највише доприноси **прикривање** постојање те појаве. У извештају Моленове комисије наводи се следеће: „Опирање да се открије и ефикасно испита корупција у полицији заразило је цео апарат за борбу против корупције.“[167] Поред тога што охрабрује уверење

165 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 73.
166 Prenzler, T., *op. cit.*, p. 182.
167 Kutnjak Ivković, S., O'Connor, T., *op. cit.*, p. 440.

у неефикасност контролисања корупције, такво стање даје зелено светло за њено ширење. Током саслушања пред Моленовом комисијом, полицајац Мајкл Дауд (Michael Dowd) је изјавио: „Недостатак надзора и ‚добровољно слепило' надзорника натерали су ме да верујем како могу да урадим скоро све и да се извучем."[168]

Прикривање корупције може бити подстакнуто различитим мотивима. Тако, на пример, надзорници у полицији могу избегавати или саботирати контролу (уколико су њени носиоци спољашњи субјекти) због тога што су и сами укључени у корупцију, настојећи да на тај начин спрече откривање својих „професионалних тајни".

Постоји и схватање да је „давање доброг примера најутицајнија карактеристика лидерства, посебно у очувању професионалног интегритета"[169]. Из тога следи логичан закључак: ако полицајци примете да њихови надзорници поштују закон и да се понашају етички, вероватно ће се и они тако понашати; али ако виде или сазнају да се надзорници упуштају у корупцију и сами ће јој се лакше одати.

Руководиоци се могу одлучити да прикрију случајеве корупције у властитим редовима како би сачували целокупну организацију од стигматизације јавности, због чега би и сами могли сносити део одговорности због пропуста у руковођењу и надзору. У том погледу је вредно још једном указати на извештај Моленове комисије, у коме се, између осталог, наводи: „Полицијска култура дозвољава да корупција још једном цвета у Њујорку, не само због ћутања поштених полицајаца, који су превише уплашени да би проговорили, него и због намерно слепих надзорника, који се више од саме корупције плаше последица скандала којег би она изазвала."[170]

У литератури се, иначе, упозорава на то да полиција активно учествује у конструкцији сопственог имиџа у јавности и да су надлежни субјекти притом склони примени различитих манипулација. Тако се наводи следеће: „Полицијски руководиоци стварају јавни имиџ полиције селективном презентацијом својих активности и контролисањем приступа сазнањима, скривајући истовремено организационе тајне, планове и мање похвалне карактеристике свога рада."[171]

168 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 85.
169 Huberts, L., Kaptein, M., Lasthuizen, K., *op. cit.*, p. 599.
170 Newburn, T., *op. cit.*, p. 20.
171 Kappeler, V., Sluder, R., Alpert, G., *op. cit.*, p. 66.

Једна од најмоћнијих конструкција полицијског имица оличена је у раширеној примени метафоре о **трулој јабуци** (енгл. *rotten apple*). „Полицијска одељења су склона коришћењу теорије о ‚трулој јабуци' како би зазор јавности након сваког откривеног преступа свела на минимум."[172] Када се суоче с доказима о постојању корупције у својој организацији, руководиоци обично тврде како је проблем ограничен на неколико морално посрнулих појединаца, који нису репрезентативни показатељ иначе виших стандарда организације, или како објашњавају Лерш (Lersch) и Мицковски (Mieczkowski), „за управнике у полицији сваљивање кривице за лоше понашање на неколико ‚трулих јабука' одржава интегритет иначе чисте корпе"[173].

Уклањање трулих јабука има и симболичку вредност, јер тиме полицијска администрација настоји да јавности представи своју спремност да очисти сопствене редове. Такве акције, међутим, углавном су усмерене ка непосредним извршиоцима као дежурним кривцима, који у том случају постају жртвени јарци.

Већина новијих истраживања о корупцији у полицији одбацује аналогију трулих јабука сматрајући је неодрживом у пракси. Заправо, много реалнија слика је да корупција у полицији обухвата три нивоа: појединац, група и организација. Притом, сваки ниво се може метафорички повезати кроз продужење теорије о трулој јабуци – на нивоу групе је представљен метафором „трула корпа" (енгл. *rotten barrel*) или „трула грана" (енгл. *rotten branches*), док се за корупцију на организационом нивоу углавном користи метафора „трули воћњак" (енгл. *rotten orchards*).[174]

То доказују и резултати истрага независних комисија, након којих су многи организациони проблеми испливали на површину – од неадекватног запошљавања и недостатка обуке до опуштеног надзора и проблематичних истрага. Шеф њујоршке полиције Патрик Марфи (Patric Murphy), који је дужност преузео након истраге Кнапове комисије, остао је упамћен по следећој изјави: „Теорија о ‚трулој јабуци' не може више да функционише. (...) Задатак контроле коруције је да

172 Dean, G., Gottschalk, P., *op. cit*., p. 19.

173 Lersch, K., Mieczkowski, T., Violent police behavior: past, present and future research directions, *Aggression and Violent Behavior*, Vol. 10, Issue 5/2005, p. 559.

174 Видети: Kutnjak-Ivković, S., Rotten apples, rotten branches, and rotten orchards: a cautionary tale of police misconduct, *Criminology & Public Policy*, Vol. 8, Issue 4/2009, p. 78; Gottschalk, P., Conceptual framework for police deviance applied to police crime court cases, *Professional Issues in Criminal Justice*, Vol. 54, Issue 3/2011, p. 80.

испита целу корпу а не само поједине јабуке, јер је сада свима јасно да се корумпирани полицајци не рађају већ стварају.“[175]

1.6. Групна динамика

Истицањем улоге радног колектива у подстицању корупције обично се настоји указати на криминогени значај процеса **интерне социјализације**. Пеолин (Paoline) подсећа на то да „неформална комуникација има снажан утицај на понашање полицајаца на улици, јачајући чак и вредности и норме које иду у прилог кршењу закона“.[176] Ово објашњење проналази упориште у следећој тврдњи: „Криминално понашање се учи у интеракцији с другим особама у процесу комуникације, где се главни део учења јавља унутар блиских персоналних група.“[177]

Додуше, не постају сви полицајци на тај начин корумпирани. Заправо, таква извесност је повећана у организацијама у којима већ постоје корумпирани појединци, који „увлаче“ нове полицајце у коруптивне активности. Стога, како Шерман закључује, „кључна ствар за улазак полицајца–појединца у коруптивну праксу јесте већ постојећи степен корупције у радној групи којој је новајлија додељен“.[178] Овде се, међутим, не сме заборавити чињеница да у самом процесу интерне социјализације посебан значај имају ефекти које то интерактивно учење оставља на појединца, у смислу јачања његове спремности да под утицајем туђих поступака и савета пронађе мотив и искаже спремност да крши прописе – у овом случају, да се понаша коруптивно.

Такав исход је извеснији уколико полицајац током преиспитивања својих одлука трпи притисак. Рецимо, уколико препозна да ће га колеге избегавати ако не учини оно што се од њега тражи (узме бесплатан оброк, новац...), полицајац врло лако то може и да уради, јер је свестан да ће изиграти поверење својих колега ако то не учини и да на улици не

175 Цитирано према: Barker, T., Peer group support for police occupational deviance. In: *Police deviance*, Cincinnati, 1986, p. 10.
176 Paoline, E. A., Taking stock: toward a richer understanding of police culture, *Journal of Criminal Justice*, Vol. 31, Issue 3/2003, p. 203.
177 Sutherland, E., Diferencijalna asocijacija. U: *Teorije u kriminologiji*, Beograd, 2009, str. 277.
178 Sherman, L. (1981), *op. cit.*, p. 101.

може далеко догурати без подршке других полицајаца. Тако се долази до закључка да коруптивно понашање може бити исход **потребе за припадањем**. Зимбардо (Zimbardo) сматра како је „вероватније да ће нас други људи прихватити ако се слажемо с њима, због чега се радо приклањамо њиховом погледу на свет".[179] У том смислу је значајан и следећи коментар: „Понашати се онако како други полицајци верују да је исправно, важан је део прихватања у полицијско ‚братство'."[180]

У литератури се често указује на моћну привлачност припадности групи. Због саме природе полицијског посла, осећај припадности је додатно оснажен чињеницом да се прихватањем унутар групе нови члан осећа потпуно заштићеним од различитих видова опасности, али и да на тај начин располаже одређеним привилегијама и да се упознаје с многобројним професионалним тајнама. Међутим, чланство у групи се не стиче аутоматски, односно ступањем на посао. Заправо, иницијација новајлија је често праћена тестирањем. Тако, на пример, у корумпираној средини се тестира спремност младих полицајаца да прекрше правило или да ћуте о туђим грешкама. Пристанак представља цену чланства, а сам обред се може базирати на смишљеној (фингираној) али и на реалној ситуацији. Већ поменути припадник њујоршке полиције Дауд користио је насиље над осумњиченима као ритуал којим је јачао лојалност и правило о ћутању, у који је свесно уводио новајлије.[181]

Када се нађе пред таквим изазовом, младом полицајцу се обично нуди да бира: да ли си с нама или си против нас. Ако одбије да се тако понаша, убрзо схвати да је доведен у незавидну позицију – колеге га избегавају и најчешће је принуђен да посао обавља сам. На крају, многима не преостаје ништа друго него да се придруже групи. Боб Леуци (Bob Leuci), иначе један од саговорника из документарца „Лоши полицајци", тврди следеће: „Није све било у новцу, али нисте могли да га одбијете јер бисте тиме навукли колеге на сопствени врат."[182]

Припадност групи је несумњиво људска потреба. Међутим, како тврди Свендсен, „група постаје опасна када њени чланови постану и сувише блиски, односно када појединци у оквиру групе престану да

179 Zimbardo, F., *Luciferov učinak: kako dobri ljudi postaju zli,* Zagreb, 2009, str. 327.
180 Roberg, R., Crank, J., Kuykendall, J., *op. cit*., p. 335.
181 Punch, M., Police corruption and its prevention, *European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 8, Issue 3/2000, p. 315.
182 Цитирано према: Punch, M. (2009), *op. cit*., p. 178.

мисле као индивидуе, а затим престану да размишљају и о поступцима осталих чланова групе".[183] Притом, за такве групе је такође карактеристична затвореност према свим утицајима са стране. Тачније, изражена је међусобна заштита интереса уже заједнице у односу на оне који том кругу не припадају. Међу, условно речено, такве културолошке факторе корупције могу се сврстати и они који проистичу из културе одређене професије (на пример, традиционална тајновитост полиције и међусобна солидарност њених припадника). То даље наводи на закључак да се поједини аспекти полицијске поткултуре (зависност од групе, неповерење према старешинама, чување колеге од опасности) могу искористити за скривање коруптивног понашања унутар групе.

Тежње полицајаца да сакрију своју коруптивну делатност битно су потпомогнуте постојањем **кодекса ћутања** (енгл. *police code of silence*) – „неформално правило развијено унутар групе, које обавезује чланове да не пријављују незаконите поступке колега".[184] Овде је вредно подсетити на то да се коришћење израза „закон ћутања" (итал. *omerta*) у литератури обично везује за кодекс понашања припадника италијанске мафије, због чега се поставља питање оправданости употребе овог термина и у контексту полицијске поткултуре. Како би се направила јасна разлика између ове две појаве пожељно је користити неке друге изразе. Лојенс (Loyens) подсећа на то да је полицијски закон ћутања познат под различитим именима, као, на пример, „плави зид" (*blue wall*), „плава завеса" (*blue curtain*), „плави вео" (*blue veil*) или „плава чаура" (*blue cocoon).*[185] Поред тога, у српској литератури се за ову појаву користи и назив „завера ћутања".[186]

Иначе, у извештају Краљевске комисије (Royal Commission, 1997), сачињеном поводом истраге корупције у полицији Новог Јужног Велса, наводи се да је постојећи кодекс ћутања допринео настанку корупције на четири начина:

• за поштене и неискусне полицајце – утицао је на то да прихвате корупцију као део посла;

• за управнике – створио је осећање узалудности у вези с тим да се корупција може зауставити или да се полицијска служба може преуредити;

183 Svendsen, L., *Filozofija zla*, Beograd, 2006, str. 131.

184 Quinn, M.W., *Walking with the devil: the police code of silence*, Los Angeles, 2005, p. 8.

185 Loyens, K., Why police officers and labour inspectors (do not) blow the whistle: A grid group cultural theory perspective, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 36, Issue 1/2013, p. 28.

186 Ignjatović, Đ., *Kriminologija*, Beograd, 2015, str. 225.

• за корумпиране полицајце – био је средство манипулисања и контроле колега полицајаца и

• за унутрашње истражитеље – обесхрабрио је снажну истрагу.[187]

Узимајући у обзир последице кодекса ћутања, сваког полицајаца који је привржен том правилу, био он непосредно укључен у корупцију или не, требало би третирати као део коруптивног система, јер се прећуткивањем туђих грешака он заправо покорава једном девијантном циљу. Питање је, међутим, да ли се полицајци безизузетно покоравају кодексу ћутања. Многа истраживања су спровођена како би се утврдио степен израженості те појаве, а међу првима је то учинио Клокарс са сарадницима. На узорку од 3.235 полицајаца из 30 полицијских агенција у САД утврђено је да су кодексом ћутања најзаштићеније активности пружања услуга обезбеђења ван радног времена, док најмању подршку имају случајеви крађе с места злочина.[188] Приметно је да и резултати новијих истраживања (о којима ће бити речи у емпиријском делу рада) показују одређену доследност – спремност полицијских службеника да одају колегу у директној је вези с њиховом проценом озбиљности конкретног преступа.

Овде, међутим, не треба заборавити да озбиљност неког понашања припадници полиције одређују према властитим критеријумима, који су углавном уподобљени вредностима полицијске поткултуре, док знатно мање представљају одраз општих (универзалних) стандарда вредновања. У том погледу је вредно указати на следећу тврдњу: „Према неформалним вредностима полицијске културе, коруптивна понашања у којима се јавља ‚чист' новац (на пример, новац узет од извршилаца ситних прекршаја) сматрају се прикладним и у тим ситуацијама колеге могу понудити отворено или скривено одобрење, док се пак понашања у којима се јавља ‚прљав' новац (на пример, новац добијен од нарко-дилера) и унутар полицијског колектива сматрају девијантним, те ако се неко њима бави, он то обично мора сакрити од осталих колега."[189]

Руководећи се том логиком могло би се закључити да подршка коју девијантан полицајац добија од својих колега зависи од нивоа сагласности и рутинизирања конкретне ситуације. Међутим, способност полицајца да ода свог колегу директно је повезана и са степеном његове укључености у незаконито деловање или, како се наводи

187 Newburn, T., *op. cit.*, p. 20.
188 Klockars, C. *et al.*, *The measurement of police integrity*, Washington, 2000, p. 7.
189 Roebuck, J., Barker, T., *op. cit.*, p. 428.

у једном објашњењу, „полицајац, који једном прекрши правило, у обавези је да ћути о туђим прекршајима, макар они били и озбиљнији од његових“[190]. У складу с овим запажањем, толеранција према преступима других полицајаца је заснована на комплетнијој социјализацији и степену усвојености супкултурних вредности, али и на саучесништву у кршењу прописа, које се више развија као резултат нечијег властитог одступајућег понашања него као просто покоравање обавези ћутања.

1.7. Структура прилика за корупцију у радном окружењу

Дискутабилно је питање да ли је коруптивно понашање полицијских службеника чешће подстакнуто споља него што представља плод процеса који се одвијају унутар саме полицијске организације. Ипак, неспорно је да у остварењу многобројних коруптивних трансакција пресудан утицај имају спољашњи фактори, односно субјекти изван полиције. Овде је, међутим, битно разликовати случајеве у којима корупцију иницира обичан грађанин од ситуација у којима се у улози коруптора налази лице које располаже значајном количином моћи и утицаја. У том погледу Панч посебно упозорава на тзв. **стратегијску корупцију** – највиши ниво корупције који се манифестује у виду дугорочне и стабилне везе између политичке елите или организованих злочиначких група, с једне стране, и полицијских службеника или чак целих полицијских организација, с друге стране, а која је усмерена ка испуњењу личних интереса.[191]

Чињеница је да су прилике за корупцију полицијских службеника битно дефинисане фактичким стањем у ширем окружењу, односно постојећим социјалним миљеом у коме полицијски службеници раде, као и доминантним системом вредности. Неспорно је да уређивање правила понашања уз помоћ правних норми представља један од битних предуслова али не и довољан предуслов за спречавање корупције у заједници. Наиме, готово све државе на свету могу се похвалити постојањем антикорупцијских закона, али, упркос томе, оне се и даље суочавају с различитим видовима коруптивног понашања. Такво стање рађа сумње у **(не)примењивост постојећих законских**

190 Shernock, S., Police solidarity. In: *Encyclopedia of police science*, New York, 2007, p. 997.
191 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 28.

одредби. У јавности се често може чути коментар како је бољи било какав закон него никакав, али је очигледно да закони, сами по себи, нису довољни ако се не обезбеди и њихово спровођење у пракси.

У том смислу, чак и закон може, до одређеног степена, промовисати корупцију. Тачније, непримењиви закони, закони без јавне подршке или архаични закони могу створити услове који воде ка корупцији. Руководећи се сличном логиком и Вуковић сматра како „факторе корупције треба тражити у несагласности између права и реалности, пратећи је на два нивоа – први проистиче из унутрашње несагласности, а други из непримењивања или кршења права“[192].

Ризик од појаве и ширења корупције нарочито се увећава када постојећу некохерентност правног система прати **политичка нестабилност**. У том смислу се наводи како „непостојање посвећености јавном интересу, владавини права и борби против корупције, пре свега од стране припадника политичке елите, има нарочито погубан ефекат“[193]. Такве околности свакако погодују и настанку корупције у полицији.

Веза између политике и корупције у полицији често се наглашава у литератури. Сања Кутњак-Ивковић подсећа на то како је историја полицијског рада у САД испреплетана политичком корупцијом, а нарочито почетни период (1840–1900) историјског развоја полиције на том подручју. Она, притом, додаје како извештаји независних комисија с краја XX века упозоравају на то да су у САД везе између корумпираног политичког окружења и корупције у полицији и даље изузетно јаке.[194]

Политичари и полицајци могу бити уплетени у заједничку коруптивну мрежу, чинећи део ланца у корупцији као једном системском проблему. Политичари се такође могу користити подмићивањем припадника полиције као средством у остварењу својих интереса. Тако, на пример, носилац политичке моћи (вршилац конкретне политичке функције) може полицајца лако наградити ванредним унапређењем због пружања помоћи у борби против политичких противника или, како Прензлер истиче, „политичари ће зажмурити на полицијске преступе у замену за подршку полиције против политичких непријатеља“[195]. Као посредници у тим везама неретко се јављују

192 Вуковић, С., *Право, морал и корупција*, Београд, 2005, стр. 23.
193 Симеуновић-Патић, Б. (2013), *op. cit.*, стр. 237.
194 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 93.
195 Prenzler, T., *op. cit.*, p. 23.

полицијски синдикати, који формирају моћан политички лоби, вољан да прода лојалност политичарима за ослобађање од контроле.

Због природе свог посла, припадници полиције често долазе у **контакт с криминалцима**. Притом, та веза се може одржавати на професионалан начин, али може довести и до различитих дилова и компромиса. Чемблис (Chambliss) је својевремено истицао следеће: „Због тога што зависе од криминалаца, у смислу да им ови пружају инсајдерске информације које им олакшавају посао, полицајци настоје да сарађују с појединим преступницима пре него да примењују закон над њима."[196]

Истовремено, ни криминалне организације не могу обављати посао слободно, бар не у мери у којој би то желеле, уколико нису обезбедиле макар минимално посредовање органа формалне контроле. Чланови организованих криминалних група подмићују полицајце, политичаре и судије у замену за недирање и подршку. Поред тога, криминалци неретко траже од својих заштитника да их заштите од постојећих и потенцијалних конкурената како би одржали монополску позицију у неком послу. Тиме, како закључује Јовановић, „представници власти штите криминалце и од закона и од конкуренције"[197].

Припадници полиције се чине најподложнијим таквим утицајима, будући да се налазе на првој линији у борби против криминалитета. Анализирајући појединачне облике корупције у полицији, примећено је да се неки од њих одвијају управо у сенци организованог криминалитета, што потврђују и резултати појединих истраживања. Тако, на пример, према резултатима студије Гунева (Gounev) и Безлова (Bezlov) из 2009. године, случајеви корумпирања полицијских службеника од стране припадника организованих криминалних група у земљама Европске уније претежно укључују продају поверљивих информација и заштиту нарко-тржишта или криминалне делатности повезане с проституцијом. Поред тога, резултати те студије су указали на упадљиве географске разлике – док су највише стопе корупције и организованог криминала у Бугарској, Румунији, Пољској и Италији, најниже су забележене у скандинавским земљама.[198]

Притом, како истиче Јани (Ianni), „организовани криминалитет посебно настоји да у полицији корумпира њен ‚средњи ешалон' – чине

196 Цитирано према: Lilly, J. R., Cullen, F. T., Ball, R. A., *Criminological theory: context and consequences*, London, 2007, p. 166.
197 Jovanović, P., *Anatomija korupcije*, Beograd, 2001, str. 9.
198 Цитирано према: Симеуновић-Патић, Б. (2013), *op. cit.*, стр. 233–234.

га службеници који могу омогућити ‚селективни прогон', односно људство усмерити, на пример, ка регулисању саобраћаја уместо ка хапшењу организатора нелегалног коцкања"[199]. Извесно је, међутим, да припадници криминалног подземља могу директно корумпирати и полицајце на терену, а пре свих службенике задужене за спровођење закона у појединим областима.

Овде треба подсетити на то да је велики део корумпирања полиције повезан с истим и, стога, предвидљивим областима, које укључују директан контакт с чисто криминалним али и подухватима који нису увек у складу са законом, а чији су носиоци вољни да се договоре како би избегли судско гоњење. У том смислу, нарочиту погодност нуди област порока, или како то објашњавају Менинг и Редлингер: „Полицајци који раде на сузбијању порока стоје на ‚ивици позива у корупцију', јер је у тој области искушење према коруптивним активностима посебно изражено."[200] Притом, обично се сматра како је рад у тзв. јединицама за наркотике (енгл. *narcotics unit*) најподложнији коруптивним изазовима, а као разлог за то наводи се „степен до којег припадници тих јединица морају формирати блиске професионалне везе с доушницима, нарко-дилерима и наркоманима, делујући уједно под околностима у којима су надзор и одговорност веома слаби"[201]. На тај начин, заправо, та област може постати кључни „ресурс" корупције – не само због извесности стицање велике добити већ и због малих шанси за откривања.

Чињеница је да људски пороци стварају **противзаконита тржишта**, која своју постојаност црпе из појачаних захтева шире јавности за конзумирање илегалних задовољстава, што стицање великог профита чини извесним. Када се полицајац суочи с таквим криминалним подухватима, који су притом праћени настојањем њихових носилаца да остану у послу, он се лако може уплести у коруптивну мрежу, прихватајући понуду или пак захтевајући мито за пружање заштите.

Поред тога, полицијски службеник је свестан да тежња припадника криминалног подземља за континуираним бављењем илегалним активностима значајно смањује вероватноћу пријављивања корупције, што додатно појачава његове коруптивне намере па чак

199 Цитирано према: Ignjatović, Đ., Škulić, M., *Organizovani kriminalitet*, Beograd, 2010, str. 55.
200 Цитирано према: Newburn, T., *op. cit*., p. 22.
201 Kane, R., White, M., *op. cit*., p. 764.

и прогресију ка озбиљнијим видовима противзаконитог понашања. Илустрације ради, истрага афере у њујоршком полицијском одељењу, позната као случај *Buddy Boys*, разоткрила је полицајце који су одузимали дрогу од нарко-дилера без подношења пријаве, да би касније ту конфисковану дрогу продавали, уверени да њихове жртве нису у позицији да их пријаве.[202]

Конкретне форме противправног понашања носе са собом појачане прилике за корупцију и због тога што представљају тзв. деликте без жртве. Стога, непоштовање закона у тој области подстиче на преиспитавање алтернативних решења, а једно од њих је свакако и њихова декриминализација односно легализација. У духу ранијих расправа (легализација проституције, лаких дрога итд.), као аргумент „за“ може се истаћи чињеница да би легализација лишила полицију значајног извора илегалних прихода. Да ли би, међутим, она смањила размере корупције, или би само натерала полицајце да траже нове прилике, питања су за нека нова научна истраживања.

1.8. Перцепције и ставови о корупцији у јавности

Начин на који се корупција доживљава у јавности јесте важан индикатор размера корупције у једном друштву. Логика је следећа: што су грађани спремнији да толеришу такве поступке они ће се чешће и упражњавати и обрнуто. Иако законодавство може донети прописе којима се забрањују одређена понашања, јавност (или барем њен значајан део) не мора да их обавезно неодобрава. Анализирајући реакције јавности на коруптивне скандале које су током две године искусила полицијска одељења Окланда (Калифорнија) и Њубурга (Њујорк), Шерман је установио изузетно висок степен јавног одобравања коруптивног понашања.[203]

Можда још већи проблем представља лицемерно понашање грађана који се залажу за доследно поштовање закона, док га истовремено сами крше или, како се наводи у једном објашњењу, „грађани се понашају недоследно када очекују да полицајци буду ‚плави витезови‘

202 Kappeler, V., Sluder, R., Alpert, G., *op. cit.*, p. 69.
203 Цитирано према: Newburn, T., *op. cit.*, p. 22.

који у потпуности спроводе закон, док у стварности подмићују полицајце да не спроводе закон у њиховим случајевима“[204].

Одобравање појединих видова коруптивног понашања карактеристично је за друштва у којима постоји велики **јаз између прописаних и обичајних норми**, а посебно тамо где су обичајне норме дубоко укорењене у свест чланова друштвене заједнице. У тој ситуацији, како тврди Вуковић, „право није у стању да обликује правну свест у конкретној друштвеној средини и остаје мртво слово на папиру, док правила понашања углавном диктирају неформалне вредности и обичајно право“[205].

Овде треба подсетити на готово уобичајено схватање у јавности да није свака награда мито и да је, сходно томе, у обичајном праву јасно дефинисана разлика између части, поклона, даривања, чашћавања и мита. Чињеница је да се пракса чашћавања везује за одређене професије (на пример, давање бакшиша конобару као израз захвалности за ефикасно обављену услугу). Међутим, има ли смисла исту логику применити и на извршавање полицијских задатака?

Полазећи од концепције „клизавог терена“, Клајниг истиче како „прихватање ситних поклона укључује исто имплицитно образложење као прихватање новца, јер особа која учини ово прво смањује основе које је можда имала за одбијање потоњег“[206]. Давањем и примањем напојнице за извршену услугу даровалац може да задужи примаоца, стичући право на повлашћен третман у будућности. Чак и када такав поступак представља израз искрене захвалности, полицајац се ипак може осећати дужним да се у будућности реваншира.

Отуда би и дела која се у друштву сматрају бенигним – као, на пример, пракса чашћавања пићем и ручком, у случају припадника полиције требало сматрати корупцијом. Додуше, такви поступци се углавном теже раздвајају од класичне корупције (о чему је било више речи при дефинисању корупције). У литератури такође постоји тежња ка наглашавању те дистинкције, и то у терминолошком смислу, тако што се за ту појаву обично користи израз „ситна корупција“ (енгл. *petty corruption*).[207]

204 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 90.
205 Вуковић, С., *op. cit.*, стр. 31.
206 Kleinig, J., *op. cit.*, p. 174.
207 Jancsics, D., Petty corruption in Central and Eastern Europe: the client's perspective, *Crime, Law and Social Change*, Vol. 60, Issue 3/2013, p. 321.

Да таква пракса постоји у полицији откривају нам резултати појединих истраживања. Тако се, на пример, наводи како је у САД чашћавање полицијских службеника било широко прихваћено међу грађанима, а нарочито међу власницима ресторана и барова у Њујорку и Филаделфији 1970-их година.[208] Интересантни су и резултати испитивања грађана у Реноу (Невада), где је од 116 испитаника приближно пола њих рекло да „када би водили неки мали приватни бизнис (кафић на пример), понудили би полицајцима бесплатну кафу или оброк"[209]. Убеђени да то уопште није корупција већ природна нуспојава посла, значајан део полицајаца вероватно ће такво понашање толерисати и прихватити као нормално.

Данас се, међутим, често може чути реченица: „Заврши ми то па ћу те частити." Реч „частити", употребљена у оваквом контексту, заправо је еуфемизам за мито и има потпуно другачије значење него што је имала у изворном облику – „уместо врлине и поштења, она сада постаје ознака за криминалну радњу"[210]. Постоји, међутим, бојазан да се чак и овај вид чашћавања рационализује, посебно уколико се услуга чини неком блиском. Анализа ставова грађана у Русији доноси закључак да се мито којим се решава проблем сматра нормалним, а помагање пријатељу на такав начин неком врстом моралне обавезе.[211]

То даље доводи до проблема **релативизације морала**. У друштвеном амбијенту где је морал у тој мери релативизован, корупција се може сматрати нормалном појавом и готово уобичајеним обликом међуљудске комуникације. Рокио (Rokyo) подсећа на то како је „већина становника Чикага у време прохибиције сматрала непоштење полиције као део природне средине: река Чикаго је загађена, фабрике испуштају дим..., а полицајци су корумпирани. Шта ту има необично?"[212]

У околностима када се корупција не доживљава као нешто лоше, она се, самим тим, и лакше оправдава. Радећи у таквом окружењу, и полицијски службеници се лакше одлучују да се пре понашају коруптивно него да такво понашање спречавају и сузбијају. Притом, такав избор обично правдају тврдњом „како то сви раде", што је заправо класичан пример примене технике неутрализације порицања одговорности.

208 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 91.

209 Sigler, R., Dees, T., Public perception of petty corruption in law enforcement, *Journal of Police Science & Administration*, Vol. 16, Issue 1/1988, p. 18.

210 Антонић, Д. и др., *op. cit.*, стр. 27.

211 Karklins, R., *Sistem me je naterao: korupcija u postkomunističkim društvima*, Beograd, 2005, str. 72.

212 Цитирано према: Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 55.

ПОСЛЕДИЦЕ КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

III

ПОГЛАВЉЕ

Генерално, противзаконите и неетичке активности припадника полиције стварају разноврсне последице, чије сагледавање захтева много ширу перцепцију од оне коју користе правници, који су углавном усредсређени на конкретне последице кривичних дела против службене дужности. Овде најпре треба имати у виду да су неке од тих последица **универзалне** (везују се за полицијску девијантност као општу појаву), док друге представљају исход конкретних полицијских преступа (на пример, корупативног понашања) и, у том смислу, имају **специфичан** карактер.

Поред тога, полицијски преступи могу условити **директне** последице, у смислу да их сноси лице према коме полиција непосредно поступа, тако што својим незаконитим поступањем повређује слободе или права тог грађанина (право на заштиту од нехуманог поступања на пример). Међутим, у пракси су могуће и ситуације када незаконито деловање полиције може условити **индиректне** консеквенце – рецимо, када услед пристрасности у поступању полиције или протекције појединих субјеката последице трпе трећа лица (овде је обично реч о повреди права на једнакост пред законом). Напослетку треба истаћи да се последице незаконитог поступања полиције могу испољити на индивидуалном али и на друштвеном плану.

Штавише, оне се рефлектују и на саму полицију и њене припаднике. Заправо, у литератури се скреће пажња на то да је „корист коју полиција може да има од евентуалног кршења правних прописа и људских права знатно мања од штете коју тим путем наноси другима,

али и самој себи“[212]. У том погледу, можда најсадржајнију аргументацију износи Бејли, сматрајући да кршењем закона полиција, између осталог, смањује ефективност примене закона, јер смањује спремност и вољу јавности да асистира полицији; слаби ауторитет, јер умањује легитимитет праву и спремност људи да му се повинују; троши друштвене ресурсе, нарочито уколико за собом повлачи тужбе оштећених лица и надокнаду штете и повећава ризик (поред ризика од казне и губитка посла, смањује и симпатије код колега, посебно уколико се правила крше ради остварења материјалног интереса).[213]

Када је конкретно реч о коруптивном понашању оно свакако не исходује тако манифестним последицама као, рецимо, насиље полиције, што свакако не значи да су последице корупције безазленије. Напротив, оне могу бити чак и опасније, посебно ако се имају у виду далекосежност и обим њиховог утицаја. Последице корупције у полицији јасно се конкретизују када се посматрају у контексту појединачних облика коруптивног понашања полицијских службеника. Тако, на пример, „полицијском заштитом тржишта порока“ (проституције на пример) олакшава се окрутна експлоатација жена и деце, или примањем надокнаде за пружање полицијске заштите омогућава се пословање криминалним организацијама, али и ширење њихових активности.

Услед честе немогућности или непотпуног увиђања њене стварне опасности, у јавности се последице корупције генерално па и корупције у полицији углавном обезвређују или минимизирају, што додатно погодује њеном постојању, као и ширењу. Стога, како би се овај погрешан и веома опасан резон спречио, неопходно је непрестано указивати на последице корупције, а посебно на њене друштвене консеквенце. Овде ћемо детаљније образложити само неке од њих.

1. ПОДРИВАЊЕ ВЛАДАВИНЕ ПРАВА

Вероватно најважнији разлог за бригу због коруптивног понашања припадника полиције јесте што оно снажно поткопава основне тековине демократског друштва, а пре свих владавину права.

212 Zekavica, R., Primena prava i efikasnost policije. U: *Suzbijanje kriminala i evropske integracije*, Beograd, 2010, str. 472.

213 Видети: Bayley, D. (2002), *op. cit.*, pp. 138–145.

Посматрана у контексту деловања полиције, корупција заправо представља негацију полицијске улоге или, како то објашњавају Симовић и Зекавица, „својом корумпираношћу полиција крши закон уместо да га спроводи, ствара криминал уместо да га сузбија, подрива фундаменталне интересе државе и грађана, уништава поверење јавности у њу и онемогућава сваки облик одговорности и на закону утемељеног полицијског рада“[214]. Другим речима, примена закона, као основна функција полиције, губи сваки смисао, јер уместо да поступају као слуге закона, својим коруптивним понашањем полицајци се заправо постављају изнад закона. Метафорички речено – **полицајци узимају закон у своје руке**.

Колико је такав приступ погубан веома је сликовито описано у филму *Ox-Bow Incident* из 1943. године. Једна од најупечатљивијих реплика из сценарија поменутог филма гласи: „Закон је много више од речи које напишеш у књигу или од судија, адвоката и шерифа који га извршавају. То је све што су људи икад открили о правди и о томе шта је добро, а шта лоше. То је сами основ хуманости. Без тога не може ни постојати цивилизација.“

Чињеница је да корупција у полицији битно утиче на способност те институције да извршава поверене јој задатке. Притом, тај утицај може бити *директан* – на кршење закона и прописа не реагује се онако како би требало или како то сликовито објашњава Голдстин, „полицајац који се у раду ослања на ‚прљаве‘ методе је попут ватрогасца који подмеће пожар или доктора који шири болест“[215]. С друге стране, *индиректан* утицај корупције се негативно одражава на способност полиције тако што је „сатанизује“ много више него што заслужује, јер како стоји у једном објашњењу, „макар да је корупција у полицији ограничена појава, она има карактер сензације у медијима па се, стога, и ефетки умногостручују“[216].

Даље би се могло рећи како припадници полиције могу снажно утицати на поштовање закона код других начином на који га сами примењују. Тачније, начин на који полиција спроводи закон у знатној мери утиче на вољу људи да и они сами поштују закон. Терк (Turk), на пример, сматра како се „законитост норми дефинише понашањем

214 Симовић, Д., Зекавица, Р., *op. cit.*, стр. 147.
215 Goldstein, H., *Problem-oriented policing*, New York, 1990, p. 84.
216 Антонић, Д. и др., *op. cit.*, стр. 97.

ауторитета“[217]. По тој логици, полиција значајно утиче на осећање привржености нормативима и повећава поштовање закона у јавности уколико сама базира свој ауторитет на коришћењу законитих процедура. На тај начин повећава свој легитимитет а, самим тим, и поверење у јавности.

С друге стране, својим незаконитим поступањем припадници полиције подривају веровање грађана како закон дефинише прикладно понашање. Тачније, такво поступање, како се истиче у једном објашњењу, „крши генерално прихваћене социјалне норме, што може створити снажан цинизам код грађана, а који се обично правда изреком: ако полицајци могу да се понашају како им је воља и да занемарују правила, могу и ја[218]. На тај начин припадници полиције могу чак и да изазову презир грађана и оптужбе за лицемерје због сумње да сами не поштују стриктно норме које спроводе.

У том смислу је вредно подсетити на део извештаја Кнапове комисије, у којем се наводи: „Млади који су одрасли у гетоима у Њујорку, а који обилују коцкарницама, неозбиљно доживљавају закон када цео свој живот гледају полицајце како улазе и излазе из коцкарница и узимају исплате од коцкара.“[219]

Стога је важно истаћи да улога (функција) полиције у друштву захтева од њених припадника да буду пример поштовања закона, чега полицијски службеници морају нарочито бити свесни. Притом, они не смеју заборавити да их специфична позиција коју заузимају у друштву чини јавним едукаторима и да, сходно томе, морају посебно водити рачуна о томе какав модел понашања нуде другима.

2. НЕПОВЕРЕЊЕ И ОТПОР ГРАЂАНА

Приметно је да се у литератури поверење у полицију често преиспитује у контексту процеса **легитимизације полиције**. Проучавајући ефекте легитимности на задовољство јавности полицијом у Аустралији, Хиндс (Hinds) и Марфи (Murphy) су утврдили важност јавног

217 Цитирано према: Lilly, J. R., Cullen, F. T., Ball, R. A., *op. cit.*, p. 158.
218 Meško, G., Eman, K., Legitimacy of policing in Central and Eastern Europe: results from a cross-national law student survey. In: *Trust and legitimacy in criminal justice: European perspectives*, London, 2015, p. 243.
219 Prenzler, T., *op. cit.*, p. 19.

мишљења о поштеном и ефикасном раду полиције, а као закључак свог истраживања наводе следеће: „Што људи више верују да полиција користи процедуралну правду, они имају позитивније мишљење о њој.“[220] Заправо, правичност поступка и, по аналогији, легитимност полиције требало би да имају суштинску вредност, нешто што је добро само по себи, како сматра Танкебе (Tankebe) – „опхођење према људима поштено не би требало да буде питање избора“[221].

Неспорно је да полицијски службеници треба да уживају поверење у јавности, посебно ако се имају у виду многобројни ризици и опасности којима се излажу како би другима помогли. Они, међутим, не смеју заборавити да се искрено поштовање и поверење других не стичу аутоматски, самим избором професије, већ да се то мора заслужити. Савестан и одговоран рад је несумњиво најбољи начин да се то и постигне. С друге стране, незаконитим поступањем полицајци не само што губе свој морални ауторитет и поверење у јавности већ и неопходну сарадњу с грађанима.

Наиме, како резултати неких истраживања показују, „у заједницама где је поверење према полицији јасно исказано, постоје веће шансе да се грађани ангажују у пружању неопходне помоћи полицији“[222]. Штавише, многобројна истраживања показују како рад полиције и даље скоро у потпуности зависи од јавности, јер се у раду полиција обично ослања на своју реактивну улогу. Гринвуд (Greenwood) и Питерс (Peters) су открили да су без информација грађана о осумњиченом шансе да полиција реши злочин мање од 10%.[223]

То свакако не значи да полиција не може сама да оствари добре резултате, посебно у областима које захтевају проактивно деловање. Заправо, нове истражне технике и форензичке методе доказивања повећавају извесност расветљавања догађаја без непосредне помоћи грађана. Међутим, чак и поред тога, извесно је да сарадња с грађанима чини полицијске напоре умногоме ефикасним. Поред тога, кооперативан однос може бити користан и за полицајца–појединца. Испитивањем припадника полиције града Вашингтона

220 Цитирано према: Meško, G., Eman, K., *op. cit.*, p. 236.

221 Tankebe, J., Policing, procedural fairness and public behaviour: a review and critique, *International Journal of Police Science & Management*, Vol. 11, Issue 1/2009, p. 8.

222 Smith, B., Novak, K. J., Lowenkamp, C., Explaining police-officer discretionary activity, *Criminal Justice Police Review*, Vol. 30, Issue 3/2005, p. 328.

223 Цитирано према: Bayley, D. (2002), *op. cit.*, p. 142.

откривено је да многи од њих црпе задовољство својим послом управо из сарадње с грађанима.[224]

Као предуслов за успостављање кооперативног односа веома је важно да грађани доживљавају полицију као заштитника њихових права, јер, у супротном, кршењем тих права полиција не само да смањује вољу јавности да јој помаже у извршавању додељене улоге, већ истовремено тера грађане на то да радије потраже заштиту и помоћ на другој страни. Недавно испитивање одговорности полиције у земљама Комонвелта показује да када људи не верују полицији, због корупције и некомпетентности, богати ангажују приватно обезбеђење за заштиту, а сиромашни често узимају правду у своје руке.[225] Притом, како упозорава Шернок (Shernock), „док повезаност полиције с јавношћу слаби, кохезивност групе постаје све јача"[226]. Наиме, као реакција на исказано неповерење, полицијски поглед на свет се углавном своди на ускогруди дуализам – суштину ове појаве, у литератури познатој као „синдром ми/они",[227] изражавају ставови типа „ми смо добри момци, они су лоши" или „ми смо острво хероја, они су море преступника."[228]

Таква пракса представља део зачараног круга – злоупотребе од стране полиције појачавају сумњу јавности и непријатељство према полицији; сумња и непријатељство се изражавају као мрзовољност и непоштовање полиције; ово полицију наводи на то да свој ауторитет изражава експлицитније, чиме тај круг почиње изнова. Генерално, када се полиција отуђује од јавности, њена способност да оствари сарадњу се смањује, док се непријатељство повећава.

Међутим, однос полиције и припадника неких заједница може бити унапред оптерећен обостраном сумњичавошћу и неповерењем. Препреке које стварају друштвени стереотипи, одвајајући људе на основу расе, етничког порекла и класе, као и страхови једних према другима, постају посебно упадљиви у интеракцијама полиције и припадника стигматизованих група. Стереотипне перцепције и нарушени односи

224 Nalla, M. K., Rydberg, J., Meško, G., Organizational factors, environmental climate, and job satisfaction among police in Slovenia, *European Journal of Criminology*, Vol. 8, Issue 2/2011, p. 153.

225 Prenzler, T., *op. cit*., p. 19.

226 Shernock, S., *op. cit*., p. 997.

227 Cochran, J., Bromley, M., The myth(?) of police sub-culture, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 26, Issue 1/2003, p. 89.

228 La Grange, R., *Policing American society*, Chicago, 1993, p. 110.

тако постају битан основ за увођење насиља у постојећу интеракцију, припремајући њене учеснике за међусобну агресију. Постоји, међутим, оправдана бојазан да ће се та агресија циклично понављати, појачавајући истовремено свој интензитет и последице. Притом, како упозорава Кешетовић, „када структурни конфликти једном постану уобичајени, зачарани круг је веома тешко прекинути и поново успоставити међусобно поверење“[229].

3. ФИНАНСИЈСКИ ТРОШКОВИ

Последице корупције полиције могуће је сагледати и у контексту економске рачунице, а према којој се иначе израчунава **цена криминалитета**. Додуше, непосредну цену, односно штету директно произашлу из коруптивног понашања припадника полиције тешко је (или готово немогуће) прецизно утврдити, посебно имајући у виду саму природу ове појаве, а посебно њену изузетно високу тамну бројку.

С друге стране, ову рачуницу је нешто лакше извести у случају посредне цене, где се пре свега мисли на **трошкове истраге** коруптивног понашања припадника полиције. Такве истраге се углавном спроводе месецима и обично подразумевају ангажовање многобројних иследника како из унутрашње контроле тако и изван полиције (на пример, формирање независних комисија и анкетних одбора). Примера ради, истрага афере *Waco Siege* трајала је 14 месеци, у њој су учествовала 74 иследника и коштала је око 17 милиона америчких долара. Канцеларија специјалног саветника је испитала тачно 1.001 сведока, прегледала више од два милиона страница документације и испитала хиљаде килограма физичких доказа.[230]

Посредној цени би се могао додати и новац који се издваја за **надокнаду штете грађанима**, чија су права повређена коруптивним понашањем. Истина, непосредни актери корупције обично немају интереса ни да се сазна за њихову коруптивну активност а камоли да траже надокнаду штете, због чега они углавном и нису предмет таквих парница. Заправо, до таквих ситуација обично долази као исход посредног деловања корупције. Тачније, реч је о случајевима

229 Кешетовић, Ж., *Социологија: избор текстова за раднике ОУП-а*, Београд, 2002, стр. 262.
230 Prenzler, T., *op. cit.*, p. 19.

када је коруптивним понашањем полицијског службеника оштећено или повређено право неког трећег лица. Примера ради, полицијски службеник је примио мито, постигавши притом договор с корупто-ром да, као надокнаду за примљени новац, „издејствује“ лишавање слободе трећег лица, под лажном сумњом да је овај извршио неко кривично дело. Будући да је то лице неосновано лишено слободе, чиме је повређено једно од његових основних права, остварена је могућност за надокнаду штете.

Тиме се долази до закључка да корупција у полицији повлачи за собом и неке специфичне трошкове, а који иначе нису обухваћени ценом „класичног“ криминалитета. Тако, на пример, кршењем закона полицајци *повећавају трошкове примене закона* и траће новац већ уложен у судска гоњења. Илустрације ради, скоро 1.500 кривичних предмета у Лос Анђелесу је враћено у поновни поступак, док су многе од већ донетих пресуда укинуте, након што је утврђено да су претходно „издејствоване“ илегалним активностима неколико полицајаца из одељења *Rampart*. Поводом те афере, Лос Анђелес Тајмс (*Los Angeles Times*) је објавио: „Афера ‚Рампарт‘ је условила покретање око 140 парница против града Лос Анђелеса, а преко 125 милиона америчких долара је исплаћено као одштета.“[231]

Чињеница да се већина тих трошкова исплаћује директно из буџета, односно да грађани индиректно (преко плаћања пореза) сносе те трошкове, представља још један извор њиховог незадовољства и нарушавања односа с полицијом. Не треба, међутим, заборавити да се велике своте новца издвајају и из полицијских фондава – да ли за плаћање правне помоћи полицајцима или надокнаду штете оштећеним грађанима. Због тога што новац из узајамних фондова одлази за такве намене уместо да се усмери на неке друге активности (на пример, опремање полиције, стручно усавршавање, исплату прековременог рада, јубиларне награде), испаштају сами полицијски службеници, тако што на тај начин постају индиректне жртве полицијских преступа.

231 Цитирано према: Punch, M. (2009), *op. cit.*, стр. 79.

4. ПОСЛЕДИЦЕ ЗА ПОЛИЦИЈУ И ЊЕНЕ ПРИПАДНИКЕ

Кршењем закона припадници полиције могу неповољно утицати и на стање унутар саме полицијске организације на неколико начина:

• излажући великом притиску све запослене да крију оно што се заиста дешава, организација временом може постати талац сопствених девијантних службеника;

• сумња у постојање неправилности у раду неизбежно иницира спољашњу интервенцију, што ствара тзв. **менталитет опсаде** (енгл. *siege mentality*) – полицијске агенције покушавају да одбију сваку интервенцију споља, затварајући се додатно пред јавношћу;[232]

• везе између надзорника и подређених постају напете и непријатељске, јер се стиче утисак да они више нису на истој страни већ да постају противници – опрезност замењује колегијалност и

• незаконитост поткопава понос, који је основа за задовољство послом и за самодисциплину, а која је, иначе, вероватно ефикасно средство за постизање позитивног резултата.

Суочено с корупцијом својих припадника, радно окружење се трује заједничком кривицом, сумњом и тајношћу. На поштене полицајце се врши снажан притисак да се укључе у кршење прописа, а када притисак и изолација не дају ефекта, употребљавају се прогон и претње па чак и претње смрћу.

Некоме може звучати чудно и неочекивано да истраге појединих корупционашких афера у полицији умногоме подсећају на истраге организованог криминалитета. Тако, на пример, полицајци који су спремни да сведоче о незаконитом понашању својих колега неретко морају да се скривају до окончања процеса, док неки чак морају започети потпуно нове животе, с новим идентитетом у оквиру програма заштите сведока.

Као што Панч примећује, међу саговорницима из раније поменутог документарца „Лоши полицајци“ постоје и они који, готово попут покајника који су прекршили мафијашки закон ћутања, живе у страху од тога да ће их једног дана убице можда пронаћи – као, на пример, бивши полицајац Хејкен (Haken), који је током интервјуа изјавио: „Тиме што сам одлучио да пријавим колегу, осудио сам себе на доживотну робију страха и скривања.“[233]

232 Crank, J., *op. cit.*, p. 60.

233 Цитирано према: Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 183.

То доводи до потребе **сагледавања личне цене** коју полицајци плаћају због кршења закона. Откривање, хапшење, истрага, суђење и затварање су веома непријатна, а за неке полицајце и трауматична искуства. Штавише, хапшење од стране колега, одузимање службене легитимације и оружја, као и саслушавање (али сада у другој улози) велико су понижење за једног полицајца. Могућа затворска казна и суочавање са затвореницима, међу којима можда има и оних који су затворени њиховом заслугом, изазива додатну стрепњу. Они се боре с кривицом, срамотом, понижењем и страхом. Многи изражавају грижу савести и кају се због патње коју су нанели другима, а посебно својим ближњима, што су били полицајци, а завршили су у затвору као криминалци.

Осуђени за криминалне радње су изгубили част и углед – вредности на којима су почивали полицијски идеали, изгубили су моћ и ауторитет – вредности на којима су почивали њихова снага и самопоуздање, а посебно их боли што су као отпадници искључени из полицијског братства, чиме су остали без преко потребне заштите. Корумпирани полицајци, који су ухваћени и осуђени, протерани су као парије из професије којом су желели да се баве и искључени су из заједнице којој су жарко желели да припадају.

Након што им је одузета моћ коју су поседовали, осуђени полицајци делује беспомоћно, ако не и патетично. Тако огољени и отуђени налазе се у лошијој позицији од самих криминалаца. Панч их описује као „бића негде између“ (енгл. *creatures in between*) – *избачени су из полицијске заједнице, а нису добродошли ни у братство криминалаца*.[234] Осудом за криминалне радње бивши полицајци су заправо осуђени на лутање између „два света“ и трагање за излазом. Иако слабо документована и званично углавном неевидентирана под тим разлогом, самоубиства полицајаца у таквим околностима нису ретка.[235]

234 *Ibid.*, p. 187.

235 Видети: Violanti, J., *Police suicide: epidemic in blue*, Springfield, 2007.

КОНТРОЛА КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

IV

ПОГЛАВЉЕ

1. ОПШТА ОБЕЛЕЖЈА КОНТРОЛЕ ПОЛИЦИЈСКОГ ПОСТУПАЊА

1.1. Суштина и сврха контроле полиције

Пре него што пажња буде усмерена на конкретне мере и механизме за супротстављање корупшивном понашању припадника полиције, неопходно је најпре сагледати процес супротстављања незаконитим појавама у раду полиције на једном општем нивоу. Приметно је да се у литератури тај процес углавном сагледава као интегрални део **контроле** рада полиције, као једног ширег скупа мера и радњи које се спроводе у оквиру МУП-а. Овде је вредно подсетити на то како се појам контроле у науци најчешће дефинише као „упоређивање установљеног стања ствари с очекиваним, односно прескриптивно и нормативно захтеваним стањем“.[236]

С друге стране, постоје и аутори који овај појам дефинишу у знатно ширем и теоријски уопштенијем смислу, описујући контролу полиције као „процес усаглашавања полицијског понашања с циљевима заједнице“.[237] Тако апстрактна тумачења захтевају додатна појашњења појма контроле, у смислу његове операционализације. Контрола је несумњиво сложен процес, али, упркос томе, њено спровођење се може раздвојити у неколико фаза. Обично се сматра да се контрола састоји од три, релативно одвојене фазе: 1) *проверавање* – упоређи-

236 Симовић, Д., Зекавица, Р., *op. cit.*, стр. 156.

237 Bayley, D., *Patterns of policing: a comparative international analysis*, New Brunswick, 1990, p. 160.

вање предвиђеног и оствареног; 2) *оцењивање* – потврђивања или негирања контролисаног рада и 3) *интервенисање* – реализација изречене оцене.[238]

У литератури се често може наићи и на термин „надзор", а који се углавном користи као синоним појму контроле. Тако Томић истиче следеће: „Надзор је исто што и контрола. Уколико је могуће говорити о разлици између ова два појма, онда једини начин да се она направи јесте да се појам надзора више веже за сталност и континуитет."[239] Сходно томе, могло би се рећи да је надзор шири и трајнији процес, а да је контрола његов саставни део. Међутим, извесно је да и једна и друга појава подразумевају субординирани однос најмање два субјекта (контролисаног и контролора), због чега се најчешће и користе у истом контексту.

Поред објашњења њене суштине, за разумевање контроле је важно размотрити и њену сврху. Шта се жели постићи контролом полиције, питање је које се овде логично намеће, а које се обично поставља приликом осмишљавања конкретних механизама контроле. Трагајући за одговором на ово питање треба имати у виду да се у сржи полицијске делатности налази једна велика противречност. С једне стране, за полицију, због њених, у суштини ауторитарних делатности, може се рећи да представља аномалију у слободном друштву јер задире у сферу људских права, док је, с друге стране, њено постојање неминовност јер обезбеђује поштовање тих истих људских права. Другим речима, иако представља симбол заштите, полиција истовремено представља и озбиљну претњу. Управо је из тог разлога неопходно обезбедити делотворне механизме контроле полиције, с превасходним циљем очувања уставом зајамчених људских права и слобода.

У том смислу је вредно поменути да је Парламентарна скупштина Савета Европе 1999. године донела „Препоруку о контроли служби унутрашње безбедности држава чланица" (*Recommendation 1402 on Control of the Services of Interior Security of Member States of the Council of Europe*), у којој се, између осталог, предлаже следеће:

- службе унутрашње безбедности треба да делују на законској основи, с једином мисијом да заштите државну безбедност и друштвени демократски поредак;

238 Дапчевић-Марковић, Љ., О институцији полицијског омбудсмана: појам, надлежности и овлашћења, *НБП: Наука, Безбедност, Полиција*, Год. 10, број 1/2005, стр. 81.

239 Симовић, Д., Зекавица, Р., *op. cit.*, стр. 156.

• оперативне активности тих служби треба да буду предмет судске власти и јасних услова о знацима криминалитета;

• контрола служби унутрашње безбедности мора се организовати кроз сва три традиционална нивоа власти (законодавну, извршну и судску);

• као допуна традиционалном виду контроле полиције, препоручују се грађанска контрола и транспарентност у финансирању полицијског рада.[240]

Поред начелног разматрања сврхе контроле полиције, она се може сагледати и на практичном нивоу, где се обично своди на поступак **контроле законитости** у примени конкретних мера и радњи. Могло би се рећи да је контрола законитости заправо најзначајнији сегмент контроле полиције, будући да представља један од најбитнијих чинилаца успешности рада али и очувања угледа полиције. Стевановић изузетан значај контроле законитости рада полиције види у постојању две чињенице: прва се односи на мисију полиције, која се уопштено може дефинисати као спровођење закона, а друга на многобројна полицијска овлашћења, укључујући и овлашћења за ограничавање људских права и примену средстава принуде.[241] Постојање ових двеју особености полицијског рада указује на висок ниво одговорности полиције за доследно спровођење закона, уз неопходност поштовања начела законитости у примени полицијских овлашћења.

То даље наводи на закључак да контрола законитости у раду полиције има превасходно за циљ да се њеном применом спречи извршење или, у случају њихове појаве, да се покрене поступак пред судом против сваког вида прекорачења или злоупотребе полицијских овлашћења. То је уједно и разлог зашто је овај сегмент контроле рада полиције институционализован оснивањем посебних контролних органа и тела за ту намену. Из истог разлога се у већини полицијских организација законом или подзаконским актима прописују и посебне процедуре за поједине врсте контроле законитости, а које су типичне за полицијске организације, попут рада на основу притужби и представки грађана или оцене законитости и правилности употребе средстава принуде.

240 Цитирано према: Recasens, A., The control of police powers, *European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 8, Issues 3/2000, pp. 265–266.

241 Стевановић, О., *Безбедносни менаџмент*, Београд, 2012, стр. 281.

1.2. Облици и механизми контроле полиције

У научној и стручној литератури посвећеној овом проблему постоје различите класификације и систематизације облика и механизама контроле полиције. Извесно је, међутим, да највећи број аутора приликом класификације за критеријум узима **лоцираност** средстава и носиоца контроле у односу на полицијску институцију, разликујући два облика контроле: 1) *унутрашњу* – механизми и субјекти контроле су лоцирани унутар полиције и 2) *спољашњу* – механизми и субјекти контроле су лоцирани изван полиције. Још један веома коришћен критеријум поделе је **правна утемељеност** контролне функције, а према којој се сви облици и механизми контроле такође деле у две групе: 1) *формалну* – коју обављају нарочито правно овлашћени органи (на пример, парламент или суд) и 2) *неформалну* – коју обављају остали друштвени субјекти (на пример, медији, интересне групе, јавно мњење).

Приметно је да поједини аутори у својим класификацијама сублимирају ова два критеријума.[242] Користећи такав приступ, све облике и механизме контроле полиције могуће је представити табеларно (табела 3).[243]

Табела 3: *Облици и механизми контроле полиције*

ОБЛИК КОНТРОЛЕ	**УНУТРАШЊА**	**СПОЉАШЊА**
ФОРМАЛНА	хијерархијска	цивилна
	инстанциона	политичка
	дисциплинска	судска
	интерне истраге	независне истраге
НЕФОРМАЛНА	самоконтрола	јавност и јавно мњење
	интерперсонална	медији
	синдикална	интересне групе и групе за притисак
	интерна социјализација	политичке партије

Кључна тема овог рада и сврха његовог писања чине непотребним упуштање у детаљније сагледавање специфичности сваког од ових облика контроле понаособ. Постоје, међутим, још неки облици

242 Видети: Bayley, D. (1990); Милосављевић, Б., *Наука о полицији*, Београд, 1997.
243 Прилагођено из: Милосављевић, Б., *op. cit.*, стр. 308.

контроле полиције који заслужују макар начелну и крајње уопштену анализу. Тако, на пример, полазећи од постојеће политичке и законске одговорности полиције могуће је разликовати политичку и правну контролу рада полиције.

Васиљевић појашњава како је код *политичке контроле* реч о испитивању тога „да ли је неки посао обављен у складу с одређеним политичким одлукама, ставовима и начелним опредељењима". Међутим, како напомиње исти аутор, политичка контрола се односи само на успех полиције у остваривању одређеног програма владе и других, легитимних органа државне управе, који делују у оквирима устава и закона, а не и на свакодневни рад полиције. Насупрот томе, код *правне контроле*, како истиче Васиљевић, реч је о „провери нечијег понашања с обзиром на правна мерила – правна правила".[244]

Неспорно је да се кроз сваки од ова два облика контроле понаособ може остварити значајан допринос у раду полиције, посебно на плану њене демократизације. У том смислу су и политичка и правна контрола важне за ово истраживање, посебно ако се узму у обзир комплексна природа полицијских преступа, њихова етиолошка позадина и сложена каузална динамика. Ипак, узимајући у обзир чињеницу да такви поступци полиције представљају, пре свега, незаконито понашање (тј. кршење правних правила), сасвим је логично већу пажњу посветити правној контроли, а чија се сврха превасходно огледа у оцени законитости предузетих радњи.

Иначе, када се већ говори о правној контроли полиције, треба напоменути како се она може спроводити на два потпуно различита начина: 1) *уз помоћ надзорних механизама* – заснивају се на концепту да, ако се поступци полиције могу пратити, онда је могуће установити, исправити или казнити незаконите или непримерене поступке и 2) *применом професионалних и етичких стандарда „правилног понашања"* - изграђују начин размишљања полицајаца о послу и тиме контролишу њихове поступке.[245]

Ово запажање омогућава спознају још неких типова контроле полиције, као што су:

• *бирократска* контрола – подразумева скуп активности предузетих у оквиру обављања контролне делатности од стране руководилаца (старешина) и надзорних тела унутар полицијске организације;

244 Васиљевић, Д., *op. cit.*, стр. 131–132.
245 Roberg, R., Crank, J., Kuykendall, J., *op. cit.*, p. 416.

• *самоконтрола* – подразумева скуп активности које предузимају сами полицијски службеници с циљем контроле властитог понашања и

• *етичка* контрола – слична правној контроли, с том разликом што се односи на контролу поштовања „етичких“ стандарда правилног понашања.

Разматрање контроле незаконитог поступања полицијских службеника логично доводи до основних видова криминално-политичког деловања, а које Игњатовић сврстава у две групе: 1) *профилакса* – укупност мера које се предузимају пре него што до забрањеног понашања дође, и 2) *репресија* – мере потискивања већ испољеног понашања, а може бити усмерена ка будућности и циљ јој је да деловањем на учиниоца (*специјална превенција*) и утицањем на друге (*генерална превенција*) утиче на то да до таквих дела више не долази или уназад и тада се своди на узвраћање учиниоцу због зла које другима наноси (*ретрибуција*).[246]

У светлости ове категоризације могуће је увидети још неке облике контроле рада полиције, који се, у зависности од тренутка њиховог спровођења у односу на конкретно понашање и сврху која се тиме жели постићи, могу поделити на профилактичку и репресивну контролу. Руководећи се логиком „боље спречити него лечити“ предност у раду свакако треба дати профилактичким мерама. Ипак, овде не треба запоставити ни значај многобројних *a posteriori* механизама, ослоњених на репресивне мере и систем санкција.[247] Штавише, те мере добијају још више на значају уколико се има у виду да се њиховим предузимањем може остварити и превентивни ефекат (на појединачном и општем плану). Тиме се долази до закључка да се и у случају контроле полицијских преступа може применити добро позната синтагма „превенција као опредељење, репресија као нужност“.

У литератури постоји још једна значајна класификација, према којој треба разликовати пасивну и активну контролу. Конкретно, *пасивна* контрола је укорењена у индивидуалистичкој концепцији одговорности и често се подстиче када се појединац позива на одговорност у вези с примећеним прекршајем организационих норми, вредности или правила. С друге стране, средиште *активне* контроле

246 Ignjatović, Đ. (2015), *op. cit.*, str. 27.

247 Видети: Кесић, З., Казнена реакција на дела корупције у полицији: анализа актуелне судске праксе у Републици Србији. У: *Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције*, Београд, 2016, стр. 327–342.

је на појму одговорности као врлине, која повлачи верност и савест, због чега се, пре свега, концентрише на изградњу одговорности према себи, повезујући је с одговорношћу према другим појединцима, групама и организацијама.[248]

Као што се може видети, расправа о активној и пасивној контроли почива на веома сличном концепту који се заговара унутар криминалне политике. Међутим, појмови активна/профилактичка и пасивна/репресивна ипак се не могу сматрати синонимима јер, поред њихових сличности, постоје и многобројне међусобне разлике. Тако је, на пример, проблем пасивне контроле у чињеници што њена усредсређеност на послушност према нормама и правилима генерално охрабрује одбрамбени став лица над којим се контрола обавља. Другим речима, ако је полицијски дисциплински систем ретрибутиван у својој оријентацији, природно је да ће они који су позвани на одговорност покушати да заштите себе када се суоче с таквим позивима. Даље, контрола усредсређена на покорност ауторитету и претњу санкцијама може се схватити као сигнал неповерења, а када се неповерење отворено сигнализира, неки актер може сам себе морално оправдати ако је непоуздан.

С друге стране, приступи који имају за циљ да негују активну контролу могу играти значајну улогу у стварању климе поверења, а тамо где се поверење указује, актери ће често узвратити поверењем кроз добровољну сагласност правилима. Међутим, иако важно, поверење је крхко и када се злоупотреби, процеси пасивне контроле морају ступити на сцену. У другим приликама, она би требало да буду „у позадини“, тако да се може неговати активна контрола.

Заправо, пасивна контрола се не може одбацити у корист активне контроле, будући да пасивна форма може стимулисати активну форму, обезбеђујући експлицитне норме и смернице за понашање. Штавише, снажна пасивна контрола и примена закона су потребне како би симболизовале полицијску подређеност закону и демократији, али и да осигурају да унутрашњи дисциплински и управни процеси ефикасно функционишу. Тиме се долази до закључка да су активна и пасивна контрола, иако различите форме, међусобно зависне, јер се активна контрола делимично ствара, објашњава, прилагођава или одбацује кроз процесе пасивне контроле, посебно пошто је ова последња та која дефинише границе унутар којих се утврђује одговорност.

248 Davids, C., *op. cit.*, pp. 262–263.

Другим речима, због ефикасности деловања система и поверења јавности у њега, стратегија „двоструког колосека“ (стратегија која комбинује активне и пасивне елементе контроле рада полиције) заиста је неопходна. Притом је важно имати у виду да су формални системи ти који ће углавном тежити ка пасивној контроли, док неформални системи могу бити посебно значајни за развој и одржавање активне контроле. То даље наводи на закључак да се капацитети полицијске културе могу у значајној мери искористити у позитивном смислу.

1.2.1. Електронска средства као особени извори контроле полиције

Оправданост засебног излагања тзв. електронске контроле рада полиције произлази из чињенице да она представља модеран и технолошки иновативан израз традиционалних облика контроле полиције.

Једна од најзначајнијих иновација тог типа, која у последње време бележи значајну експанзију, јесте **систем раног упозорења и интервенције** (енгл. *Early Warning and Intervention Systems – EWIS*). У питању је аутоматизовани електронски систем, који истовремено прати многобројне индикаторе у понашању и поступању полицијских службеника (на пример, неповољни извештаји о радном учинку, број жалби грађана на поступање полицајца итд.), омогућавајући тако надзорницима објективну процену, благовремену интервенцију и спречавање наступања тежих последица. Ова техника „профилисања интегритета полицајца“[249] како је још називају, базирана је на тзв. систему бода и заставе (енгл. *point and flag system*) – застава упозорења се подиже када полицајац скупи одређени број бодова одмерених на основу утврђених индикатора у одређеном временском оквиру (обично у периоду од 12 месеци).[250]

Корисност *EWIS*-а у контроли полиције је неспорна, посебно уколико се узме у обзир проактивни карактер овог облика контроле. Чињеница је да су овакви системи најпре били замишљени као модел контроле понашања полицајца–појединца. Требало би, међутим, размислити о њиховом усмеравању и према појединачним организационим

249 Walker, S., Alpert, G. P., Kenney, D. J., Early warning systems for police: concept, history and issues, *Police Quarterly*, Vol. 3, Issue 2/2000, p. 133.
250 Prenzler, T., *op. cit.*, p. 119.

јединицама полиције или особеним подручјима рада, јер је на тај начин могуће установити концентрисаност незаконитог поступања полицијских службеника, пружајући основ за интензивирање контроле у тим жариштима.

Са развојем електронике, а посебно унапређењем компјутерских софтвера и *GPS* технологије, значајно су проширене могућности контроле рада полиције, на тај начин што класичан стационарни надзор све више уступа место **контроли са дистанце** – омогућава директан увид надзорника над поступањем полицијског службеника, без потребе за његовим непосредним присуством на лицу места.[251]

Због чињенице да је овакав систем контроле тек недавно уведен у полицијску праксу у појединим земљама, док је у многим другим и даље у току његова експериментална примена, поуздани подаци о успеху али и проблемима у његовом спровођењу очекују се тек у наредном периоду. До тада би могла бити значајна следећа запажања о ризицима и препрекама у спровођењу овог облика контроле: лош софтверски дизајн; недовољан број обучених људи који би применили инсталирану технологију; отпор полицијских службеника према таквим системима надзора уколико нису довољно јасно образложени и оправдани и злоупотреба технологије, посебно када је у питању заштита права на приватност.[252]

Извесно је да ова, веома осетљива област захтева прецизно правно уређење, где би се, између осталог, требало нагласити да сврха примене конкретних уређаја има искључиво интерни карактер (анализа полицијских интервенција с циљем унапређења рада и контрола правилности поступања полицијских службеника). Такође, сходно императиву заштите приватности, јавно објављивање снимљене грађе требало би тумачити као злоупотребу и, као такво, адекватно кажњавати. Истовремено, како би се спречила ова појава, потребно је регулисати поступке коришћења, складиштења и чувања таквих података.

251 Овај вид контроле се обично остварује посредством система телевизије затвореног кружења (енгл. *Closed-Circuit Television – CCTV*), који у себи интегрише две кључне компоненте: 1) *видео-камере* – обично се постављају у патролна возила, иако постоји могућност да их носе и полицијски службеници као саставни део своје опреме (у овом случају је реч о минијатурним камерама које се постављају на одећу/униформу или капу/шлем), и 2) *центар за мониторинг* – углавном је смештен у командно-оперативни центар или у дежурну службу конкретне организационе јединице полиције, из ког надзорници могу непрестано да надгледају рад извршилаца на терену.

252 Holms, L., *op. cit.*, p. 54.

Ново откриће у надзору полиције представља и повећана видљивост њеног рада учесталим коришћењем незваничних медија, опредмећених у **аматерским видео-снимцима –** садржаји које су снимали анонимни појединци, који су се случајно затекли на месту полицијске интервенције. Разлике између аматерског и званичног видео-снимка (новинских и ТВ репортера) стварају једну нову динамику у раду полиције, али и у контроли њеног рада. Притом, како Визлер (Wisler) напомиње, кључна разлика је у томе што званични снимци и странице новина представљају „јавно око" (енгл. *public eye*) док су анонимни видео-снимци „очи јавности" (енгл. *public's eyes*).[253]

Посебну вредност аматерских видео-снимака чини *непосредност* снимљеног садржаја, који наизглед представља тачку гледишта грађана, што драматично повећава њихов кредибилитет. Још једна њихова значајна карактеристика је *објективност*. Наиме, насупрот званичним снимцима, ови садржаји не приказују монтиран догађај већ активности које се спонтано одвијају. Ако се томе дода да су такви снимци понекад једини извор сазнања о конкретној појави, њихова употребна вредност у сагледавању и оцени рада полиције значајно се повећава.

Појавом незваничног (аматерског) снимања „полицијске тајне" се више не могу тако лако скрити, чиме се и „рањивост" полицајаца драматично повећала. Поред тога, квалитет видео-снимака је довољан да могу да се емитују на интернету или телевизијским мрежама и тиме постану лако доступни јавности. Ови снимци су такође прихватљиви на суду као доказ. Све ове одлике појачавају притисак на полицију и подстичу их да изврше реформе у два правца: да повећају механизме интерне контроле и да играју на карту транспарентности.

1.3. Унутрашња и/или спољашња контрола – избор приоритетног облика контроле полиције

Полицијски службеници, а посебно руководиоци у полицији, требало би да буду свесни чињеница да су традиционална затвореност и тајновитост полиције контрапродуктивне и да је, сходно томе, неопходно повећати транспарентност полицијског рада и одговорност ка спољашњим механизмима контроле. С друге стране, постоје

253 Wisler, D., Video monitoring reduces police brutality. In: *Police brutality*, Greenhaven, 2006, p. 156.

мишљења како спољашње субјекте, а посебно цивилно друштво, не треба увек и по сваку цену укључивати у систем контроле рада полиције. Штавише, отпор спољашњем надзору полиције је унутар полицијских организација и више него очигледан. Тако Лундман (Lundman) примећује следеће: „Полицијске управе са анимозитетом гледају на могућност њихове контроле од стране лица изван полиције, због тога што су уверене да они не могу увек да покажу висок степен разумевања за полицијски посао, његову природу и дилеме и искушења с којима се полиција сусреће у свом раду.“[254]

Овако парадоксална ситуација је условила многобројне дилеме и полемике у научној и стручној јавности, које се своде на питање којем облику контроле у раду полиције треба дати приоритет.[255] Пре разматрања овог проблема, неопходно је указати на неке кључне карактеристике унутрашње и спољашње контроле, а пре свега на њихове предности и недостатке.

1.3.1. Преиспитивање интерног и екстерног система контроле полиције

Предности унутрашње контроле, посебно када се посматра у односу на спољашњу контролу, јесу многобројне. Ако се само узме у обзир чињеница да нико нема бољи увид од самих припадника полиције у то шта раде други полицајци, лако се може доћи до закључка да је унутрашња контрола ефикасан облик контроле, а посебно када је спроводе колеге истог ранга. Та околност заправо чини унутрашњу контролу погоднијом, будући да пружа њеним носиоцима могућност прикупљања информација из прве руке. У том погледу је унутрашња контрола несумњиво учинковитија од спољашње контроле полиције.

Чини се, међутим, да је за ову расправу много важније указати на недостатке унутрашње контроле, а један од највећих произлази из суштински ограничене објективности спровођења контроле у властитим редовима. То свакако не значи да полицијске службе нису способне да спроведу поштене и темељне унутрашње истраге, већ је могуће да јавност није свесна или да пак није упозната с конкретним

254 Lundman, R., *Police and policing: an introduction*, New York, 1980, p. 174.
255 Видети: Zekavica, R., Kesić, Z., The main problems and challenges in the establishing the legal accountability of police. In: *Archibald Reiss Days*, Beograd, 2014, pp. 211–219.

резултатима, због чега се с правом може поставити питање да ли су службеници унутрашње контроле пристрасни у раду. Ипак, у многим случајевима су ове сумње грађана потврђене. Илустрације ради, у једном истраживању, упитани шта мисле да су постигли подношењем пријава за непримерено понашање полиције самим полицијским органима, анкетирани грађани су обично изјављивали следеће:

• „*Ништа није постигнуто, прођердане су две године неизвесности за мене и моју породицу, прођердан је новац*"; или

• „*Дошао сам до сазнања да је истрага од стране полиције фарса.*"[256]

Поједине независне истраге полицијских инцидената показале су како се истражитељи унутрашње контроле не понашају делотворно и непристрасно, због тога што на њих утичу колеге полицајци, као и идеја о полицијској лојалности или солидарности. Штавише, независне истражне комисије, унутар појединих полицијских агенција које је карактерисала организована корупција, открилe су потпуни слом формалног система унутрашње контроле. Илустрације ради, Пенсилванијска комисија је пронашла обиље доказа о слабом и неефикасном механизму интерне контроле у полицијском одељењу Филаделфије. Кнапова комисија је разоткрила слично стање у њујошкој полицији, док је поступна ерозија система унутрашње контроле током наредних 20 година у овом одељењу кулминирала открићем Моленове комисије (о чему је раније било више речи).

Проучавањем стања у полицијским одељењима Окланда (Калифорнија) и Њубурга (Њујорк), Шерман је повезао велике корупционашке афере и скандале из 1960-их година са неуспелим процесима интерне контроле, образлажући како су ови неуспеси били последица пропуста полицијских администратора, надзорника и јединица унутрашње контроле да се позабаве корупцијом, али су такође били и последица намерних покушаја да се истрага корупције отежа.[257]

Саботирање независних истрага је посебно изражено у случају системске корупције, будући да су у тим случајевима у корупцију укључени полицијски руководиоци, а понекад и сами истражитељи унутрашње контроле. Тиме проблем добија знатно већу димензију, представљајући значајну препреку за спровођење стратешких реформи у раду полиције. У том смислу је Панч у праву када тврди како морамо бити прилично опрезни приликом оцењивања

256 Цитирано према: Prenzler, T., *op. cit.*, p. 158.

257 Цитирано према: Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 86.

учинковитости реформи полицијске одговорности. У прилог тој тврдњи он износи следеће аргументе:

• и даље постоји велики број доказа да нека полицијска одељења једноставно не спроводе реформе или да их активно поткопавају;

• постојале су приче о успешним променама тако што је промењен кадар и побољшан квалитет надзора, али за релативно кратко време исправан круг би се вратио на неморалан круг како су се напори у спровођењу реформе смањивали, и

• ако неко одељење тврди да је побољшало одговорност, не значи обавезно да заиста јесте тако (иако је шеф LAPD објавио да су све препоруке из извештаја Кристоферове комисије из 1991. године спроведене, скандал *Rampart* је открио да то није било тачно).[258]

С друге стране, под снажним утицајем сумњи и доказа у необјективну и пристрасну контролу, полицијски руководиоци се могу лако одлучити да усвоје строжији приступ у контролисању рада полиције, ослањајући се превасходно на кажњавање. Логика је да спречавање полицијске девијантности представља питање контролисања полицајаца и кажњавања оних који крше правила – полицајци ће бити одвраћени од преступа, а озбиљни преступници протерани из полиције. Међутим, многобројни су разлози због којих криминолози сумњају у ретрибутивни модел контроле и ефикасност претње казном, а поготово у оно што се назива генералном превенцијом.

Неспорно је да казнени систем који функционише унутар полицијске организације (усмено упозорење, новчана казна, суспензија, прекид радног односа) представља важан појачивач поштовања вредности, политика и правила од стране њених припадника. Казна шаље озбиљну поруку свакоме ко је прекршио правила, али и другима. У том смислу, блиски надзор, снажна истрага и одговарајуће оштре казне за прекршаје могу до неког степена утицати на понашање полицајаца.

Тачније, претпоставка је да довољно оштре казне могу одвратити полицајце од противправног понашања ако су ефективне алтернативе на располагању. Ипак, искључиво ослањање на кажњавање је веома неизвестан вид контроле, посебно због тога што многобројни полицијски инциденти пролазе непримећено, док они који се открију често пролазе некажњено због недостатка веродостојног сведока или доказа.

258 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 218.

Због природе полицијског посла и снаге полицијске поткултуре, надзор над полицајцима и истрага о лошем понашању тешко су спроводиви. Штавише, повећан надзор може подстаћи солидарност унутар групе и појачати отпор према примени правила. Смањена видљивост полицијског посла и плави зид ћутања подразумевају да су детаљи великог броја инцидената познати само полицајцима и грађанима који су у њима учествовали.

Као резултат тога, грађани често и не подносу жалбе или се пак њихове представке оцењују као неосноване због недостатка уверљивих доказа. Због свега тога, *самонаметнута контрола* или неформално спровођена контрола много је ефикаснија од формалне санкције, јер ако је примењива у случају криминалног понашања, нема разлога да се тај модел контроле не користи и према полицајцима који су потенцијални прекршиоци правила службе.

Унутар полицијских организација паралелно се морају развијати и превентивне мере и механизми. У том смислу, стална комуникација и јачање осећаја одговорности код полицијских службеника јесу међу примарним обавезама њихових руководилаца. На њима је озбиљан и тежак задатак да ревитализују и ојачају основне вредности у главама и срцима запослених, тако да сваки полицајац разуме да је, пре свега, одговоран да одржава поштење целе организације. Тиме се долази до закључка да се контрола унутар полицијских организација може знатно ојачати развијањем *колегијалне одговорности*. На тај начин, формалне командне процедуре могу се допунити спремношћу запослених да се неформално међусобно дисциплинују.

Такође, не треба заборавити да су полицајци нефункционални из различитих разлога и да, стога, полицијска одељења морају развијати један интегрисани систем интервенција, усмерен ка различитим групама полицајаца у различитим фазама њихових каријера. Сходно томе, напори ка стварању полиције од компетентних и флексибилних појединаца, као и исправљање и унапређење учинка полицајаца захтевају посвећеност полиције адекватној селекцији, обуци и социјализацији полицајаца. Међутим, још је важније да се конкретне интервенције не смеју ограничавати само на појединце и њихове личне карактеристике, већ се морају усмеравати и ка организацијама у којима ти појединци раде.

С друге стране, потреба за постојањем спољашњих облика контроле полиције правда се многобројним разлозима, а најважнији од

њих почива на претпоставкама да средства унутрашње контроле нису довољна и да принцип да је „полиција сама себи судија“ у основи садржи узрок необјективности и једностраности. У односу на унутрашњу контролу, спољашњи надзор има четири главне улоге:

1) да обезбеђује успостављање унутрашње контроле;

2) да надзире функционисање унутрашње контроле;

3) да јавности пружи независан механизам за притужбе на рад полиције и

4) да решава случајеве које полицијска служба не може да реши сама било због тежине случаја или због сукоба интереса.[259]

Улога носиоца спољашње контроле своди се, тако, на додатну корекцију евентуалних пропуста које полицијска управа, свесно или несвесно, чини контролишући саму себе. Другим речима, спољашњом контролом се може проценити рад полиције, а да притом на тај суд не утичу постојећа полицијска хијерархија, лојалност колегама или институционална култура. Тиме се уједно постиже виши степен правне сигурности, односно пружа додатна гаранција грађанима и организацијама против незаконитих поступака полиције и управе у целини. Заправо, значајност постојања спољашњих облика контроле ствара осећај сигурности код грађана, а који улива сазнање да неко у њихову корист или у њихово име надгледа ствари, односно да у случају грешке полиције, постоји и друга линија одбране.

Да овакав приступ контроли рада полиције може дати добре резултате потврђује студија коју је у Квинсленду средином 1990-их година спровела Комисија за криминално и непримерено понашање (*Crime and Misconduct Commission – CMC*). Ова студија је, између осталог, утврдила велико побољшање поверења јавности у интегритет полиције и у процес подношења жалби; значајно смањење тужби за неуспех обављања дужности, измишљање доказа и озбиљних напада, упркос повећаном проценту полицијских хапшења; повећање доказаних жалби са 14% на 27% на годишњем нивоу; веће прихватање дисциплинских препорука од стране полиције; побољшање система за интеграцију увођењем процедура за неформалне одлуке и обуке о етици; слабљење закона ћутања, које је установљено на основу интервјуа с полицајцима о етичкој клими и учесталошћу подношења

259 Born, H. *et al.*, Spoljni nadzor i kontrola. U: *Uputstva za očuvanje policijskog integriteta*, Geneve, 2012, str. 188.

пријава против колега полицајаца, и значајно побољшање у понашању полиције и већу вероватноћу да ће непримерено понашање бити откривено.[260]

Даље треба истаћи како важност спољашњег надзора полиције произлази и из чињенице што кроз њено постојање и функционисање држава испуњава своје међународне правне обавезе. Овде треба подсетити на то да је Генерална скупштина Уједињених нација 17. децембра 1979. године усвојила *Резолуцију 34/169*, која одређује спољашњи надзор над радом полиције као нужан, истичући да се он обезбеђује посредством истражне комисије, јавног тужиоца, правосуђа, омбудсмана, комитета грађана и комбинацијом наведених органа или посебног тела за надзор. Заједно с наведеном резолуцијом усвојен је и *Кодекс понашања лица одговорних за примену закона*, који владама држава чланица даје смернице за поступање у случају повреда људских права и одредби кривичног права уопште приликом поступања полиције.[261]

Насупрот очигледним предностима постојања спољашње контроле полиције стоје многобројни недостаци и проблеми у њеном спровођењу, а свакако најважнији јесте отпор припадника полиције овом виду контроле, што аргументују следеће тврдње:

• спољашња контрола се обавља када се верује да су полицијске институције пропустиле да испуне своје одговорности;

• спољашња контрола је одраз сумње у понашање полиције, као и у њену спремност да исправи ствари, што полиција схвата као оптужбу, и

• спољашња контрола нарушава достојанство и самопоштовање полиције, потврђујући утисак да је јавност не поштује.[262]

Објашњавајући суштину полицијске поткултуре, а нарочито указујући на њен затворен и тајновит карактер, истакнуто је како међу полицијским службеницима постоји готово уобичајен став да свако спољашње мешање озбиљно угрожава аутономију полиције, што као природну реакцију развија „менталитет опсаде“, док истовремено ствара и потребу за обмањивањем, заташкавањем преступа и настојањем да се уместо стварне дисциплине створи њен привид. У таквим околностима је чак и унутрашњу контролу тешко спровести,

260 Prenzler, T., *op. cit.*, p. 165.

261 Видети: *Кодекс понашања лица одговорних за примену закона*, усвојен Резолуцијом 34/169 Генералне скупштине Уједињених нација од 17. децембра 1979.

262 Bayley, D. (1990), *op. cit.*, p. 178.

јер дефанзивним ставом институција постепено губи способност да дисциплинује саму себе било посредством надзорника или равноправних колега.

Када се говори о слабостима спољашње контроле посебно треба имати у виду да агенције за спољашњи надзор углавном немају довољно капацитета (особља, моћи) да ефикасно спроведу истрагу полицијских инцидената. Проблем такође представља чињеница што спољашње агенције често само имају моћ да препоруче конкретне мере, због чега је тешко тачно проценити њихов утицај у коначној фази процеса. Стога се обично сматра како је у стварности утицај тих контролних органа и механизама маргиналан. Једна од последица таквог стања је што само постојање конкретне спољашње агенције за контролу полиције може створити погрешна очекивања код грађана, праћена разочарењем када се докаже да је учествовање такве агенције готово занемарљиво. Међутим, као што је већ указано, чак и тако „обогаљене“ спољашње механизме контроле припадници полиције углавном доживљавају као претњу, због чега се обично оштро супротстављају њиховом раду.

Очигледно је да се морају испунити многобројни предуслови како би спољашна контрола функционисала у пракси, а један од најважнијих предуслова јесте подизање свести унутар саме полиције о важности и неопходности независне контроле њеног рада, јер ће се само на тај начин учинити слободнијим проток информација између унутрашњих и спољашњих агенција за надзор, али и повећати спремност службеника полиције да учествују у независним истрагама полицијских инцидената.

1.3.2. На путу ка интегрисаном систему контроле полиције

Из досадашњег излагања може се лако увидети да процес контроле полиције подразумева примену различитих механизама и средстава, као и да су у спровођење тог процеса укључени многобројни субјекти, органи и организације. Такво стање се чини сасвим логичним, посебно ако се узму у обзир специфичност положаја и улоге полиције у једном друштву, као и тежња али и потреба за непрекидним преиспитивањем њеног рада. Штавише, слободно се може рећи да је постојање

више облика контроле полиције неопходно, нарочито уколико је то директно у интересу демократизације рада полиције.

Ипак, да би се тај циљ постигао и, уопште, да би контрола полиције била ефикасна, нужно је обезбедити садејство више механизама контроле, где посебно значајну улогу треба да има координација у примени унутрашњих и спољашњих механизама. Другим речима, само обезбеђивањем равнотеже између контроле коју обављају полицијске структуре над радом свог особља, с једне стране, и надзора организација цивилног друштва над ефикасношћу унутрашње контроле, с друге стране, могуће је остварити целовит учинак. Треба, међутим, имати у виду да контрола полиције, заснована на овом принципу, за сада још представља само идеал којем треба стремити а не фактичко стање на терену. Заправо, како ствари стоје, широм света је и даље приметно значајније ослањање на унутрашње механизме контроле полиције, док су спољашњи механизми стављени у други план. Тачније, њима се углавном прибегава у крајњем случају.

Додуше, ако се проблем посматра на нивоу појединачних земаља, могуће је установити одређене варијације у избору приоритетног облика контроле полиције. У том смислу се посебно значајном сматра компаративна студија коју је спровео Бејли, а којом су обухваћене САД, Канада, Велика Британија и Јапан. Резултати показују да се Сједињене Америчке Државе ослањају на спољашње механизме контроле израженије него друге земље, а као објашњење те појаве Бејли наводи како у тој земљи грађани углавном немају поверења у способност полиције да сама себе контролише, те да би удовољили жељама заједнице, они се уздају у спољашње надгледање и кориговање од стране политичара, *ad hoc* комисија, судова, комитета за жалбе и грађанских одбора.

На другом крају спектра се налази Јапан. Иако и у Јапану постоји низ истих спољашњих механизама као у САД, они нису у тако активној употреби, будући да грађани од јапанске полиције углавном очекују да дисциплинује саму себе. Штавише, у највећем броју случајева, јапанска полиција предупређује личне пропусте тако што њени припадници савесно избегавају поступке који ће их довести у сукоб с јавношћу. Поред тога, познато је да у Јапану постоји снажна склоност ка неформалном регулисању унутар групе уместо строгог спољашњег надзора. Канада и Велика Британија се налазе на средишњој позицији. Њихови грађани имају више поверења него Американци у

професионалну само-регулацију, али су спремнији од Јапанаца да одобре спољашњи продор у полицију. Такође, у овим државама је строжија контрола од стране надређених и равноправних колега него у САД, али је слабија него у Јапану.[263]

После свега реченог важно је истаћи како приликом избора праве стратегије, којом би се контрола полиције и питање њене одговорности учинили несумњиво делотворним, треба бити свестан и добрих и лоших страна појединих облика и механизама контроле. Имајући у виду поменуте предности и недостатке унутрашње и спољашње контроле, једино логично решење јесте избалансирана примени оба вида контроле полиције.

Међутим, прихватање таквог решења и његова примена у пракси нису питање простог избора. На одлуку о томе на који начин обезбедити одговоран рад полиције делују многобројни фактори, који битно утичу на избор стратегије контроле полиције, али уједно и објашњавају поменуте варијације и разлике у приступима њеном спровођењу. Притом је јасно да се приликом избора стратегије за контролу полиције морају имати на уму шире друштвено и политичко окружење, као и карактеристике самог друштва у којем полиција обавља своју функцију.

Уопштено, требало би прихватити уверење да је избалансираност оба вида контроле најбоље и најпоузданије решење за обезбеђење одговорности полиције. Но, и поред тога, нарочиту пажњу треба посветити јачању механизама унутрашње контроле, будући да они представљају први корак на путу ка постизању одговорности полиције. Штавише, остваривање тог циља у значајној мери зависи од ефикасности средстава унутрашње контроле. Хипотетички, када би унутрашња контрола била у потпуности делотворна и ефикасна, потреба за осталим средствима контроле била би сведена на минимум.

Могло би се заправо рећи да се степен зрелости полиције као институције демократског друштва мери степеном ефикасности унутрашњих механизама контроле. Њихова основна сврха треба да буде успостављање законитог рада полиције, што подразумева њихово ефикасно превентивно и репресивно деловање. На тај начин полиција може да докаже да њена основна мисија – да обезбеди примену закона у једном друштву, није само екстерно већ и интерно усмерена. Та мисија се једино тако може у потпуности остварити.

263 Видети: Bayley, D. (1990), *op. cit.*, pp. 183–185.

2. СПЕЦИФИЧНОСТИ СУПРОТСТАВЉАЊА КОРУПЦИЈИ У ПОЛИЦИЈИ

Због изузетно комплексне природе и вишеструке условљености корупције у полицији готово ниједна појединачна акција усмерена ка њеном супротстављању неће дати жељене резултате уколико није део свеобухватног приступа овом проблему. Другим речима, системски приступ представља кључни предуслов супротстављања корупцији у једном друштву, а који подразумева усклађеност примене свих мера и механизама у појединим областима и секторима с националним стратешким планом за супротстављање овој појави.

Међутим, чак и тада се не сме превидети чињеница да се корупција тешко може потпуно искоренити. То свакако не значи како је супротстављање корупцији узалудан посао, већ да приликом стварања конкретних планова треба бити свестан њихових реалних домета. Сходно томе, чини се да стратегије које имају за циљ редукцију корупције имају реалније основе а тиме и веће шансе за успех. Сингапур се помиње као земља у којој је веома успешно смањена свеприсутна корупција, а за тај успех се најзаслужнијом сматра посвећеност владе решавању тог проблема.[264]

Извесно је да би се супротстављање корупцији у полицији требало одвијати у склопу једног свеобухватног процеса друштвених реформи. Ипак, паралелно с тим, и унутар полицијских организација морају се спроводити многобројне активности на плану супротстављања корупцији у властитим редовима. Штавише, сматра се да је „најефикаснија управо контрола корупције која се спроводи унутар саме институције, јер она уистину представља прву линију одбране од корупције“[265].

Чињеница је да успешност контроле битно зависи од приступа који заговарају саме полицијске организације. Искуства показују да је тај приступ најчешће базиран на концепцији „трулих јабука“, а који се фокусира на примену репресивних мера. Наводи се да „у полицијским организацијама постоји тенденција ка томе да се о корупцији мисли као о привременом и нераспрострањеном проблему, који је могуће решити ‚хируршким‘ захватом, као да је у питању малигни

264 Holms, L., *op. cit.*, p. 50.
265 Симеуновић-Патић, Б. (2011), *op. cit.*, стр. 50.

тумор, чијим би се одстрањивањем сачувале иначе здраве агенције“[266]. Скорија истраживања недвосмислено показују да се и у контроли корупције у српској полицији тежиште ставља на примену реактивних мера.[267]

Међутим, да концепција трулих јабука не одговара реалним показатељима корупције у полицији доказају резултати истрага независних комисија широм света. Штавише, открића Моленове комисије о корупцији у њујоршкој полицији показују како конкретан проблем не само да се може вратити већ да може и да прерасте у озбиљније видове полицијских злоупотреба. То представља јасан сигнал за опрезност приликом осмишљавања и спровођења конкретних мера, али и као подсетник на непрекидно преиспитавање делотворности појединих механизама, а које би, према потреби, требало преиначити, пратећи у међувремену настале промене у областима које се контролишу.[268]

Конвенционална мудрост се недавно заокренула ка смеру у којем се корупција види као *скоро универзална и трајна брига*. Овај нови реализам одражава решење за супротстављање корупцији у полицији, које почива на **анализи ризика од корупције**.[269] Основна сврха тог процеса јесте стварање јединствене и ефикасне методологије на основу које ће се процењивати ризици од корупције и на темељу којих ће се планирати и спроводити конкретне мере супротстављања тој појави.

Будући да разумевање фактора ризика од настанка корупције пружа спознају самог корена проблема, оно уједно омогућава и да се идентификују мере које би представљале адекватан и ефикасан одговор на појаву корупције у његовом зачетку. Сходно томе, у литератури се све чешће помиње како процес супротстављања корупцији уопште па тиме и корупцији у полиције треба, заправо, базирати на концепту тзв. управљања ризицима.

266 Punch, M. (2000), *op. cit.*, p. 317.

267 Simonović, B., Korupcija u policiji: strateški pristup staroj, ali (još) uvek aktuelnoj sigurnosnoj ugrozi. U: *Nove sigurnosne ugroze i kritična nacionalna infrastruktura*, Zagreb, 2013, str. 324.

268 Видети: Кесић, З., Супротстављање корупцији у полицији: актуелно стање и мере за унапређење. У: *Супротстављање савременим облицима криминалитета: анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, Том 3, Београд, 2015, стр. 39–51.

269 Видети: Murill, R., Laličić, L., *op. cit.*; Šumi, R., Laličić, L., *op. cit.*

2.1. Јачање професионалног интегритета

Након истраживања антикорупцијских стратегија у полицијама 25 земаља, а чији су налази објављени у публикацији „Прелазак преко танке плаве линије“, организација „Транспаренси интернешенал“ (*Transparency International*) је дошла до закључка како „развијање професионалног интегритета представља најуспешнију меру у борби против корупције у полицијским редовима“.[270] Сходно томе, полицијске организације би требало да улажу посебне напоре у промовисању и развијању позитивне професионалне културе међу својим припадницима, што би подразумевало повећање транспарентности њиховог рада, одржавање морала и јачање интегритета полицијских службеника. Штавише, због саме чињенице да те мере носе у себи огроман потенцијал заштите од настанка корупције, њиховој примени би требало дати приоритет.

Чињеница је да полицајци не ступају у службу с намером да крше закон, већ је заправо већином реч о идеалистима, посвећеним поштовању закона и моралним принципима. Баш зато је **обука из полицијске етике** важна у очувању таквог става. Притом, Андерсон (Anderson) истиче следеће: „Обука у развијању професионалног интегритета није једнократног карактера. Она је трајна потреба, процес кроз који полицајац треба да прође више пута током своје професионалне каријере.“[271]

Другим речима, да би процес развијања и очувања професионалног интегритета био успешан неопходна је његова систематска и континуирана примена. Одличан пример тога је решење које је примењено у полицији Републике Словеније, где је формирано посебно тело (организациона јединица) које се искључиво бави планирањем и спровођењем мера усмерених ка јачању професионалног интегритета.

У извештају Комисије за акредитовање полицијских агенција (*Commission on Accreditation for Law Enforcement Agencies – CALEA*) истиче се да су „добро обучени полицајци генерално боље припремљени да поступају одлучно и исправно“[272]. Сходно томе, увођење

270 *Najuspešniji postupci za borbu protiv korupcije*, Beograd, 2004, str. 152.

271 Anderson, L., Unutrašnja kontrola. U: *Uputstva za očuvanje policijskog integriteta*, Geneva, 2012, str. 168.

272 Цитирано према: White, M. D., Identifying good cops early: predicting recruit performance in the Academy, *Police Quarterly*, Vol. 11, Issue 1/2008, p. 33.

различитих програма едукације из полицијске етике вероватно би се показало продуктивним. Истина, обука из полицијске етике може бити корисна у развоју професионалног интегритета. Међутим, тај циљ се може постићи само уколико се полицајци упозоре на све изазове с којима се могу сусрести, уз истовремено предочавање легалних начина за превазилажење тих искушења.

Такође, веома је важно да та обука буде више од простог захтевања од полицајаца да ураде праву ствар. Она мора бити подржана организационом културом, која карактер и вредности посматра као камен темељац професионализма и демократизације полиције. У том смислу је вредно поменути део извештаја Моленове комисије, у којем се наводи да „обука из полицијске етике у њујоршкој полицији мало је шта учинила да би охрабрила полицајце како да се одупру искушењима корупције“ и, можда најважније, „мало је учинила да трансформише културу која толерише и штити корупцију у ону која подржава и награђује поштење и интегритет“[273].

Искуства показују како постоји потреба за далеко интензивнијим подизањем свести – образовањем – међу полицајцима о томе колико штете њихово непримерено и незаконито поступање наноси друштву или, како истиче Холмс, „није довољно саопштити полицајцима које врсте поступака су недопустиве. Они морају разумети и зашто је то тако.“[274] Ово је несумњиво сложен процес, који захтева више носилаца. Извесно је, међутим, да они морају бити стручни, у смислу оспособљености (за извођење обуке) и компететивности (да познају специфичности коруптивних изазова у полицији како би, на темељу њих, дефинисали и другима предочили адекватна решења). Стога би едукаторе требало тражити унутар саме полиције и то међу службеницима које, поред поменутих предиспозиција, красе високе моралне вредности, јер само такви појединци имају право да другима деле савете о поштењу и моралности.

Истина је да у том процесу **лидерство** игра готово одлучујућу улогу. Од руководилаца у полицији, а посебно од непосредних старешина, очекује се нарочит допринос у развијању и очувању интегритета међу запосленима. Поред подстицања поштовања професионалних стандарда, они би требало да поклањају већу пажњу контроли процеса унутар организације који представљају факторе ризика од

273 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 78.
274 Holms, L., *op. cit.*, p. 52.

коруптивног понашања. Додуше, питање је колико они имају времена да се, поред свих других задатака за које су надлежни, озбиљно посвете решавању и овог проблема. Због тога треба размислити о утврђивању приоритета у раду полицијских руководилаца, али и могућој прерасподели надлежности.

Не треба, међутим, изгубити из вида да се и непосредни извршиоци на терену могу искористити у овом процесу. Наиме, како искуства у свету показују, значајан део обуке и социјализације полицијских регрута дешава се на улици под упутством и утицајем полицајаца за обуку на терену (*Field Training Officers – FTO*).[275] Сходно томе, развој и јачање професионалног интегритета требало би у значајној мери заснивати на концепту **непосредног надзора**, што би било поверено полицајцима–менторима. Ефикасност и делотворност тог облика контроле, међутим, захтевају испуњење многобројних предуслова. Пре свега, за полицајце–менторе би требало бирати савесне појединце, у којима ће други полицајци, а посебно они на почетку каријере, пронаћи позитивне узоре, али и који ће им искрено помоћи да донесу исправну одлуку када се нађу у дилеми.

На тај начин би се овај вид контроле могао искористити и као један од механизама за спречавање утицаја корозивних елемената полицијске културе, уз истовремено подстицање огромног потенцијала ове културе у правцу стварања здраве атмосфере у радном колективу. Притом, конкретне мере би требало прилагодити дијагностификованом стању унутар организације, а које би се утврђивало претходно спроведеним **тестирањем интегритета** запослених.[276]

Значај тог тестирања је несумњиво велики, пре свега, за идентификовање раскорака између званичних етичких стандарда и поступања у стварности. Међутим, чињеница да је процес базиран на анкетирању доприноси могућности да на резултате утичу уобичајене

275 Miller, L., *op. cit.*, p. 40.

276 Као стандардна метода за дијагностиковање интегритета полицијских службеника примењује се анкета о етичкој клими. У њој се од испитаника тражи да оцене озбиљност преступа обухваћених сценаријом и спремност да исте пријаве, користећи различите скале, а на основу којих се добијени подаци квантификују и користе у статистичким анализама. У досадашњој пракси се посебно издвојила скала MFI (*McCormack-Fishman Improbity Scale*), која се састоји од осам исказа и три могуће перспективе (личне, пројекције претпостављеног и пројекције колеге) уз помоћ којих респондент изражава своје (не)слагање. Овај методолошки приступ се иначе показао нарочито вредним у научном истраживању корупције у полицији, о чему сведочи његова учестала примена (о чему ће посебно бити речи у емпиријском делу рада).

необјективности те методе. Како би се донекле превазишли недостаци тог приступа, у полицијској пракси се примењује и тестирање интегритета базирано на провери понашања на терену. Тако Андерсон објашњава: „Тест интегритета је симулација прилике за корупцију, с циљем да се разоткрију неморално и корумпирано понашање или полицајац склон корупцији.“[277]

Конкретно, у њујоршком полицијском одељењу годишње се обави више од 1.500 таквих провера, а прикупљени подаци пружају поуздане емпиријске доказе о степену корупције. Број провера које показују укљученост у корупцију је значајан када је реч о онима усмереним на конкретне осумњичене појединце. Око 20% таквих провера има исходиште у кривичном гоњењу и отпуштању полицајаца. Насупрот томе, у свега 1% случајева, приликом случајних провера, поштење је пало на испиту.[278]

Важно је напоменути да се те провере, пре самог спровођења, морају брижљиво испланирати како би се избегла могућност да буду окарактерисане као подстрекавање, односно да ниједан полицајац не може тврдити како је „намамљен“ на акт корупције. Заправо, рад контролора се овде своди на посматрање и праћење конкретне ситуације и евидентирање коруптивне трансакције, што овај вид тестирања интегритета чини реалистичнијим, а тиме и поузданијим од тестирања уз помоћ анкете.

Поред тога што пружа вредне емпиријске доказе о степену корупције међу полицајцима, он може предочити и веома корисне лекције о снази и слабостима уобичајених механизама контроле. Те лекције се касније могу искористити у процесу осмишљавања програма обуке из професионалне етике и развоја професионалног интегритета, али и за креирање делотворније политике контроле корупције унапређењем стилова надзора над радом полицијских службеника на терену, а посебно у областима које се сматрају коруптивним чвориштима.

2.2. Смањење прилика и могућности за коруптивно понашање

Спровођење антикоруптивних мера у полицији битно олакшава постојање **коруптивних чворишта**. Углавном је реч о областима у

277 Anderson, L., *op. cit.*, p. 165.
278 *Najuspešniji postupci za borbu protiv korupcije*, *op. cit.*, str. 150.

којима припадници полиције имају регулаторне моћи, као сузбијање порока на пример, или где поседују монопол у доношењу конкретних одлука, као што је, рецимо, издавање различитих дозвола и докумената спољашњим субјектима.

Њуберн напомиње како три ствари настају из ове чињенице: 1) предвидљивост корупције треба да омогући „обазриво предвиђање“ опасности; 2) „подложне појединце“ не треба доводити у ситуације које су посебно примамљиве за њих (на пример, полицајци за које се зна да имају проблеме с дуговима); 3) могуће је смањити прилике за корупцијом у одређеним областима уколико се полицајцима одузме или смањи дискреционо право одлучивања.[279]

Иако се усмеравање пажње ка високо ризичним областима чини логичним потезом, не треба изгубити из вида чињеницу да таква мера може условити ефекат *премештања корупције* ка мање контролисаним ситуацијама и областима рада. Овде посебно треба имати у виду појединце код којих је развијена склоност ка корупцији, а због које константно трагају за новим приликама и могућностима да остваре коруптивну трансакцију.

У ранијем излагању је истакнуто како корупција има тенденцију ка томе да се временом укорени у појединим организацијама, али и да се концентрише око одређене групе извршилаца, који настоје да интерном социјализацијом у коруптивни процес укључе нове учеснике. Оваквој негативној социјализацији су нарочито подложни млади и неискусни полицајци. Отуда је посебно важно да се они, већ на почетку своје професионалне каријере, додељују **полицајцима–менторима**, који ће својом личном савешћу, одговорношћу и интегритетом позитивно утицати на своје штићенике.

Узимајући у обзир дејство групне динамике, поједини аутори сматрају како је корупцију могуће смањити **премештајима (ротацијом) особља**. Тако, на пример, Презлер сматра како је „уз помоћ трансфера појединаца могуће прекинути мрежу корупције која се развила на нивоу једне радне групе и да ће долазак новог особља представљати претњу, посебно уколико је утемељен систем обавезног пријављивања.“[280]

279 Newburn, T., *op. cit.*, p. 46.
280 Prenzler, T., *op. cit.*, p. 130.

Међутим, колико год нам се чинила значајном, оваква мера носи са собом и одређене ризике. Пре свега, уколико се превиди чињеница да је код неког појединца већ развијена склоност ка корупцији, постоји бојазан да ће његовим премештањем доћи до *релокације корупције*. Са друге стране, премештајући стручног и поштеног појединца, постоји бојазан да ће његовим одласком претходна радна средина бити оштећена, у смислу губитка његовог знања и стручности, као и доброг примера који је нудио другима, својим моралним вредностима и поштењем.

Као решење ове ситуације нуди се нека врста равнотеже – на пример, ограничење рада на једној позицији на пет година. Но, и поред тога, ротацију треба заснивати на добрим проценама ризика. Ако не постоји доказ о постојању корупције, најбоље је оставити ствари какве јесу. Међутим, уколико сумња постоји, најбоље је претходно тестирати интегритет припадника конкретне полицијске организације користећи за то претходно описане моделе, па уколико се сумње обистине, применити конкретне мере (премештања, кажњавања, отпуштања из службе).

2.3. Контрола и ограничености примене дискреционе оцене

Како би се одмах разрешила ова дилема треба истаћи да полицијски службеници и на најнижем нивоу (непосредни извршиоци) морају поседовати одређену количину слободе при одлучивању. Неопходност постојања те слободе произлази, пре свега, из чињенице да разноврсност полицијских задатака ограничава универзалност процедура рада и њихову доследну примену, изискујући потребу за прилагођавањем поступања особеностима конкретног случаја.

Полицијски рад, такође, у многим случајевима подразумева сусрет с непредвиђеним околностима које захтевају брзо реаговање, док студиозни део посла обично следи након тога. Полицајци, притом, често немају довољно времена за консултовање са старешинама (чак ни путем радио-везе), већ су препуштени сопственим способностима промишљања и расуђивања. Заправо, на самим полицајцима углавном лежи највећи терет правилне процене ситуације и доношења исправне одлуке о томе када и како треба да користе своју моћ.

Непостојање слободе одлучивања заправо би значило да полицајци у свакој ситуацији морају следити политике, смернице и правила без одступања и без изузетка, не узимајући у обзир личне процене и не прилагођавајући поступање особеностима конкретног проблема и његових актера. Полицијска искуства, међутим, показују да је безизузетно спровођење правних правила неодрживо у решавању флуидних ситуација, које иначе чине срж полицијског посла. Тако Сколник (Skolnick) и Фајф (Fyfe) објашњавају: „Ниједна строга директива не може наметнути полицајцу обавезу да изврши хапшење сваки пут када је сведок кршења закона, јер када би то доследно и без изузетка чинио, исцрпео би полицијске и ресурсе остатка кривично-правосудног система. Такође, ниједна директива не може дати право полицајцу да не изврши хапшење, јер се не могу унапред прецизно дефинисати околности када хапшење јесте односно када није одговарајућа реакција.“[281]

У таквим околностима, дискрециона оцена, схваћена као могућност избора међу више различитих варијанти поступања, чини се неопходном и неминовном. Наравно, како подсећа Васиљевић, избор међу више алтернатива, који је остављен службеницима полиције, не подразумева да они могу поступати онако како би притом поступао сваки други појединац, већ да избор искључиво морају подредити ономе што налаже јавни интерес.[282] То посебно треба имати у виду када се зна да је природа полицијског занимања таква да доводи службенике полиције у позицију да непосредно одлучују о основним слободама и правима других грађана.

Колико год била неминовна и природна у обављању полицијских задатака, дискрециона оцена може бити и значајан повод за прекорачење или злоупотребу полицијског овлашћења или за различите видове дискриминаторског поступања. Управо се из те чињенице црпи оправданост једне критичке анализе у оквиру које је потребно скренути пажњу на двосмисленост дискреционе оцене полиције и указати на неопходност адекватне контроле слободе одлучивања и свођења њене примене на разумну меру. Притом се не сме изгубити из вида да се тај задатак не тиче само полиције, као дела извршне власти, већ целокупне државе и њеног правног система, чија је одрживост неизвесна у условима неконтролисане дискреционе моћи приликом спровођења закона.

281 Skolnick, J., Fyfe, J., *Above the law*, New York, 1993, p. 120.
282 Васиљевић, Д., *op. cit.*, стр. 117.

Особеност дискреционе власти, која се огледа у значају и неопходности за рад полиције, али и у многобројним могућностима њене злоупотребе, чини је можда једним од најконтроверзнијих питања у деловању полиције. С тим у вези, Живковић објашњава: „Без дискреционе власти право би било слепо, ригидно, неправедно, а понекад и сурово. Парадоксално, оно је често исто такво управо због примене дискреционе власти. Како год да се окрене, изгледа да је правна техника несавршена и да је једно од два зла нужно у праву. Ни покушај комбинованог решења не даје нажалост нарочите резултате, јер је тешко наћи праву меру у односима два супротна начела."[283] Због тако комплексне природе, чини се да су проблеми који се јављају као нуспојаве дискреционог одлучивања полицијских службеника готово нерешиви.[284]

Узимајући у обзир чињеницу да многе полицијске девијације произлазе из прешироко дате слободе одлучивања, преиспитивање дискреционе оцене и њена ревизија се намећу као један од кључних приоритета. Таква настојања, међутим, наилазе на отпор међу полицајцима који заправо мисле да им је та слобода ионако превише ограничена. Полазећи од значајности своје улоге, полицајци обично сматрају да треба да имају велику слободу при одлучивању о томе када ће и како употребити своја овлашћења, посебно када је реч о пословима контроле криминалитета. Отуда, сваки покушај ограничавања њихове дискреционе моћи пре виде као настојање да им се ослаби ауторитет а не као покушај да се спрече грешке и злоупотребе. У таквим околностима, одређивање нивоа до којег ће дискрециона власт полицајаца бити ограничена, а да се притом не угрози слобода која им је неопходна у раду, представља посебан изазов.

У изналажењу начина на који ће се дискрециона власт свести на разумну меру треба имати у виду да класична контрола може само делимично решити овај проблем. Службеници надлежни за контролу, а пре свих полицијски руководиоци, нису у могућности да непрестано прате рад потчињених. Поред тога, полицијске интервенције су често – из објективних разлога (природа проблема) или због

283 Живковић, М., Облици правне контроле полиције према унутрашњем законодавству. У: *Сузбијање криминала и европске интеграције*, Београд, 2010, стр. 258.

284 Видети: Kesić, Z., Zekavica, R., The contradictory nature of the discretionary powers of the police as a challenge to realization of the rule of law and democratic policing. U: *Suprotstavljanje savremenom organizovanom kriminalu i terorizmu* (str. 223–237) (knj. VII), Beograd, 2014.

субјективне намере (одлука полицајца), изоловане од очију јавности и, као такве, подложне злоупотребама. Све то наводи на закључак да се ограничење дискреционе моћи полицајаца мора водити сасвим другачијом филозофијом.

Дрор (Dror) решење види у стварању предуслова за доношење оптималних одлука у следећим сегментима: 1) *селекција* – полицајци морају имати когнитивне способности и црте личности потребне за доношење оптималних одлука, а да би се изабрали најпогоднији кандидати, претходно је потребно спецификовати когнитивни и лични профил идеалне особе за доношење исправних одлука; 2) *обука* – полицајцима треба обезбедити обуку која ће их учинити свесним когнитивних процеса укључених у перцепцију ризика и доношење бољих одлука у будућности (на пример, електронско учење и симулирање стварних ситуација, или играње видео-игрица које омогућавају стварање различитих сценарија); 3) *искуство на терену* – знање полицајаца стечено из искуства на терену игра значајну улогу у њиховом оспособљавању да одмере ситуацију и донесу добре одлуке, с тим што то учење кроз рад ипак мора бити праћено и подржано одговарајућим рефлексијама и наставним активностима.[285]

Паралелно с тим би требало развијати и подстицати механизме самоконтроле током обуке, усвајањем етичких параметара и развијањем полицијског интегритета, али и унутар професионалног окружења у којем је радна атмосфера подређена принципима професионалне етике и под чијим се утицајем повећава вероватноћа доношења разумних и исправних одлука у будућности. Како тврде Каплер (Kappeler), Сладер (Sluder) и Алперт (Alpert), „ако је полицајац одговарајуће обучен и ако је ујединио правне и етичке вредности своје професије, он ће умети да употреби дискрециону власт на одговарајући начин“.[286]

Поред тога, полицајци би, макар као оријентир, требало да имају на располагању скуп смерница које би им на ефикасан начин помогле у доношењу исправне одлуке. Притом, битно је да то не буду уопштене одредбе већ детаљан и сликовит опис начина поступања с понуђеним законским решењима проблемских ситуација. Уколико су та решења утемељена на конкретним примерима, тиме још боље. Да би

285 Dror, I. E., Perception of risk and the decision to use force, *Policing*, Vol. 1, Issue 3/2007, p. 271.

286 Видети: Kappeler, R. Sluder, G. Alpert, G.P., *op. cit.*, p. 219.

ово, иначе веома исцрпно и садржајно решење представљало системску меру контроле, оно ипак мора бити допуњено скупом принципа и правила који би полицајцима били најбољи водич у свакодневном раду.

Логика је да, упркос чињеници што је полицајцу препуштена крајња одлука, његова слобода у одлучивању не сме бити неограничена већ јасно омеђена правилима правне и етичке природе. У том смислу, Милосављевић истиче следеће: „Поступање по слободној оцени не сме значити могућност самовољног или арбитрарног поступања, нити правну невезаност одређеним правилима, већ овлашћење на избор међу неколико законских могућности."[287] Дакле, да би решио дилему пред којом се налази и начинио прави избор, полицајац мора имати на располагању више алтернатива, а које морају бити конципиране у духу остварења јавног а не личног интереса.

Ипак, упркос свему томе, у решавању овог проблема понекад је неопходно репресивно поступање, посебно у случају злоупотребе дискреционе власти (на пример, уколико се та власт користи свесно ради остварења личног интереса), будући да у том случају механизми самоконтроле и друге сличне методе немају значајног ефекта. Због тога полицијски службеници морају бити свесни постојања и извесности примене репресивних мера у таквим случајевима.

2.4. Развијање капацитета за откривање и расветљавање корупције

Иако су превентивне мере и механизми несумњиво значајнији за супротстављање корупцији у полицији, постоје мишљења да „полицијске службе морају задржати фокус на практичном, организационом и процедуралном оквиру за спровођење истрага корупције у властитим редовима"[288]. У процесу супротстављања корупцији у полицији посебну пажњу свакако треба приклонити развоју капацитета и повећању људских и материјалних ресурса. Конкретно, када је реч о улагању у **развој људских ресурса**, он би, према мишљењу неких

287 Милосављевић, Б., *op. cit.*, стр. 189.

288 Moran, J., 'Blue walls,' 'grey areas' and 'cleanups': issues in the control of police corruption in England and Wales, *Crime Law and Social Change*, Vol. 43, Issue 1/2005, p. 72.

аутора, подразумевао следеће: повећање броја полицајаца који се баве сузбијањем корупције, обезбеђивање одговарајуће стручности и сталну специјализацију полицијског кадра задуженог за сузбијање корупције.[289]

Чињеница је да обезбеђење квалитетног и стручног особља, као и **усавршавање методе откривања и расветљавања дела корупције**, представљају битне предуслове за њено ефикасно сузбијање. Да би се то и остварило, у свету се обично предлаже оснивање посебних органа или јединица, који би се искључиво бавили откривањем и расветљавањем коруптивних дела. Коментаришући ту иницијативу Корсианос (Corsianos) сматра како би једна таква јединица требало да буде повезана с канцеларијом окружног тужиоца и овлашћена да истражује корупцију било ког јавног службеника, укључујући и полицајце.[290]

Због многобројних специфичности коруптивних дела, рад на њиховом откривању и расветљавању свакако заслужује посебан третман и особен приступ. У том смислу се чини разумним **формирање посебног одељења**, које би искључиво било задужено за истраге дела корупције. Међутим, док постојање такве јединице има смисла у процесу супротстављања корупцији на општем нивоу, поставља се питање њене оправданости на плану супротстављања корупцији у полицији.

Наиме, будући да унутар полиције већ постоје службе које се баве контролом незаконитог поступања полицијских службеника, овакво решење би подразумевало поклапање надлежности али и непотребно расипање материјалних и људских ресурса. Поред тога, оправдано је претпоставити да ће у једном тренутку други облици незаконитог понашања завредити такву пажњу и да ће се, сходно првобитном предлогу, захтевати оснивање посебног одељења.

Отуда, треба снажније **реформисати и унапређивати постојећи систем унутрашње контроле** полиције, јачајући његове капацитете у супротстављању корупцији. У том смислу би требало испунити неколико битних предуслова. То, пре свега, подразумева стварање нормативног оквира којим би се ближе регулисали начини и облици вршења унутрашње контроле у овој области. Такође, потребно је

289 Субошић, Д., Оташевић, Б., Милић, Н., Примена препорука за сузбијање корупције у полицији. У: *Сузбијање криминала и европске интеграције*, Београд, 2010, стр. 97.
290 Corsianos, M., Police corruption. In: *Battleground criminal justice*, London, 2007, p. 514.

реорганизовати систем унутрашње контроле тако да он може најадекватније и најрационалније да одговори захтевима предвиђеним акционим планом за спровођење националне стратегије за борбу против корупције. Овде је вредно поменути и следеће препоруке:

• неопходно је законски уредити овлашћења и разграничити надлежности у раду органа који чине интерни систем контроле, те обезбедити њихову координацију и

• рад унутрашњих контролора требало би да буде транспарентан институцијама спољашње контроле.[291]

Но, и поред тога треба имати у виду да многобројни суштински и концептуални недостаци унутрашњих механизама контроле полиције чине неопходним оснивање **независних истражних органа**. Постојећа пракса у спровођењу овог облика контроле скреће пажњу на два организациона модела: 1) *ad hoc истражни органи* – углавном је реч о независним истражним комисијама које се формирају за фиксни период, обично као реакција на конкретну аферу у раду полиције, а која је настала након њеног јавног открића, и 2) *стални истражни органи* – овде је реч о независним органима, специјализованим за обављање истрага, а који се формирају за неодређени период, као резултат потребе за константним спровођењем овог вида контроле полиције и преиспитивања одлука њених припадника.

Иако се у већини случајева надлежност независних истражних органа задржава на саветодавном нивоу, односно на препорукама другим органима како и на који начин да делују, у пракси се бележе и случајеви да њихова функција и надлежност обухватају доношење и спровођење конкретних решења. Тако, на пример, у Великој Британији од 2004. године делује Независна комисија за жалбе против полиције (*Independent Police Complaints Commission – IPCC*), с капацитетом да спроводи независне истраге тзв. озбиљних инцидената у раду полиције – инциденти у којима су узроковани смрт или озбиљне повреде током интервенције полиције, тврдње о озбиљној или организованој корупцији, укључујући и тзв. корупцију процеса.[292]

Извесно је да функција и надлежност независних истражних органа обично зависе од тога које тело их је основало, односно који и колики мандат им је додељен. Ипак, у већини случајева, њихова

291 Đorđević, S., Litvanski, J., *Zbirka predloga praktične politike za reformu policije u Srbiji*, Beograd, 2012, str. 5.
292 Punch, M. (2009), *op. cit.*, p. 203.

генерална сврха је да одреде опсег и природу конкретне негативне појаве у некој полицијској организацији, да утврде њене факторе и да предложе решења за реформу.

Када је реч о коруптивним појавама, „независни истражни органи се углавном фокусирају на системску корупцију а не на појединачне случајеве, осим ако они не илуструју тенденцију ширег корупцијског понашања“[293]. Поред тога, објављујући налазе својих истрага, независни истражни органи подижу свест о проблему незаконитог поступања у полицији, што осигурава да организације цивилног друштва, медији и јавност задрже интерес за супротстављање тим појавама и да изврше притисак на владу и њене изабране представнике да предузму мере за спречавање незаконитог поступања припадника полиције.

Као илустрацију, у даљем тексту се наводе искуства и резултати неких од најпознатијих независних истрага корупције у полицији спроведених у свету.[294]

Knapp Commission (1972), New York. *Извори података*: полицајци, полицајци покајници (5), пословни људи, грађани, доушници, криминалци, полицијска документа, досијеи о случају, теренска истрага, претходне истраге; *Методе истраге*: документациона анализа (жалбе, полицијске евиденције, службене белешке); анкетирање (радници, власници трговина); интервју (полицајци, пословни људи, криминалци, становници области с високом стопом криминалитета); теренска истрага (посматрање, доушници, прикривени иследници, полицајци покајници); прикупљање обавештења (183 сведока) и јавна саслушавања (15 сведока у трајању од 14 дана); *Открића*: распрострањена појава – организована и систематска корупција; примање новца од коцкара, дилера дроге, проститутки, власника продавница мешовите робе; информације из више различитих извора указују на постојање обрасца у механизму корупције; биљоједи (енгл. *grass eaters*) су доминантни, док су месоједи (енгл. *meat eaters*) релативно ретки; ублажавање (енгл. *pads*) наспрам постизања (енгл. *scores*); укљученост супервизора; *Коментар*: дуго времена без моћи да се придобије сведочење уз гарантовање имунитета; без моћи да се судски позову сведоци; истрага резултирала подизањем оптужница.

Pennsylvania Crime Commission (1974), Philadelphia. *Извори података*: полицајци, полицајци покајници (2), пословни људи, грађани,

293 Born, H. *et al.*, *op. cit.*, p. 208.

294 Видети: Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, pp. 50–53.

доушници, криминалци, полицијска документа, теренска истрага; *Методе истраге*: документациона анализа (потешкоће у приступу); интервју (полицајци, пословни људи, криминалци, становници области с високом стопом криминалитета); теренска истрага (посматрање, доушници, прикривени иследници, полицајци покајници); јавна саслушавања (отказано након пет недеља заказивања); *Открића*: систематска корупција на свим нивоима; више од 400 укључених полицајаца; примање новца од прекршаја попут точења алкохолног пића, коцкања, проституције, нарко-дилера, саобраћајних преступа; заступљеност чистог (енгл. *clean*) мита наспрам прљавог (енгл. *dirty*) мита; изнуда, подметање доказа и кривоклетство; укљученост супервизора; *Коментар*: полицајци и грађани нису сарађивали; без сарадње градоначелника и повереника; проблем приступа опреми и људству; подигнуто осам одвојених оптужница.

Mollen Commision (1994), New York. *Извори података*: полицајци, полицајци покајници (6), оперативци FBI, DEA и IRS, адвокати, грађани, доушници, криминалци, полицијска документа, теренска истрага; *Методе истраге*: документациона анализа (жалбе, полицијске евиденције, службене белешке), интервју (полицајци, оперативци FBI, DEA и IRS, криминалци, становници области с високом стопом криминалитета, адвокати), теренска истрага (посматрање, доушници, прикривени иследници, полицајци покајници), прикупљање обавештења (преко 100 сведока) и јавна саслушавања (неколико недеља); *Открића*: мања корупција (биљоједи) без систематичности, озбиљна корупција (месоједи) пре правило него изузетак, делатност сродна уличним бандама (мале групе, флексибилност, покретљивост, склапање пактова), облици незаконитих активности (крађе, пљачке, диловање дроге, изнуда, присвајање ствари током увиђаја, међусобна заштита и помагање полицајаца у криминалним активностима и давање лажног алибија (енгл. *perjury*), фалсификовање, полицијско насиље и бруталност, супервизори – добровољно слепило (енгл. *willfull blindness*); *Коментар*: подршка градоначелника и повереника.

Fitzgerald Commission (1989), Queensland. *Извори података*: полицајци, полицајци покајници, новинари; грађани, криминалци, доушници, теренска истрага; *Методе истраге*: интервју (полицајци, криминалци, грађани), теренска истрага (посматрање, доушници, прикривени иследници, полицајци покајници), јавна саслушавања

(238 дана, преко 300 сведока); *Открића*: корупција проститутки, коцкара и дилера дроге, фокус више на идентификацију организационих фактора и радне праксе која омогућава корупцију у полицији; *Коментар*: отвореност истраге, допринос у супротстављању корупције повећало поверење јавности у рад комисија и уверење да нико није изван закона, оцењена као једна од најуспешнијих комисија.

Royal Commission (1997), New South Wales. *Извори података*: полицајци, полицајци покајници, грађани, криминалци, жалбе, евидентирани случајеви корупције, теренска истрага; *Методе истраге*: документациона анализа (жалбе грађана, службене белешке и евиденције о раније евидентираним случајевима корупције), интервју (полицајци, грађани, криминалци), анкетирање (полицајци), теренска истрага (посматрање, доушници, прикривени иследници, полицајци покајници, грађани), јавна саслушавања (327 дана, преко 800 сведока); *Открића*: систематска, укорења корупција, изнуђивање новца од дилера дроге и власника коцкарница, клубова и бордела, распрострањена корупција из племенитих разлога (енгл. *noble-cause corruption*), супервизори – невољни; *Коментар*: могућност понижења на основу прикупљених доказа и бојазан од казне затвора помогли су у задобијању сарадње.

2.5. Узбуњивање и заштита узбуњивача

Несумњиво најбољи извор информација о наводној корупцији у конкретној институцији представљају њени запослени, јер им таква позиција омогућава у највећој мери располагање тим информацијама. Заправо, од спремности и воље запослених да пријаве коруптивно понашање обично зависи успешност целокупног процеса супротстављања корупцији у једној организацији, јер је њихова пријава често једини извор сазнања о конкретној појави.

Насупрот томе, уколико у радном колективу не постоји култура понашања која омогућава запосленима да без страха проговоре, а посебно ако дубоко верују да ће пријава корупције створити негативне последице, пре свега, за њих саме, већина ће радије изабрати да ћути. На несрећу, такав избор не само да ће омогућити даље постојање корупције у несмањеном обиму већ ће вероватно утицати и на њено повећање, јер, како се наводи у једном објашњење, „ако сви ћуте, ако

нико не реагује, ако нико не упозори на време, кривично дело остаје неоткривено и наравно да се тада не могу применити одговарајуће мере ни на плану репресије ни на плану превенције“[295].

Посматрајући примену мере **узбуњивања** (енгл. *whistleblowing*) у контексту откривања корупције у полицији не треба изгубити из вида утицај неформалних вредности полицијске поткултуре, а пре свих њену затвореност, под чијим се дејством унутар полицијске заједнице развија мишљење да колеге не треба одати, што уједно ствара окружење у којем се ни о корупцији радо не говори. Поред тога, овде не треба запоставити чињеницу да многи полицијски службеници одлучују да ћуте јер нису потпуно сигурни у позитиван исход својих пријава, или због бојазни од последица које ће њихова пријава изазвати (изопштавање из групе, реваншизам).

Упркос овим препрекама, које додуше нису нимало наивне, увођење система узбуњивања у процес супротстављања корупцији у полицији је неминовно. Међутим, да би се то и остварило, претходно је потребно испунити бројне предуслове, а пре свега, законски уредити ову област, где би поред самог процеса узбуњивања требало предвидети и мере **заштите узбуњивача**.[296]

Ова заштита конкретно подразумева да узбуњивач не сме доживети одмазду због тога што је подигао глас. Наравно, то не значи ни да је узбуњивачу све допуштено. Заправо, јавна одговорност треба да прати сваки покушај којим се охрабрује обелодањивање информација од стране узбуњивача. Даље, треба напоменути како би заштита узбуњивача у основи требало да буде посао суда. Међутим, поред државних институција, у тај процес би требало укључивати и организације цивилног друштва, што је иначе у свету честа пракса.[297]

Паралелно с предузимањем мера за заштиту узбуњивача треба осмишљавати и начине на које би се **стимулисало узбуњивање**. Постоји више могућих концепата, а Ненадић издваја два: 1) награда поштеном налазачу, тј. ономе ко је спречио наношење штете, и 2) активно учешће узбуњивача у потрази за изгубљеним јавним

295 Ćirić, J. *et al.*, *op. cit.*, str. 143.

296 Овде је вредно подсетити на то да се од 5. јуна 2015. године и у Србији примењује Закон о заштити узбуњивача /*Службени гласник Републике Србије*, број 128/2014/. Сходно томе, очекује се да ће се у скорије време спровести евалуативна истраживања, како би се оценила примењивост овог закона у пракси.

297 Đorđević, S., *Civilno društvo protiv korupcije u policiji*, Beograd, 2013, str. 11.

ресурсима – подношење тужбе против онога ко је начинио превару и узимање дела од надокнађене штете (нешто попут концепта *qui tam* у САД).[298]

Требало би, међутим, размислити и о могућности ослобађања узбуњивача од одговорности због незаконитог поступања као мери стимулације. Наиме, не треба превидети вероватноћу да многи не желе да пријаве корупцију због властите укључености. Гаранција да ће бити ослобођени одговорности свакако ће мотивисати те појединце да се лакше одлуче за пријављивање. Битно је, међутим, истаћи како такву привилегију међу полицијским службеницима могу уживати само појединци који су начинили ситне грешке и пропусте али не и службеници који су дубоко огрезли у корупцију, а посебно не појединци који се сматрају организаторима коруптивне делатности у радном колективу, под чијим су утицајем и притиском многи укључивани у коруптивни процес.

298 Nenadić, N., Pitanja za zakon o zaštiti uzbunjivača. U: *Zaštita uzbunjivača*, Beograd, 2011, str. 17.

Други део

КОРУПЦИЈА У ПОЛИЦИЈИ КАО ПРЕДМЕТ НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА

ПРЕИСПИТИВАЊЕ ДОМЕТА ПОЈЕДИНИХ МЕТОДОЛОШКИХ ПРИСТУПА У ПОСТУПКУ НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

I

ПОГЛАВЉЕ

Истраживање корупције у полицији несумњиво има огроман научни и друштвени значај. Он се превасходно огледа у доприносу ширењу сазнања о феномену који је обавијен велом тајне. Због тога је сваки егзактни показатељ битан јер може употпунити сазнање о овој појави. Истраживање полицијске корупције посебно оправдавају опасност и последице које ово понашање узрокује на индивидуалном и друштвеном нивоу. Ово, међутим, није нимало лак задатак јер, како се наводи у једном објашњењу, „познавајући природу коруптивног понашања полицајаца, оно се и недовољно пријављује и недовољно региструје, што га чини тешким за процену, описивање, објашњавање и контролисање“[299].

Научник који се одлучи за овај истраживачки подухват сусреће се, пре свега, с концептуалним ограниченостима појма корупције па тиме и полицијске корупције, што отежава теоријско и радно дефинисање предмета истраживања. Међутим, чак и када ту препреку савлада, он наилази на читав низ методолошких органичености и практичних проблема како да утврди што реалније размере и природу корупције у овом сектору. Неки од тих проблема су следећи:

- већина истраживања анализира стање у једном полицијском одељењу, што ограничава уопштавање закључака и њихово проширење на друга одељења различитих величина, демографских обележја и географских локација;

299 Micucci, A. J., Gomme, I. M., American police and subculture support for the use of excessive force, *Journal of Criminal Justice*, Vol. 33, Issue 5/2005, p. 492.

• неки истраживачи користе само један извор док други комбинују више извора података када извештавају о размерама корупције у полицији, што онемогућава њихово међусобно упоређивање;

• због осетљиве природе конкретних појава, многобројни показатељи и извори података су недоступни истраживачу или се пак до њих веома тешко долази;

• за прикупљање података из појединих извора потребна је посебна сагласност, али због деликатности проучаваног проблема субјекти надлежни за давање такве дозволе (обично су то руководиоци МУП-а највишег ранга) могу веома лако одбити молбу под различитим изговорима, а заправо настоје да спрече изношење „прљавог веша“ изван организације, правдавајући тако своју улогу „чувара капије“ (енгл. *gatekeepers*);[300]

• у крајњем случају, истраживачи могу трпети притиске, најчешће претходно поменутих чувара, да конкретне резултате истраживања не објављују, односно да их не дају на увид јавности, чиме се онемогућавају њихова верификација и провера у пракси.

Извесно је да истраживање тако деликатних појава каква је корупција у полицији захтева од истраживача опрез али и виспреност и сналажљивост, јер у противном, због одређених превида и пропуста, они сами могу унапред, већ током припреме и планирања, осудити истраживање на пропаст. Имајући у виду чињеницу да многобројни сегменти истраживања таквих појава зависе од званичног одобрења, шансе за његово добијање истраживач може повећати уколико пре упућивања званичног захтева обави непосредан разговор с лицем које издаје конкретно одобрење. Додуше, пожељно је да се такви разговори заказују на основу претходне препоруке лица с ауторитетом у конкретној организацији (у овом случају, најчешће је реч о неком високом полицијском руководиоцу).

Конкретни састанци се могу искористити, пре свега, како би се јасно и детаљно образложио значај конкретног истраживања за саму полицијску службу. Поред тога, истраживач може искористити ову прилику да открије своје искрене намере и уједно отклони предрасуде,

300 Иначе, овај израз је у литературу увео Марк Саундерс (Mark Saunders), описујући њиме службенике у државним органима и хијерархијским организацијама који су надлежни за издавање дозвола за спровођење научних истраживања, а чије одлуке често онемогућавају даљи ток истраживања /Цитирано према: Ignjatović, Đ., *Metodologija istraživanja kriminaliteta*, Beograd, 2013, str. 79/.

које иначе постоје унутар полицијске администрације, да оваква истраживања углавном имплицирају злу вољу према полицији. На основу личног искуства, овакав приступ даје добре резултате не само у погледу повећања спремности надлежних руководилаца да одобре конкретно истраживање него и већег разумевања њихових непосредних сарадника (који обично присуствују таквим састанцима јер су задужени за решавање оваквих молби) да, упркос својим многобројним обавезама и редовним дужностима, што пре поступе по молби за спровођење конкретног истраживања (на пример, да доставе тражене податке или обезбеде услове за реализацију испитивања непосредно на терену).

Даље треба истаћи како се научник налази у дилеми који методолошки приступ да изабере приликом дизајнирања плана истраживања (глобалистички, средњег обима или индивидуалистички), свестан да је примена било којег од њих за истраживање овако контроверзне појаве праћена многобројним недостацима. Тако Ћирић истиче следеће: „Корупција је толико неухватљив и вишедимензионалан феномен да, упркос многобројним истраживањима, о њој се још недовољно зна, тако да мање или више готово сва истраживања корупције пате од озбиљних недостатака и мањкавости, превасходно методолошке природе. То за последицу даље има да се свим таквим, више нагађањима а мање истраживањима може озбиљно манипулисати.“[301]

Практична немогућност мерења правог опсега корупције у полицији, с једне стране, и притискајућа потреба да се добију релевантне информације, с друге стране, подстакли су научнике да примене разноврсне методе и методолошке приступе у истраживању ове појаве. Међутим, због ограничености њихове појединачне примене закључено је да се само комбинацијом више истраживачких стратегија могу обезбедити поузданији показатељи овог феномена. Логика је да међусобна комбинација што већег броја различитих метода и техника отклања њихове појединачне недостатке, али уједно повећава вероватноћу добијања реалније слике корупције у полицији. Методолошким речником, приликом истраживања коруптивног понашања полицијих службеника потребно је извршити *триангулацију метода.*

Додуше, да би и овакав приступ имао успеха, приликом креирања конкретног истраживачког плана потребно је проценити које методе је најбоље комбиновати, имајући притом у виду специфичну природу

301 Ćirić, J., *op. cit.*, str. 48.

корупције у полицији и особеност проучаване популације. У том смислу, битан предуслов јесте идентификовање индикатора корупти-вног понашања полиције, а који представљају јасан путоказ истражи-вачима ка корисним информацијама.

Неспорно је да званични статистички показатељи нуде поједно-стављену слику корупције у полицији и да су, сходно томе, истраживања овог феномена, базирана искључиво на тим подацима, прилично мањкава. То свакако не значи да се ти, секундарни подаци не могу искористити у истраживању. Напротив, они могу послужити, пре свега, као репер у креирању других техника истраживања (на пример, приликом формулисања питања у анкетном упитнику којима се настоје прикупити одређени квантитативни показатељи).

Добијене податке је даље могуће искористити за поређење размера корупције из статистичких евиденција и резултата добијених анке-тирања, с тим што је у овом случају компарација могућа само ако се подаци односе на исти период и исто подручје (на пример, под-ручје једне полицијске управе). Овакав модел триангулације се може искористити и за проучавање тамне бројке корупције у полиције, где конкретна питања у анкетном упитнику морају бити фомулисана у форми коју захтева студија самооптуживања (код анкетирања поли-цијских службеника), односно студија о жртвама (код анкетирања грађана).

Извесно је, међутим, да се многобројна обележја корупције у поли-ији, где се, пре свега, мисли на околности извршења коруптивне трансакције и њене факторе али и на одређене личне карактеристике учесника корупције (пол, узраст, радно место итд.), могу сагледати само на основу квалитативних података.

Стога је у пројекту истраживања неопходно планирати комбино-вану примену метода за прикупљање тих података, као што су доку-ментациона анализа, анализа садржаја и методе испитивања (дубин-ски интервју или анкете с отвореним питањима). За утврђивање тих показатеља посебно су важне студије случаја, а које се могу засни-вати на анализама појединачних случајева корупције у полиције, или пак на анализама стања у појединим организационим јединицама полиције.

Овде је, такође, важно имати у виду чињеницу да карактеристике полицијске поткултуре у битној мери одређују природу и карактер

корупције у полицији. Због тога се у научном истраживању ове појаве посебно вредним сматра методолошки приступ који се користи у етнографским студијама, а који подразумева комбинацију документационе анализе, посматрања с учествовањем и испитивања полицијских службеника.

У духу конкретне расправе, наредном илустрацијом се настоји скренути пажња на израженост ефекта „губљења злочина“ у случају корупције у полицији, али уједно и указати на којим се све изворима и мерилима могу базирати закључци о овој појави (превасходно о њеним размерама) а да, притом, најприближније одговарају реалном стању.

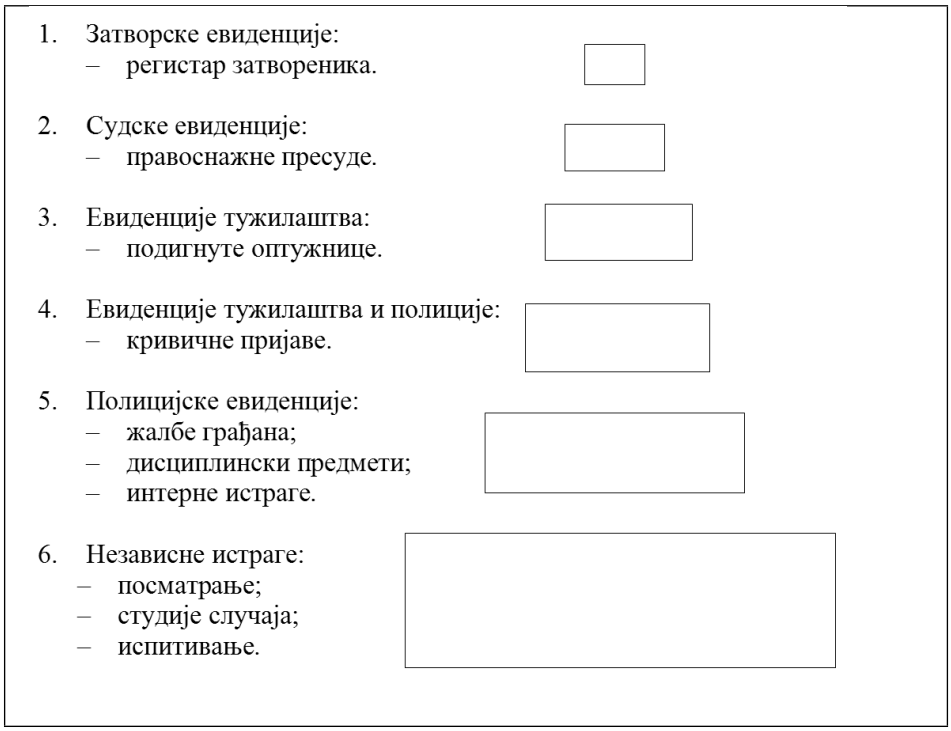

Слика 1: *Извори података о размерама корупције у полицији*[302]

У даљем тексту преиспитиваће се особености појединих методолошких приступа и указати на неке од њихових кључних предности, али и на ограничености које се јављају приликом истраживања корупције у полицији.

302 Преузето од: Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 35.

1. СТАТИСТИЧКА АНАЛИЗА КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

Познато је да су статистичке евиденције криминалитета неизоставан извор података за већину криминолошких истраживања. У Србији се ти подаци могу пратити из два извора – из полицијских и евиденција правосудних органа. Међутим, због другачије методологије прикупљања података њихови садржаји се не поклапају – у полицијским евиденцијама се воде подаци о делу а у правосудним о учиниоцу. Стога се, како напомиње Игњатовић, „криминолози–истраживачи морају определити за то на којим ће евиденцијама заснивати своје закључке", и у том погледу, овај аутор као боље решење сматра коришћење правосудних евиденција.[303]

Иако чине готово незаобилазан део многобројних научних истраживања, опште је познато да статистичке евиденције криминалитета имају многобројне недостатке. То је посебно индикативно за званичне статистичке показатеље корупције, због чега се слободно може рећи да искључивим ослањањем на те изворе података приликом истраживања ове појаве научник заправо презентује поједностављену слику о обиму и динамици посматраног проблема.

Ефекат „губљења злочина" можда најбоље сведочи о томе колико су статистичке евиденције непоуздан приказ размера корупције уопште. Иако је природно да се број јединица смањује како се кривични поступак примиче крају, та правилност је у случају корупције толико изражена да изазива оправдане сумње у релевантност статистичких показатеља. Тачније, како се крећемо кроз формални систем контроле, број јединица се смањује у толикој мери да се оправдано може закључити како осуђена лица представљају тек врх леденог брега, док испод површине остаје скривена већина коруптивног понашања.

Иначе, специфичност корупције, а посебно корупције у полицији, јесте изузетно мали број пријављених случајева. То свакако не значи аутоматски да је ова појава слабо изражена већ пре да има висок индекс прикривања, а тиме и знатно изражену тамну бројку.[304] Једно од објашњења таквог стања је да корупција у основи представља

303 Ignjatović, Đ. (2013), *op. cit.*, str. 198.

304 Позивајући се на истраживања спроведена у Немачкој, Баненберг (Bannenberg) и Шаупенштајнер (Schaupensteiner) тврде да само 5% коруптивних дела извршених у полицији бива откривено и расветљено / Цитирано према: Maljević, A., *et al.*, *op. cit.*, p. 13/.

консесуални деликт – актери делују на основу сагласности воља и на обострану корист.

Због тако подељене одговорности за учињени деликт, обема странама је у интересу да демантују остварење трансакције. Подмићивач обично демантује остварење радње свестан своје кривице, док се корумпирани полицајци генерално држе мудрог правила своје професије – „никада не признати ништа". Непостојање жртве у правом смислу те речи само додатно отежава утврђивање постојања корупције. Због наведених мањкавости, искључивим ослањањем на званичну статистику истраживач корупције у полицији заправо презентује поједностављену слику о обиму и динамици посматраног проблема.

Сматра се да расположивост информацијама о незаконитом поступању полиције, међународно гледано, зависи и од постојећег политичког режима, у смислу да су оне углавном лако доступне у демократским земљама, док се тешко могу прибавити у државама с ауторитарним системом владавине. Такво стање ствара „парадокс отворености" (енгл. *paradox of openness*) – најобимнији докази о незаконитом поступању полиције долазе из земаља у којима је вероватно има најмање, а најоскуднији из земаља у којима има вероватно највише таквих појава.[305]

Поред општих недостатака који се приписују статистичким евиденцијама криминалитета, као и поменутих објективних разлога за њихову ограничену примену у сагледавању корупције у полицији, битно је напоменути да овај извор података карактеришу и неке специфичне мањкавости. У том смислу су нарочито проблематичне полицијске евиденције. Илустрације ради, раних 1990-их година администрација Полицијске управе града Њујорка (NYPD), која је иначе у то време бројала око 35.000 полицајаца, забележила је око 2.700 случајева полицијске корупције на годишњем нивоу.[306] Тешко би се могло рећи да су те бројке представљале прецизну процену стварног нивоа корупције у NYPD у то време, што је убрзо и потврдила независна истрага Моленове комисије, спроведена у овој полицијској управи 1992. године.

Постоји, међутим, оправдана бојазан да фигурирање знатно мањег броја јединица (извршилаца и деликата) у полицијским евиденцијама од реално постојећих не представља искључиво последицу

305 Bayley, D., Police brutality abroad. In: *Police violence: understanding and controlling police abuse of force*, New Haven, 1996, p. 278.
306 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 54.

објективних околности (на пример, тешкоће откривања дела корупције) већ и субјективних намера, односно свесног прикривања реалног стања и манипулације. Притом се мисли на деловање два механизма: први је мит о трулим јабукама, а други завера ћутања.

Због несумњивог значаја ових механизама, њиховом објашњењу је посвећена посебна пажњу у овом раду. На овом месту се само напомиње како се посредством њих, између осталог, унутар полицијске администрације битно обликује процес формалне реакције на корупцију у властитим редовима, утичући тако на крајње показатеље о овој појави у званичним евиденцијама. Овде, наиме, треба имати у виду чињеницу да су врста и начин реаговања одређени многобројним факторима, па тако у зависности од врсте коруптивног понашања, идентитета коруптора и корумпираног, контекста ситуације, неформалне политике организације, а посебно од тога да ли је конкретан деликт био изложен јавности, Ројбак и Баркер напомињу како формална реакција варира од равнодушности и опраштања, преко дисциплинских мера до кривичног гоњења.[307]

Овакав, еластичан приступ супротстављању корупцији не само да доприноси стварању лажне слике о размерама корупције у полицији већ може да створи и контраефекат – уместо да спречи корупцију, он може допринети њеном настанку. Другим речима, сам приступ контроли корупције може да представља особен фактор ризика за настанак корупције (о чему ће касније бити више речи).

Овде је, такође, вредно истаћи како се унутар полицијске администрације (обично од стране руководиоца) понекад свесно доноси одлука да се прикрију случајеви корупције, али не толико с намером да се заштите појединци који су се понашали коруптивно колико да би се сачували репутација целокупне организације од стигматизације јавности али и сопствени углед, јер, у противном, и сами руководиоци могу сносити део одговорности због пропуста у руковођењу и надзору. Постоји, међутим, и друга страна ове приче. Наиме, понекад руководиоци свесно прикривају корупцију унутар своје организације јер су и сами укључени у њу, настојећи да тиме спрече независне истраге и обелодањивање својих професионалних тајни.

Случајеви корупције у полицији несумњиво завређују велику медијску пажњу, а њихово јавно истицање значајно квари репутацију

307 Roebuck, J., Barker, T., *op. cit*., p. 426.

полиције. С тим у вези Каплер, Сладер и Алперт истичу следеће: „Полицијски руководиоци стварају у јавности имиџ полиције селективном презентацијом својих активности и контролисањем приступа сазнањима, скривајући истовремено организационе тајне, планове и мање похвалне карактеристике свога рада. Како би сачували позитиван имиџ своје организације у очима грађана, они радије бирају да реше проблем тихо и тајно.“[308] Другим речима, они нерадо откривају и јавно кажњавају своје чланове за кршење прописа, већ радије тим полицајцима тајно суде, дозвољавају им да поднесу оставку уместо да их отпусте или их пребацују у друге јединице без много буке, наравно уколико је то у датим околностима могуће.

Поред мањкавости полицијских евиденција, важно је указати и на недостатке правосудних евиденција као извора података о истраживању размера корупције у полицији. У српским условима проблем представља чињеница што те евиденције не садрже податке о занимању окривљеног (оптуженог, осуђеног), што битно отежава издвајање података који се односе на кривичне поступке вођене против полицијских службеника из укупног броја подигнутих оптужница и изречених правоснажних пресуда. Међутим, чак и ако се то постигне, поставља се питање у којој мери прикупљени подаци одговарају реалном стању.

Може се очекивати да ће број јединица, у складу с ефектом „губљења злочина“, бити мањи у евиденцијама правосудних органа него у полицијским евиденцијама. Међутим, поред објективних разлога за осипање статистичких јединица у званичним евиденцијама, резултати појединих истраживања буде сумњу у спремност правосудних органа да кривично гоне и осуђују припаднике полиције. Конкретно, упоређивањем бројки из правосудних евиденција с резултатима неких независних истрага лако се може доћи до закључка да постотак тужби и осуда не одражава ни приближно реално стање заступљености корупције у полицији.

Примера ради, Кнапова комисија је открила да, упркос распрострањеној корупцији у њујоршкој полицији, веома мали број полицајаца бива оптужен и осуђен за корупцију. У периоду од четири године тужиоци су подигли 136 оптужница, које су обухватале 218 полицајаца, од којих је 80 осуђено – укупно 31 полицајац на затворску казну, док је половина добила казну мању од годину дана. Такође, Пенсилванијска

308 Kappeler, V., Sluder, R., Alpert, G., *op. cit.*, p. 66.

комисија је известила да је у периоду од шест година (1968–1973) у Полицијскоу управи града Филаделфије, која броји 8.303 полицајца, њих 43 ухапшено због корупције. Штавише, скоро половина је ухапшена у једној години као последица изјаве једног полицајца. У полицијској агенцији за коју је Комисија у свом извештају написала да је карактерише распрострањена корупција, ухапшени полицајци су у то време чинили мање од 0.1% укупног полицијског особља. За 18 полицајаца је доказана кривица, док су само тројица осуђена на затворску казну. Такво стање је навело Комисију на следећи закључак: „На основу белешки о осудама, судство је недвосмислено показало своју невољност да заузме јасан и одлучан став против корупције у полицији.“[309]

Иако се објашњење таквог стања може тражити и у притисцима које правосудни органи трпе, заиста постоји и вероватноћа да јавни тужиоци нису вољни да правно гоне полицајце, који су им иначе значајан ослонац у свакодневном раду и помоћ у истраживању криминалних случајева. Штавише, тужиоци су свесни да се и током истраге корупције у полицији морају значајно ослонити на полицијску помоћ, конкретно на механизме унутрашње контроле. Међутим, под утицајем неформалних вредности полицијске супкултуре, а пре свих полицијске солидарности и затворености, такве истраге се често саботирају изнутра, због чега и бивају осуђене на пропаст пре самог почетка.

Отуда следи логичан закључак да спровођење истрага корупције у полицији од стране независних (неутралних, спољашњих) субјеката може обезбедити реалније показатеље ове појаве, што се и иначе у многим случајевима показало тачном претпоставком. Извесно је, међутим, да и ове истраге наилазе на многобројне препреке и проблеме (о чему ће више речи бити нешто касније).

Проучавањем литературе о полицијској делинквенцији и увидом у резултате ранијих научних истраживања спроведених у свету, уочава се да немали број аутора као извор проучаване појаве користи статистичке податке о жалбама (представке, притужбе) грађана на рад полиције и поступање полицијских службеника. Истина, искуства показују да се ти подаци пре користе у истраживањима дискриминативног или насилничког поступања полиције него у истраживању корупције у полицији. Објашњење за то треба превасходно тражити у чињеници што се коруптивно понашање припадника полиције веома ретко појављује као разлог за притужбу грађана.

309 Цитирано према: Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 56.

Додуше, и није баш уобичајено да се грађани писмено жале, а посебно не самој полицији, због корупативног понашања њених припадника, те су, сходно томе, такве жалбе знатно ређе него, рецимо, жалбе због насилничког понашања полицијских службеника. Штавише, имајући у виду неке од карактеристика корупативних дела, а пре свих сагласност воље учесника корупције и непостојање жртве (у правом смислу те речи), грађани као непосредни актери корупативне трансакције немају ни интереса да се жале, будући да је конкретно корупативно понашање полицијског службеника и њима користило.

С друге стране, подношење притужби за корупцију највише се може очекивати од стране грађана чија су права угрожена или повређена корупативним понашањем полицијских службеника. Подносиоци притужби не морају нужно бити непосредни виновници или жртве корупативног понашања, већ то може бити било које лице које поседује информације о конкретним корупативним појавама у полицији, а које је вољно да то неком пријаве. Истина, овде треба имати у виду да су савесност тих грађана (међу којима могу бити и сами припадници полиције) и њихова спремност да пријаве корупцију у битној сразмери са степеном њихове заштите од могућих последица. Другим речима, није довољно да ти грађани препознају ширу добробит у подношењу притужбе због корупције у полицији, већ је неопходно да им неко и гарантује сигурност након што сигнализирају постојање те појаве.

Овај проблем, између осталог, намеће питање могућности подношења анонимних притужби и оправданости њиховог разматрања. Извесно је да се пружањем такве могућности грађани мотивишу да спремније пријављују корупативне појаве у полицији, али се истовремено и отвара простор за различите злоупотребе и лажна пријављивања, што даље указује на потребу изградње механизама заштите положаја и угледа полицијских службеника али и полицијске службе уопштено.

Тиме се долази до једног од круцијалних проблема у процесу разматрања притужби грађана на рад полиције и поступање полицијских службеника, а који се тиче извора и начина сазнања о конкретној негативној појави, као и поузданости навода (чињеница, информација) у појединим притужбама. Искуства показују да од ових фактора битно зависи и степен основаности конкретних жалби (о чему ће касније бити више речи).

Узимајући у обзир њихов садржај и природу, жалбе грађана су несумњиво незаобилазне у проучавању обележја и особености интеракција које се одвијају између полиције и грађана. Сликовито речено, жалбе грађана против полиције представљају неку врсту барометра конфликата између полиције и грађана. Но, поред тога што обезбеђују податке за дијагностиковање природе односа полиција/грађани на једном подручју, ти подаци могу бити и основ за доношење конкретних решења како да се конфликти спрече а однос између полиције и грађана унапреди.

Међутим, колико год се чинило корисним, извесно је да подаци о поступцима вођеним против полицајаца по жалбама грађана и о исходима тих поступака најчешће не садрже драгоцене информације за научно истраживање рада полиције генерално, а посебно за истраживање корупције у полицији. Чињеница је да системи спровођења жалбеног поступка против полиције у свету нису јединствени и да, у том смислу, постоје и осцилације у ефикасности њиховог спровођења у пракси.

У научној јавности, међутим, приметна је највећа доза неповерења према интерним жалбеним поступцима, а тиме и према подацима о жалбама грађана садржаним у полицијским евиденцијама. Притом, разлози због којих се те евиденције сматрају непоузданим извором за утврђивање размера и природе полицијске делинквенције не произлазе само из њихових општих ограничености. Заправо, круцијални проблем се везује за процедуре и праксу поступања по жалбама грађана.

Сама чињеница да наводе из жалби и конкретне поступке припадника полиције преиспитују службеници који су и сами чланови полицијске заједнице унапред ствара сумњу у правичност жалбеног поступка и објективност донетих одлука. Овде посебно треба узети у обзир забринутост полицијске администрације због лошег публицитета који стварају жалбе грађана, чија је неминовна последица нарушавање доброг имиџа полиције у јавности. Та околност свакако може утицати на сам процес жаљења али и на број примљених жалби. Наиме, када грађани одлуче да уложе жалбу против неког припадника полиције, надлежни у полицијској организацији могу, на пример, да ту жалбу игноришу, или пак да намерно развлаче поступање по њој и тако обесхрабре најмање истрајне грађане.

С друге стране, одговарање упорнијих грађана може укључити претње, застрашивање па чак и присилу. Извесно је, међутим, да се најчешћи вид утицаја своди на отежавање процеса подношења

жалбе, што се обично постиже ограничењем времена и места где се жалба може поднети, или пак усложњавањем процедура које незадовољни грађани тешко могу испоштовати. На основу одређених запажања могло би се закључити како се унутар појединих полицијских одељења прибегава различитим перфидним тактикама с јасним циљем – да се заустави или смањи подношење жалби грађана. Каплер (Kappeler) и Краска (Kraska) сматрају како те тактике генерално обухватају следеће:

• захтев да грађани жалбу подносе с личним именом а не анонимно;

• захтев да грађани пишу жалбу у полицијској станици;

• ограничен приступ систему жалби (било у виду локације или језичке баријере);

• захтев да грађани потпишу формалне писане извештаје (што је често праћено опоменама да ће бити кривично гоњени ако дају лажну изјаву);

• захтев да грађани прођу полиграфско испитивање пре почетка истраге;

• заплашивање грађана који су припадници мањина претњом да ће бити пријављени имиграционој служби и служби за натурализацију;

• заплашивање грађана парницом због клевете.[310]

Постојање наведених околности наводи на закључак да податке о жалбама грађана из полицијских евиденција треба узети с резервом приликом истраживања учесталости и природе полицијских незаконитости па чак и њихових најозбиљнијих видова каква је, рецимо, полицијска бруталност. У литератури су се иначе издвојила два основна разлога због којих поједини случајеви полицијске бруталности остају у тамној бројци:

1) кодекс ћутања полицајаца и

2) страх од полиције.

Први разлог је универзалан, док је други више карактеристичан за недемократске режиме, али и за земље у транзицији. Страх од полиције у земљама у транзицији, према мишљењу Бабовића, дубоко је укорењен и често га је веома тешко превазићи будући да је базиран на стварним догађајима. Притом, како додаје исти аутор, жртве одбијају адвокатске предлоге да поднесу тужбу због страха од будућих последица.[311]

310 Цитирано према: Kappeler, V., Sluder, R., Alpert, G., *op. cit*., p. 232.

311 Babović, B., Police brutality or police torture, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, Vol. 23, Issue 3/2000, p. 378.

Узимајући у обзир дејство наведених фактора, логично је очекивати да ће укупан број поднетих жалби грађана бити знатно мањи него што би то можда захтевало реално стање. Штавише, управо то и потврђују резултати појединих студија. Илустрације ради, Корбет (Corbett) је анкетирањем грађана открио да је 90% испитаника желело да поднесе жалбу због непријатног искуства с полицијом, али да то није учинило најчешће из следећих разлога:

- сматрали су да тиме неће ништа постићи;
- нису желели да буду узнемиравани и
- плашили су се последица.[312]

Овоме треба додати како велики број незадовољних грађана, који не подносе жалбу против полиције, укључује и појединце који су и сами прекршили закон, што је уједно и представљало повод за полицијску интервенцију у конкретном случају. Међутим, то што је подносилац жалбе против полиције извршио неки деликт не треба да умањује легитимитет његове жалбе. Ипак, у пракси се неретко управо то дешава.

Извесно је да опажена и стварна неефикасност стандардних процедура за решавање жалби против полиције, као и страх да услед тога буду узнемиравани, могу навести грађане да се уздрже од званичне процедуре, али и да правду потраже на другој страни (на пример, у грађанским парницама или подношењем захтева за обештећење). Грађанске парнице против полиције представљају вредан извор информација, али је извесно да се оне недовољно користе за мерење и дијагностиковање лошег понашања полицајаца. Упркос чињеници што су такви спорови веома ретки, случајеви када су грађани „добили“ ипак обезбеђују поуздан доказ о понашању полицајаца али и о грешкама у полицијској управи.

Напослетку треба истаћи да жалбе грађана против полицијских службеника, упркос чињеници што представљају генерално сиромашан извор проверљивих информација, ипак треба узети у обзир при сагледавању незаконитог и неетичног понашања полицајаца. Међутим, како би се премостио недостатак интерног жалбеног поступка, неопходно је да истраживач у научну анализу укључи и налазе екстерних ревизијских процедура. Заправо, жалбе грађана могу представљати користан извор података за научно истраживање полицијске делинквенције али само уколико су омогућени анализирање,

312 Цитирано према: Prenzler, T., *op. cit.*, p. 51.

независно праћење и међусобно упоређивање резултата интерног и екстерног жалбеног поступка.

2. ИСПИТИВАЊЕ СТАВОВА О КОРУПЦИЈИ У ПОЛИЦИЈИ

Приликом истраживања рада полиције научници се често ослањају на различите форме испитивања,[313] тежећи ка томе да утврде ставове и мишљења респондената о поступању полиције генерално, или пак да на тај начин спознају њихова лична искуства у односу на конкретне радње и поступке које припадници полиције предузимају.

У зависности од предмета истраживања, али и доступности појединих група испитаника и њихове расположивости за учешће у конкретном истраживању, као респонденти углавном се бирају:

• *обични грађани* – овде је најчешће реч о испитивању јавног мњења у погледу степена задовољства грађана полицијом, или о утврђивању перцепције неке конкретне појаве у раду полиције (на пример, процена степена постојања корупције и њених узрока и последица, или ставови о конкретним активностима које се спроводе против корупције), али нису ретка ни испитивања грађана којима се настоје утврдити лична искуства респондената при сусрету с полицијом и током предузимања конкретних полицијских радњи;

• *припадници одређених занимања* – овде се превасходно мисли на занимања чији је делокруг рада уско повезан с радом полиције (тужиоци, судије, радници у КПЗ, социјални радници, инспектори, адвокати), а чијим се испитивањем може доћи до конкретнијих сазнања о одређеним појавама у раду полиције него што би се то могло сазнати од обичних грађана, и

• *полицијски службеници* – ова група несумњиво представља најдрагоценије испитанике за истраживање конкретних појава, будући да

313 Чињеница је да се методе испитивања углавном своде на два основна облика: 1) писмени (анкета, тест, упитник) и 2) усмени (интервју). Стога би било логично да се у овом делу рада анализирају предности и недостаци коришћења оба наведена облика метода испитивања у истраживању корупције у полицији. Ипак, пажња је посвећена искључиво писменом облику испитивања (метода анкетирања), који иначе представља један од основних облика метода средњег обима, док ће се метода интервјуа сагледавати у оквиру поглавља посвећеног индивидуалистичком приступу. На такву одлуку наводе досадашња искуства у истраживању корупције у полицији, која показују да се метода интервјуа углавном користи као интегрални део студија случаја.

се они налазе на самом извору информација, или су пак били виновници (учесници) појава које су предмет истраживања.[314]

Искуства показују да се ставови и мишљења полицијских службеника о незаконитим појавама у раду полиције обично настоје утврдити тестирањем професионалног интегритета. Међу многобројним техникама, анкете о етичкој клими издвојиле су се као готово стандардна метода за дијагностиковање полицијског интегритета. Конкретно, реч је о упитницима у којима се истраживач усредсређује на утврђивање ставова полицајаца према основним етичким питањима у раду полиције.

Притом се обично настоје испитати ставови полицајаца према различитим видовима полицијских преступа (подмићивање, примена прекомерне силе, неовлашћено поступање с доказима, злоупотреба поверљивих информација итд.), као и спремност полицајаца да пријаве те преступе. Питања су најчешће формулисана у виду кратких сценарија, који су прилагођени реалним ситуацијама. Од испитаника се захтева да оцене озбиљност преступа обухваћених у сценарију користећи различите скале, на основу којих се добијени подаци квантификују и користе у статистичким анализама.[315]

Анкете о етичкој клими нису само корисне за испитивање ставова полицајаца о различитим видовима неетичког понашања, већ и за идентификовање раскорака између званичних етичких стандарда и поступања у стварности. У том смислу, ове анкете се могу употребити и за испитивање привржености колега полицајаца и целокупне полицијске управе стандардима професионалне етике. Оне такође имају значајну потенцијалну вредност у побољшању ефеката различитих стратегија против корупције, програма за етичку обуку пре и током службе, система за развој полицијског интегритета, стилова надзора над радом полицајаца и начина кажњавања за лоше понашање.

---

314 Таква испитивања се неретко спроводе као део тзв. оријентационог истраживања – комбинација квантитативних (анкета) и квалитативних (интервјуи и фокус групни дијалози) техника, у којима су циљне групе представници одређеног сегмента друштва или подсистема у државној организацији, како би се спознали ставови запослених о стању корупције и претпоставкама за борбу против ње / Gavrilović, Z. *et al.*, *op. cit.*, str. 15/.

315 У литератури се, иначе, посебно указује на значај примене скале MFI (*McCormack-Fishman Improbity Scale*) – састоји се од осам исказа и три могуће перспективе (личне, пројекције претпостављеног и пројекције колеге) с којима респондент изражава своје (не)слагање / Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 36/.

Колико су, међутим, поуздани подаци добијени овим или било којим другим видом анкетирања, питање је које заслужује нарочиту пажњу. Неко би рекао да су резултати вероватно добри у мери у којој је метода анкетирања генерално поуздан начин за прикупљање података и у зависности од тога како је направљена и испоручена, где загарантована анонимност и жеља да се проблем реши могу додатно мотивисати искреност респондената. У сваком случају, најбоље је решење да истраживачи непосредно присуствују самом процесу анкетирања, користећи то превасходно као могућност да припреме респонденте за анкетирање и да им евентуално отклоне одређене недоумице, али не и да на било који начин утичу на њихове ставове и мишљења (на пример, да им сугеришу неке одговоре).

Истраживачи су, међутим, често онемогућени да лично присуствују анкетирању (на пример, због обима истраживања, броја респондената, територијалне распрострањености подручја истраживања, ограниченог људства и материјалних средстава итд.), те су принуђени да анкетне листове (упитнике) шаљу поштом до самих испитаника. У таквим ситуацијама је препоручљиво да упитници стигну на конкретну адресу с детаљним образложењем и прецизним упутима.

Неопходно је, пре свега, назначити коме су намењени упитници (на пример, непосредним извршиоцима или полицијским руководиоцима). То је посебно важно учинити уколико се истовремено шаље више различитих упитника или се тежи испитати више различитих група испитаника, јер такве околности захтевају распоређивање упитника пре слања али и током њиховог достављања након што су попуњени. Због чињенице да није у могућности да присуствује самом испитивању, пожељно је да истраживач замоли руководиоце конкретних полицијских организација да се постарају о томе да анкетирање буде ефикасно организовано и спроведено.

Сходно томе, у допису би требало нагласити како конкретне упитнике треба проследити у што више организационих јединица у саставу полицијске управе, а посебно да се обезбеди хетерогеност испитаника у погледу пола, узраста, образовања и радног искуства. Такође је пожељно нагласити да се анкетирање организује тако да у најмањој мери ремети редовне активности испитаника, како не би трпеле њихове службене обавезе и дужности, али и да се не повлаче са слободног дана или заслуженог одмора само ради анкетирања, јер би тада вероватно били мање мотивисани и расположени за попуњавање упитника.

За истраживача је веома важно да испитаници препознају како је дато истраживање значајно за саму полицију и њене припаднике, очекујући да ће тиме подстаћи испитанике да спремније и садржајније износе своје ставове, мишљења и предлоге. Посебно је важна препорука за службеника задуженог за расподелу упитника да непосредно пре његовог попуњавања јасно нагласи да је њихова анонимност загарантована, као и да ће резултати истраживања бити искоришћени искључиво у научне сврхе, односно да их због исказаних ставова и мишљења у упитницима нико неће позивати на одговорност. Велика је вероватноћа да такав приступ може да обезбеди да одговори у што већој мери изразе истинска уверења испитаника, што и јесте циљ истраживања.

Поред тога, важно је да испитаници стекну уверење да ће се одмах након окончања анкетирања упитници спаковати и проследити истраживачима на даљу обраду, односно да њихов садржај неће бити доступан трећим лицима. Тиме би уједно свака могућа манипулација и злоупотреба добијених података биле сведене на минимум. Сходно томе, истраживач може предложити да се у свакој организационој јединици, којој упитници буду прослеђени, задужи један службеник за припрему испитаника за анкетирање, делење упитника, њихово преузимање након попуњавања, печаћење и прослеђивање на почетну адресу, а да се на нивоу целе полицијске управе одреди један службеник који ће координирати све те активности и, на крају, све попуњене упитнике вратити пошиљаоцу.

У ранијим искуствима, овакав начин рада се показао као веома делотворан и ефикасан. Наравно, остају отворена питања да ли ће и у коликој мери надлежни службеници бити вољни и спремни да се придржавају ових упута, као и да ли ће конкретно истраживање наићи на њихово али и на разумевање самих испитаника, што доводи до проблема ограничености и недостатака примене анкетирања, посебно у истраживању тако деликатих појава каква је корупција у полицији.

Прва и вероватно најозбиљнија препрека с којом се сусрећу исраживачи који настоје да анкетирају припаднике полиције јесте како приступити испитаницима и стећи њихово поверење. Ово је, иначе, један од кључних проблема који прати сва криминолошка истраживања, а који је посебно интензивиран у истраживању криминалних појава у полицији. Рајнер сматра да „методолошки проблеми с којима се сусрећу истраживачи полиције јесу проблеми детектива и шпијуна

– како добити информације од људи који су (често исправно) сумњичави према вашим мотивима и који имају доста тога да сакрију и доста да изгубе од таквог откривања“[316].

Стога се чини исправним резон појединих аутора који сугеришу да „повећање знања о корупцији у полицији није лако постићи применом техника случајног узорка, већ су, заправо, неслучајни узорци ти који олакшавају приступ, сарадњу и добијање осетљивих информација у потенцијално некооперативном окружењу“[317]. Искуства показују да се до таквих испитаника обично долази на основу личних контаката и постојећих сазнања о томе да испитаници располажу кључним информацијама. Поред тога, таква група испитаника би се могла обезбедити на још један, у науци проверен начин – коришћењем тзв. нарастајућег узорка.

Међутим, чак и да истраживач дође до таквих испитаника, делотворније да с њима обави разговор (ако је могуће дубински интервју) о корупцији у полицији генерално али и о неким конкретним случајевима, јер би на тај начин несумњиво дошао до драгоценијих информације него да уз помоћ анкете настоји да утврди њихове ставове и мишљења. Поред тога, истраживач мора имати у виду чињеницу да сам начин доласка до таквих испитаника (на пример, на основу препоруке лица од поверења) уноси одређену дозу неформалности, што свакако може олакшати спровођење интервјуа (о чему ће касније бити више речи).

С друге стране, анкетирање полицијских службеника се обично не може спровести без претходног одобрења полицијског руководства, што за истраживање незаконитих појава у раду полиције може представљати значајну препреку. Неспорно је да је корупција веома деликатна појава. Стога, отвореност полицијских руководилаца према истраживању овог проблема и одобрење приступа истраживача полицајцима у организационим јединицама под њиховом командом јесу тешко остварљиви, посебно за субјекте изван полиције. Чак и ако успеју да премосте те административне препреке, истраживачима се намеће питање како да мотивишу испитанике да учествују у таквом истраживању и да, притом, у потпуности и искрено обелодане информације којима располажу. Отпор додатно појачава уверење да њихове

316 Цитирано према: Loftus, B., *op. cit.*, p. 201.
317 Micucci, A. J., Gomme, I. M., *op. cit.*, p. 492.

одлуке разматрају они који нису директно укључени у рад полиције и који, заправо, најчешће и не знају како је то бити полицајац.

Суочени с искушењем пријављивања, полицајци често узимају у обзир и реакције унутар полицијске заједнице. Поједини аутори то објашњавају следећим речима: „Просечан полицајац је сумњичав и скептичан у погледу спољашњих субјеката који покушавају да се мешају у њихов рад. Истовремено, полицајци у великој мери зависе од својих непосредних сарадника, због чега су крајње забринути какву ће реакцију њихово пријављивање изазвати међу колегама полицајцима."[318] У таквим околностима, валидност испитивања полицијских незаконитости, посебно уколико се од полицајаца захтева да пријаве властиту или колегину укљученост у незаконито понашање, веома је упитна јер су потешкоће у добијању адекватних одговора често несавладиве. Притом, нарочите препреке стварају неформалне вредности полицијске поткултуре.

Овде је важно напоменути да су етички и културни захтеви и очекивања од полицајаца неретко у супротности или, како то објашњава Клајниг, „унутар полицијске организације постоји тензија између вредности полицијске културе и очувања полицијског интегритета. Такво стање обично захтева од полицајаца да буду верни колегама и да не пријављују њихове преступе, али и да не верују шефовима да ће подржати појединце који пријаве нечије непоштене поступке."[319] Везе међу полицајцима су углавном толико снажне да стварају обавезу међусобне подршке и помоћи не само у интервенцијама на терену већ и када се колега критикује, па чак и када је оптужен за злоупотребу овлашћења. Тако, на пример, полицајци могу бити сведоци корупти-вног понашања свог колеге, али га не пријављују због колегијалности или због самог поштовања неформалне норме која га обавезује на ћутање о лошем понашању у организацији.

Сходно томе, пошто се од полицајаца у анкетним упитницима обично захтева да пишу о постојању повреда интегритета унутар своје организације, неспорно је да би колегијалност у овом случају могла спречити утврђивање стварне распрострањености тих појава. Те неформалне вредности су толико јаке да полицајци углавном немају мотив да пријаве колегин преступ чак и када истраживачи гарантују потпуну анонимност. Они радије неће говорити о примећеним

318 Huberts, L., *et al.*, *op. cit.*, p. 602.
319 Kleinig, J., *op. cit.*, p. 67.

злоупотребама (или ће порицати да су знали за њих) него што ће издати колегу – на ово, иначе, упозоравају и резултати многобројних истраживања овог феномена (о чему ће касније бити више речи).

Настојећи да смање утицај ове, својеврсне завере ћутањем, а све како би установили што реалнији опсег и природу полицијских незаконитости, неки истраживачи се одлучују да анкетирају само полицајце новајлије.[320] Иако постоји претпоставка да ће њихови одговори бити искренији јер се верује да полицајци на почетку каријере још нису „искварени“ неформалним вредностима и притисцима старијих колега, остаје питање у којој мери они могу да пруже корисне податке. Уколико се узме у обзир чињеница да старији полицајци гледају на новајлије с подозрењем све док не прођу „ватрено крштење“, јасно је да је њихова спознаја незаконите праксе у радној средини изузетно мала. Не треба, међутим, изгубити из вида да готово самим ступањем на посао млади полицајци започињу неформалну обуку, у оквиру које кроз процес интерне социјализације релативно брзо усвајају вредности полицијске супкултуре, а тиме и обавезу ћутања.

Отуда, за разлику од оваквог методолошког приступа, кориснијим се можда чини онај којим се полицајци подвргавају серији питања како би се радије утврдило шта мисле о корупцији у полицији уопште него о њиховим властитим или коруптивним активностима у њиховој организационој јединици. Поред тога, уместо изношења личних искустава, испитаницима би можда пре требало постављати питања перцептивног карактера, или пак настојати да се утврде ставови и мишљења у односу на конкретна искушења, дефинисана различитим хипотетичким ситуацијама.

Такав приступ несумњиво смањује отпор испитаника, али и даје више простора истраживачима да проуче и оцене перцепцију испитаних полицијских службеника на једном општем нивоу. Извесно је, међутим, да се на тај начин тешко може доћи до конкретних показатеља проучаване појаве. Такође, када је реч о упитницима са хипотетичким сценаријима, они могу измамити одговоре који илуструју разлику између онога што појединци говоре и онога што иначе раде. Утврђени морални ставови, наиме, не могу предвидети шта ће ти појединци урадити када се суоче с одређеном ситуацијом.

320 Видети: Barker, T., Peer group support for police occupational deviance. In: *Police* deviance (pp. 9–21), Cincinnati, 1986; Barker, T., An empirical study of police deviance other than corruption. In: *Police deviance* (pp. 67–82), Cincinnati, 1986.

Провером резултата истраживања у пракси често се потврђује да изречени ставови нису увек истоветни испољеном понашању. Тако, на пример, став којим полицајац подржава одређене облике лошег понашања својих колега не гарантује да ће се и сам тако понашати. Замиљиво виђење овог проблема нуди Презлер, истичући како је „испитивање ставова полицајаца о неетичком понашању праћено ризиком да ће **ефекат социјалне пожељности** (енгл. *social desirability effect*) умањити тачност одговора".[321] Полицајци, заправо, могу покушати да пројектују *прихватљив* имиџ уместо да открију своје властито мишљење.

Узимајући у обзир и ове методолошке ограничености долази се до закључка како би анкетни упитници ипак требало да садрже и одређена питања искуственог карактера. Додуше, пожељно је да се искреност одговора добијених на таква питања провери, а један од могућих начина провере јесте њихово упоређивање са ставовима испитаника из других група (на пример, полицајаца који више нису у активној служби – пензионисани су, добили су отказ, самоиницијативно су напустили службу или је реч о бившим полицајцима који се налазе на издржавању казне затвора због криминалног понашања). Штавише, ти појединци могу представљати извор веома корисних података, јер се може логично претпоставити да ће управо због чињенице што више нису у служби спремније причати о незаконитим појавама у полицији уопште, али и у својим бившим организационим јединицама.

Илустрације ради, анкетирањем припадника полиције Новог Јужног Велса, Краљевска комисија (*Royal Commission*) је открила разлике у ставовима запослених полицајаца (33% њих су тврдили да су се лично сусрели с корупцијом) и полицајца који су дали оставку (60% њих је тврдило да су се сусрели с корупцијом).[322] Иако се истина вероватно налази негде између ове две бројке, постоје оправдани разлози да се верује да је ниво могуће корупције у полицији ипак приближнији процентима које су изнели бивши полицајци, будући да они имају мање разлога да скривају коруптивну праксу у полицији, а да неки од њих чак немају више шта ни да изгубе, посебно ако издржавају казну затвора. Штавише, полицајци који се налазе у таквој ситуацији чак су веома погодни за сарадњу, будући да су често и сами вољни

321 Prenzler, T., *op. cit.*, p. 60.
322 *Ibid.*, p. 57.

да некоме „отворе душу“, што је иначе и потврђено у документарцу „Лоши полицајци“.[323]

Испитивање екстерних субјеката, а пре свега испитивање грађана о њиховим искуствима у контакту са службеницима полиције, такође може представљати значајан извор сазнања, на основу којег се може доћи до података недоступних званичној статистици, али уједно и делимично проверити искреност ставова полицајаца о незаконитом понашању у њиховој радној средини. Овде је вредно подсетити на то да чланови јавности чине кључно изборно тело полиције и да су, сходно томе, њихове перцепције о интегритету полиције веома важан тест за етичко стање полиције. Међутим, унутар таквих анкета се може наћи сасвим довољно простора за специфичнија питања, као што су, рецимо, питања о незаконитом поступању, а која би превасходно требало постављати особама које су имале скорији контакт с полицијом.

Колико год се чинило значајним, извесно је да и анкетирања грађана, као извор података о полицијским преступима, има својих озбиљних недостатака, нарочито када је реч о спознаји корупције у полицији. У том смислу, ограничену емпиријску валидност посебно имају анкетирања грађана којима се настоје утврдити њихови општи ставови о размерама корупције у полицији, будући да се на тај начин добијени подаци темеље на перцепцијама, сећањима и мишљењима, који нису нужно исправна рефлексија индикатора корупције.

Такође, изнети став се може заснивати на властитом искуству али и на мишљењу које у великој мери може бити обликовано медијима. У том погледу је интересантно следеће виђење: „Ако питате обичне људе какво је њихово мишљење о томе колике су размере корупције, као и каква су њихова искуства с тим у вези, анкету не морате ни спроводити – одговори се унапред могу наслутити јер су одраз одговарајућих медијско-политичких стереотипа и кампања, док су најмање одраз аутентичног става па чак и аутентичног искуства анкетираног појединца о питању корупције.“[324]

Посебно су проблематична испитивања у којима се од грађана тражи да пријаве или опишу ситуације када су понудили мито полицајцима, јер свесни своје кривице могу лако одбити сарадњу. То, међутим, не мора да буде случај уколико су били принуђени да дају мито

323 Видети: Punch, M. (2009).
324 Ćirić, J., *op. cit.*, str. 37.

полицијском службенику. Будући да су деловали под притиском, они се у одређеном смислу могу чак третирати и као жртве, без обзира на то што су на крају пристали да дају мито. Познато је да људи исказују већу спремност да с другима деле властита виктимогена него криминална искуства.

Међутим, пружајући им прилику да опишу дело којим су виктимизовани, може се логично очекивати да ће и жртве, као и извршиоци, бити тенденциозни, с тим што ће жртве дела описивати као гора а извршиоци као боља него што она заиста јесу. То свакако не значи да истраживачи морају у потпуности искључити перцепције непосредних учесника при доношењу коначних закључака о конкретној појави. Напротив. Ова перспектива је често нужна за спознају проучаване појаве. Проблем би, заправо, настао уколико би се истраживач усредсредио само на личне перцепције извршиоца и жртве, јер би тиме ограничио и саме резултате, сводећи их на та два комплеметарна али ипак уско дефинисана статуса.

Из тога следи закључак како истраживач мора бити способан да испита реалан опсег улога које су повезане са оба статуса, а то може урадити само ако користи више различитих извора података. Управо у тој чињеници треба тражити оправдање за анкетирање неутралних субјеката. Притом, за избор таквих респондената требало би избегавати технику случајног узорка, а посебно их не би требало тражити међу обичним грађанима јер постоји бојазан да тиме не би дошли до корисних информација. Заправо, у таквим случајевима је препоручљиво да се испитаници бирају полазећи од њихове сазнајне моћи и вероватноће располагања траженим информацијама. Поред тога, препоручљиво је да се до конкретних испитаника долази преко личних контаката, будући да такав начин несумњиво олакшава приступ, сарадњу и добијање „осетљивих“ информација у потенцијално некооперативном окружењу.

У ту групу би се превасходно убрајали субјекти који се баве контролом рада полиције (интерном, али и екстерном), а посебно појединци који се због делокруга свога рада налазе на самом извору информација. Сходно томе, анкетирање припадника Сектора унутрашње контроле полиције, као и службеника конкретних државних агенција (на пример, агенције за борбу против корупције), али и радника правосуђа (посебно тужилаца и судија) може представљати извор корисних информација или макар обезбедити поједине трагове, дајући тако

повода за нека нова и детаљнија истраживања. Поред тога, чињеница да су већина тих испитаника заправо правници може се искористити у самом анкетирању, у смислу да се питања у упитнику формулишу тако да перцепција правних стручњака олакша тумачење одређених појава, па чак и да разјасни евентуалне дилеме.

Свесни постојећих недостатака употребе метода средњег обима у истраживању корупције у полицији, многобројни истраживачи настоје да сагледају и анализирају ову појаву применом индивидуалистичког приступа, пре свега студије случаја.

3. ИНДИВИДУАЛИСТИЧКИ ПРИСТУП У ИСТРАЖИВАЊУ КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

Насупрот глобалистичком приступу, оличеном у примени анализа статистичких података, у методологији истраживања криминалних појава уопште па тиме и истраживања корупције у полицији издваја се индивидуалистички приступ – предмет истраживања се сагледава као скуп особених појава. Када је реч о истраживању полицијских злоупотреба, такве научне студије се обично фокусирају на анализе неколико специфичних случајева или се пак усмеравају на стање у појединим полицијским агенцијама (организацијама), анализирајући их најпре понаособ, да би их касније међусобно упоређивали. Илустрације ради, Чемблис (Chambliss) је после седам година истраживања, током којег је комбиновао интервјуисање и посматрање без учешћа, дошао до сазнања како је корупција у полицијском одељењу Rainfall West (у питању је псеудоним) била навелико раширена и добро организована, протежући се до надзорника. Природа корупције је укључивала заштиту илегалних активности (на пример, коцкање, проституција), али и заштиту легитимних послова (на пример, ресторани, кабареи), чији су власници кршили закон.[325]

Литература показује да унутар научне јавности постоји оштра подељеност у вредновању **студија случаја**. Док једни у том методолошком приступу виде огроман потенцијал, други оспоравају научну вредност резултата произашлих из таквих студија њиховим многобројним ограниченостима. Тако, на пример, Фајгељ подсећа на то

325 Цитирано према: Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 45.

како су многе примене студија случаја показале да оне могу испунити различите истраживачке циљеве, а пре свега разумевање појаве као замену за узрочност, стварање нових хипотеза и дескрипцију карактеристичних случајева.[326]

Искуства показују да су ове студије веома погодне за изучавање личности, што иначе потврђује њихова изворна примена у области психијатрије и психологије. Временом се коришћење студија случаја проширило и на друге научне области, а снажно упориште су пронашле и у криминологији. Притом, показало се да је овај методолошки приступ најподеснији за изучавање специфичних криминалних појава и анализирање особених група учинилаца. Чињеница је да корупција у полицији као предмет истраживања испуњава оба ова услова, посебно овај други услов. Коришћење студије случаја у истраживању корупције у полицији може се правдати, пре свега, чињеницом да такав методолошки приступ омогућава боље разумевање и разјашњење многобројних показатеља проучаване појаве, а које се могу само делимично сагледати применом других метода и техника. Отуда би се могло рећи како се спровођењем студија случаја, између осталог, могу проверити и детаљније преиспитати раније прикупљене чињенице, а тиме уједно и повећати интерна валидност остварених резултата.

С друге стране, као најчешће критике студија случаја издвајају се следеће:

• генерализације се не могу износити на основу појединачног случаја и због тога студија случаја не може допринети развоју науке;

• студија случаја је најкориснија за генерисање хипотеза, док су друге методе подесније за тестирање хипотеза и грађење теорије;

• студију случаја одликује пристрасност у верификацији, тј. тенденција истраживача ка потврди својих, претходно успостављених појмова;

• често је веома тешко да се укратко изложи специфична студија случаја, а посебно је тешко да се изведу општи предлози и теорије на основу специфичне студије случаја.[327]

---

326 Fajgelj, S., *Metode istraživanja ponašanja*, Beograd, 2010, str. 300.

327 Шевкушић, С., Квалитативна студија случаја у педагошким истраживањима: сазнајне могућности и ограничења, *Зборник Института за педагошка истраживања*, Год. 41, број 2/2008, стр. 243.

Дакле, иако представљају значајан и понекад незаменљив приступ у сагледавању неке појаве, мора се истаћи да су резултати студија случаја ограничени, пре свега у погледу њихове репрезентативности. Другим речима, подаци базирани на анализирању неколико случајева, односно посматрању стања у појединим полицијским одељењима, онемогућавају екстерну валидност добијених резултата и њихово уопштавање. Отуда је препоручљиво допунити студије случаја глобалистичким и приступом средњег обима, односно резултате примене студија појединачног случаја обогатити и другим техникама прикупљања података (на пример, статистичком анализом, интервјуисањем, анкетирањем итд.).

Познато је да студије случаја нису намењене статистичкој генерализацији.[328] Сходно томе, у одабиру случајева истраживачи се морају користити техникама узорковања, где треба разликовати *намерно узорковање* – бирају се случајеви који су се издвојили својим многобројним специфичностима, и *пригодно узорковање* – истраживачи бирају случајеве који су им на располагању, односно чији су им актери доступни. Но, чак и у овом другом случају, треба тежити избору извора података посредством којих је врло извесно и могуће спознати кључне информације о конкретном догађају (случају).

Полазећи од схватања студије случаја као самосталне истраживачке стратегије, у њеној примени се користе различите методе и технике, односно истраживач се ослања на више извора података. Међутим, због количине информација које се обично прикупе током студије случаја, истраживач се може наћи у дилеми колико детаљно да изложи дати случај. Чињеница је да се у завршном извештају о спроведеној студији случаја уместо сажимања резултата препоручује *отвореност*.

Фливбјерг (Flyvbjerg) то објашњава на следећи начин: „Да би се обезбедила отвореност студије случаја, у писању извештаја мора се одустати од улоге свезнајућег наратора и онога ко резимира. Уместо тога, прича се прича у свој њеној разноликости, допуштајући да се открију многи њени аспекти, сложене и понекад конфликтне

328 Додуше, у литератури се може наћи објашњење да „генерализације на основу студије случаја могу бити интуитивне, па чак и тачне, али се не могу проверити само на основу података који су у њој прикупљени“ / Fajgelj, S., *op. cit.*, str. 301/. Оваква констатација представља још један доказ како студије случаја постижу најбоље резултате у тзв. мултиметодском приступу.

потприче које причају учесници у истраживању."[329] Конкретан случај треба описати из што више аспеката, јер је смисао проучавања појединачних случајева управо у предочавању њихове комплексности. Притом, свакој од примењених метода као и сваком од прикупљених резултата треба придати посебан значај. Заправо, потенцијална снага тих студија управо се огледа у могућности пружања исцрпне анализе конкретног предмета истраживања применом различитих метода појединачног случаја.

Међу таквим методама посебно се издваја **метода посматрања**. Генерално, та метода омогућава добијање података о различитим облицима понашања полицијских службеника, а који се не би могли поуздано измерити другим техникама. Популарно речено, применом те методе, а посебно посматрања с учествовањем, подаци о некој појави се добијају из прве руке. Управо због тога истраживачи неретко теже ка томе да конкретне показатеље корупције у полицији базирају на посматрању рада полицајаца на терену.

Међутим, иако је метода посматрања понекад незаменљива у истраживању корупције у полицији, њена примена је праћена многобројним тешкоћама и ограниченостима. Притом је посебно проблематична чињеница што истраживачи настоје да остваре директан увид у понашања која полицајци свесно настоје да сакрију.[330] Истраживач који пред себе постави такав задатак налази се у дилеми на који начин да дође до чињеница које се крију иза плавог застора (о чему је раније делимично било речи).

Искуства ранијих истраживања показују да су *етнографске студије* прикладне за проучавање полицијске супкултуре, превасходно због тога што су посвећене идеји да истраживач мора разумети симболичан свет у којем живе појединци које проучава. Поред тога, те студије су засноване на примени метода за прикупљање квалитативних података, посебно на посматрању с учествовањем без којег би, иначе, било немогуће прикупити податке у тако затвореном колективу какав је полицијска заједница.

329 Цитирано према: Шевкушић, С., *op. cit.*, str. 250.

330 Подсећамо да готово већина описаних препрека и ограничености с којима се научник сусреће (манипулација имиџом полиције, мит о трулој јабуци, полицијска затвореност и завера ћутањем) представља плод неформалних вредности које се граде унутар полицијске супкултуре. Отуда, за сваког истраживача незаконитих појава у раду полиције посебан изазов представља остваривање увида у тзв. унутрашњи свет полиције.

Међутим, начин на који треба приступити групи која се посматра и, притом, прикупити што поузданије податке представља нарочит проблем за истраживача корупције у полицији. Да не би пореметили рутину у понашањима, неки научници радије бирају да скрију свој идентитет и намере. Иако се таквим приступом повећава објективност прикупљених чињеница, само истраживање може бити окарактерисано као неетичко, неодговорно и недостојанствено, јер се иза таквог приступа заправо крије одређен вид шпијунирања. С друге стране, уколико научници открију своју улогу и сврху свог присуства, они ризикују да припадници посматране групе промене своје понашање под утицајем тог сазнања, чиме ће и прикупљени подаци бити мање објективни. Тачније, у тој ситуацији постоји ризик од појаве Хоторновог ефекта (*The Hawthorne effect*).[331]

Међутим, упркос сумњама у објективност понашања посматране групе, а као последица реакција њених припадника на присуство истраживача, поузданост података добијених методама опсервације ипак је прилично велика, посебно када се сагледавају у односу на неке друге изворе (статистичке евиденције, анкете). Штавише, везе између појединих облика полицијског понашања и других варијабли (као што су карактеристике дате ситуације) често су тако јаке да сам исход (поступак) није битно дефинисан реакцијом актера догађаја на присуство неутралног посматрача. Руководећи се властитим искуством током опсервацијске студије полицијског насиља, Ворден (Worden) закључује следеће: „Коришћење силе од стране полиције ситуационо је одређено другим учесницима у ситуацији и укљученошћу самог полицајца у толикој мере да присуство истраживача готово да нема никаквог ефекта. Према томе, необјективност опсервацијских података није већа (вероватно је и мања) од необјективности архивских података.“[332]

Питање је, међутим, каква би била реакција полицијских службеника у случају коруптивног понашања на чије извршење ипак утиче другачији сплет околности и фактора него код употребе силе. Полицајци би несумњиво били обазривији у таквим ситуацијама, посебно уколико је реч о случајевима када полицајац игра активну улогу у коруптивном процесу. Поред тога, истраживач мора имати у

331 Видети: Ignjatović, Đ., *Teorije u kriminologiji*, Beograd 2009, str. 66.
332 Worden, R., The causes of police brutality: theory and evidence on police use of force. In: *Police violence: understanding and controlling police abuse of force*, New Haven, 1996, p. 33.

виду да су полицајци, по природи ствари, претерано сумњичави и да је сасвим извесно да ће одреаговати на присуство било ког независног субјекта, без обзира на то да ли им је он открио свој идентитет. Због тога је исправно да истраживач, већ на самом почетку, открије свој идентитет и искрене намере, прихватајући све могуће последице такве одлуке. Уколико наступи отворено и искрено, сасвим је сигурно да ће отклонити одређене сумње, а вероватно и стећи веће поверење полицајаца, посебно уколико и они сами постану свесни да их присуство истраживача не угрожава.

Заправо, да би уопште могао да проучава поступке и понашања полицијских службеника применом методе посматрања с учествовањем, а посебно тако деликатне појаве каква је корупција, истраживач мора, пре свега, бити свестан чињенице да тај циљ може остварити једино ако буде „прихваћен“ у групи коју посматра. Истина је да методолози углавном наглашавају потребу да истраживачи избегавају превелику блискост са особама које проучавају јер постоји оправдана бојазан да ће „присан“ однос утицати на објективан суд истраживача, што је сасвим вероватно када су у питању истраживања која трају дужи период, попут етнографских студија. Упркос томе, неки истраживачи, руковођени властитим искуством, закључују следеће: „Истраживање полицијске културе неминовно подразумева развијање присности с полицајцима током неког времена, јер само тако истраживачи могу бити сведоци њихових тајни.“[333]

Имајући у виду ограничености примене методе посматрања с учествовањем у истраживању корупције у полицији, конкретне студије случаја могу се обогатити применом других метода појединачног случаја, као што су, рецимо, документациона и анализа садржаја. Кључна предност тих метода је што истраживач не долази у директну интеракцију са субјектима, чиме не нарушава њихову рутину у понашању. Тиме, заправо, може да несметано проучава конкретну појаву. Међутим, примена сваке од наведених метода, посматрано у контексту истраживања корупције у полицији, има својих недостатака.

Следећа метода којој истраживачи често прибегавају у својим студијама, па и оним окарактерисаним као студије случаја, јесте **документациона анализа**. Ова метода несумњиво може представљати корисну технику у прибављању важних података, па чак и оних везаних за корупцију у полицији, али само под условом да су чињенице о

333 Loftus, B., *op. cit.*, p. 201.

конкретним коруптивним активностима негде и архивиране. Међутим, примена документационе анализе у истраживању ове појаве праћена је многобројним ограниченостима, које могу бити последица објективних околности (на пример, проблем у приступу одређеним документима или реткост документовања коруптивних случајева због високог индекса прикривања), али и субјективних намера (на пример, скривање конкретних извештаја). Многе од њих се могу приписати универзалним недостацима методе документационе анализе у смислу квалитета и подобности конкретних података за научно истраживање.

У литератури се, наиме, често указује на ограничености коришћења одређених докумената у научне сврхе. Тако, на пример, квалитет службених извештаја и белешки, као извора података, може се значајно умањити тенденциозним (субјективним) извештавањем, али и службеничком аљкавошћу, која у крајњем случају може довести до нетачне интерпретације садржаја докумената, а тиме и до погрешних закључака о појави која се истражује. Поред тога, овде не треба изгубити из вида могућност погрешног тумачења самог догађаја, као ни селективно документовање информација од стране самих службеника, у смислу бележења (описивања) само сегмената конкретног догађаја који се њима чине битним. Као резултат тога, неки документи заправо представљају извор штурих података о догађају и у њима недостају многобројне информације неопходне, пре свега, за квалитетно истраживање или, уопште, за исправно тумачење и комплетирање слике о истраживаној појави.

Истраживачи се, такође, могу суочити с проблемом неадекватног или некомплетног вођења документације о конкретним догађајима. Илустрације ради, искуства недавног истраживања прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења показала су како се у неким полицијским организацијама у Србији практикује писање извештаја о употреби средстава принуде само уколико је конфронтација резултирала повредама лица према коме је сила била примењена, или је пак због датог догађаја поднета жалба.

Свесни последица које могу да створе пропусти у извештавању, нека струковна удружења настоје да допринесу комплетирању података о раду полиције различитим иницијативама. Тако је, на пример, Међународно удружење шефова полиције (енгл. *The International Association of Chiefs of Police – IACP*) понудило полицијским агенцијама бесплатан

софтвер којим би се објединили подаци о употреби силе. Гарантујући притом анонимност, IACP је мотивисала добровољно предавање службених података о конкретним интервенцијама и поступцима у раду полиције, охрабрујући уједно саме полицијске организације да се укључе у тај програм и затраже софтверски пакет.[334]

Наведени пројекат IACP и друге, сличне иницијативе свакако битно доприносе увођењу процедура и стандарда који воде ка правилном вођењу службених евиденција, али и комплетирању података у њима. Ипак, показало се да за успешну реализацију тих пројеката и даље пресудну улогу имају полицијска администрација и њихова добра воља да учествују у таквим активностима. Због тога би евентуално саботирање и игнорисање таквих иницијатива, према нашем мишљењу, требало разматрати на нивоу професионалне одговорности.

С друге стране, постоје многобројне сличне иницијативе које су уродиле плодом јер су очигледно наишле на веће разумевање и подршку на терену. Тако, на пример, све већи број полицијских организација се ослања на стандардизоване обрасце о спроведеној полицијској интервенцији, чија форма представља комбинацију унапред селектованих информација и описивања догађаја. У пракси се обично тај вид извештавања допуњује и виђењем надзорника о датом догађају, који на лицу места или у службеним просторијама испитује актере инцидента (полицајце, осумњичене и сведоке), након чега у посебном извештају износи своје закључке. Међутим, иако несумњиво значајне, промене које током времена могу наступити у самом процесу извештавања такође могу представљати проблем истраживачу уколико су настале управо у периоду на који се односи његово истраживање у области евидентирања службених података и њиховог извештавања, чиме се ланчано стварају проблеми у поређењу конкретних података (догађаја).

Имајући у виду поменуте недостатке и ограничености документационе анализе, закључци о конкретној појави свакако се не смеју базирати искључиво на подацима прикупљеним из таквих извора већ се морају комбиновати с другим изворима података. Ипак, руководећи се логиком боље ишта него ништа, истраживачи су понекад принуђени или пак свесно бирају лакши пут – да на основу минималних података доносе одређене закључке, чиме је релевантност њихових

334 Alpert, G. P., Dunham, R. G., *Understanding police use of force: officers, suspects and reciprocity*, New York, 2004, p. 42.

истраживања упитна. Како би се конкретне ограничености свеле на минимум, полазиште у изучавању одређених појава (случајева) применом методе документационе анализе углавном треба заснивати на званичним списима (записници, судске пресуде, изводи из досијеа осуђеника), односно на документима који имају јасну форму, док истовремено треба бити посебно обазрив приликом коришћења личних забелешки и неформалних извештаја.

За неке случајеве корупције у полицији, прво сазнање и уједно основна информација може бити извештај објављен у медијима, а чији садржај побуђује интересовање за детаљније сагледавање конкретног догађаја. Штавише, у друштвима у којима је загарантована слобода медија нису ретки случајеви да истраге корупционашких афера започињу управо након претходних медијских објава. Често се њихови извори налазе у самој полицијској организацији, што новинарима омогућава да информације добију из прве руке, али обично само под условом загарантоване анонимности.[335] Посматрано из угла научне перспективе, таква пракса чини методу **анализе садржаја**, базирану на сагледавању корупције у полицији из објектива масовних медијима,[336] значајним сегментом студија случаја али и научног истраживања корупције у полицији уопште.

Судећи према резултатима појединих научних студија, медији имају значајну улогу у креирању ставова грађана о полицији. Фицџералд (Fitzgerald) и сарадници су 2002. године анкетирали грађане Лондона и том приликом установили како је 80% испитаника рекло да су им вести из медија главни извори информисања о раду полиције, насупрот 20% испитаника који су навели лично искуство. Даље, док је жива реч била други најзаступљенији извор информисања (43%),

335 Треба подсетити на то како је њујоршки полицајац Серпико (Serpico), суочен с чињеницама да му је живот у опасности због одбијања да учествује у „дилу“ својих колега и криминалаца, као и да нико од надлежних у полицијском одељењу није хтео да предузме ништа конкретно по том питању, потражио помоћ уредништва *Њујорк тајмса*. Анонимна објава његове шокантне приче покренула је лавину реакција, али и многобројне истраге корупције у полицијском одељењу у коме је радио, међу којима је најпознатија била истрага Кнапове комисије из 1972. године.

336 Притом, овде се не мисли на фиктивне представе ове појаве у продуктима масовне културе (романи, филмови, ТВ серије) већ, пре свега, на телевизијске извештаје и новинске чланке, посебно оне који представљају плод истраживачког новинарства.

упадљиво је да је 29% испитаника навело продукте медијске фикције (филмови, серије) као свој главни извор.[337]

Због чињенице да се многе полицијске активности одвијају далеко од очију јавности, медији понекад постају једини извор на основу којег грађани стичу представу о раду полиције. Однос медија према полицијском раду, међутим, има двојак карактер или, како то Ајнсворт (Ainsworth) објашњава, „медији могу бити пријатељски настројени према полицији, али ако неки случај добије велик публицитет, ти исти медији се могу врло лако окренути против полиције и озбиљно нарушити њену слику у јавности"[338]. Као последица тако променљивог третмана, имиџ полиције у медијима одликују нестабилне и контрадикторне представе.

Иако медијска слика проналази упориште у стварном полицијском раду, она ипак није његов веран одраз, већ се он прилагођава императивима медијске индустрије. Медији несумњиво имају интерес да привуку публику несвакидашњим темама или, како се наводи у једном објашњењу, „основна вредност медија претпоставља усмереност ка темама које нарушавају наша ‚нормална' очекивања у вези с друштвеним животом"[339]. У том смислу, кривична дела у чије су извршење укључени припадници полиције могу се сматрати добром причом, будући да она поткрепљују оно неписано новинарско правило како је, заправо, вест „да је човек ујео пса". Заинтересованост медија за такве теме нарочито расте након разоткривања афера које се повезују с распрострањеном корупцијом унутар полиције, као што је, на пример, био случај с њујоршком полицијом током 1970-их и 1990-их година након истрага Кнапове и Моленове комисије. У таквим околностима, медији се напросто утркују у објављивању вести, свесни да управо такве приче повећавају тираж.

Полазећи од улоге коју имају у једном демократском друштву, медијски посленици се истина могу осећати дужним да упорно трагају за причама о преступима полицијских службеника, настојећи тиме да омогуће критичко преиспитивање деловања полиције. Притом, посебно се истичу тежње новинара ка обелодањивању информација о појавама које се настоје скрити од јавности или које су саме по себи тајновите, што је посебно индикативно за корупцију у полицији.

337 Цитирано према: Reiner, R., *op. cit.*, p. 178.
338 Ainsworth, P. B., *Psychology and policing in a changing world*, Chichester, 1995, p. 205.
339 Tompson, K., *Moralna panika*, Beograd, 2003, str. 69.

Истраживање у Румунији из 1999. године је установило како 83% испитаника сматра медије главним извором информација о корупцији у њиховој земљи. Поред тога, како Седелениекс (Sedelenieks) примећује, испитаници који су учествовали у његовој студији у Летонији били су убеђени у широку распрострањеност корупције због тога што новине често пишу о томе.[340]

Потребно је, међутим, јасно раздвојити вести чијим се објављивањем превасходно тежи створити сензација од резултата истраживачког новинарства, који несумњиво нуде објективнији приказ. Проблем је, међутим, што је истраживачко новинарство у области незаконитог рада полиције веома ретка појава, што би се донекле могло повезати с проблемом слободе медија. Имајући у виду утицај медија на обликовање јавног мњења, испитивање медијског третмана корупције у полицији применом анализе садржаја несумњиво би требало да заузима значајно место у научном истраживању конкретне појаве.

Упркос чињеници да ову методу прате одређени проблеми и недостаци, као што су, на пример, „тешкоће у одређивању репрезентативног узорка и релативна непоузданост“,[341] анализа садржаја је незаменљива у ситуацијама када је за кратко време потребно анализирати огромне количине информација, класификовати их и категоризовати и, напослетку, идентификовати и систематизовати кључне карактеристике конкретног садржаја.

Развој информационог друштва само је додатно појачао важност примене анализе садржаја у научним истраживањима. Несумњиво највећи допринос повећању броја информација из свих аспеката друштвеног живота дао је интернет. Према подацима из 2009. године, објављеним у часопису *Internet World Statistics*, број корисника интернета у свету од 2000. до 2009. године повећао се са 360 милиона на близу 1.660 милиона.[342]

Анализа садржаја публикованог на интернету је по много чему особена. Тако, на пример, мултимедијалност интернета омогућава истовремено коришћење текста, слике, аудио и видео материјала, што уједно чини његову главну предност у односу на традиционалне медије. Вредно је, такође, подсетити на интерактивне могућности

340 Цитирано према: Karklins, R., *op. cit.*, p. 54.

341 Ignjatović, Đ. (2013), *op. cit.*, str. 72.

342 Benković, V., Balabanić, I., Analiza sadržaja najposjećenijih hrvatskih internetskih portala, *Medijsko istraživanje*, Vol. 16, No. 2/2010, str. 44.

интернета, у смислу да сами конзументи у великој мери партиципирају у стварању медијског садржаја.

Чињеница је да су различити форуми и друштвене мреже постали важна места за јавне дебате о готово сваком друштвеном проблему. Поред тога, сведоци смо како се на интернет порталима грађани подстичу да учествују, обично тако што им се оставља могућност да коментаришу објављене садржаје. На тај начин, анализу садржаја вести објављених на интернету истраживач може употпунити реакцијама које су те вести изазвале међу конзументима, изказујући их кроз конкретне ставове и мишљења. То су уједно и кључни разлози због којих би се истраживачи евентуално одлучили да као извор података користе онлајн-вести.

У случају тог извора, постојаност тражених информација у електронском облику битно олакшава њихово прикупљање и каснију обраду. Притом, процесу прикупљања података претходи увид у архив (електронску базу) конкретног медијског извора (на пример, интернет портала дневног листа). Уколико конкретне базе података онемогућавају претраживање садржаја по кључним речима, истраживач је принуђен да до тражених података долази тако што најпре издваја све чланке који му се учине занимљивим по наслову, да би након њиховог ишчитавања издвајао текстове у којима се извештава о појавама које су предмет конкретног истраживања.

Иначе, препоручљиво је да се анализа садржаја спроводи у неколико фаза. Уобичајено је да се најпре обави *квантитативна (фреквенцијска) анализа* издвојеног садржаја, која се односи на утврђивање броја објављених чланака (укупно и по темама), обима чланака (број коришћених карактера и речи), учесталости појављивања појединих речи и категорија (где посебно треба водити рачуна о контексту њиховог коришћења) и постојања графичке опремљености илустрацијама, фотографијама и видео-снимцима. Након тога следи *квалитативна анализа* садржаја, што подразумева, пре свега, утврђивање начина на који се конкретни догађаји и њихови актери представљају (позитивно/негативно или пак аутор заузима неутралан став), а посебно да ли се у извештавању поштују стандарди професионалне етике, укључујући и претпоставку невиности.

Поред тога, овде се настоји утврдити колико су „дубоко“ обрађене конкретне теме, као и на којим изворима се најчешће базирају вести и информације, што би евентуално могло послужити у оцени њихове

поузданости и објективности. Напослетку, *анализом наративне структуре* самог текста настоји се, пре свега, разоткрити постојаност латентних порука, скривених у тексту. Овде је реч о тзв. контекстуалној анализи, која се колоквијално назива „читање између редова“,[343] а којом се тежи проникнути у значење и смисао конкретних порука. Таква анализа уједно представља значајан ослонац за утврђивање постојања скривених намера или циљева које су аутори текстова (новинских чланака на пример) имали у односу на читаоце, а што би представљало доказ тенденциозног извештавања.

Значај резултата добијених анализом садржаја медија је неспоран, посебно у ситуацијама када њена примена нема алтернативу. Упркос томе, сваки научник приликом коришћења ове методе мора бити обазрив, посебно када истражује тако деликатну појаву каква је корупција у полицији. Он, притом, мора имати у виду да медији генерално теже ка томе да се додворе конзументима, због чега су њихови прикази догађаја често оптерећени сензационализмом и претеривањем. Понекад су приче селективне и тенденциозне, а приступи проблему често парцијални и површни. Иако те информације могу бити корисне за новинаре, посебно уколико су из незваничних извора, чињеница је да су оне понекад непоуздане за научно истраживање јер су многе од њих тешко проверљиве. Отуда, научник мора знати да анализом садржаја медија често не може утврдити реалне размере и праву природу корупције у полицији већ само учесталост и начин презентовања ове појаве. Међутим, понекад је и то довољно, посебно уколико се зна да управо медијске представе значајно креирају јавну слику о одређеној појави, према којој грађани прилагођавају свој укус и мишљење.

Ипак, како би се бар донекле ублажили недостаци примене ове методе, препоручљиво је да се начин извештавања истог догађаја анализира из више медијских извора. Притом, овде се истраживачима отвара могућност да догађај анализирају из истих (на пример, интернет портали различитих дневних листова) или различитих медијских форми (на пример, дневне новине и ТВ репортаже). Међутим, овде треба имати у виду да се у случају избора истих медија или идентичног начина презентовања информација (на пример, на интернет порталима) испуњава битан предуслов међусобне компарације конкретних садржаја. На тај начин се стиче могућност утврђивања постојања одређених правилности и евентуалних различитости у медијском

343 Stojak, R., *Metoda analize sadržaja*, Sarajevo, 1990, str. 82.

представљању конкретних појава, али и у самој уређивачкој политици конкретног медиија.

Метода којој се придаје нарочита пажња у оквиру примене студије случаја јесте **интервју**, због чега је сасвим оправдано да се она анализира и на овом месту. Том методом испитивања требало би генерално, а посебно када је реч о истраживању корупције у полицији, обухватити превасходно лица која имају важна сазнања о конкретном случају, а до којих није могуће доћи на други начин (на пример, читајући извештаје медија или садржај пресуде). Отуда би за респонденте требало бирати, пре свих, напосредне виновнике датог случаја (на пример, припадника полиције који је извршио конкретно дело корупције или грађанина од кога је захтеван мито), а поред њих и лица која су учествовала у самом процесу откривања и доказивања тог дела (на пример, припадници Сектора унутрашње контроле). Додуше, будући да се интервју обично планира као саставни део студије случаја, избор респондената је битно одређен претходно спроведеним узорковањем случајева (на пример, трагом података из правоснажних пресуда или објављених новинских чланака сачињава се списак потенцијалних саговорника).

Истраживач би требало да настоји да посредством интервјуа, пре свега, стекне представу о томе како његов саговорник лично види и доживљава дати догађај, тачније да исприча своју верзију приче. Тиме коришћење *наративне анализе* постаје неизоставно у овом сегменту истраживања. Фајгељ подсећа на то да су приче, као основ нарације, значајно обојене личношћу, искуством и оријентацијом самог приповедача, те како закључује, „не постоји једна ни универзална истинита прича, већ се заправо у стварности појављује неколико њених верзија“.[344]

То свакако не значи да током планирања и припреме интервјуа треба бити оптерећен сумњом да саговорници неће говорити истину. Штавише, истраживачу и не треба да буде превасходни циљ да посредством конкретних прича дође до истине, за разлику од истраживача којима је то управо основни циљ. Заправо, истраживач треба да настоји да кроз личне приповести интервјуисаног лица боље протумачи и учини разумљивијим проучаване појаве, па чак и да објасни конкретне разлоге за њихов настанак. Отуда се током интервјуа нарочита пажња придаје речима и формулацијама које саговорници

344 Fajgelj, S., *op. cit.*, str. 418.

користе како би објаснили, а у случају извршиоца како би оправдали свој чин, тачније техникама неутрализације којима се том приликом служе. Самим тим, да би се одржале оригиналност и аутентичност конкретних изјава, резултате интервјуа би требало излагати у првом лицу, наводећи их у виду цитата.

Током саме припреме интервјуа истраживач би нарочиту пажњу требало да посвети разматрању низа питања, а пре свих како да обезбеди саговорнике и да их мотивише да учествују у истраживању. Када је реч о истраживању корупције у полицији, уколико интервју треба обавити са извршиоцем, избор *бивших полицајаца* као референтне групе чини се најрационалнијим, посебно уколико су они већ били правоснажно осуђени за коруптивно понапшање. За разлику од интервјуисања активних полицајаца, у том случају се избегавају многобројне бирократске процедуре у вези с давањем сагласности. Такође је велика вероватноћа да ти полицајци неће бити толико вољни ни спремни да дискутују о конкретној појави, посебно уколико се тиме настоји испитати стање у његовој организацији, а пре свега његова умешаност у поједине коруптивне активности.

Мада, за разлику од анкетирања активних полицајаца (које има низ раније помињаних недостатака), у случају интервјуа постоје веће шансе за успешну реализацију и прикупљање квалитетнијих података за каснију обраду. Међутим, да би се то и остварило, потребно је испунити многобројне предуслове, којих се треба беспоговорно придржавати и током самог интервјуа – загарантована потпуна анонимност саговорника и избегавање снимања разговора, избор места обављања интервјуа би требало препустити самом саговорнику, саговорник треба да препозна добру вољу и искрену намера истраживача, што се може постићи разговором који би претходио интервјуу, као вид припреме саговорника, или пак тако што би сам интервју уследио након препорука које је будући саговорник добио од лица од поверења, а које се односе на самог истраживача и циљ његовог истраживања.

Током припрема, истраживач би требало да обезбеди услове који омогућавају непосредну комуникацију, односно визуелни контакт с интервјуисаним лицем. Отуда се посебно води рачуна о избору места за обављање интервјуа. Имајући у виду сврху конкретног разговора, психолошка предност домаћег терена и није толико битна колико је важно да саговорник, током интервјуа, буде ослобођен било каквог притиска који би ометао његово активно учешће. Због тога би саговорницима

требало препустити одлуку о избору места, с тим што би оно морало да испуњава неке елементарне услове за обављање интервјуа.

Додуше, у случајевима интервјуисања осуђених лица (што није ретко приликом истраживања корупције у полицији), истраживач не може да значајно утиче на место обављања интервјуа јер се разговор мора обавити у просторијама самог завода. То уједно ствара потребу за добијањем посебног одобрења Управе за извршење кривичних санкција, којом би се омогућили улазак у конкретне заводе и обављање разговора с осуђеницима. Након добијања сагласности, о чему треба да буду упознати и управници завода, договара се време обављања интервјуа и предочавају се услови које би требало да задовољи место на којем ће се обавити интервју (на пример, обезбеђивање посебне просторије и неремећење обављања интервјуа).

Припреме интервјуа подразумевају и сачињавање питања, када се посебно води рачуна о њиховој формулацији у смислу да одговори на њих буду ослобођени форме, односно да саговорник може слободно да износи своје мишљење. Такође, посебно је важно осмислити редослед питања. Имајући у виду деликатност проучаване појаве и одлике интервјуисаних лица, чини се како је обављање интервјуа најбоље базирати на тзв. стратегији дијаманта. Фајгељ напомиње како се та стратегија користи када је тематика осетљива и непријатна за интервјуисаног. Почиње се са специфичним, затвореним питањима за које се сматра да су блиска испитаниковој ситуацији. Потом се наставља са општим и отвореним питањима, а када се испитаникова ситуација схвати и када атмосфера постане погодна, прелази се на директна и специфична питања.[345]

Међутим, иако за потребе интервјуа истраживач саставља списак питања, неретко се испостави да није било могуће, а понекад ни неопходно строго се придржавати утврђеног редоследа, па чак ни самих питања у неким случајевима. Заправо, конкретна питања више би требало да служе као оријентир у ком правцу да се води конкретан интервју. Тачније, питања и редослед њиховог постављања се обично прилагођавају специфичностима појединачних случајева али и особеностима интервјуисаних лица. Но и поред тога, истраживач треба да настоји да сваки интервју изведе тако што га дели на три целине – отварање, главни ток и завршетак.

345 *Ibid.*, str. 389.

Током отварања се обично настоји створити повољна клима за разговор. Након званичног упознавања и предочавања разлога за обављање интервјуа, неопходно је утврдити вољност потенцијалних саговорника да учествују у обављању интервјуа, због чега им, непосредно пред почетак интервјуа, треба саопштити следеће:

• да је учешће у истраживању добровољно;

• да нису дужни да одговарају на сва постављена питања;

• да могу одустати од учешћа у истраживању током самог интервјуа;

• да ће се подаци који буду прикупљени током интервјуа искључиво користити у научне сврхе и

• да ће анонимност испитаника бити загарантована.

Након постављања неколико уводних питања постепено се улази у главни ток разговора, водећи рачуна о томе да се саговорник пажљиво припреми за кључна питања. Најделикатнија питања би требало постављали изокола, посебно у ситуацијама када истраживач није сигуран да ли ће интервјуисани уопште одговорити на њих. Завршетак интервјуа се углавном најављује следећом констатацијом; „И на крају би вас молили да нам кажете још само...“. Уколико и после тога саговорник покаже спремност да настави разговор, то му свакако треба и омогућити јер се лако може испоставити да је та неформална дискусија, која би уследила након затварања бележнице, изузетно корисна због тога што интервјуисана лица, већ видно опуштена у том тренутку, спремније износе и неке веома интересантне чињенице и детаље корисне за истраживање.

Будући да извршиоци дела корупције у полицији углавном не пристају на снимање разговора, поставља се питање како онда бележити детаље разговора. Препоручљиво је да истраживачи током интервјуа не бележе све предочене информације, што је додуше и немогуће извести а да се саговорник не прекида (што свакако није препоручљиво), већ да у белешке уносе само битне детаље. Међутим, непосредно након обављеног интервјуа, док су конкретне информације још у свежем сећању, потребно је да изаберу неко осамљено место где би несметано могли да обликују цео текст. Такав приступ им омогућава да током интервјуа пажљиво саслушају саговорника и да му не упадају у реч (што треба чинити само када се саговорник прилично удаљи од кључне теме интервјуа). Такође, тиме се могу усредсредити и на показатеље невербалне комуникације (на пример, да ли саговорник гледа у очи док одговара или склања поглед, да ли

седи мирно или често мења положај седења итд.). Такви показатељи неретко диктирају сам ток и начин разговора, а у појединим случајевима се чак могу искористити и као сигнали за постављање кључних (најделикатнијих) питања.[346]

Напослетку треба истаћи да, као допуна и својеврстан контрапункт изјавама које износе полицијски службеници током интервјуа, разговор треба обавити с још неким лицима. Конкретно, у случајевима када су интервјуисана лица активни полицајци, разговор би требало обавити с још неким њиховим колегама или руководиоцима њихове организационе јединице, док када се интервјуишу бивши полицајци који су правоснажно осуђени за корупцију, разговор треба обавити и с лицима која су на било који начин укључена у дати случај, а пре свега с онима који су били ангажовани у откривању и доказивању корупције пошто је до тих саговорника најлакше доћи. Притом, те разговоре би углавном требало водити посредно пре обављања интервјуа с кључним саговорником, јер тако могу послужити и као својеврсна припрема за интервју а не искључиво као противтежа изјавама кључног саговорника.

346 Примера ради, у једном ранијем истраживању код саговорника су на почетку разговора били толико изражени тикови (жмиркање и померање рамена) да је прва помисао била да је реч о урођеној мани или раније стеченој навици. Међутим, да је то заправо био показатељ његове нервозе потврдила је чињеница да су се тикови смањивали како је разговор одмицао, да би временом потпуно нестали. Пратећи те показатеље, опуштеност саговорника је била искоришћена као повољна прилика да се уз помоћ неких додатних питања дође до веома драгоцених информација о случају корупције због којег је он био осуђен, као и о корупцији у његовој организационој јединици, али и о корупцији у српској полицији уопште.

ИСКУСТВА И РЕЗУЛТАТИ ЈЕДНОГ НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА КОРУПЦИЈЕ У ПОЛИЦИЈИ

II

ПОГЛАВЉЕ

Надовезујући се на причу из претходног поглавља, идеја аутора је да с читаоцима подели нека лична искуства која је доживео приликом израде докторске дисертације, а чији је битан сегмент представљала управо појава корупције у полицији.[347] Притом, сам текст је конципиран тако да су у њему превасходно изложени резултати постигнути поменутим истраживањем (део који се односи на корупцију),[348] док много детаљније информације о дизајнирању овог истраживања читаоци могу пронаћи у садржају поменуте дисертације.

Додуше, представљање самих резултата без претходног описивања начина (пута) доласка до њих учинило би излагање непотпуним, истовремено остављајући читаоце ускраћене за одговоре на многобројна питања. Због тога се пре излагања сваког појединачног сегмента остварених резултата даје кратак опис методолошког оквира коришћеног као основ за постизање конкретних резултата.

Но, пре тога треба истаћи још неколико напомена о предмету и циљу конкретног истраживања. Наиме, због постојећих несугласица у дефинисању појма корупције, па тиме и полицијске корупције као њеног специфичног израза (о чему је било више речи у првом делу рада), дефинисање предмета истраживања у овом случају је представљало нарочит проблем. Разматрајући многобројна тумачења и

347 Видети: Кесић, З., *Криминолошки аспекти прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2016.

348 Додуше, на местима где се учини сходним и оправданим, а као вид илустрације, поређења и провере, користиће се и подаци произашли из још неких истраживања ове појаве, спроведених у скорије време у Србији и у свету.

постојеће концепције, напослетку је изабран ужи приступ, у чијем је центру интересовања, пре свега, деликт **примања мита**,[349] иако унапред свесни могућих приговора да такав приступ сувише ограничава, а тиме и онемогућава реалан увид у тако сложен проблем какав је корупција у полицији.

Међутим, иако раније описана шира схватања имају своју оправданост, не сме се пренебрегнути чињеница да срж коруптивног понашања полицијских службеника чини управо примање мита. Такође, не сме се заборавити да овде није реч о једноличној радњи, већ да та појава заправо у себи садржи многобројне варијације и особене манифестације, што у ствари и јесте кључни аргумент њене комплексности. Важно је, међутим, напоменути да је у појединим сегментима овог истраживања дело примања мита довођено у везу с још неким, сродним деликтима припадника полиције – на пример, с делом злоупотребе службеног положаја. Поред тога што се на тај начин тежило ка што целовитијој анализи предмета истраживања, то је уједно била и прилика да се утврде конкретне карактеристике и постојеће разлике између класичне корупције и њој блиских појава.

С намером да се ово истраживање што успешније реализује, његово извођење је било ограничено на подручје Републике Србије. Међутим, у спровођењу појединих метода било је потребно, из објективних разлога, додатно сузити простор истраживања на подручје неколико градова, односно на територијалну надлежност појединих полицијских управа (што ће детаљније бити објашњено у самом тексту). Када је реч о временском оквиру, истраживање обухвата период од 2003. до 2013. године. Важно је, међутим, нагласити како је од свих расположивих извора података само одређене статистичке показатеље било могуће пратити и анализирати у целокупном наведеном периоду, док је анализа осталих извора, због њихових ограничености, морала бити сведена на краћи период (што ће такође касније бити детаљније објашњено).

Када је реч о циљу конкретног истраживања, недовољан степен научног сазнања о проучаваној појави наметнуо је, пре свега, потребу **описивања** предмета истраживања. Тим поступком је требало сагледати и анализирати размере и начине испољавања коруптивног

349 Подсећамо да је према важећем Кривичном законику ово дело инкриминисано у члану 367 /Кривични законик, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013/.

понашања полицијских службеника, кључне факторе који су допринели њиховом настанку, као и реакције формалне и неформалне природе које су потом уследиле. Под претпоставком да је реч о разноврсним појавним облицима, које одликује битно другачија каузална динамика, али и који рефлектују различите последице и реакције, било је неопходно успоставити и појмовни ред у структури проучаване појаве. Отуда је као посебан циљ одређена **систематизација** предмета истраживања, која се односи, пре свега, на утврђивање основних типова коруптивног понашања у полицији, али и најзначајнијих фактора ризика од њиховог испољавања, као и основних механизама супротстављања тим појавама.

Као што је раније напоменуто, чињеница је да не постоји ниједан начин да се с потпуном сигурношћу утврде реалне размере, природа и интензитет незаконитих појава у раду полиције, а што посебно важи за коруптивно понашање. Заправо, само комбинацијом више истраживачких стратегија и коришћењем више различитих извора података могу се обезбедити поузданији показатељи овог феномена. Стога се наметнуло питање које методе би било најбоље комбиновати како би се дошло до егзактних и што прецизнијих података, не заборављајући, притом, специфичну природу корупције у полицији и особеност проучаване популације.

Имајући у виду претходна искуства научних истраживања корупције у полицији у свету, било је јасно да се у прикупљању истраживачке грађе не сме ослонити искључиво на квантитативне податке (на пример, податке из службених евиденција) већ је заправо неопходно њихово комбиновање с различитим квалитативним подацима (на пример, с резултатима интервјуа). Када је реч о самом приступу предмету истраживања, постојала је дилема о томе коју од постојећих истраживачких стратегија треба применити – статистичку, средњег обима или идивидуалистичку. Свесни предности али и ограниченог домета појединачног коришћења било које од ових стратегија, на крају је одлучено да се предмету истраживања приступи комбинујући све три поменуте стратегије, што се у том тренутку чинило прилично амбициозним планом.

Међутим, с намером да пут бар донекле олакша, у почетку је постојала замисао да се истраживање спроводи етапно. На тај начин би резултати прикупљени у једној фази помогли осмишљавању и изради методолошких инструмената које треба применити у наредној

фази. Иако је такав приступ несумњиво добар и препоручљив, он се у овом случају није могао доследно применити. Наиме, постојеће процедуре у добијању сагласности за уступање одређених података, као и очекивана кашњења у пристизању тражених података, принудиле су на паралелну примену различитих методолошких приступа и прикупљање података из више извора истовремено. Упркос томе, сваки од планираних методолошких приступа је успешно изведен.

На крају овог уводног дела треба још напоменути како је у истраживању посебно место било резервисано за **аналитичко-синтетичку методу**, која је коришћена при сагледавању примењивости постојећих теоријских концепција на резултате истраживања. Такође, незаобилазна је била и **индуктивно-дедуктивна метода**, чија је примена била посебно значајна за доношење закључака на основу остварених резултата истраживања, али и за формулисање коначних оцена, препорука и сугестија.

1. СТАТИСТИЧКИ ПОКАЗАТЕЉИ

Искуства показују да се у криминолошким истраживањима често користе секундарни подаци о проучаваној појави, а пре свих статистички показатељи садржани у службеним евиденцијама органа који су носиоци формалне контроле криминалитета. Међутим, када је реч о корупцији у полицији, чињеница је да ти извори не могу пружити одговор на елементарно питање – колико је заиста учестао овај вид незаконитости у раду полиције. Упркос томе, службене евиденције могу послужити макар као полазиште у сагледавању појединих феноменолошких обележја проучаваних појава и карактеристика кривично-правне реакције на конкретна дела. Отуда се фокус на правосудне евиденције чини логичним. Проблем, међутим, представља чињеница што у Републици Србији те евиденције не садрже податак о занимању окривљеног (оптуженог, осуђеног), што битно отежава издвајање из укупног броја подигнутих оптужница и изречених правоснажних пресуда података који се односе на кривичне поступке вођене против полицијских службеника. Сходно томе, полицијске евиденције се у овом случају показују кориснијим извором података.

Чињеница је да од свих службених евиденција које истраживачима стоје на располагању најцеловитије податке о поступању полиције

садрже полицијске евиденције. Стога се чини логичним да оне нуде и најсадржајније податке о незаконитом поступању припадника полиције, због чега представљају незаобилазан извор података о корупцији у полицији. Ово је уједно био и кључни разлог за сагледавање статистичких показатеља о криминалитету полицијских службеника уопште, па и делима корупције, из евиденција пријављених лица, које се могу пратити из два независна извора:

1) **евиденција Сектора унутрашње контроле** (у даљем тексту СУК) – садржи податке о кривичним делима која су извршили службеници полиције а открили припадници Сектора и за које су поднели кривичне пријаве надлежним тужилаштвима;

2) **евиденција Сектора за аналитику, телекомуникације и информационе технологије** (у даљем тексту САТИТ) – садржи податке о кривичним делима радника Министарства унутрашњих послова која су, у оквиру обављања редовних дужности сузбијања криминалитета, открили и пријавили службеници подручних полицијских управа и припадници Управе криминалистичке полиције.

Истраживач мора имати у виду да приступ подацима из полицијских евиденција генерално, па чак и онима који представљају податке од јавног значаја, није потпуно отворен ни слободан. Заправо, долазак до тих података захтева од истраживача да испоштује не баш једноставну процедуру. У вези с тим је важно нагласити да, у случају научног истраживања, Министарство унутрашњих послова не поступа на основу личних захтева (молби), већ се углавном примењује пракса подношења молбе посредством неке званичне институције (на пример, факултет или институт).[350]

Међутим, пре подношења молбе за уступање података за потребе научног истраживања, препоручљиво је да се истраживач најпре упозна са садржајем полицијских евиденција, а све како би утврдио да ли у њима уопште постоје подаци који су занимљиви за његово

350 Према постојећем стању, у Министарству унутрашњих послова Републике Србије као саставни део Кабинета министра функционише Биро за информације од јавног значаја, а који је формално надлежан за одлучивање о молбама и захтевима спољних субјеката за уступање на коришћење података и информација о раду Министарства унутрашњих послова и о поступању његових припадника. Задатак Бироа се углавном своди на оцену валидности конкретне молбе и њену оправданост, као и карактер тражених података. Уколико конкретна молба добије позитивну оцену (одобрење), она се прослеђује на даље поступање и обраду службама у оквиру Министарства унутрашњих послова које су директно надлежне за вођење тражених података.

истраживање и, што је још важније, како би у молби прецизирао који су му подаци потребни. Питање је како доћи до тих информација.

Пошто приступ овим евиденцијама углавном није слободан, саветује се обављање разговора с лицима упућеним у конкретну проблематику (обично су то аналитичари запослени у појединим стручним службама полиције), а који ће у случају потребе, на основу посебног одобрења свог претпостављеног, омогућити истраживачу непосредан увид у садржај конкретних евиденција. То је уједно и разлог због којег би на такве састанке требало одлазити након претходне препоруке лица с ауторитетом у полицији.

Мора се признати да је аутор овог истраживања, након увида у структуру и садржај евиденција о незаконитом поступању полицијских службеника, био донекле разочаран, будући да су расположиви подаци били испод његових очекивања, посебно у погледу недостатка њихове расподеле према веома важним варијаблама, као што су, на пример, пол, радно искуство и линија рада (врста полицијске делатности). Штавише, примећено је да се чак ни подаци о законитом поступању (на пример, законитој употреби средстава принуде) не анализирају према наведеним варијаблама. Који је разлог за то – застарела технологија, лош софтвер, конзервативизам практичара и отпор реформама и унапређењу начина завођења података или нешто сасвим друго, може само да се нагађа.

Будући да се у конкретним евиденцијама не сагледавају подаци према многобројним, за ово истраживање веома важним варијаблама, аутор је био приморан да се обрати надлежној служби Министарства унутрашњих послова – конкретно, Управи за информатику за додатну помоћ. На тај начин је успео да прикупи податке о дистрибуцији проучаваних кривичних дела према параметрима садржаним у поднетим кривичним пријавама. Такође, због поменутих недостатака полицијских евиденција, настојао је да неке, за ово истраживање веома важне податке потражи и у евиденцијама других органа (у правосудним евиденцијама и у евиденцијама Заштитника грађана), али и да применом других метода покуша да дође до конкретних показатеља. Но, кренимо редом.

1.1. Подаци о криминалитету полицијских службеника

Пре детаљније анализе кривичних дела која чине кључну тему овог рада, биће указано на опште размере и структуру свих кривичних дела радника Министарства унутрашњих послова пријављена у истраживачком периоду, како би се стекла комплетнија слика о криминалитету припадника полиције, али и да би се истовремено сагледала заступљеност појединачних кривичних дела у укупној структури пријављеног криминалитета радника Министарства унутрашњих послова, међу којима и дела корупције.

Табела 4: *Подаци из евиденција САТИТ-а*

	'01	**'02**	**'03**	**'04**	**'05**	**'06**	**'07**	**'08**	**'09**	**'10**	**'11**	**'12**	**'13**	∑
Убиство	0	5	5	2	4	4	6	2	0	1	0	0	5	34
Тешка телесна повреда	0	13	13	8	7	21	11	10	15	9	7	0	1	115
Злостава у служби	0	4	13	3	8	9	7	10	5	9	16	19	13	116
Изазивање опште опасности	9	9	14	13	23	7	5	4	3	5	6	5	5	108
Недозвољена трговина	1	17	14	7	2	0	1	0	3	1	2	1	1	50
Крађа	1	7	9	5	20	3	7	4	9	3	4	3	6	81
Тешка крађа	0	8	3	2	6	16	17	3	1	6	2	11	11	86
Разбојништво	6	4	3	2	9	7	2	3	2	1	5	2	0	46
Изнуда	5	3	6	5	6	0	5	1	2	2	0	1	1	37
Угрожавање јавног саобраћаја	79	61	93	93	92	51	59	55	62	56	99	93	78	971
Злоупотреба службеног положаја	46	72	69	41	69	16	52	18	47	22	110	103	99	358
Примање мита	20	32	15	8	13	3	13	3	4	5	44	27	34	221
Фалсификовање исправе	25	27	77	47	51	15	17	21	15	11	23	18	11	764
Остала дела	35	12	7	44	24	153	179	115	149	123	109	214	176	1.340
∑	227	274	346	280	334	290	381	249	317	254	427	497	441	4.317

Први утисак који се стиче након увида у презентоване податке је прилично шаролика структура извршених кривичних дела. Могло се и очекивати да ће у постојећој структури доминирати кривична дела против службене дужности (злоупотреба службеног положаја,

примање мита, фалсификовање исправе), чинећи укупно 1.343 дела или 31% свих евидентираних кривичних дела у посматраном периоду. Поред њих, значајан проценат извршених кривичних дела чини дело угрожавања јавног саобраћаја (n = 971 или 23% свих кривичних дела).

Међутим, оно на шта посебно треба скренути пажњу и што је нарочито индикативно у структури јесте знатан број кривичних дела за чије је извршење неопходан умишљај – свакако забрињавајућа чињеница ако се узме у обзир да је реч о припадницима полиције. Поред тога, посебно је интригантан податак да структура обухвата и нека кривична дела за која је, у најмању руку, неочекивано да их врше припадници полиције (разбојништво на пример). Само постојање таквих дела намеће, пре свега, потребу да се утврде фактори који су допринели извршењу класичних криминалних дела (да их тако назовемо) од стране припадника полиције. Да ли је пропуст начињен већ на самом почетку – у процесу селекције кандидата, или су се пак тежња и мотивација за извршење таквих дела појавиле након извесног времена проведеног у служби, питања су на која треба да одговоре нека будућа истраживања.

Табела 5: *Подаци из евиденција СУК-а*

	'03	**'04**	**'05**	**'06**	**'07**	**'08**	**'09**	**'10**	**'11**	**'12**	**'13**	∑
Тешка телесна повреда	0	2	0	1	0	1	0	0	0	2	0	6
Злостава у служби	0	4	2	1	1	5	2	4	4	6	4	33
Недозвољена... ксплозивних материја	0	0	0	1	4	16	5	1	4	6	1	38
Неовлашћена... опојних дрога	0	0	0	0	0	0	17	20	3	3	1	44
Изнуда	0	1	1	0	4	3	0	0	3	1	5	18
Злоупотреба службеног положаја	3	69	21	5	72	51	67	52	226	87	82	735
Примање мита	2	11	3	5	34	19	27	17	27	15	27	187
Фалсификовање исправе	2	11	5	8	22	38	44	11	35	16	13	205
Фалсификовање службене исправе	0	8	10	3	33	10	6	13	9	2	3	97
Превара у служби	0	1	0	0	7	48	5	9	1	3	4	78
Остала дела	1	5	7	15	60	60	55	45	60	45	37	390
∑	8	112	49	39	237	251	228	172	372	186	177	1.831

Имајући у виду надлежност СУК-а, конкретна структура извршених кривичних дела, у којој доминирају кривична дела против службене дужности, сасвим је очекивана. Иначе, ова група кривичних дела буди највеће интересовање јер се у њу убрајају и дела корупције. Због тога ће њиховој анализи бити поклоњена посебна пажња у каснијем излагању, док ће на овом месту она бити усредсређена на неке друге криминале појаве.

У том смислу је вредно поменути да у евиденцијама СУК-а постоје кривична дела за која не само да није очекивано да их врше припадници полиције већ и да природа тих деликата несумњиво потврђује постојање одређених криминалних црта код њених извршилаца. Ту се превасходно мисли на кривично дело неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога (n = 44 кривичне пријаве). Било би интересантно утврдити неке конкретније карактеристике тих кривичних дела – на пример, под којим околностима се она врше, а посебно да ли је у неком од тих случајева постојала спрега између припадника полиције пријављених за конкретно кривично дело и чланова криминалних група и организација које се иначе баве кријумчарењем и препродајом наркотика.

Извесно је да се оваква обележја не могу утврдити на основу расположивих статистичких података. За то је неопходно остварити увид у комплетну документацију сачињену у оквиру истраге конкретне криминалне делатности. Имајући у виду деликатност тих појава, њихова детаљнија анализа несумњиво има свој значај и оправданост, због чега би могле бити предмет неких будућих научних истраживања.

Полазећи од предмета овог истраживања, требало је разјаснити под којим околностима припадници Министарства унутрашњих послова врше конкретна кривична дела – у служби или ван ње. Анализом поднетих кривичних пријава према овом параметру, а користећи искључиво податке из евиденција САТИТ-а[351] јер у евиденцијама СУК-а[352] није било могуће сагледати податке према овом параметру, утврђено је да су чешће вршена кривична дела ван службене дужности током

351 Конкретне евиденције садрже овај показатељ само на општем нивоу, али не и за свако дело понаособ. Притом, достављени подаци обухватају период до 2012. године, уз образложење да је то последња година када су разматрани према неком конкретном периоду, те сходно томе нису ни били заведени у службене евиденције.
352 Додуше, треба имати у виду да је превасходна надлежност СУК-а да подноси пријаве за дела извршена током вршења службене дужности или у вези с њом.

целокупног посматраног периода, али и у свакој години понаособ (осим у 2009. години), што се јасно види у табели 6 и на графикону 1.

Табела 6: *Однос у размерама подношења кривичних пријава*

	У служби		**Ван службе**	
Година	n	%	n	%
2003	134	38.7	212	61.3
2004	114	40.7	166	59.3
2005	125	37.4	209	62.6
2006	93	32.0	197	68.0
2007	158	41.4	223	58.6
2008	117	46.9	132	53.1
2009	172	54.2	145	45.8
2010	119	46.8	135	53.2
2011	191	44.7	236	55.3

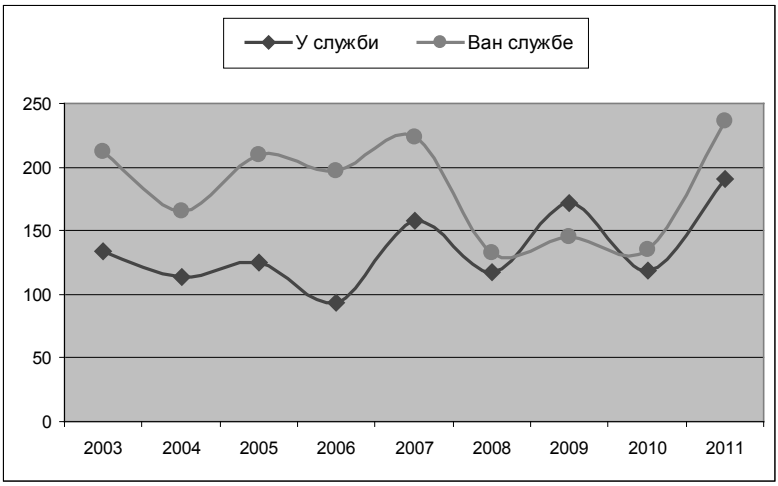

Графикон 1: *Упоредни приказ тренда подношења кривичних пријава*

Овакви показатељи упућују на закључак да конкретна околност (вршење кривичних дела у служби или ван ње) не утиче значајно на одлуку припадника полиције да ли ће извршити кривично дело, већ на избор дела које ће конкретно да изврши. Додуше, треба имати у виду да се нека кривична дела једино могу извршити у оквиру обављања службене дужности или непосредно у вези с њом, међу која се убрајају и дела корупције.

1.1.1. Дистрибуција издвојених кривичних дела према параметрима из кривичних пријава

Узимајући у обзир криминолошку оријентацију овог истраживања, један од кључних циљева, формулисан приликом његовог осмишљавања и каснијег спровођења, подразумевао је утврђивање што детаљнијих феноменолошких карактеристика корупције у полицији и актера тих деликата. Треба напоменути да је овај сегмент истраживања заснован на упоредној анализи три кривична дела: 1) примање мита, 2) злоупотреба службеног положаја и 3) одавање службене тајне.

Разлог за то није случајан, а посебно ако се има у виду да се, према неким мишљењима, сва три наведена дела могу сврстати у корупцију. Чак и неслагање с оваквим тумачењем корупције због тога што је прешироко свакако не умањује значај и оправданост међусобног упоређивања ова три, несумњиво блиска деликта. Штавише, на тај начин се објашњење коруптивног понашања полицијских службеника, превасходно оличено у радњи подмићивања, може само учинити богатијим и садржајнијим.

Иначе, конкретне чињенице су установљене захваљујући постојећем софтверу Управе за информатику Министарства унутрашњих послова Републике Србије, а који омогућава разврставање података из претходно издвојених кривичних пријава према појединачним параметрима. Извесно је, међутим, да су међу достављеним подацима изостала нека, за објашњење феномена корупције битна обележја (на пример, радно место извршиоца – непосредни извршилац/руководилац), због тога што, како је образложено, информациони систем Министарства унутрашњих послова не препознаје такве параметре.

Чинило се логичним да ова анализа започне указивањем на размере ових кривичних дела, тачније на број поднетих кривичних пријава на годишњем нивоу и у целокупном посматраном периоду. Ово је уједно и једини параметар према којем се конкретни показатељи сагледавају на годишњем нивоу, док се за све остале параметре износе сумарни показатељи за цео истраживачки период (2003–2013).

Разлог за овакву одлуку јесте, пре свега, неопходност утврђивања динамике ових криминалних појава праћењем њиховог кретања у истраживачком периоду. С друге стране, упуштање у анализу осталих параметара на годишњем нивоу чинило се непотребним, посебно ако се узме у обзир да би таква анализа била статистички готово

безначајна и да неке значајније осцилације на годишњем нивоу и нису примећене. Напослетку, тиме је остављено више простора за тумачење конкретних показатеља.

- **Размере поднетих кривичних пријава**

Табела 7: *Дистрибуција кривичних дела по годинама*

Година	Злоупотреба службеног положаја	Примање мита	Одавање службене тајне
2003	37	10	0
2004	108	14	1
2005	109	13	1
2006	67	37	2
2007	130	95	2
2008	114	61	3
2009	121	76	1
2010	107	27	5
2011	137	37	2
2012	90	21	3
2013	55	10	1
∑	1.075	401	21

Из предочених података најпре се може приметити највећи број поднетих кривичних пријава за дело злоупотребе службеног положаја (n = 1.075). Процентуална заступљеност обрађених кривичних дела изгледа овако:

- злоупотреба службеног положаја – 71.8%,
- примање мита – 26.8% и
- одавање службене тајне – 1.4% свих пријављених дела.

Посматрајући кретање поднетих пријав не уочавају се неке одређене правилности – на пример, континуирани пад или раст подношења пријава, већ се пре може говорити о благим осцилацијама на годишњем нивоу. Још један важан показатељ је квота криминалитета, односно квота поднетих кривичних пријава. У овом случају, та квота је мерена у односу на 1.000 припадника Министарства унутрашњих послова, тако што је број поднетих пријава (узимајући у обзир два параметра – целокупан истраживачки период и годину

када је поднето највише пријава за конкретно дело) довођен у однос с оквирним бројем запослених лица у Министарству.[353]

На тај начин су установљени следећи подаци:

• злоупотреба службеног положаја – 23.8% (у целокупном периоду) и 3.04% (у 2011. години);

• примање мита – 8.9% (у целокупном периоду) и 2.1% (у 2007. години), и

• одавање службене тајне – 0.46% (у целокупном периоду) и 0.11% (у 2010. години).

• **Територијална дистрибуција**

Извесно је да расположиви подаци омогућавају сагледавање дистрибуције кривичних дела на нивоу свих административних округа у Републици Србији (тачније по подручјима свих полицијских управа). Чинило се, међутим, непотребним дубље упуштање у ову анализу и да је њихово посматрање на нивоу Централне Србије и Војводине (подручје Косова и Метохије је из добро познатих разлога изостављено из ове анализе) сасвим довољно. Притом, посматрајући дистрибуцију кривичних дела по свим окрузима понаособ, уочен је изузетно висок проценат евидентираних случајева на подручју града Београда, што и није изненађујуће. Управо је та чињеница била основ да се ти подаци издвоје и сагледају независно.

Доминација Централне Србије, као територије извршења, приметна је за сва три кривична дела, с тим да је она нарочито изражена у случају примања мита. Од свих управа, поред Београда, истиче се и ПУ Краљево (n = 61). Разлози за такво стање су многобројни, а један који свакако треба узети у обзир јесте чињеница да се значајан део Рашког округа ослања на територију Косова и Метохије од које је раздвојен административном границом, која би се заправо могла тумачити као „мека“ граница. Можда у истом разлогу треба тражити

353 Према подацима добијеним од Управе за људске ресурсе Министарства унутрашњих послова Републике Србије, укупан број запослених у Министарству у посматраном периоду није био мањи од 43.000 нити је прелазио бројку од 47.000, због чега је за ову анализу као оквиран број узето 45.000 запослених. Важно је, међутим, нагласити да овде намерно није био узет у разматрање само број припадника Министарства унутрашњих послова са статусом овлашћених службених лица, који је иначе знатно мањи од наведеног (око 35.000), јер би се тиме занемарила веома важна чињеница како и „остали радници МУП-а“ (ова формулација се иначе користи у службеним евиденцијама Министарства унутрашњих послова) могу бити извршиоци ових дела, што се у пракси неретко и дешава (о чему ће касније бити више речи).

и објашњење зашто је, после Београда, највећи број кривичних дела злоупотребе службеног положаја евидентиран на подручју ПУ Врање.

Табела 8: *Територијална дистрибуција кривичних дела*

	Централна Србија (без Београда)		**Град Београд**		**Војводина**		**Није евидентирано**	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	514	47.8	225	20.9	272	25.3	64	5.9
Примање мита	244	60.8	69	17.2	78	19.4	10	0.2
Одавање службене тајне	9	42.8	8	38.1	3	14.2	1	4.7
∑	767	51.2	302	20.1	353	23.5	75	5.1

• **Место извршења (локација)**

Параметар који се значајно надовезује на територијалну дистрибуцију односи се на место извршења кривичног дела, с тим да се у овом случају простор посматра на микро нивоу, чиме је омогућено прецизно утврђивање саме локације. За потребе ове анализе превасходно се указује на дистрибуцију конкретних кривичних дела у односу на то да ли су извршена на отвореном или у затвореном простору. Међутим, где се буде чинило значајним, биће наведена и конкретна локација извршења, посебно уколико је реч о екстремно израженом показатељу.

Табела 9: *Дистрибуција кривичних дела према месту извршења*

	Отворен простор		**Затворен простор**		**Није евидентирано**	
	n	%	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	47	4.3	92	8.5	936	87.2
Примање мита	20	4.9	11	2.7	370	92.5
Одавање службене тајне	0	0	4	19.1	17	80.9
∑	67	4.4	107	7.1	1.323	88.5

Посебно упечатљиво у овој табели јесте изузетно велики број случајева у којима приликом подношења кривичне пријаве уопште није

евидентирана локација (место) извршења кривичног дела. Због тога се и тумачење преосталих података мора узети с резервом. Као што се може видети из приказаних података, али и претпоставити на основу природе и карактера ових кривичних дела, радници Министарства унутрашњих послова чешће злоупотребљавају службени положај и одају службене тајне у затвореном простору, док се у класичне коруптивне трансакције чешће упуштају на отвореном простору. Ове показатеље је, међутим, потребно детаљније образложити.

Тако, на пример, кривична дела злоупотребе службеног положаја и одавања службене тајне најчешће се извршавају у службеним просторијама – злоупотреба службеног положаја у 45.3% случајева у којима је евидентирано место извршења, а одавање службене тајне у 75% таквих случајева. С друге стране, евидентирано је да се примање мита најчешће дешава на улици (54.8%), што би се можда могло чинити неуобичајеним. Међутим, када се узме у обзир линија рада највећег броја пријављених радника Министарства унутрашњих послова због овог кривичног дела (о чему ће касније бити више речи), онда улица као место коруптивне трансакције уопште не изненађује.

• **Време извршења (доба дана)**

Још један неизоставан параметар у криминолошким истраживањима, а тиме и у овој анализи, односи се на време извршења проучаваних кривичних дела. Сходно уобичајеним поделама, према којима се време извршења своди заправо на доба дана када је дело учињено, за потребе овог истраживања конкретан параметар је подељен на следеће периоде: 00–06 часова; 06–12 часова; 12–18 часова и 18–24 часа.

Међутим, током обраде достављених података примећено је да у чак 84.5% случајева време извршења кривичног дела уопште није било евидентирано у кривичним пријавама. Овде, додуше, треба узети у обзир чињеницу да се нека од посматраних кривичних дела могу пријављивати као продужено кривично дело, што је посебно индикативно за дело злоупотребе службеног положаја. У таквим случајевима се у кривичној пријави обично не наводи тачно време извршења већ временски оквир у виду формулације „постоје основи сумње да је у периоду од ... до ...“. Извесно је да значајан проценат случајева у којима није евидентирано време извршења утиче на доношење поузданих закључака. Због тога су исти морали да се изводе само из случајева у којима је наведено време извршења.

Табела 10: *Дистрибуција кривичних дела према времену извршења*

	00–06 часова		06–12 часова		12–18 часова		18–24 часова		Није евидентирано	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	12	1.1	129	12.0	23	2.1	10	0.9	901	83.8
Примање мита	5	1.2	26	6.5	18	4.5	5	1.2	347	86.5
Одавање службене тајне	0	0	2	9.5	2	9.5	0	0	17	81
∑	17	1.1	157	10.5	43	2.9	15	1.0	1.265	84.5

Као што се може приметити, у већини случајева у којима је констатовано време извршења, оно се везује за преподневне (06–12 часова) а донекле и послеподневне часове (12–18 часова) и то у случају сва три кривична дела. Овај податак, међутим, није неко изненађење, посебно уколико се узму у обзир природа ових кривичних дела, уобичајене околности под којима се она врше, а нарочито профил њихових извршилаца и радни задаци које обављају у полицији, од којих се већина везује за прву смену (07–15 часова).

Додуше, могло би се логично претпоставити да у знатном броју случајева, посебно када је реч о примању мита, извршиоци користе ноћне часове како би под велом мрака несметано извршили дело и, на тај начин, избегли и евентуалне сведоке. Могуће је да су управо нека од тих кривичних дела остала скривена међу случајевима којима није евидентирано време извршења. Не треба, међутим, изгубити из вида чињеницу да за извршење овог дела време нема толики значај колики има место извршења. Сходно томе, за потенцијалног извршиоца је свакако најважније да се стекну услови да се коруптивна трансакција може несметано обавити и, у том смислу, неко осамљено место (на пример, пут ван насеља или приватан стан) може бити сасвим довољан услов да се дело изврши усред бела дана.

• **Пол извршилаца**

Поред карактеристика пријављених кривичних дела, веома важан сегмент ове анализе јесу и обележја извршилаца ових дела, а пре свих њихов пол.

Табела 11: *Дистрибуција кривичних дела према полу извршилаца*

	МУШКИ		ЖЕНСКИ	
	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	984	88.8	123	11.2
Примање мита	390	93.9	25	6.1
Одавање службене тајне	19	90.5	2	9.5
∑	1.393	90.3	150	9.7

Као што се може видети, учешће жена у структури извршилаца ових кривичних дела је испод 10%, што иначе одговара показатељима за сав пријављени криминалитет у Србији. Из оваквих показатеља би се лако могло закључити да су мушкарци склонији вршењу ових дела од жена. Међутим, можда се иза ових процената уопште не крије лична склоност. Разлог заправо треба тражити у фактичкој ситуацији у полицијској професији, а која мушкарцима пружа и већу могућност да врше кривична дела против службене дужности него женама. Познато је да у структури запослених у Министарству унутрашњих послова доминирају мушкарци, тако да је и њихова доминација међу извршиоцима кривичних дела сасвим очекивана. Треба, међутим, истаћи да је процентуална заступљеност мушкараца у Министарству много мања од њихове заступљености у структури пријављених извршилаца конкретних кривичних дела. Извесно је да у Министарству унутрашњих послова у Србији мушкарци и даље заузимају већину кључних функција (високи руководиоци), или су пак они ти који се чешће него жене налазе у позицији да доносе већину одлука на оперативном нивоу (начелници одељења, шефови група, вође патрола). Самим тим, таква позиција чешће доводи мушкарце у искушење да чине коруптивна дела.

- **Узраст извршилаца**

Посебна пажња приликом анализе узраста извршилаца посвећује се дефинисању група, односно утврђивању њиховог броја и распона година који свака од њих треба да обухвата. За потребе овог истраживања, проучавана популација је подељена у пет група, где су три

централне групе обухватале распон од по десет година, док је за прву и последњу групу свесно одређен мањи распон.

Конкретно, у одређивању прве групе (до 20 година) ослањало се не резултате ранијих истраживања, на основу којих је утврђено да се код припадника полиције тек након две године проведене у служби примећују неке озбиљније промене у систему вредности и нормама понашања, које су карактеристичне за полицијску поткултуру. С друге стране, последња група (преко 50 година) укључује припаднике полиције који су у колективу најчешће окарактерисани као „диносаури“ или „носачи униформе“. Тим епитетима им се јасно жели ставити до знања да је њихово време прошло, чега су они сами најчешће и свесни и због чега се углавном и не упуштају у ризичне подухвате, бирајући радије да своје одлуке и поступке уподобе сазнању и очекивању скоријег пензионисања. Међутим, да ли наведена правила важе и у овом случају може се видети у табели 12.

Табела 12: *Дистрибуција кривичних дела према узрасту извршилаца*

	До 20 година		**21–30 година**		**31–40 година**		**41–50 година**		**Преко 50 година**	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	11	1.0	280	25.3	430	38.8	334	30.2	52	4.7
Примање мита	2	0.5	102	24.6	241	58.1	61	14.7	9	2.1
Одавање службене тајне	0	0	3	14.3	13	61.9	4	19.0	1	4.8
∑	13	0.8	385	24.9	684	44.3	399	25.8	62	4.1

За сва три издвојена кривична дела група максималног криминалитета обухвата узраст од 31 до 40 године живота, што се и могло очекивати с обзиром на природу ових дела, као и на уобичајене околности и поводе због којих се врше. Извесно је, међутим, да у извршењу ових дела битну улогу играју и дужина радног стажа, односно радно искуство које појединци имају иза себе, као и чињеница да с напредовањем у служби стичу боље позиције и веће могућности за вршење дела из ове групе. Но, да ли је све баш тако, биће убрзо установљено.

• **Године радног стажа извршилаца у полицији**

Узимајући у обзир да је реч о припадницима полиције, параметар који у битној мери употпуњује представу о извршиоцима ових кривичних дела, а који се логично надовезује на њихов узраст, јесу године ефективног радног стажа проведеног у полицији, тачније у Министарству унутрашњих послова. Као и у претходном случају и овде је требало посебно обратити пажњу на дефинисање група и утврђивање распона година који свака група треба да обухвати. Руковођени природом самог истраживања и карактеристикама проучаване популације и узимајући, притом, у обзир нека слична истраживања спроведена у свету, дефинисане су следеће четири групе:

• до 5 година,
• од 5 до 10 година,
• од 10 до 20 година и
• преко 20 година радног стажа.

Табела 13: *Дистрибуција кривичних дела према годинама радног стажа*

	До 5 година		**5–10 година**		**10–20 година**		**Преко 20 година**	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	188	16.2	239	20.6	425	36.7	305	26.4
Примање мита	53	11.4	115	24.7	227	48.8	70	15.1
Одавање службене тајне	1	4.8	9	42.8	9	42.8	2	9.5
∑	242	14.7	363	22.1	661	40.2	377	22.9

За сва издвојена кривична дела групу максималног криминалитета чине извршиоци који су у Министарству унутрашњих послова провели између 10 и 20 година. Само сазнање да је већина кривичних пријава концентрисана на овај период може пружити довољан основ за дефинисање и спровођење конкретних механизама како да се ове појаве у будућности спрече или редукују. Наравно, то не значи да остале групе запослених треба запоставити у процесу контроле. Напротив, приликом осмишљавања конкретних мера треба превасходно водити рачуна о томе да оне, ако је могуће, имају универзалан карактер. Извесно је, међутим, да у току каријере у полицији

постоје одређене прекретнице када се појединци лакше одлучују да се упусте у коруптивне трансакције, што се углавном дешава након извесног времена проведеног у полицијској служби а не на самом почетку. Штавише, примећује се да у структури извршилаца коруптивних кривичних дела значајно место заузимају и појединци с преко 20 година радног искуства, што говори да у овој области криминална активност протеком времена не слаби нагло, као што је то случај код насилних кривичних дела.

• **Радни статус извршилаца у оквиру Министарства унутрашњих послова**

Следећи параметар је нарочито значајан за ово истраживање, будући да идентификовање радног статуса омогућава раздвајање припадника полиције који имају статус овлашћених службених лица од осталих радника Министарства. За потребе ове анализе коришћена је категоризација која је иначе у употреби у Министарству унутрашњих послова, а према којој су сви запослени сврстани у следеће категорије:

• *униформисана овлашћена службена лица* (УОСЛ) – обухвата све полицијске службенике који дужност извршавају у униформи (на пример, интервентна, саобраћајна, гранична полиција итд.);

• *овлашћена службена лица* (ОСЛ) – односи се на полицијске службенике са статусом овлашћеног службеног лица који дужност обављају у цивилу, а превасходно се мисли на припаднике криминалистичке полиције;

• *одређене дужности* (ОД) – реч је о статусу у оквиру Министарства унутрашњих послова који имају службеници који су углавном ангажовани за извршавање административних послова (на пример, вођење кривичног уписника);

• *одређене дужности/ватрогасци* (ОД/В) – статус као и у претходном случају, с тим што се ове дужности везује за делокруг рада Сектора за ванредне ситуације као посебне организационе јединице Министарства унутрашњих послова Републике Србије;

• *посебне дужности* (ПД) – овај статус имају запослени у Министарству унутрашњих послова који су ангажовани за извршавање посебне групе задатака за чије извршење нису потребна полицијска овлашћења, а најчешће су у питању управни послови (на пример, издавање личних карата, путних исправа, возачких дозвола, оружних листова и слично);

• *посебне дужности/ватрогасци* (ПД/В) – као и у претходном случају, с тим што се оно везује само за делокруг рада Сектора за ванредне ситуације;

• *без статуса* – сви радници који су запослени у пратећим службама и ангажовани за извршавање тзв. заједничких послова (магационери, спремачице, куварице, конобари итд.).

Полазећи од ове категоризације, утврђени су показатељи приказани у табели 14.

Табела 14: *Дистрибуција кривичних дела према радном статусу извршилаца*

	УОСЛ		**ОСЛ**		**ОД**		**ОД/В**		**ПД**		**ПД/В**		**Без статуса**		**Спорно**	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	615	56	226	20.6	141	12.8	26	2.4	13	1.9	5	0.4	16	1.4	56	5.1
Примање мита	324	79.4	46	11.3	18	4.4	1	0.2	3	0.7	0	0	2	0.5	14	3.4
Одавање службене тајне	12	57.1	9	42.9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
∑	401	41	281	28.8	159	16.3	27	2.8	16	1.6	5	0.5	18	1.8	70	7.2

Примећује се да и овде међу пријављеним лицима доминирају овлашћена службена лица, а посебно службеници који дужност обављају у униформи. Притом, једино у случају кривичног дела примања мита заступљеност УОСЛ-а међу извршиоцима превазилази њихову заступљеност у структури свих радника Министарства унутрашњих послова. С друге стране, учешће осталих овлашћених службених лица (у цивилу) у структури извршилаца није за потцењивање. Конкретно, проценат заступљености ове категорије међу извршиоцима само када је у питању кривично дело примања мита не превазилази њихову заступљеност у структури свих радника Министарства унутрашњих послова, а која се креће око 13%.

Напослетку треба истаћи како се у структури лица пријављених за извршење корупативних кривичних дела, пре свега за дело злоупотребе службеног положаја, издвојила категорија ОД, која чини 12.8% свих извршилаца овог кривичног дела, што је око 4% више од заступљености службеника са овим статусом у структури свих радника

Министарства унутрашњих послова. Овакав показатељ идентификује обављање административних послова као посебно *коруптивно чвориште*, односно као област (линију) рада погодну за злоупотребе службеног положаја. Може ли се, међутим, уопште говорити о томе да унутар Министарства унутрашњих послова постоје одређене организационе јединице (линије рада, врсте делатности) које погодују извршењу кривичних дела, питање је које се овде логично намеће. Одговор на њега настоји се дати анализом следећег параметра.

• Линија рада извршилаца у оквиру Министарства унутрашњих послова

Обрађујући карактеристике пријављених кривичних дела према овом параметру стиче се много јаснија слика о профилу њихових извршилаца. Чињеница је да Министарство унутрашњих послова има изузетно сложену организациону структуру, унутар које постоје разноврсне линије рада, што је последица комплексне надлежности и делокруга рада Министарства. Упркос томе, настојало се да се тај огроман број сведе водећи, притом, рачуна о томе да се једном категоријом обухвате изузетно блиске линије рада. Тако су установљене следеће категорије: 1) интервентна полиција (поредак, дежурство и интервенција, обезбеђење објеката и јавних скупова); 2) саобраћајна полиција; 3) криминалистичка полиција; 4) гранична полиција и рад са странцима; 5) специјалне и посебне јединице полиције (САЈ, ПТЈ, Жандармерија, јединице за ванредне ситуације); 6) управни послови, аналитика и информатика; 7) заједнички послови (исхрана, смештај и сл.) и 8) спорно (није евидентирана линија рада у кривичној пријави).

Узимајући у обзир ову категоризацију, утврђена је дистрибуција пријављених лица приказана у табели 15.

Приметно је да се припадници интервентне полиције истичу међу извршиоцима, али не за сва три обрађена дела. Конкретно, када је реч о примању мита, највише кривичних пријава је поднето против припадника саобраћајне полиције (35.3%), док се поред њих издвајају и припадници граничне полиције (19.6%). Овај податак додуше и није изненађујући, поготово ако се узму у обзир многобројне погодности и могућности које ове линије рада пружају у погледу остваривања коруптивних трансакција. Међутим, можда је баш због велике вероватноће појављивања корупције и контрола у тим областима полицијског рада повећана, па је тиме и учесталије подношење кривичних пријава.

Табела 15: *Дистрибуција кривичних дела према линији рада извршилаца*

	1		2		3		4		5		6		7		Спорно	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	N	%
Злоупотреба службеног положаја	370	35.8	187	18.1	153	14.8	86	8.3	39	3.8	95	9.2	92	8.9	92	8.9
Примање мита	116	28.4	144	35.3	38	9.3	80	19.6	0	0	13	3.2	11	2.7	16	3.9
Одавање службене тајне	10	47.6	0	0	9	42.8	2	9.5	0	0	0	0	0	0	0	0
∑	496	33.9	331	22.6	200	13.7	168	11.5	39	2.7	108	7.4	103	7	108	7.4

С друге стране, не треба сметнути с ума да и неке друге линије рада пружају многобројне могућности за вршење корупције – пре свега се мисли на сузбијање одређених видова криминалних појава. У том смислу је посебно вредно указати на податак да је у посматраном периоду против припадника Службе за борбу против организованог криминалитета (СБПОК) поднето чак 80 кривичних пријава због постојања сумње да су извршили неко од три издвојена кривична дела против службене дужности. Притом је нарочито индикативан податак да је у посматраном периоду, од 21 евидентираног случаја одавања службене тајне, поднето чак 9 кривичних пријава против припадника те службе.

Такође је занимљив податак да је против припадника СБПОК-а поднето готово три пута више кривичних пријава због примања мита него због кривичног дела злоупотребе службеног положаја. Овај, прилично индикативан податак индиректно указује на раније описану „природну“ везу између функционисања и опстанка криминалних организација на одређеном подручју и подмићивања субјеката формалне контроле криминалитета која се у те сврхе предузима.

1.2. Подаци о жалбама грађана на рад полиције и поступање полицијских службеника

Како би се конкретне чињенице учиниле што кориснијим за објашњење корупције у полицији и сагледавање њених показатеља и да би се уједно макар мало ублажили поменути недостаци жалби

грађана као извора података, настојало се да ова анализа буде базирана на подацима из два различита извора – из полицијских евиденција (интерни жалбени поступак) и из евиденција Заштитника грађана (екстерни жалбени поступак). У тим настојањима, међутим, уочен је један објективан проблем. Наиме, међу прикупљеним и обрађеним подацима о притужбама на рад полиције и поступање полицијских службеника поднетим Заштитнику грађана не постоји ниједан поуздан показатељ, који би недвомислено указивао на коруптивно понашање полицијских службеника.

Заправо, структура евиденција Заштитника грађана је конципирана тако да нуди податке о размерама притужби на рад полиције и поступање полицијских службеника, па чак и на примену полицијских овлашћења (додуше на општем нивоу, без њиховог разматрања према сваком овлашћењу понаособ). Поред тога, истраживачу су на располагању и подаци о разлозима за притужбу грађана, који су многобројни и разноврсни, али се и поред тога могу свести на неколико кључних:

- ћутање администрације;
- непоступање по пријавама;
- неблаговремено интервенисање и
- употреба прекомерне силе и злостављање у служби.

Занимљиво је да се међу њима нигде децидно не помиње коруптивно понашање, премда се у појединим случајевима (на пример, у случају ћутања администрације или непоступања по пријави) може наслутити, али не и поуздано тврдити, да се иза конкретног разлога за подношење притужбе заправо крије корупција.

Због поменутих недостатака, анализа жалби грађана морала је бити базирана искључиво на подацима из полицијских евиденција. Када је реч о службеним евиденцијама Министарства унутрашњих послова, вредно је напоменути како се статистички подаци о жалбама грађана заводе у две независне евиденције – у евиденције САТИТ-а и у евиденције СУК-а.

Притом, у првим евиденцијама податке о жалбама (представкама) грађана, чија се основаност цени у оквиру обављања редовних дужности, најчешће заводе руководиоци организационих јединица у којима притуженик ради, односно његов непосредни старешина. С друге стране, евиденције СУК-а садрже податке о жалбама (притужбама) грађана које су непосредно поднете или уступљене на даље поступање

овом сектору, уз напомену да се оне разматрају у складу с одредбама *Правилника о поступку решавања притужби*[354] – најчешће од стране посебне комисије формиране за вођење поступка по притужбама.

Управо због различитих процедура и приступа у разматрању жалби грађана, подаци из ових двеју евиденција не могу се међусобно поредити. Поред тога, њихову компарацију отежава и чињеница да немају исту структуру, као и да се конкретни подаци не разматрају према истим варијаблама. С друге стране, и једне и друге евиденције су мањкаве у смислу да не располажу одређеним подацима који су веома значајни за научно истраживање незаконитих појава у раду полиције генерално. Тачније, садржај ових евиденција онемогућава разматрање жалби грађана и жалбених поступака према веома битним варијаблама, као што су:

• *подносилац жалбе* (пол, узраст, етничко порекло/раса, социјална класа, место становања);

• *против кога је поднета жалба* (чин, радни стаж, радно место);

• *када се догодио наводни инцидент* (дан, време);

• *где се догодио наводни инцидент* (улица, приватни посед, полицијско возило, службене просторије);

• *с применом којих полицијских овлашћења је повезан наводни инцидент* (лишење слободе, употреба средстава принуде итд.).

Због тога је онемогућено спровођење једне свеобухватне статистичке анализе жалби грађана и жалбених поступака вођених против полицијских службеника, али је уједно и ограничено објашњење и разумевање појава које представљају предмет жалби.

Треба, међутим, нагласити како је, у поступку прикупљања података, од СУК-а добијен, за ово истраживање веома битан податак, који се конкретно односио на разлоге за подношење притужбе, а који иначе уопште није садржан у евиденцијама САТИТ-а. То је уједно и кључни разлог због којег је предстојећа анализа базирана на подацима уступљеним од СУК-а.

• **Размере поднетих жалби**

На основу достављених података било је могуће утврдити размере и тенденцију подношења притужби на рад полиције и поступање полицијских службеника, што је представљено у табели 16 и на графикону 2.

354 *Службени гласник Републике Србије*, број 54/2006.

Табела 16: *Размере поднетих притужби грађана на рад полиције по годинама*

Година	Број притужби
2003	423
2004	2.453
2005	3.154
2006	2.607
2007	2.384
2008	2.708
2009	3.277
2010	3.739
2011	3.695
2012	3.621
2013	4.161
∑	32.222

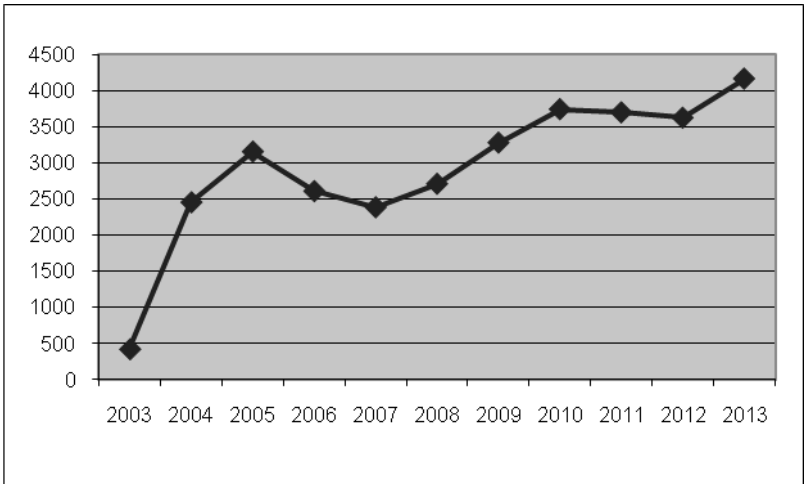

Графикон 2: *Тренд подношења притужби грађана на рад полиције по годинама*

Пратећи стање од 2003. године, када је иначе формиран Генерални инспекторат Министарства унутрашњих послова Републике Србије (претеча СУК-а) и када су успостављене конкретне евиденције, па све до краја 2013. године, уочава се да је та организациона јединица Министарства примила укупно 32.222 притужбе грађана на рад полиције, односно да годишњи просек износи 2.929 притужби. Посматрано на нивоу појединачних година, примећује се како су се

размере евидентираних жалби кретале у распону од 423, колико их је забележено 2003. године (дакле, у првој години, што је и очекивано будући да се конкретна служба тек формирана), до 4.161 притужбе, колико их је евидентирано у 2013. години. Уочава се јасна тенденција подношења притужби, која у посматраном периоду бележи готово константан раст, исходујући највећим бројем поднетих притужби у последњој посматраној години.

Иначе, када се прати кретање ове појаве кроз целокупан период, примећује се како је број поднетих притужби грађана већ у првим годинама забележио екстреман пораст за преко 700% (са 423 притужбе у 2003. години на 3.154 притужбе у 2005. години). Разлог за то треба тражити превасходно у самом формирању Генералног инспектората Министарства унутрашњих послова Републике Србије и у чињеници да је та „организациона новина" омогућила прерасподелу задатака и уступање на разматрање притужби грађана органу специјализованом за вођење интерних истрага. Уједно би се могло претпоставити да су и сами грађани убрзо постали свесни те чињенице и да су, по инерцији, своје притужбе подносили управо том органу сматрајући га надлежним за те послове, или су пак били упућивани да конкретан проблем и негативну појаву у раду полиције или понашању полицијских службеника пријаве том органу.

Довођењем броја поднетих жалби грађана у везу с оквирним бројем радника Министарства унутрашњих послова (45.000), израчуната је квота поднетих жалби која се, мерена у односу на 100 радника, креће у распону од 0.94 у 2003. години до 9.24 у 2013. години. Даље, када су се наведени показатељи довели у однос с оквирним бројем становника у Србији,[355] израчуната је квота поднетих притужби на 100.000 становника, која се креће у распону од 6.04 у 2003. години до 59.4 и 2013. години. Поређења ради, резултати истраживања једне научне студије о жалбама грађана на поступање полиције, спроведене на подручју САД, показују како се мање од 1% грађана жали на методе и поступке полицајаца, уз напомену да 10–15% њих сматра како имају разлога да се жале, али да то не чине. Такође, када је реч о

355 Према резултатима пописа становништва из 2002. и 2011. године, а које је спровео и објавио Републички завод за статистику, у Републици Србији (без Косова и Метохије) укупно је уписано 7.498.001 становник у 2002. години, а у 2011. години 7.120.666 становника. За рачунање квоте поднетих жалби коришћен је оквирни број од 7.000.000. (Извор: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/CalendarView.aspx?pKey=37&cType=1)

размерама поднетих жалби, истим истраживањем је утврђено како се број жалби разликује између полицијских управа и да се креће у распону од 6 жалби до 81 жалбе на 100 полицајаца.[356] Овакве варијације се могу правдати различитим факторима, а неки од њих су тип заједнице и природа полицијске агенције. Управо овом последњем фактору посебну пажњу су придали Пејт (Pate) и Фридел (Fridell), који су установили како локална полицијска одељења у САД имају просечно 4.8 жалби на 100 полицајаца, док је у државним полицијским агенцијама забележено 1.6 жалби на 100 полицајаца.[357]

• Корупција и појаве блиске корупцији као разлог подношења притужбе

Узимајући у обзир сложену природу полицијске функције и разноврсност повода за успостављање интеракције између полиције и грађана, логично се може претпоставити да су и разлози за жалбе грађана на поступање полиције многобројни и разноврсни. Сходно њиховој природи, крећу се од безазлених до веома озбиљних. Примера ради, Комитет за жалбе на полицију у Амстердаму извештава како се већина притужби грађана може сврстати у једну од следећих 10 категорија:

- неуљудност,
- одбијање да се пружи помоћ,
- бурне реакције,
- погрешна хапшења,
- злоупотреба силе,
- наношење бола при стављању лисица,
- одбијање да се сачини записник,
- оштећење имовине,
- одбијање полицајаца да се идентификују и
- неадекватне просторије за притвор.[358]

Према подацима које је доставио СУК, разлози за притужбе грађана на рад и поступање полиције прилично су разноврсни, али се као најчешћи појављују следећи:

- непримерено поступање и комуникација;
- непрофесионални рад и пропусти у раду;

356 Roberg, R., Crank, J., Kuykendall, J., *op. cit*., p. 424.
357 Цитирано према: Alpert, G., Dunham, R., *op. cit*., p. 32.
358 Bayley, D. (1996), *op. cit*., p. 277.

• непоступање или неблаговремено поступање по пријавама грађана;
• прекомерна употреба средстава принуде;
• незаконито привођење;
• злоупотреба службеног положаја;
• спрега с лицима из криминалне средине;
• корупција и примање мита и
• бављење пословима неспојивим са службеним дужностима.

Као што се може приметити, међу разлозима за притужбе грађана постоје и случајеви који се могу довести у везу с коруптивним понашањем полицијских службеника. Међутим, поред примања мита као разлога за подношење притужбе, пажњу привлаче и притужбе грађана на појаве у полицији које су блиске корупцији. Полазећи од комплексне природе корупције и имајући, притом, у виду постојаност појава које су у посредној или непосредној вези с коруптивним понашањем, овој анализи су придодата још три разлога за подношење притужбе: 1) злоупотреба службеног положаја; 2) спрега с лицима из криминалне средине и 3) бављење пословима неспојивим са службеним дужностима.

Табела 17: *Размере притужби због корупције у полицији и блиских појава*

РАЗЛОГ	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	∑
Корупција и примање мита	1	8	17	45	88	101	75	65	400
Злоупотреба службеног положаја	61	216	165	158	415	560	810	680	3.065
Спрега с лицима из криминалне средине	0	0	0	4	88	135	178	144	549
Бављење пословима неспојивим са службеним дужностима	8	42	19	7	32	26	32	26	192
∑	70	266	201	214	623	822	1.095	915	4.206

Иако се ове појаве не могу аутоматски сврстати у коруптивно понашање, извесно је да се у њима крије потенцијал за злоупотребу

полицијских овлашћења, па чак и за остварење конкретних коруптивних трансакција, посебно у случају појаве окарактерисане као „спрега с лицима из криминалне средине“.[359]

Довођењем ових показатеља у однос са оквирним бројем становника у Србији дошло се до податка о квотама поднетих жалби на 100.000 становника, а које износе 5.7 за корупцију и примање мита, 43.7 за злоупотребу службеног положаја, 7.8 за спрегу с лицима из криминалне средине и 2.7 за бављење пословима неспојивим са службеним дужностима. Даље, у настојању да се установи квота поднетих жалби на 1.000 припадника полиције, број појединачних притужби је доведен у однос с оквирним бројем запослених у Министарству унутрашњих послова Републике Србије (око 45.000),[360] на основу чега су израчунате квоте од 10 за корупцију и примање мита, 76.6 за злоупотребу службеног положаја, 13.7 за спрегу с лицима из криминалне средине и 4.8 за бављење пословима неспојивим са службеним дужностима.[361]

359 Додуше, из достављених података није било могуће прецизно утврдити значење израза „спрега“, али је извесно да се она у свом уобичајеном тумачењу доводи у везу са злоупотребом службеног положаја, па чак и с конкретним коруптивним појавама, као што је, на пример, заштита илегалних активности. Ипак, док ове недоумице остављају простора за сумњу у постојање корупције у конкретним случајевима, поменути разлози за подношење притужби стварају околности које без сумње доводе полицијске службенике у сукоб интереса, због чега ће се тако и третирати у наставку излагања.

360 И у овом случају намерно није узет у разматрање само број припадника Министарства унутрашњих послова са статусом овлашћених службених лица, јер би се тиме занемарила чињеница како и поступање осталих радника Министарства (на пример, административних радника) може представљати предмет жалбе грађана, што се у пракси неретко и дешава. Илустрације ради, увидом у евиденције САТИТ-а Министарства унутрашњих послова Републике Србије утврђено је да су у периоду од 2001. до 2013. године против радника Министарства унутрашњих послова који немају статус ОСЛ (категорија остали радници Министарства) грађани поднели укупно 461 представку.

361 Поређења ради, у извештају о недавно спроведеном истраживању корупције у српској полицији, наводи се, између осталог, како су током 2010. године и у првих десет месеци 2011. године, СУК-у и подручним полицијским управама грађани поднели укупно 173 представке, у којима су указивали на појаву корупције, најчешће (у 69 случајева) у редовима саобраћајне полиције, и то углавном у виду узимања мита од возача због прекршаја који су наводно учинили. Поред тога, садржај појединих притужби је указивао на повезаност полицијских службеника с лицима која се баве шверцом робе (цигарете, нафта и др.), али и с нарко-дилерима. Према тврдњама грађана, улога полицијских службеника се састојала у пружању заштите од кривичне одговорности, помоћи с циљем несметаног преласка границе и проласка преко подручја одређене полицијске управе, пружању физичког обезбеђења

Пратећи кретање размера поднетих притужби због коруптивног понашања кроз целокупан период примећују се значајна размимоилажења у разлозима за подношење притужби. Конкретно, жалбе због злоупотребе службеног положаја у прве четири године бележе благе осцилације раста и опадања, да би се од 2007. године бележио изузетно нагли пораст евидентираних притужби, који је до 2009. године порастао за преко 500%.

За разлику од овог, прилично екстремног раста, кретање притужби због примања мита је углавном уједначено и, уз постепене и благе смене раста и опадања, ни у једној посматраној години њихов број није прешао цифру од 100 притужби. Да ли такви показатељи рефлектују реално стање, не може се поуздано тврдити. Извесно је, међутим, да размере поднетих притужби макар наговештавају међусобан однос у размерама појединих видова коруптивног понашања полицијских службеника у стварности. Штавише, уколико се упореде биће и радња извршења ових двеју инкриминација, оволики примат злоупотреба службеног положаја у односу на примање мита сасвим је очекиван.

С друге стране, када је реч о притужбама због сукоба интереса у раду полиције, анализа кретања њихових размера у посматраном периоду и упоредна анализа појединачних разлога такође нуде могућности за изношење занимљивих закључака. Као и у случају појединачних облика коруптивног понашања и у овом случају се примећују значајна размимоилажења у кретању размера поднетих притужби. Конкретно, када је реч о притужбама грађана због спреге полицијских службеника с лицима из криминалне средине, њихов број је све до 2007. године био занемарљив, да би након тога почео изузетно нагло да расте.

Интересантно је да је путања кретања ових притужби готово истоветна путањи кретања притужби због злоупотребе службеног положаја. Да ли је реч о пукој случајности, или пак да ли оваква поклапања указују на повезаност тих случајева, питања су која захтевају детаљнију научну анализу. Међутим, у овом тренутку се може претпоставити да спрега полицијских службеника с лицима из криминалне средине углавном исходује злоупотребом службеног положаја. Ова претпоставка уједно може представљати и радну хипотезу неких будућих истраживања.

организаторима тих група, као и у учешћу у непосредном обезбеђивању транспорта шверцоване робе /*Strateška-obaveštajna procena korupcije*, *op. cit*., str. 59–60/.

У кретању подношења притужби због бављења пословима неспојивим са службеном дужношћу не запажају се тако екстремне осцилације. Напротив, оно је углавном обележено постепеним и благим сменама раста и опадања укупног броја поднетих притужби на нивоу појединачних година. Да ли овакви показатељи рефлектују реално стање, питање је које се и овде логично намеће. Истина је да се ни у овом случају не може поуздано тврдити какво је стање на терену, али познавање одређених околности може макар послужити за увођење логичних претпоставки.

Пре свега, уколико се узму у обзир актуелна материјална ситуација и лична примања полицијских службеника, сасвим је очекивано да немали број припадника полиције трага за додатним изворима прихода. Аутор овог истраживања, међутим, дубоко верује да ће се већина њих пре одлучити да се бави неким легалним послом, па макар он био и неспојив са службеном дужношћу, него што ће долазити у спрегу с лицима из криминалне средине, иако је сасвим извесно да би им то донело већи приход.

Оваква запажања наговештавају како је фактичко стање заправо супротно забележеним размерама поднетих притужби грађана. Али, упркос томе, примат притужби због спреге полицајаца с криминалцима није случајан. Очигледно је да су и сами притужиоци свесни да је у питању знатно опаснија појава, која има несумњиво већи потенцијал за настанак озбиљнијих последица на индивидуалном и друштвеном нивоу. Сходно томе, претпоставља се да управо због тога они исказују већу спремност да пријављују такве поступке полицијских службеника, док за бављење пословима који су неспојиви са службеном дужношћу вероватно имају веће разумевање.

• Однос између основаних и неоснованих жалби

Чињеница је да притужбе грађана могу представљати користан извор података о незаконитим појавама у раду полиције, али пре свега притужбе чија је основаност потврђена. Важно је, међутим, нагласити да се у постојећим евиденцијама СУК-а основаност притужби не разматра према појединачним разлозима за подношење притужбе већ само на општем нивоу. Тиме је значајно отежано утврђивање постојаности коруптивног понашања полицијских службеника у конкретним случајевима. Другим речима, на основу података којима располажу службене евиденције СУК-а могуће је утврдити размере

подношења жалби грађана по том основу, али не и размере самих коруптивних појава у полицији.[362]

Користећи расположиве податке, у склопу ове анализе и макар илустрације ради биће указано на неке генералне показатеље односа између основаних и неоснованих притужби грађана на рад полиције и поступање полицијских службеника.

Табела 18: *Исходи поступања припадника СУК-а по притужбама грађана*

Година	Окончани предмети	Основане притужбе	Неосноване притужбе	Није било елемената за оперативни рад	Прослеђено другим организационим јединицама	Прослеђено у складу с чланом 180 Закона о полицији
2003	250	36	185	15	14	0
2004	1.792	310	1.169	180	133	0
2005	2.614	370	1.725	174	345	0
2006	2.234	243	1.174	424	299	94
2007	2.347	266	739	493	543	306
2008	2.611	437	1.087	574	263	250
2009	3.259	608	1.523	591	270	267
2010	3.786	550	1.773	799	378	286
2011	3.693	459	1.679	779	455	321
2012	3.644	514	1.587	617	594	332
2013	4.392	560	1.835	787	831	379
∑	30.622	4.353	14.476	5.433	4.125	2.235

Податак који најпре „боде очи“ јесте не тако мали број (n = 6.360 или 20%) примљених предмета, за које је у поступку разматрања оцењено како их треба проследити другим организационим јединицама (n = 4.125 случајева), или по другом основу, у складу с чланом 180 Закона о

362 У настојању да дође до таквих података, аутор овог истраживања се обратио за помоћ СУК-у. Међутим, у одговору на његову молбу образложено је како је прикупљање података о основаности притужби према конкретним разлозима за подношење притужби једино могуће директним увидом у сваки предмет понаособ, што захтева огроман напор и време, због чега нису могли изаћи у сусрет аутору. Због непостојања наведених показатеља, резултати ранијих истраживања могу послужити макар као илустрација. Додуше, проучавањем прикупљене литературе закључено је како су у научној пракси веома ретка истраживања у којима се размере корупције у полицији настоје утврдити на основу поднетих жалби грађана. Једно од њих је раније поменуто истраживање корупције у полицији у Србији, чији резултати показују да је од 173 поднете притужбе у свега 13 случајева (или 7.5%) потврђена основаност /*Strateška-obaveštajna procena korupcije*, *op. cit*., str. 57/.

полицији,[363] руководиоцу организационе јединице у којој је запослен притуженик (n = 2.235 случајева).

Следећи битан податак се односи на одбацивање притужби грађана чије је преиспитивање онемогућено непостојањем елемената за оперативни рад, што у овом случају износи укупно 5.433 притужбе (17% свих примљених притужби). Овде се, додуше, логично намеће питање критеријума на основу којих се конкретне притужбе сматрају довољно квалитетним за оперативни рад, односно каквом и коликом количином информација конкретна притужба мора да располаже да би се уопште узела у разматрање.

Тек када се сви ти, „спорни" случајеви одбију од укупног броја окончаних предмета добија се релевантан број притужби у односу на које је могуће утврдити проценат основаности, будући да је реч о притужбама чији су се наводи могли размотрити у целости и где је сам поступак разматрања притужбе започет и окончан пред једним органом. Конкретно, број основаних притужби којима располажу конкретне евиденције (n = 4.353) могао се тек тада довести у однос с укупним бројем свих окончаних предмета (n = 30.622), као и с бројем предмета у оквиру којих је била спроведена комплетна истрага и у којима је, стога, поступак разматрања у правом смисле те речи окончан (n = 18.829). У првом случају проценат основаности износи 14%, док у другом, релевантнијем за анализу износи 23%.[364]

Презентовани подаци из спроведене анализе – посебно се мисли на број основаних притужби (n = 4.353 случаја у периоду од 11 година), јасно потврђују да је постојање неправилности у раду полиције, па чак и озбиљних незаконитости и чињења кривичних дела полицијских

363 Овај правни основ се иначе односи на претходни Закон о полицији, који је и био на снази у периоду на који се односе конкретни подаци.

364 Поређења ради, резултати истраживања легитимности жалби грађана на поступање полицајаца у свету указују на значајне варијације. Истражујући стање у 36 америчких градова с преко 250.000 становника, Хифи (Heaphy) је установио како се проценат доказаних жалби креће од 3% до 67%. Такве варијације аутор правда различитим факторима, а посебно типом заједнице и природом полицијске агенције /цитирано према: Alpert, G., Dunham, R., *op. cit*., p. 32/. Овде је такође вредно поменути учинак Независног истражног органа надлежног за подручје Енглеске и Велса (*Independent Police Complaints Commission for England and Wales*) по жалбама уложеним против полиције током 2006. и 2007. године: 37% је решено локалном одлуком; код 12% је повучена пријава; у 10% није покренут поступак (недовољно информација, злоупотреба права подношења пријаве); у 30% је вођена истрага и, напослетку, 11% је поткрепљено доказима / Prenzler, T., *op. cit*., p. 53/.

службеника, могуће доказати на основу притужби грађана. Стога, ма колико се број основаних притужби чинио малим, чињеница је да жалбе грађана ипак могу представљати драгоцен извор података о полицијској делинквенције, посебно у условима када су извори података о тим појавама ограничени.

С друге стране, чињеница да значајан број жалби грађана бива одбачен – због неоснованости или пак због недостатка доказа односно непоткрепљености навода из жалбе, не сме се олако схватити. Извесно је да мали проценат основаних жалби наводи на веома популарно мишљење у јавности како полиција и у том случају заправо настоји да искористи прилику да одбије или избегне обавезу да казни саму себе, што аутоматски смањује вољу и спремност грађана да на тај начин остваре своја права.

Међутим, како би се спречиле шпекулације и пука нагађања неопходно је спровести опсежна истраживања интерних жалбених поступака, с циљем утврђивања кључних разлога за толику неоснованост уложених жалби грађана. Упркос малом проценту основаности, улагање представки и притужби ипак треба охрабривати, будући да су то понекад једини извори сазнања о незаконитим појавама у раду полицији, а посебно о коруптивном понашању. Паралелно с тим, грађане треба упућивати како да се жале, односно да то чине само када имају несумњиве доказе или макар проверљиве индиције о конкретној појави.

У противном, илузорно је очекивати да њихове жалбе постигну конкретне резултате како на индивидуалном плану – да се притужени полицајац казни, тако и на друштвеном плану – да се смање неправилности и незаконитости у раду полиције. Чињеница да се не тако мали број притужби одбацује због некомплетности наводи на закључак да многи грађани очигледно имају проблем како да жалбу јасно аргументују и потврде несумњивим доказима. Стога би у будућности требало посветити посебну пажњу додатној едукацији грађана и њиховом подучавању за подношење притужби.

2. РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ ПРАВОСНАЖНИХ ПРЕСУДА

Чињеница је да се криминолошка истраживања значајно ослањају на податке који се заводе у евиденцијама правосудних органа и то, пре свих, на статистичке показатеље. Међутим, као што је раније

истакнуто, прикупљање статистичких података о криминалитету полицијских службеника из овог извора битно отежава постојећа пракса неевидентирања података о занимању лица против којих је вођен кривични поступак у правосудне евиденције. Због тога се показатељи и актуелна искуства судске праксе у случајевима корупције у полицији морају сагледати из других извора.

Конкретно, за те потребе су коришћене правоснажне пресуде изречене у кривичним поступцима вођеним против полицијских службеника оптужених за коруптивно понашање. Методом документационе анализе настојале су се утврдити карактеристике проучаване појаве, које се нису могле спознати применом других метода – пре свих анализом статистичких података о пријављеним лицима. Додуше, поменута ограниченост правосудних евиденција је отежала прикупљање података и у овој фази истраживања. Због тога је покушано да се до правоснажних пресуда дође на следеће начине:

• пратећи кретање појединих случајева кроз цео ток кривичног поступка (од подношења кривичне пријаве,[365] преко подизања оптужнице, до изрицања правоснажне пресуде);[366]

• подношењем молбе за достављање фотокопије пресуда[367] и

365 Обухваћене су само кривичне пријаве које је поднео СУК у периоду од 2010. до 2014. године, будући да се директан увид могао извршити само у садржај тих пријава, док су раније поднете пријаве биле унете у Јединствени информациони систем (ЈИС) Министарства унутрашњих послова, тако да више нису биле на располагању за детаљнију анализу.

366 Вредно је поменути да су овим поступком утврђене многобројне чињенице значајне за сагледавање ефекта „губљења злочина". Тако је, на пример, утврђено да у већини случајева када јавни тужилац није подигао оптужницу то није учињено због процедуралних грешака и пропуста начињених у фази прикупљања доказа и сачињавања саме кривичне пријаве и пратећих писмена. У том смислу је нарочито индикативан податак да ниједна кривична пријава коју је СУК поднео за дело злоставе у служби (злостављање и мучење) није резултовала подизањем оптужнице, а као разлози за то наводе се следећи: • прекршена одредба о утврђивању веродостојности записника – 2 случаја; • не постоје основи сумње да је извршено кривично дело – 1 случај и • примењено начело опортунитета – 2 случаја. Поред тога, вредно је поменути да је преко 60% кривичних пријава, поднетих за дело примања мита, поступајући тужилац пре подизања оптужнице преквалификовао у дело злоупотребе службеног положаја, а као најчешћи разлог овакве одлуке наводи се немогућност доказивања дела примања мита у конкретном случају.

367 Свим судовима на подручју Републике Србије послата је молба да покушају утврдити (преко судског уписника или у разговору са предметним судијама) да ли је у њиховом суду изречена иједна правоснажна пресуда за кривична дела која представљају предмет овог истраживања. Притом, из објективних разлога истраживање је ограничено на период од 01.01. 2009 до 31.12.2013. године.

• претраживањем електронских база података појединих судова.[368]

Наведеним поступцима су прикупљене укупно 22 правоснажне пресуде изречене на подручју Републике Србије у периоду 2009–2013. године,[369] у поступцима вођеним против полицијских службеника оптужених за кривично дело примања мита. Међутим, из потпуно истих разлога као и приликом сагледавања кривичних пријава, и у овом случају су анализи кривичних дела примања мита (корупција у ужем смислу) придодате и правоснажне пресуде изречене у поступцима вођеним за дело злоупотребе службеног положаја – укупно 35 пресуда, прикупљених за ово истраживање.

Анализирани подаци су подељени у три тематске целине:[370] 1) карактеристике догађаја (криминалне појаве), 2) карактеристике актера и 3) карактеристике кривичног поступка. Притом, сваку тематску целину чини више обележја, односно више логично повезаних параметара чија су бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност независно описане и табеларно приказане.

Пре излагања резултата истраживања треба напоменути да је, поредећи податке о пријављеним и пресуђеним делима, установљено како се они не разликују значајно у својој структури, што је донекле и очекивано. Штавише, међу многим показатељима (на пример, место и време извршења, пол и узраст извршиоца) примећена су значајна поклапања. Отуда се чинило непотребним да се и овде објашњавају обележја која су већ била истакнута приликом анализе података о пријављеним лицима. Због тога ће се њихово излагање базирати на табеларним и графичким приказима, док ће пратећи коментари бити сведени само на одређена образложења и појашњења појединачних резултата, који нису очигледни из саме презентације.

368 Од 2010. године у нашим судовима започиње пракса вођења електронског уписника и убацивања скенираних пресуда у информациони систем Министарства правде. Додуше, приступ овим подацима није отворен свим грађанима, већ је његова сврха искључиво интерног карактера. Међутим, уз претходно добијену сагласност, у циљу прикупљања конкретних података, претражили смо електронске базе судова у Новом Саду и Зрењанину.

369 Из раније описаних објективних разлога период истраживања смо морали скратити.

370 Конкретном анализом нису обухваћени сви подаци из садржаја правоснажних пресуда, будући да су многи од њих заправо интересантнији правницима него криминолозима, већ су у разматрање узети само они подаци који употпуњавају јдну општу представу о конкретним криминалним појавама.

2.1. Карактеристике догађаја

• Околности извршења

Приликом разматрања околности под којима полицијски службеници врше кривична дела углавном се као прво намеће питање да ли је конкретно дело извршено у служби, односно приликом вршења полицијске дужности или непосредно у вези с њом. Међутим, иако ову околност има смисла утврђивати на општем нивоу, али и у контексту анализе одређених кривичних дела (убиства на пример), чини се да нема оправдања да се то чини у случају дела корупције. Тачније, обележја тих дела, пре свих радња извршења која их логично повезује с вршењем службене (полицијске) дужности, чине поделу на дела извршена у служби и она учињена ван службе беспредметном.

Заправо, при сагледавању околности под којима су извршена издвојена кривична дела већи значај има подела на дела извршена ван радног времена и дела извршена у току радног времена. Овде, додуше, треба имати у виду како се за полицијске службенике обично сматра да немају радно време, што заправо указује на обавезу супротстављања незаконитом поступању и у слободно време (ван радног времена, након истека смене). Међутим, чак и да је ова констатација тачна, она свакако не подразумева проширење примене полицијског ауторитета и на случајеве када нема законских основа нити оправдања за полицијску интервенцију.

Полазећи од овог критеријума, установљени су показатељи приказани у табели 19.

Табела 19: *Околности под којима су полицијски службеници вршили кривична дела*

	Ван радног времена		**У току радног времена**	
	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	6.	17.1	29.	82.9
Примање мита	0.	.0	22.	100.0

Како би се јасније презентовале околности под којима су извршена наведена кривична дела, постојећа подела је додатно конкретизована, чиме се дошло до следећих показатеља:

• Злоупотреба службеног положаја: а) *ван радног времена* – приликом наплате путарине на ауто-путу (n = 2); држање службеног наоружања (дуге цеви) у кући (n = 2); омогућавање кријумчарења и препродаје цигарета (n = 1) и омогућавање превоза кријумчарене робе преко државне границе (n = 1) и б) *у току радног времена* – рад на расветљавању кривичног дела (n = 8); регистрација моторних возила (n = 5); контрола саобраћаја (n = 4); задржавање у службеним просторијама (n = 3); контрола преласка државне границе (n = 3); привођење лица на издржавање казне затвора (n = 2); издавање дозволе за ватрено оружје (n = 1); пријава странаца (n = 1); увид у информациони систем Министарства унутрашњих послова (n = 1); чувања привремено одузетих предмета (n = 1) и преузимање новца од наплате мандатних казни (n = 1).

• Примање мита: најчешће се дешава приликом контроле саобраћаја (n = 11 или 50%), а поред тога и приликом рада на расветљавању кривичног дела (n = 6), при контроли државне границе (n = 3) и током патролне делатности (n = 2). Важно је истаћи да је у свим случајевима где је примање мита повезано с контролом саобраћаја полицијски службеник искористио прилику која му се случајно указала, док примање мита у вези с радом на расветљавању кривичног дела и контролом државне границе углавном подразумева унапред договорене контакте и исплате, које се неретко остварују у више наврата.

• **Локација (место) извршења**

Када је реч о утврђивању места (локације) на којој се одиграо конкретан догађај, сви случајеви су сагледани у односу на то да ли је реч о затвореном или отвореном простору. Тиме су установљени показатељи приказани у табели 20.

Табела 20: *Локације на којима су полицијских службеници вршили кривична дела*

	Отворен простор		**Затворен простор**	
	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	10.	28.6	25.	71.4*
Примање мита	16.	72.7	6.	27.3

Посматрајући конкретне податке на нивоу појединачних кривичних дела, уочавају се јасне разлике у смислу да се дело злоупотребе

службеног положаја чешће врши у затвореном простору, док се примање мита више везује за отворен простор. Чињеница је, међутим, да овакви показатељи места извршења нису довољно прецизни, због чега је била неопходна њихова конкретизација. На тај начин се дошло до следећих показатеља:

• Злоупотреба службеног положаја: а) *отворен простор* – на путу, ван насељеног места (n = 5); на улици, у насељеном месту (n = 3) и на граничном прелазу (n = 1) и б) *затворен простор* – у службеним просторијама (n = 24 или 68.5% дела) и у стану саучесника (n = 1).

• Примање мита: а) *отворен простор* – на путу, у насељеном месту (n = 10 или 45.4%); на путу, ван насељеног места (n = 3) и на граничном прелазу или у његовој непосредној близини (n = 3), и б) *затворен простор* – у службеним просторијама (n = 3); у кући даваоца мита (n = 2) и у угоститељском објекту (n = 1).

• **Време извршења**

У оквиру разматрања околности извршења кривичних дела неизоставно је утврђивање времена извршења. Као и у претходним анализама, и овде је фокус на доба дана, које је подељено на четири периода. На тај начин су установљени подаци приказани у табели 21.

Табела 21: *Доба дана када су полицијских службеници вршили кривична дела*

	Непрецизно		**06–12 часова**		**12–18 часова**		**18–24 часа**		**00–06 часова**	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	19.	54.3*	5.	14.3	6.	17.1	4.	11.4	1.	2.9
Примање мита	6.	27.2	3.	13.6	6.	27.2	4.	18.2	3.	13.6

Податак о времену извршења окарактерисан као „непрецизно“ односи се на све случајеве у којима се тај податак није могао утврдити из садржаја пресуда. Заправо, у највећем броју случајева реч је о продуженом кривичном делу (вршено је током дужег периода), док су у нешто мање случајева у питању дела чије време извршења није било утврђено ни током званичне истраге, због чега је тај податак изостао и у пресуди.

Када се посматрају случајеви за које је утврђено тачно време извршења, уочава се да се она знатно чешће врше преко дана – углавном у време прве смене (07–15 часова). Притом, овај податак је посебно индикативан за кривично дело злоупотребе службеног положаја, што је додуше и очекивано ако се узму у обзир остале околности под којима се ова дела врше и повод њиховог извршења, али и сами извршиоци, који делатност углавном обављају у првој смени.

• Број лица укључених у извршење кривичног дела/постојање саучесништва

Колико је особа било директно укључено у извршење конкретног кривичног дела, односно колико је њих предузело противправне радње у датом случају, неизоставна су питања у анализама појединачних криминалних појава, која се обично постављају када се жели утврдити да ли је у њима постојало саучесништво. Међутим, пре него што се укаже на показатеље саучесништва утврђене обрадом достављених пресуда, важно је скренути пажњу на податак који је у непосредној вези са овом карактеристиком, а тиче се односа броја пресуда и броја лица обухваћених конкретним кривичним поступцима.

Табела 22: *Однос броја пресуда и броја лица укључених у извршење наведених кривичних дела*

	Број пресуда	**Број извршилаца**
Злоупотреба службеног положаја	35	40
Примање мита	22	52

Чињеница да број лица у поступку премашује број донетих пресуда може лако навести на закључак о постојању саучесништва у датим случајевима. Међутим, анализирајући сваки случај понаособ утврђено је како овај закључак није у потпуности тачан. Заправо, конкретном анализом је установљено да је у појединим случајевима једним кривичним поступком било обухваћено више лица, али су се она теретила за извршење другачијих кривичних дела. Другим речима, иако су били судионици истог догађаја, они нису саучествовали у извршењу једног истог кривичног дела (нису били његови саизвршиоци, нити је неко од њих подстрекавао неког другог, нити му помагао у извршењу тог дела), већ су виновници једног догађаја у оквиру њега извршили различите инкриминисане радње.

У случају примања мита запажена је највећа разлика у броју пресуда (n = 22) и броју лица у поступку (n = 52). Међутим, и у неким од ових случајева је реч о обједињавању различитих инкриминација у један поступак – обично се полицијски службеник терети за примање а друго лице у поступку (грађанин) за давање мита. Треба, међутим, напоменути како је само у једном случају пресудом било обухваћено 20 лица – од тога се 16 полицијских службеника теретило за дело примања мита а 4 грађанина за дело давања мита.

Након овог образложења, показатељи постојања саучесништва, приказани у табели 23, свакако су разумљивији.

Табела 23: *Постојање саучесништва у извршењу наведених кривичних дела*

	Сам је извршио		**Имао је саучесника**		**Саизвршилац**	
	n	%	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	21.	60.0	6.	17.1*	8.	22.9
Примање мита	14.	63.6	0.	.0	8.	36.4

На основу приказаних података може се закључити да у највећем броју обрађених случајева инкриминисано понашање представља исход поступања само једног лица (у овом случају је то полицијски службеник), односно да је у њему учествовао само један извршилац, без саучесника.

С друге стране, сви случајеви у којима је утврђено постојање саучесништва подељени су у две групе. У прву групу су сврстани случајеви у којима је извршилац имао саучесника у смислу да га је овај подстрекавао или му помагао у извршењу. Конкретно, од 6 таквих случајева (сви се везују за дело злоупотребе службеног положаја), у 4 случаја је утврђено подстрекавање на извршење, а у 2 случаја помагање у извршењу конкретног кривичног дела. Притом, ни у једном од њих саучесник није имао својство полицијског службеника нити је уопште био запослен у Министарству унутрашњих послова, већ је у питању био обичан грађанин.

У другу групу су сврстани случајеви у којима је више лица заједнички извршило кривично дело и, као што се може видети, евидентирано их је више него случајева из прве групе. Још једна разлика ове

групе у односу на прву групу јесте да су у највећем броју случајева (код примања мита у свих 8 случајева) саизвршиоци заједничког кривичног дела били припадници полиције и то углавном непосредни сарадници, односно лица распоређена на иста радна места.

2.2. Карактеристике актера

• Пол и узраст извршилаца

Када се ова обележја упореде с раније утврђеним и описаним параметрима из евиденција о пријављеним лицима, примећују се значајна поклапања. Због тога ће овде само укратко бити указано на ова обележја, утврђена анализом правоснажних пресуда, без значајнијег упуштања у њихова објашњења. Конкретно, када је реч о *полу* извршилаца, треба истаћи како је за оба кривична дела утврђена доминација извршилаца мушког пола (злоупотреба службеног положаја – 91.4%; примање мита – 98%). Илустрације ради, када је у питању дело примања мита, међу полицијским службеницима обухваћеним конкретним пресудама нашла се само једна жена, која се чак и у том случају појављује као један од саизвршилаца конкретног дела. У погледу *узраста* извршилаца, показатељи су такође доследни раније забележеној тенденцији пријављених лица – група максималног криминалитета за оба обрађена кривична дела обухвата период од 31 до 40 године живота (преко 50% свих извршилаца у оба случаја).

• Школска спрема извршилаца

Једна од карактеристика извршилаца кривичних дела која није била обухваћена анализом кривичних пријава, јер у истим углавном није ни навођена, тиче се њиховог образовања. Обрадом прикупљених пресуда за оба дела утврђена је доминација извршилаца са средњом стручном спремом (злоупотреба службеног положаја – 54.3%; примање мита – 94%).

Иако би се на основу оваквих показатеља лако могло закључити да је ниво образовања значајан криминогени односно отклањајући фактор, у доношењу таквих закључака треба бити посебно опрезан. Заправо, овде би се пре могло говорити о постојању корелације али не и о каузалној вези између наведених појава. Треба подсетити на то да су научне студије о вези између образовања и полицијског понашања

веома ретке, а да оне спроведене имају озбиљне методолошке недостатке, због чега још нема ваљаних доказа на основу којих би се могло слободно тврдити да ниво образовања утиче на понашања и поступке појединаца. Разлог за овакву статистику не треба заправо тражити само у нивоу образовања извршилаца већ и у њиховом радном месту односно делокругу послова које обављају, јер тек када се ти подаци укрсте, могу се извести нешто поузданији закључци. Због тога су наредни показатељи веома важни.

• **Радно место извршилаца**

Чињеница је да могућности, подстицаји и искушења за кршење прописа приликом полицијског поступања нису равномерно распоређени на све службенике (припаднике) полиције већ да, заправо, у великој мери осцилирају у зависности од радног места које појединац заузима, односно од делокруга рада које обавља. Полазећи од чињенице да су службеници на најнижем нивоу извршиоци већине полицијских задатака, као и да најчешће долазе у директан контакт с грађанима, лако би се могло закључити како се од свих припадника полиције управо они најчешће налазе у прилици да се понашају противзаконито. Сходно томе и не треба да изненађује што у највећем броју пресуда извршиоци припадају групи *непосредних извршилаца*, односно полицијских службеника који делатност обављају непосредно на терену (злоупотреба службеног положаја: n = 26 или 74.2%; примање мита: n = 18 или 81.3%). Дода ли се овоме податак да значајна већина њих има средњу стручну спрему, тачније да такви послови према тренутној систематизацији углавном захтевају завршену средњу школу, онда се и изложени подаци о образовању извршилаца чине јаснијим.

С друге стране, полицијски службеници с већим нивоом образовања (изузев припадника криминалистичке полиције) обично су распоређени на радна места која не укључују теренски рад и чест контакт с грађанима. То свакако не значи да ови појединци немају могућности за кршење прописа, односно да су поштеђени таквих искушења. Међутим, у Србији, али и у свету, постоји тенденција да се контрола рада полиције фокусира „на доле“, на полицајце на најнижим нивоима.[371] Тиме полицајци на вишим позицијама стичу многобројне

371 Примера ради, у Великој Британији већина полицајаца која се суочава с кривичним или дисциплинским поступцима има ниже чинове, док су виши поли-

прилике за девијантно понашање. Поред тога, њихова хијерархијска моћ и друштвени статус омогућавају им да избегну контролу, што их ставља у повољнију позицију у односу на обичне полицајце. Уједно и захваљујући томе, полицијским руководиоцима је пружена прилика да контролне механизме усмере баш ка полицијским службеницима најнижег ранга, остављајући истовремено себи довољно простора да се несметано баве појединим злоупотребама.

То даље наводи на закључак како, поред делокруга послова које појединац обавља на конкретном радном месту, извесност криминалног понашања али и његов интензитет и учесталост битно зависе од моћи (ауторитета) у доношењу конкретних одлука коју то место носи са собом. Ово је свакако једно од могућих објашњења уплетености полицијских руководилаца у поједине криминалне активности (злоупотреба службеног положаја: n = 6 или 16.6%; примања мита: n = 5 или 22.7%). Притом, углавном је реч о руководиоцима средњег ранга (командир или заменик полицијске станице, шеф одсека).

• **Линија (делокруг) рада извршилаца**

При сагледавању овог обележја треба узети у обзир да постојеће разлике у делокругу рада полицијских службеника битно одређују и разлике у структури кривичних дела. Илустрације ради, члан увиђајне екипе се несумњиво чешће налази у искушењу да украде неки од предмета с лица места и допише га на списак украдених ствари (приписујући тај чин крадљивцу због чијег дела и врше увиђај) него, рецимо, полицијски службеник задужен за контролу преласка државне границе. Али се зато овај други чешће налази у искушењу да злоупотреби свој положај и пропусти преко границе неко лице или му омогући да пренесе робу без контроле и плаћања царине и тиме стекне корист уколико тај чин укључује надокнаду. Примери су несумњиво многобројни и могу се ређати унедоглед, али се сви своде на исти закључак – поједина радна места у полицији су погоднија за чињење одређених кривичних дела. Управо наведени аргумент може послужити као једно од могућих објашњења за показатеље утврђене анализом пресуда, а према којима је примање мита најизраженије унутар саобраћајне полиције (n = 11 или 50% свих изречених пресуда за ово дело).

цајци, посебно они на самом врху хијерархије, права реткост у таквим ситуацијама / Punch, M. (2000), *op. cit*., p. 319/.

• **Ранија осуђиваност извршилаца**

Познато је да подаци о ранијој осуђиваности лица против ког се водио поступак представљају неизоставни део већине пресуда. Тај податак је био интересантан и за ово истраживање, али не само као користан извор спознаје постојања поврата, његове врсте и степена већ и као основ за разматрање интензитета и учесталости криминалног понашања припадника полиције. Обрадом достављених пресуда утврђено је да значајна већина припадника полиције пре овог поступка нису били осуђивани (ЗСП – 91.4%; примање мита – 92.3%).

С друге стране, од свих који су претходно имали таква искуства (укупно њих 7) нико није био осуђиван за исто кривично дело за која му се судило у датом поступку већ за различита дела, а најчешће за кривично дело угрожавања јавног саобраћаја.

2.3. Карактеристике поступка

• **Трајање поступка**

Познато је да многобројне објективне и субјективне околности утичу на одвијање кривичног поступка, на његов ток па и на само трајање. Од тренутка подношења кривичне пријаве до изрицања правоснажне пресуде овај поступак пролази кроз различите фазе, уз напомену да од испуњења претходне битно зависи успешност наредне фазе. Томе треба додати како у току спровођења поступка неретко долази до његовог одлагања па чак и прекидања, а да понекад уопште и не буде окончан.

Поред ових, готово свеприсутних фактора, треба поменути и дејство неких особених околности. Наиме, током периода на који се односи ово истраживање у Србији је започета реформа правосуђа, која је, између осталог, укључивала реорганизацију судова и прерасподелу надлежности, што је несумњиво додатно успорило започете поступке. Сходно томе, можда и не треба да чуди да су у већини обрађених случајева кривични поступци трајали до четири, а неретко и преко четири године. На основу спроведене анализе могло би се закључити како најкраће трају поступци вођени за кривично дело примања мита. Конкретно, у скоро 40% тих случајева правоснажна пресуда је изрицана за непуне две године од подношења кривичне пријаве, уз напомену да се у већини таквих поступака чекало и на одлуку Апелационог суда.

• **Одређивање притвора**

Још једно, веома важно обележје за сагледавање карактеристика кривичног поступка, али и користан извор за спознају начина на који су третирана оптужена лица у тим поступцима, тиче се одређивања притвора. Анализом пресуда утврђени су следећи показатељи учесталости изрицања те мере: злоупотреба службеног положаја: n = 3 или 7.5%; примање мита: n = 16 или 72.7%. Не упуштајући се у оцену оправданости доношења таквих одлука, ипак не можемо а да се не запитамо како оптужени припадници полиције, којима није изречен притвор, проводе своје дане на слободи док се против њих води кривични поступак. Тачније, право питање је да ли они и даље обављају своје редовне полицијске дужности.[372] Нико не спори чињеницу да је свако невин док се другачије не докаже. Заправо, у немалом броју поступака вођених против полицијских службеника њихова невиност је и доказана. Овде, међутим, треба водити рачуна о многобројним нуспојавама које се могу појавити због саме чињенице што пријављеном (оптуженом) лицу није одређен притвор, иако се сумњичи за извршење озбиљног кривичног дела.

• **Исход поступка**

Ово обележје кривичног поступка сагледано је у односу на три параметра – обустављен поступак, ослобођење и осуда. Након анализе прикупљених пресуда добијени су показатељи приказани у табели 24.

Табела 24: *Исход поступка у вези с извршењем наведених кривичних дела*

	Обустава		**Ослобођење**		**Осуда**	
	n	%	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	0.	.0	16.	45.7	19.	54.3
Примање мита	0.	.0	6.	27.5	16.	72.5

372 Извесно је да се против неких од њих паралелно води и дисциплински поступак и да као резултат тога могу бити привремено удаљени из службе. Међутим, анализом података из полицијских евиденција утврђено је како се и мера суспензије изриче веома ретко. Познавајући одређене прилике и околности на терену извесно је да многи од тих полицајаца и даље обављају своје редовне дужности, или се пак у појединим случајевима привремено или спорадично ангажују на пословима приватног обезбеђења.

Као што се може видети, ни у једном од обрађених случајева поступак није обустављен. Када је реч о случајевима у којима је оптужени ослобођен одговорности, у већини пресуда се као образложење такве одлуке наводи како извршење дела није доказано. Конкретно, код примања мита изјаве дате пред судом су биле контрадикторне и недоследне наводима из оптужнице, а притом нису постојали ни материјални докази. Оваква образложења намећу питање с каквим доказима је тужилац располагао када је подизао оптужницу и да ли је он у том тренутку могао да процени да дело неће бити доказано и да, сходно томе, прибави поузданије доказе. Истина је да се не може поуздано тврдити али да се свакако може с довољно основа сумњати у постојаност одређених опструкција у спровођењу истраге у појединим случајевима, што би свакако требало детаљније испитати.

• **Изречена санкција**

Анализирање ове тематске целине заокружује се сагледавањем казнене политике судова у конкретним случајевима, указивањем на врсту изречених санкција окривљенима. Конкретни подаци су предочени у табели 25.

Табела 25: *Изречене санкције извршиоцима наведених кривичних дела*

	Казна затвора		**Условна осуда**	
	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	7.	20.0	12.	34.3
Примање мита	16.	72.5	0.	.0

Уколико се изузму случајеви у којима није изречена никаква санкција (обустављени поступци и поступци у којима су оптужени ослобођени одговорности), види се да структуру изречених санкција сачињавају условна осуда и казна затвора. Иначе, анализом је утврђено како у последње време, поступајући у конкретним случајевима, судије најчешће доносе одлуке да окривљени казну издржава у својој кући, односно уместо казне затвора изричу њену алтернативу – кућно затварање.

Занимљиво је да ниједан обрађени случај није окончан изрицањем новчане казне (не укључујући, наравно, обавезу окривљеног да плати трошкове поступка и одузимање користи стечене извршењем

кривичног дела). Овакви подаци дају повода за преиспитивање могућности и основаности чешћег изрицања других казни из система кривичних санкција у поступцима вођеним против полицијских службеника за нека од обрађених дела. Када је реч о условној осуди, њено учестало изрицање (додуше само у случају дела злоупотребе службеног положаја) углавном се правда постојањем многобројних олакшавајућих околности у датим случајевима, а пре свега ранијом неосуђиваношћу окривљеног.

Када су у питању изречене казне затвора, тачније њихово трајање, конкретни подаци су због прегледности разврстани у неколико група, што се може видети у табели 26.[373]

Табела 26: *Дужина изречене казне извршиоцима наведених кривичних дела*

	До 1 године		**Од 1 до 2 године**		**Од 2 до 4 године**	
	n	%	n	%	n	%
Злоупотреба службеног положаја	5.	14.3	2.	5.7	0.	.0
Примање мита	11.	31.4	23.	65.7	1.	2.8

Предочени подаци и чињеница да је у већини анализираних случајева изречена санкција била ближа законском минимуму сугеришу постојање благе казнене политике. Посебно је индикативан податак да од свих пресуђених случајева примања мита само у једном од њих изречена казна затвора није била испод законског минимума. Треба, међутим, напоменути да је у том случају извршиоцу суђено у оквиру једног поступка за пет кривичних дела примања мита и да је, напослетку, осуђен на јединствену казну затвора у трајању од 4 године. Такође, од свих пресуђених случајева примања мита само је у једном изречена мера безбедности – забрана вршења позива.

Обрађени случајеви указују и на постојање неуједначене судске праксе у поступцима вођеним у случајевима примања мита, посебно у погледу неједнаке казнене политике између појединих судова. Иако је таква пракса донекле и очекивана, анализом појединих пресуда су утврђене неке парадоксалне ситуације. Примера ради, полицијски службеник, који је прихватио понуду у износу од 5 евра од учиниоца

373 Наведени подаци су сагледавани у односу на укупан број окривљених полицајаца а не у односу на број пресуђених случајева. Стога је и број јединица знатно већи, посебно у случајевима дела примања мита.

саобраћајног прекршаја, осуђен је на казну затвора у трајању од 2 године, док је, рецимо, полицијски службеник, који је у више наврата захтевао и примао новац од осумњиченог, у укупном износу од 1.300 евра, како против њега не би подносио кривичне пријаве за дело насиља у породици, упркос многобројним интервенцијама полиције по пријави оштећене, на крају је осуђен на казну затвора од 1 године.

Извесно је да се на основу овако ограниченог узорка не може тврдити да ли постоје одређена правила, доследности и уобичајености у актуелној судској пракси и казненој политици у вези с делима корупције у полицији. Ипак, презентовани подаци представљају макар повод за одређене полемике и покрећу низ питања, међу којима се оно најважније тиче сврхе и ефекта кажњавања, посебно у погледу спречавања испољавања таквих дела у будућности. Како би се стекао бољи увид у овај проблем и спознале његове праве димензије, неопходно је добијене резултате упоредити с казненом политиком судова у Републици Србији примењеном у случају истих кривичних дела, али када се као окривљено лице појављује обичан грађанин.

У том смислу се могу чинити вредним пажње резултати анализе судске праксе за кривична дела корупције, коју је у оквиру пројекта „Активни грађани против корупције“ спровео истраживачки тим из организације *Правни скенер*. Истраживање се односило на кривична дела примања и давања мита за која су донете правоснажне пресуде у периоду од јануара 2010. године до марта 2014. године. На послате захтеве је одговорио већи број судова, тако да је у коначном добијено 75 одлука виших судова и 34 одлуке основних судова. Када је реч о казненој политици судова, ово истраживање је закључило како је иста блага. Конкретно, за кривично дело примања мита највише је затворских казни – чак 68%, затим новчаних казни – 21%, док су условне осуде изречене у 3% пресуда. Међутим, треба истаћи да су изречене затворске казне у трајању до 1 године заступљене у 49%, а преко 3 године у само 5% правоснажних пресуда. Када је у питању давање мита, ситуација је потпуно другачија. Највећи број изречених санкција су условне осуде (89%), док су казне затвора заступљене у 7%, а новчана казна у 4% правоснажних пресуда. Уједно је вредно поменути како је истим истраживањем утврђено да је за оба кривична дела највише поступака правоснажно окончано у области рада полиције (давање мита 45%, а примање мита 25%).[374]

374 Извор: интернет страница http://www.partners-serbia.org/antikorupcija/analiza-sudske-prakse-za-krivicna-dela-korupcije/_download [18.09.2014]/.

3. РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ САДРЖАЈА МЕДИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

Примену метода анализе садржаја у научним истраживањима корупције у полицији оправдавају многобројни разлози (о чему је у претходном поглављу било више речи). Искуства показују да је ова метода нарочито корисна за сагледавање медијске представе конкретне појаве. Стога се и у овом истраживању превасходно настојало да се применом методе анализе садржаја утврди какав третман има полицијска корупција у српским медијима. Међутим, поред сагледавања општег приказа истраживане појаве, ова метода је коришћена и у оквиру спроведених студија случаја, чији ће резултати бити изложени нешто касније.

Руководећи се многобројним објективним разлозима, одлучено је да се као извор података користе онлајн-вести, односно извештаји које медији објављују на својим интернет порталима. Тиме је процес прикупљања података започет увидом у архив (електронску базу) неколико дневних листова: *Политика*, *Вечерње новости*, *Данас* и *Блиц*. На тај начин је утврђено да база дневних новина *Блиц* садржи убедљиво највише чланака у којима се описују појаве које представљају предмет овог истраживања, што је и био основни разлог да се користи као основни извор података. Притом, временски оквир овог сегмента истраживања сведен је на период од 1. јануара 2008. године до 31. децембра 2013. године, будући да је садржај архива овог дневног листа (који је иначе доступан на интернет адреси www.blic.rs) до 2008. године у највећем обиму избрисан и некомплетан, или је пак његова структура битно другачија у односу на период након 2008. године, због чега су били отежани проналажење, праћење и упоређивање истраживачких података.

Постојаност тражених информација у електронском облику битно је олакшала њихово прикупљање и каснију обраду. Додуше, концепција наведеног интернет портала је онемогућила претраживање садржаја према кључним речима. Заправо, тражени подаци су прикупљани тако што су најпре издвајани чланци који су се по наслову чинили интересантним,[375] да би се након њиховог ишчитавања издвајали

375 Због постојеће праксе у поменутом медију да се већ у наслову чланка наглашава припадност актера (извршиоца) полицијској служби, као и због коришћења различитих термина и еуфемизама који се повезују с коруптивним понашањем, кон-

текстови у којима се извештава о појавама које представљају предмет овог истраживања. На тај начин је, за потребе овог истраживања, издвојено **76 чланака** који третирају појаву корупције у полицији, уз напомену да су сви објављивани у рубрици „црна хроника".

Анализа садржаја издвојених чланака подељена је у неколико фаза. Најпре је обављена квантитативна (фреквенцијска) анализа садржаја, која се односила на утврђивање броја објављених чланака (укупно и према темама), обима чланака (број коришћених карактера и речи), учесталости појављивања појединих речи и категорија (где се посебно водило рачуна о контексту њиховог коришћења), као и постојања графичке опремљености илустрацијама, фотографијама и видео-снимцима. Након тога је садржај квалитативно анализиран, што је подразумевало, пре свега, утврђивање начина на који се конкретни догађаји и њихови актери представљају (позитивно/негативно, или пак аутор заузима неутралан став), а посебно да ли се у извештавању поштују стандарди професионалне етике, укључујући и претпоставку невиности. Анализом наративне структуре текста требало је разоткрити постојаност латентних порука, скривених у самим текстовима. У овом случају је примењена тзв. контекстуална анализа, која се колоквијално назива читање између редова, а којом је требало проникнути у значење и смисао конкретних порука. Таква анализа је представљала значајан ослонац за утврђивање постојања скривених намера или циљева које су аутори новинских чланака имали у односу на читаоце, а што би представљало доказ тенденциозног извештавања.

Након ишчитавања њиховог садржаја, а у зависности од теме коју обрађују, чланци су подељени у три групе:

• **класично подмићивање** (n = 37 или 48.6%): ова група чланака је посвећена елементарном облику корупције, у литератури познатом и као опортунистичка корупција – полицијски службеник приступа трансакцији спонтано и непланирано, користећи прилику која му се случајно указала, прима мито од лица која раније углавном није познавао нити је с њима имао претходни договор, већ је тај договор остварен на лицу места;

• **заштита илегалних активности** (n = 30 или 39.4%): у овим чланцима се извештава о знатно озбиљнијем виду корупције, којој поли-

кретна вест постаје упечатљива и лако препознатљива у маси објављених чланака, што самим тим олакшава издвајање и детаљну анализу наведених појава.

цијски службеник, а неретко и група њих, приступају планирано и према унапред оствареном договору с носиоцем криминалних активности, понекад и с криминалном организацијом, у смислу добијања процента као надокнаде за пружање заштите од прогона или омогућавање несметаног бављења конкретном криминалном делатношћу на одређеном подручју, најчешће у дужем периоду;

• **пружање услуга обезбеђења у приватне сврхе** (n = 9 или 11.8%): многобројни разлози су утицали на то да се анализом обухвате и активности које новинари често описују као „тезгарење“ полиције. Истина је да такве активности нужно не доводе до корупције, већ да полицијски службеници тиме заправо долазе у сукоб интереса. Међутим, управо их таква позиција чини подложнијим злоупотреби положаја (овлашћења) а неретко и самој корупцији. Неспорно је да таквим активностима полицајци стичу добит, и то на недозвољен начин, будући да је реч о обављању послова неспојивих са службеном дужношћу. Међутим, та добит понекад може бити резултат коруптивног односа успостављеног између полицајца и његовог „приватног послодавца“. Притом, ствари се додатно компликују уколико се тај послодавац бави криминалним активностима, јер тада полицијски службеник може бити укључен у знатно озбиљније облике корупције – на пример, у заштиту илегалних активности. Чланак „Обезбеђење паравана за дилере и наоружане банде“, објављен 12. августа 2013. године, управо указује на описану ситуацију.

На почетку излагања треба истаћи да је анализом утврђен диспаритет између броја објављених чланака (вести) и броја догађаја којима су посвећени конкретни текстови. Наиме, у 76 чланака описана су 44 различита догађаја. Додуше, треба нагласити да је већини појединачних случајева класичног подмићивања посвећен само по један чланак. Насупрот томе, заштита илегалних активности и пружање услуга обезбеђења у приватне сврхе, посебно када се као корисници тих услуга помињу лица из криминалне средине, најчешће се обрађују у серији повезаних текстова. Тако, на пример, по броју објављених чланака издвојило се писање о повезаности припадника Министарства унутрашњих послова с кланом Дарка Шарића – 6 чланака.[376]

376 Серију чланака је иницирало покретање кривичног поступка против једног од високих званичника Министарства унутрашњих послова због сумње да је одавао службене тајне припадницима клана Дарка Шарића. Како су се у јавности појављивале поједине информације о конкретном поступку тако су се и оглашавали новинари *Блица* на свом интернет порталу.

Саставни део ове анализе било је утврђивање **учесталости појављивања појединих речи** у садржају чланака. Предмет анализе су чиниле следеће речи (поређане према учесталости коришћења): • полицајац (полицијски) - 356 пута • МУП (Министарство унутрашњих послова) – 145; • криминал (криминалац) – 101; • мито – 96; • еври – 89; • саобраћај (саобраћајци) – 87; • група[377] – 77; • обезбеђење (обезбедити) – 73; • новац – 57; • примање (примити) – 55; • узимање (узимати) – 51; • дилер – 49; • нарко... (нарко-бос, наркомани, наркотици) – 48; • организација (организовани) – 38; • граница (гранична) – 38; • инспектор (оперативац) – 36; • злоупотреба (злоупотребити) – 35; • дрога – 31; • корупција – 26; • службени положај – 25; • тражење (тражити) – 22; • кријумчарење (кријумчари) – 21; • давање (дати) – 18; • повезаност (спрега) – 16; • клан – 14; • „бизнисмен“[378] – 14;• динари – 12; • заштита (заштитити) – 12; • Жандармерија (жандарм) – 12; • овлашћење (овлашћено службено лице) – 8; • захтевање (захтевати) – 7; • договор (договорити) – 6; • подземље – 4; • поклон (дар) – 1.

Добијени показатељи могу послужити као основ за извођење појединих закључака о приказу конкретних појава у обрађеним чланцима:

• као актери коруптивних активности најчешће се помињу припадници саобраћајне полиције;

• у готово свим случајевима се као предмет коруптивне трансакције помиње новац и то знатно чешће страна валута (пре свега евро);

• углавном се наглашава радња коју је предузео полицијски службеник, у смислу да је примио односно узео мито (понекад се наглашава да је тражио, па чак и захтевао мито), док се улога друге стране ставља у други план;

• нарочито се инсистира на приказивању коруптивних активности групе полицајаца, који притом најчешће делују у спрези с царинicима, адвокатима или непосредно с криминалцима, па чак и с криминалним организацијама;

• када је реч о заштити илегалних активности, у објављеним вестима се најчешће пише о повезаности припадника полиције с нарко-дилерима и кријумчарима (акцизна роба, оружје, људи);

• као „приватни послодавци“ полицијских службеника најчешће се помињу контроверзни „бизнисмени“ и лица из криминалне средине.

---

377 Односи се на криминалну групу, али и на групу полицајаца који су организовано приступали коруптивним активностима.

378 Уз реч „бизнисмен“ неретко стоји реч „контроверзни“.

Када је реч о **обиму новинских чланака**, превођењем њиховог садржаја на број карактера и речи утврђени су следећи показатељи: • број карактера с размацима – 168.728; • број карактера без размака – 142.133 и • број речи – 26.517. Поред овог сумарног броја, интересантно је било утврдити и обим на нивоу дефинисаних тема и појединачних чланака. Тако, на пример, у укупно 37 чланака посвећених класичном подмићивању утврђен је следећи обим: • број карактера с размацима – 50.474; • број карактера без размака – 42.469 и • број речи – 7.959, док је у преосталих 39 чланака констатован следећи обим: • број карактера с размацима – 118.254; • број карактера без размака – 99.664 и • број речи – 18.558. Ови показатељи представљају још један доказ да се у конкретном медију знатно већа пажња посвећује укључености припадника полиције у заштиту илегалних активности и пружање услуга обезбеђења у приватне сврхе него класичним случајевима коруптивног понашања.

Отуда и не чуди што је као најдужи по обиму издвојен чланак објављен 12. јуна 2010. године под насловом „Полицајац радио за Пецонија више од шест година“:

• број карактера с размацима – 6.189;
• број карактера без размака – 5.207 и
• број речи – 982.

Повезаност припадника полиције с лицима из криминалног подземља, посебно с тако интригантним појединцима какав је горепоменути (за чију су интригантност, узгред речено, најзаслужнији управо ти исти медији), несумњиво је деликатна појава, а судећи према садржају конкретног чланка, и прилично инспиративна тема за медије. Притом, када се дође до информације како је у обрачуну припадника личног обезбеђења два супарничка клана учествовао припадник полиције (о чему се иначе пише у конкретном чланку), онда објављивање такве вести несумњиво гарантује сензацију.

Судећи према његовом садржају, аутор овог чланка је очигледно искористио погодну прилику да макар на тренутак избегне писање према новинарском клишеу. Дајући себи довољно слободе, он, попут неког приповедача, нуди читаоцима једну веома питку и пријемчиву причу. Користећи ретроспективу аутор упознаје читаоце с вођама конкретних кланова (које иначе представља као успешне пословне људе), али му и предочава след ствари које кулминирају конкретним инцидентом. Притом се не обазире на обавезу заштите података о

личности, па тако читалац не само да сазнаје о којим је „бизнисменима“ реч (што додуше и није нека новост), већ наводи пуно име и презиме полицајца који је укључен у инцидент, али и податке још неких његових колега за које постоји сумња, али не и докази, да су обезбеђивали лица из подземља.

Насупрот томе, као најкраћи је издвојен чланак објављен 19. септембра 2012. године под насловом „Саобраћајни полицајци ухапшени због мита“:[379] • број карактера с размацима – 431; • број карактера без размака – 369 и • број речи – 62. Будући да је садржај чланка сведен на елементарне информације, стиче се утисак да је као извор коришћено званично саопштење, јер је познато да полицијски и други званични извори најчешће новинаре снабдевају једноставним описима који омогућавају минималну контекстуализацију. Уистину, вест да су припадници саобраћајне полиције примили мито и није нека новост за читаоце, о чему иначе сведоче и њихови коментари (више речи о томе нешто касније). Тога су очигледно свесни и сами уредници овог медија, па таквим вестима и не придају нарочит значај.

Међутим, и остале вести о класичним случајевима корумпирања полицијских службеника углавном су веома кратке. Њихов садржај је најчешће сведен на информацију о хапшењу (неретко се наводе потпуни лични подаци ухапшених припадника полиције), када се углавном указује и на конкретну полицијску делатност коју су обављали, а понекад чак ни то, док је било какво детаљније упуштање у образложење конкретног догађаја изостављено. Извесно је да такве поједностављене нарације, у којима преовлађују службене информације и коментари званичника, остављају отвореним многа питања, чинећи тако и само медијско извештавање о корупцији у полицији прилично мањкавим.

То наводи на следећи сегмент анализе. Индикативно је да се у већини чланака, као **извор информација** појављује званично саопштење Министарства унутрашњих послова или правосудних органа (надлежног тужилаштва или суда). Притом, и овде се запажа како су конкретна саопштења најчешће праћена флоскулама типа „у интересу истраге не можемо да откривамо детаље“ или „након саслушања

379 Пошто је кратког обима, цео садржај конкретног чланка гласи: „Београдски саобраћајни полицајци Миладин М. (29) и Ненад С. (34) ухапшени су због сумње да су примили мито. Двојицу саобраћајних полицајаца ухапсили су припадници Управе криминалистичке полиције. Осумњиченима је одређено полицијско задржавање од 48 сати, након чега ће, уз кривичну пријаву, бити приведени истражном судији.“

осумњичених, јавност ће о свему бити обавештена". Истовремено, званичници полиције користе конференције за штампу као погодну прилику за помпезне изјаве типа „овом акцијом није стављена тачка на обрачун против корумпираних припадника полиције" или „акција се наставља, јер је ово само врх леденог брега".[380]

Међутим, приметно је како се званичници полиције обраћају медијима када више не могу да сакрију одређене информације, или када су пак последице конкретног догађаја јасно манифестоване. Тако је, на пример, запажено да пружање услуга обезбеђења криминалцима добија медијску пажњу тек након одиграних обрачуна у „подземљу" и напада на припаднике одређених криминалних група, када су неретко и сами полицајци, за које касније истрага утврди да су радили као лично обезбеђење, жртве напада. Након тога, као према устаљеном редоследу, Министарство унутрашњих послова сазива конференцију за штампу, на којој његови званичници откривају само поједине детаље и истовремено обећавају да ће решити конкретан проблем.

Као основ за писање појединих чланака служе и званична саопштења полицијских синдиката. Додуше, она углавном нису иницијална вест о конкретном догађају, већ представници синдиката заправо реагују на већ изнете информације у медијима. Уприличене конференције за штампу се користе као погодна прилика, пре свега, да се пружи подршка ухапшеним колегама,[381] да се критикује неосновано кажњавање (уз приметно порицање нанесених повреда),[382] да се

380 Стварност, међутим, често демантује овакве изјаве. Они који очекују да ће истрага обухватити и руководеће структуре Министарства унутрашњих послова углавном буду изневерени. Штавише, поред тога што многи и даље остају скривени у „дубинама" корупције, ни они откривени на „врху леденог брега" не буду осуђени (о чему сведоче резултати спроведене анализе правоснажних пресуда).

381 Председник једног од репрезентативних полицијских синдиката изјавио је следеће: „Није по праву нити је праведно да се полицајцима који су осумњичени за лако кривично дело одреди притвор од месец дана, док у исто време дилерима који деци продају дрогу у већини случајева судије не смеју ни да одреде притвор." Извод из чланка „Полицајци у Врању ступили у ‚тихи штрајк' подршке ухапшеним колегама", објављеног 27. октобра 2012. године. Чињеница да су након неколико дана, на основу одлуке Вишег суда, конкретни полицајци пуштени из притвора, довољан је разлог за сумњу да је та одлука донета под притиском.

382 Изјава председника Полицијског синдиката Србије: „Логичније је да се у држави с високим степеном корупције ухапсе они који су покрали милијарде, а не да се борба против корупције сведе на једну поморанџу." Извод из чланка „Синдикат: полицајци отпуштени јер су од возача узели поморанџу и пециво", објављеног 25. јула 2013. године.

подстакне одлучнија борба против корупције,[383] али и да би се указало на тежак положај припадника полиције.[384]

Новинарима су, међутим, званична саопштења углавном недовољна, те своју „глад“ за информацијама настоје утолити на другој страни. Интересантно је да се већ у наредним чланцима појављују многобројни детаљи о конкретним догађајима и њиховим актерима, када се неретко откривају лични подаци полицајаца и појединости из њихове професионалне каријере, док се понекад наводе и неки детаљи из истраге, који би иначе требало да се чувају као службена тајна, макар до окончања истраге. Стога се намеће питање на којим су изворима утемељена таква писања. Анализом садржаја обрађених чланака утврђено је да аутори, када пишу о заштити илегалних активности и пружању услуга обезбеђења у приватне сврхе, често користе формулацију „према незваничним информацијама“ или наводе „како им је то пренео извор *Блица*“. Отуда се поставља питање колико су заправо такве информације тачне. Међутим, у многим случајевима, очигледно настојећи да потврде поузданост предочених информација, аутори наводе како им је информације пружио „извор из полиције“ или „извор близак истрази“.

Тиме се долази до закључка како постојећа пракса у сарадњи медија и полиције доводи до једне парадоксалне ситуације. Наиме, чињеница је да су током званичног саопштења прилично суздржани у откривању информација, правдајући то обично интересима истраге. Међутим, тиме се отвара простор појединцима, чак и онима који учествују у тој

383 Председник Полицијског синдиката Србије износи следеће: „Истраге би требало да обухвате и одређен број старешина, јер није могуће да су илегални транспорт робе преко границе организовали полицајци самостално и независно. Очекујемо да буду приведене кључне личности из полиције које су на вишим положајима, иначе овакве акције можемо сматрати само маркетиншким потезима МУП-а.“ Извод из чланка „Полицајци узимали мито од шверцера стоке“, објављеног 26. децембра 2008. године.

384 Представници Независног полицијског синдиката Србије истичу следеће: „Последњих неколико година у медијима се појављују тврдње да су многи појединци из врха МУП-а, као и поједини начелници полицијских управа и њихови сарадници, уплетени у многе криминалне радње. Од колега полицијских службеника са терена добијамо позиве да пренесемо министру како су многи од тих навода тачни и да је време да се стане на крај бахатом и криминалном понашању појединаца. (...) Службеници полиције, због криминалних радњи својих колега, не знају коме да се обрате за помоћ. Полицајци не верују више никоме, поготово не Управи за борбу против организованог криминала и Сектору унутрашње контроле.“ Извод из чланка „Обавезна декриминализација полиције“, објављеног 8. јула 2011. године.

истрази, да „тргују“ информацијама. Штавише, такви појединци могу чак и да диктирају цену, јер су очигледно свесни спремности медија да „дебело“ плате објављивање сензационалне вести, посебно уколико нико пре њих то није учинио. Стога и не треба да чуди што су аутори одређених чланака, цитирајући изјаве поменутих извора, објављивали управо такве вести. Тако је, на пример, у неколико наврата писано о неспремности руководства Министарства унутрашњеих послова да сузбије појаву заштите илегалних активности, али и о њиховој личној укључености у такве активности.[385]

Даље треба нагласити да приликом писања о корупцији у полицији чланови научне и стручне јавности ретко служе као примарни извори вести, мада се понекад користе као секундарни извори.[386] Тачније, они се готово никада не појављују као кључне личности у тексту односно као кључни саговорници већ више као пролазне личности, чије коментаре аутори чланака углавном наводе успут и то обично када желе да оснаже своју аргументацију. Маргинализовањем ових извора и њиховог критичног гласа, које се само назире у појединим контекстима, изостављено је стручно разматрање појаве корупције у полицији у конкретним чланцима, што је њихов нарочит недостатак. То даље наводи на закључак да конкретан медиј, представљајући корупцију у полицији кроз призму различитих догађаја и базирајући, притом, своје извештаје углавном на званичним саопштењима или незваничним изворима, само површно рефлектује природу ове појаве. Међутим, осим што искривљује јавну перцепцију, таква селективна и површна репортажа може додатно драматизовати проблем.

385 Као илустрација тога, указује се на делове таквих изјава: • „(...) Очигледно да појединци који су учествовали у овом послу имају подршку одређених структура МУП-а Србије, због чега се све и завршило на хапшењу једне особе.“ Извод из чланка „Полицајац издавао дозволе за 500 евра“, објављеног 14. јула 2010. године; • „За посао код Шарића морао је да има дебелу залеђину и да буде сигуран да се неће наћи на удару полиције. Због тога верујемо да је неко од његових шефова знао за његов ангажман код Шарића.“ Извод из чланка „Министарку правде чувао Шарићев полицајац“, објављеног 13. августа 2010. године; • „(...) За то још нико није одговарао, иако за појединце на важним положајима у МУП-у већ дуже време постоје оперативна сазнања да су били у блиским односима са Шарићем. (...) све је урађено у стилу ‚и вук сит и овце на броју‘, па је полицајац само пребачен на друго, ниже радно место.“ Извод из чланка „Шарићеви људи и даље у полицији“, објављеног 16. августа 2010. године).

386 Конкретно, од свих 76 издвојених чланака у свега три је постојао саговорник из научне заједнице – један професор саобраћајног факултета и двојица криминолога.

Додуше, коришћење сложених академских прича и теорија у медијима се и не очекује јер, како истиче Гарланд, „медији тргују сликама, архетиповима и страховима, а не пажљивим анализама и резултатима истраживања.“[387] Заправо, од медија се превасходно очекује да покрену конкретна питања, на која треба да одговоре надлежне службе. Такође, медији се могу искористити за преношење апела надлежним органима у држави да преиспитају одређене наводе. Конкретни новински чланци такође би могли да послуже као опомена да се такве појаве не смеју толерисати, јер је извесно да постоји неко ко ће на крају да обелодани поједине информације и тиме покрене питање одговорности, чак и за оне који су знали а ћутали о томе. Ипак, медијски посленици морају водити рачуна о томе колико су предочене информације поуздане и истините и бити свесни да, у противном, могу бити позвани на одговорност због клевете.

Поред текстуалног садржаја, и у овом случају предмет анализе су представљали прилози објављени у оквиру конкретних чланака. Тако је, најпре, утврђивана **опремљеност чланака** илустрацијама и видео-снимцима. Међу 76 анализираних чланака запажене су укупно 44 илустрације и фотографије (што је око 2.5 пута мање него у извештавању о полицијском насиљу), а није објављен ниједан видео-снимак.

Чињеница је да фотографије, а нарочито видео-снимци, остављају снажнији ефекат на читаоце од самог текста, што посебно важи за медијско извештавање о деликтима насиља. Насупрот томе, у представљању корупативних активности овакви садржаји немају велику употребну вредност, због чега се углавном изостављају, а тамо и где се приказују, њихов садржај није толико експлицитан или пак није уопште везан за конкретан догађај. Поред тога, због специфичности корупције, аутентични и оригинални видео-снимци најчешће и не постоје. Судећи према садржају објављених фотографија, учесталости њиховог приказивања и места у самом чланку где су постављене, стиче се утисак да се, пре свега, користе да би се читаоци додатно информисали или да би се заинтересовали за конкретан текст, али не и да би њихов садржај значајно утицао на ставове и мишљења читалаца.

Неке од фотографија евентуално подржавају поједине стереотипе који се везују за корупативне појаве, док већина њих има чисто симболичку вредност. То посебно важи за фотографије које нису директно

387 Garland, D., *The culture of control: crime and social order in contemporary society*, Chicago, 2002, p. 135.

везане за конкретан догађај (вест) већ индиректно указују на њен садржај према следећим принципима:

• када вест објављује информацију да је припадник саобраћајне полиције примио мито, аутор у прилогу приказује фотографију неког полицајца како контролише саобраћај;

• ако се као предмет коруптивне трансакције помиње новац, макар и незнатни износ, на фотографији је приказан велик број новчаница на гомили;

• када се пише о пружању услуга обезбеђења у приватне сврхе, у прилогу се налази фотографија набилдованих младића који стоје испред угоститељског објекта.

Иначе, по опремљености су се посебно издвојили чланци у којима се писало о повезаности припадника Министарства унутрашњих послова с кланом Дарка Шарића. Укупно је објављено шест фотографија, а на три од њих је приказано лице вође клана у крупном плану (реч је о фотографији с потернице, објављеној у готово свим медијима у Србији). Поред тога, најопремљенији појединачни чланак био је насловљен као „Полицајци помагали шверцерима нафте“, објављен 28. јуна 2010. године. Уз текст је приложено девет фотографија лица лишених слободе, од којих четири фотографије ухапшених полицијских службеника.

Напослетку, предмет анализе су биле поједине **карактеристике коментара читалаца**. Тако, на пример, у свих 76 чланака изнето је укупно 3.252 коментара, што у просеку износи 43 коментара по чланку. Овде треба указати на одређене специфичности у прерасподели коментара читалаца на нивоу свих анализираних чланака о корупцији у полицији. Тако је, на пример, примећено да најмање коментара изазивају чланци у којима се описују класични случајеви примања мита. Штавише, неки од тих чланака (као, на пример, онај насловљен као „Ухапшени цариници и полицајци код Неготина“, објављен 10. априла 2009. године), немају ниједан коментар. Објашњење треба тражити, пре свега, у чињеници да су конкретне вести сведене на званично саопштење. Поред тога, уколико се суди према изнетим коментарима, такве вести и не представљају неку новост, због чега и не заврђују коментаре.

Насупрот томе, највећу реакцију читалаца изазивају чланци у којима се пише о случајевима заштите илегалних активности, а нарочито текстови у којима се описује повезаност припадника

полиције с лицима из криминалног подземља. Појачаној реакцији читалаца несумњиво доприноси чињеница да се те, интригантне теме најављују сензационалним насловима. Тако, на пример, чланак под насловом „Шефови полиције седам година примали 1.500 евра месечно од дилера дроге“, представља појединачни чланак с највише коментара читалаца – 464. Интересантно је поменути да се већ у наредном чланку, посвећеном истом догађају, наводи следећа информација: „Инспектори се уопште не терете да су узимали 1.500 евра месечно пуних седам година да би штитили дилере, како је првобитно објављено. Ти наводи се чак не налазе ни у кривичној пријави, нити у захтеву за спровођење истраге. Износ који су наводно узимали не прелази 150 евра.“ Реч је о изводу из чланка „Ухапшени инспектори оптужују нарко-дилере да им се свете“, објављеног 1. септембра 2013. године.

Ова вест је снажно утицала на коментаре читалаца, чији се број значајно смањио, док су истовремено многи од изнетих коментара попримили сасвим другачију конотацију. Наиме, након изнетих похвала за извршено хапшење полицајаца, сада многи читаоци исказују сумњу и неповерење у конкретан случај, сматрајући да је посреди намештаљка, док немали број њих пружа подршку ухапшеним полицајцима. Овакве драстичне промене у исказаним коментарима сведоче о томе колико заправо медији могу бити снажно оружје за манипулацију.

Након анализе њиховог садржаја, сви коментари читалаца, узимајући у обзир коришћену аргументацију, могли су се сврстати у неколико група. Пре свега, ту су коментари којима се **осуђују** такве појаве. Треба, међутим, нагласити да је у укупној структури свих изнетих коментара најмање оних којима се осуђује конкретан чин коме је и посвећена вест. Притом, ти коментари се најчешће своде на потребу оштрог кажњавања корумпираних полицајаца („моментални отказ“, „робија најмање десет година“, „губитак права на пензију“ итд.).

Индикативно је да се многи читаоци у својим коментарима не задржавају на конкретном догађају, тежећи ка генерализацији дате појаве. Немали број њих том приликом констатује „како објављена вест није никаква новост“, или пак „да их такве вести уопште не чуде“, посебно када се пише о корумпирању саобраћајаца и полицајаца који раде на граници. Штавише, многи читаоци износе саркастичне коментаре, као на пример: „Ма дајте, откуд то?“, „Ма ајте, молим вас, то су лажи“,

„Ма не би они то никад“, „Ма сигурно је нека грешка у питању“ (уз неизбежног ☺ на крају коментара). Неки опет износе шаљиве коментаре, као на пример: „Полиција да чува границу??? Па то је као да сте зецу дали да чува купус“, или „Немојте више да их контролишете, јер ако наставите, остаћете без саобраћајаца пошто не постоји тај који није узео мито.“

Неки од њих иду у приличну крајност у својим коментарима и осудама, као у следећим изјавама:

• „Најопаснија мафија је пандурска мафија.“;

• „Једна значка – једна пљачка, један криминалац – један полицајац!“;

• „Полиција је организација легалних криминалаца!!“.

Такође, предлози неких читалаца о томе како да се спречи корупција у полицији прилично су екстремни. Тако један од њих сматра следеће: „Потребно је похапсити сву пограничну полицију да би се спречили шверц и кријумчарење.“ Други опет тврди: „Нама треба комплетна лустрација полиције (...) од најобичнијег саобраћајца до мастиљара у Министарству.“

Постоје и читаоци који имају нешто умереније ставове. Они углавном поздрављају конкретне акције хапшења, али уједно сматрају како те акције нису спроведене до краја, односно да њима нису обухваћене и „крупне рибе“ (оличене у руководству Министарства унутрашњих послова и старешинском саставу појединих полицијских управа према мишљењу читалаца). Немали број њих наводе стање у граду у коме живе, а један од њих тврди следеће: „Јавна је тајна ко све ‚шурује‘ с криминалцима, али се готово ништа не предузима по том питању.“ У том погледу, посебно се издвајају следећа два коментара:

1) „Сваки ‚први‘ у ПУ, а богами и други и трећи, постављени су по директиви. Држава је као и увек у спрези с криминалцима, а командири су ту стратешки постављени да покривају доказе и склањају предмете када затреба! Сви ‚пљују‘ по обичним полицајцима, а највећа мафија је ‚горе‘!“

2) „Израз ‚организовани криминал‘ само замагљује ствари, прави назив је ‚државни криминал‘ јер је власт организатор, контролор, а неретко и извршилац сваког иоле озбиљнијег криминала у Србији. Тако нас све рекетира држава која производи криминал, а тек нас понекад штити од њега.“

Међу изнетим коментарима читалаца готово је највише оних којима се **рационализује корупција** и настоји оправдати коруптивно понашање полицијских службеника. Притом, у коришћеним аргументима се препознаје коришћење неких класичних техника неутрализација, а пре сих позивање на вишу лојалност. Већина тих читалаца сматра како је кључни проблем у малим платама полицијских службеника, те је, сходно томе а према њиховом мишљењу, „нормално да се људи сналазе на други начин“ како би прехранили породицу или школовали децу.

Приличан је број и коментара којима се поричу нанесене повреде. Овде се износе само неки од њих:

• „Уместо оних што украдоше милијарде и милијарде, ви се хватате за неког ко нема ни за леба.“

• „Доведете људе у ситуацију да немају да преживе, а онда их хапсите као да су шверцовали две тоне кокаина.“

• „Код нас је, изгледа, пракса да се кажњавају они који крадуцкају, а они који опљачкаше предузећа и државу уживају заштићени као бели медведи.“

У неким коментарима се износе тврдње које би се могле дефинисати као порицање одговорности, као на пример, „корупција је ушла дубоко у све поре нашег друштва и сада је тешко из свега тога изаћи јер, напросто, невини не постоје“.

У многим коментарима кривица и одговорност се настоје пребацити с полицајаца који примају мито на оне који тај мито нуде. Такође, индикативни су и коментари у којима се нуђење мита полицајцу сматра најрационалнијим решењем у датој ситуацији, као, на пример, у следећим:

• „Колико знам, најмања казна је 5.000 динара. Па јефтиније је дати 2.000 динара и решити проблем.“

• „До сада још ниједну казну нисам платио. Црвена све решава (...) Али није то само с полицијом. Ови с пауком су још спремнији за договор.“

Судећи према томе како се корупција третира, макар међу читаоцима ових вести, чини се како у супротстављању овој појави посебне напоре треба предузети у правцу подизања свести о опасности корупције и последицама које она ствара. Иако је несумњиво реч о једном мукотрпном послу, пошто се зна да се устаљене вредности тешко мењају, он је неминован. Ако се то не предузме, ни друге мере неће дати очекиване резултате. Штавише, јавна и оштра осуда коруптивног

понашања може бити кључна за супротстављање корупцији у полицији или, како то Шерман објашњава, „јавност треба да интерпретира открића корупције као оштре случајеве вредне озбиљне јавне бриге. Снажна јавна реакција неодобравања може укључити бес, љутњу, изненађење и разочарење, јер је неко коме су грађани доделили своје друштвено поверење прекршио њихова очекивања.“[388]

4. РЕЗУЛТАТИ ИСПИТИВАЊА ПЕРЦЕПЦИЈЕ, СТАВОВА И ВРЕДНОСНИХ СУДОВА О КОРУПЦИЈИ У ПОЛИЦИЈИ И ЊЕНОЈ КОНТРОЛИ

Како показују искуства досадашњих истраживања, појава корупције у полицији често се тежила спознати испитивањем ставова и мишљења различитих група респондената. Притом, индикативно је да су прва таква истраживања углавном била базирана на испитивању јавног мњења и настојала су да утврде перцепцију и лична искуства грађана с корупцијом у полицији. Будући да у склопу овог истраживања није било испитивања јавног мњења ни анкетирања грађана, у даљем тексту, илустрације ради, биће само указано на поједине резултате ових анализа корупције у полицији, док се за детаљнију анализу конкретних истраживања предлаже директан увид у цитирану литературу. Овде је, пре свега, вредно поменути активности организације „Транспаренси интернешенал“, која већ годинама уназад спроводи испитивања јавног мњења о феномену корупције и упоређује размере ове појаве између појединачних земаља. Добијени резултати се објављују у годишњем извештају названом „Барометар глобалне корупције“ (*Global Corruption Barometer*).[389]

Свој први „Барометар“ ова организација је сачинила 2003. године, заснивајући га на истраживањима спроведеним у 47 земаља света.[390] Судећи према подацима „Барометра глобалне корупције“ из 2009. године, испитаници широм света пре ће платити мито полицајцу него било ком другом државном запосленику; близу једне четвртине свих испитаника, који су у претходних 12 месеци били у контакту с

388 Цитирано према: Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 91.

389 Пошто сагледава све видове корупције у различитим областима рада, овај извештај је свакако важан извор информација и о корупцији у полицији.

390 Иначе, резултати из 44 земље се сматрају веродостојним извором података.

полицијом, подмитили су полицајца, што је далеко више него када је у питању прва следећа подмитљива група – судије (16%).[391] Посебно индикативан податак нуди „Барометар глобалне корупције“ из 2013. године, у коме се наводи да се полицијска служба у Републици Србији налази на првом месту по корумпираности у региону. Даље се каже да чак 69% грађана Србије сматра да је полиција корумпирана, што је иначе изнад светског просека који износи 60%.[392]

Посебну пажњу привлаче резултати истраживања који откривају искуства испитаних грађана с корупцијом у полицији. Притом, таква истраживања, спроведена широм света, наводе на закључак да перцепције о опсегу и природи корупције у полицији нашироко варирају. Како би потврдила тај закључак, Сања Кутњак-Ивковић се позива на различите изворе. Тако, на пример, према извештају *ICVS Working Group* из 1997. године, број испитаника који су рекли да им је полицајац затражио мито кретао се од 0% у Холандији, Швајцарској, Француској и Шведској до 70% у Аргентини. Даље, према извештају *Gallup International* из 1996. године, број респондената који је описао корупцију у полицији као веома распрострањену појаву кретао се од 9% (Финци) и 11% (Данци) до 61% (Турци) и 73% (Белгијанци).[393]

Када је реч о испитивању јавног мњења о корупцији у Републици Србији, вредно је поменути истраживање које је спровео Центар за либерално-демократске студије. Остварени резултати, између осталог, откривају да грађани међу најозбиљније друштвене проблеме, поред сиромаштва (26% одговора) и криминала (15% одговора), издвајају и проблем корупције (12% одговора).[394] Даље, на основу добијених просечних оцена које грађани износе, може се закључити да је појава корупције у највећој мери заступљена у царинској служби (4.47), правосуђу (4.18) и полицији (4.16).[395] Међутим, у истраживању ове организације, спроведеном након пет година, утврђен је нешто другачији редослед. Конкретно, према просечним оценама раширености корупције, ова појава се најчешће приписује правосуђу, царини, политичким странкама и државном врху, док је полиција с претходног трећег места пала на шесто место (са индексом 3.8).[396]

391 Holms, L., *op. cit.*, p. 29.
392 Đorđević, S. (2014), *op. cit.*, str. 11.
393 Kutnjak-Ivković, S. (2005), *op. cit.*, p. 38.
394 Антонић, Д. и др., *op. cit.*, стр. 35.
395 *Ibid.*, стр. 40.
396 Беговић, Б. и др., *op. cit.*, стр. 38.

Испитивања искустава грађана Републике Србије с корупцијом у полицији такође нуде занимљиве податке. У једној таквој студији наводи се како је од 2.224 анкетирана грађана њих 12.9% имало искуство с полицијским службеницима који су им тражили мито.[397] Притом, анкетирани грађани изјављују да су полицајцима давали „ситне поклоне" – пиће, цигарете (162 случаја) и поклоне у вредности до 1.000 динара (58 случајева), док је у 37 случајева потврђено да су давани поклони у вредности преко 1.000 динара. Насупрот томе, у 214 случајева грађани су изјавили да су давали новац,[398] с тим да се у извештају не наводи висина тих новчаних износа. Судећи према овим подацима, чини се да у српској полицији доминира тзв. ситна корупција.

Друга, недавно спроведена студија корупције у српској полицији бави се, између осталог, родном димензијом овог проблема. Тако се, на пример, међу објављеним резултатима наводи како је директно искуство с корумпираним полицајцем имало 23% испитаних мушкараца, док је такво искуство имало 9% анкетираних жена.[399] Аутор такође истиче како је 19% анкетираних мушкараца открило да је новцем подмитило полицајца, док је то исто учинило 8% жена.[400] Иначе, у обе поменуте студије се наводи да анкетирани грађани на прво место по корумпираности стављају припаднике саобраћајне полиције, а проценат таквих одговора се креће између 30%[401] и 49%[402] испитаника.

Када је реч о реакцији на корупцију у полицији приметна су поклапања код резултата оба истраживања, која показују да највећи број испитаника (око 70%)[403] као ефикасну меру у супротстављању корупцији у полицији сматра оштрију казнену политику. Иначе, карактеристично је да већина испитаника замера, пре свега, државним институцијама да не предузимају довољно напора на плану сузбијања корупције генерално, па и корупције у полицији. Међутим, интересантно је да сами грађани истовремено нису баш вољни да дају лични допринос супротстављању овој појави и да поделе своја сазнања о корупцији у полицији с надлежним полицијским службама.[404]

397 *Strateška-obaveštajna procena korupcije*, *op. cit.*, str. 12.
398 *Ibid.*, str. 13.
399 Đorđević, S. (2014), *op. cit.*, str. 30.
400 *Ibid.*, str. 31.
401 *Strateška-obaveštajna procena korupcije*, *op. cit.*, str. 16.
402 Đorđević, S. (2014), *op. cit.*, str. 20.
403 *Strateška-obaveštajna procena korupcije*, *op. cit.*, str. 24; Đorđević, S. (2014), *op. cit.*, str. 27.
404 *Strateška-obaveštajna procena korupcije*, *op. cit.*, str. 22; Đorđević, S. (2014), *op. cit.*, str. 14.

Додуше, пасивно држање грађана, а посебно чињеница да би већи број њих случај пре пријавило медијима него полицији, дају довољно повода за сумњу како грађани немају довољно поверења у полицију и њену спремност да адекватно реагује по пријави о корупцији и предузме одговарајуће мере према полицијским службеницима пријављеним за корупцију. Будући да су пријаве грађана понекад једини извор сазнања о коруптивном понашању припадника полиције, у будућности је очигледно потребно подстицати и мотивисати грађане да више учествују у супротстављању корупцији. Но, да би такве активности имале учинка, чини се нужним јачање поверење грађана у државне институције, а пре свега у сам систем контроле рада полиције.

Током планирања овог истраживања постојала је замисао о спровођењу испитивања неколико група респондената (полицијски службеници, тужиоци, судије, адвокати, припадници Агенције за борбу против корупције). Међутим, због многобројних ограничености објективне и субјективне природе та одлука се напослетку свела на анкетирање само полицијских службеника. Додуше, чињеница је да они несумњиво представљају најдрагоценије испитанике за истраживање корупције у полицији будући да се налазе на самом извору информација, нарочито појединци који су били њени виновници (судионици). Но, имајући у виду ограничености анкетирања полицијских службеника генерално, а посебно о наведеној теми (о чему је било више речи у претходном поглављу), планирање и реализација овог сегмента истраживања представљали су захтеван подухват.

Прва препрека се тицала добијања сагласности надлежне службе Министарства унутрашњих послова за спровођење анкетирања. Ситуацију је додатно компликовало и то што су за те потребе истраживања била израђена **два упитника** – један намењен непосредним извршиоцима полицијских задатака на терену и други намењен припадницима интерног система контроле, тачније службеницима полиције задуженим за контролу законитости у раду полиције.[405]

Инсистирање надлежних из Дирекције полиције да испитаницима гарантујемо *потпуну анонимност* (тачније да из упитника избацимо питања која се односе на утврђивање демографских карактеристика испитаника – пол, узраст, радно искуство, образовање итд.) представљало је нарочит проблем. Заправо, на основу одобрења

405 Садржај упитника је приложен на крају рада.

Дирекције омогућено је да се разлике у ставовима непосредних извршилаца сагледају само у односу на **врсту делатности** коју испитаници обављају,[406] док су разлике у ставовима контролора могле да се сагледају у односу на **облик контроле** коју испитаници спроводе.[407] Међутим, да би се бар донекле ублажиле последице изостанка демографских карактеристика испитаника, у оба упитника је унето по неколико потпуно истоветних питања, чиме је омогућено да се утврде разлике у ставовима о конкретним питањима и у односу на још једну значајну променљиву – **ниво извршења полицијских задатака** (непосредни извршиоци/контролори).

Овоме треба додати да су анкетирањем били обухваћени припадници пет подручних полицијских управа (ПУ за град Београд, ПУ Нови Сад, ПУ Суботица, ПУ Нови Пазар и ПУ Врање), што је омогућило анализирање разлика у ставовима и у односу на **припадност организационој јединици**.[408] Међутим, након обрађених података утврђено је како не постоје значајне разлике у ставовима испитаника према овом параметру, због чега у самом раду нису ни наведени, уступајући место значајним показатељима. Ипак, и ово откриће

406 То је, конкретно, омогућило дефинисање следеће три варијабле: 1) *интервентна полиција* – у ову групу су, поред припадника интервентне полиције, сврстани и полицијски службеници директно ангажовани за спровођење позорничке и патролне делатности на безбедносном сектору, односно полицијски службеници који непосредно на терену обављају многобројне интервенције из надлежности полиције, а који су организационо распоређени у полицијске јединице опште надлежности; 2) *саобраћајна полиција* – полицијски службеници непосредно ангажовани на пословима контроле и регулисања саобраћаја, и 3) *криминалистичка полиција* – службеници полиције, односно оперативни радници који непосредно спроводе криминалистичке истраге.

407 Овде су такође издвојене три варијабле: 1) *специјализована (оперативна) контрола* – припадници Сектора унутрашње контроле Министарства унутрашњих послова Републике Србије; 2) *контрола законитости* – припадници Одељења за контролу законитости у раду полиције у седишту Министарства унутрашњих послова и подручних полицијских управа, који искључиво врше послове контроле законитости у раду полиције, и 3) *хијерархијска контрола* – службеници полиције у чијој је надлежности, између осталог, спровођење контролне делатности (руководиоци било ког ранга – вођа сектора, помоћник командира, заменик командира, командир, шеф групе, начелник одељења, начелник управе итд.).

408 Избор конкретних полицијских управа је био условљен, пре свега, територијалном надлежношћу и положајем унутар Републике Србије, чиме су истраживањем обухваћени полицијски службеници који делатност обављају у битно другачијем географском, социјалном, демографском, али и безбедносном окружењу. Тиме се уједно отворио простор да се ставови испитаника сагледају и у односу на одређене културолошке одлике и, на тај начин, утврде евентуалне варијације унутар полицијске културе.

је значајно јер потврђује универзалност полицијских вредности и постојаност готово истоветних „радних личности“ полицајца у различитим окружењима.

С обзиром на природу истраживаних појава и особености проучаване популације, било је препоручљиво да се анкетирање спроведе лично (непосредно). Ипак, због броја организационих јединица обухваћених анкетирањем наспрам ограничених материјалних и људских ресурса, упитници су морали да се достављају службеном поштом. Да би се макар ублажили недостаци који могу произаћи из тако спроведеног анкетирања, уз упитнике су послате детаљно образложење и прецизне смернице.

Конкретно, сваки допис је садржао упутство у којем је наведено којој су групи испитаника упитници намењени. Посебно је наглашено како би конкретне упитнике требало проследити у што више организационих јединица у саставу полицијске управе, као и да се обезбеди хетерогеност испитаника у погледу њиховог пола, узраста, образовања и радног искуства. Такође је истакнуто да се анкетирање организује тако да у најмањој мери ремети редовне дужности испитаника, али и да се они не повлаче са слободног дана или заслуженог одмора ради анкетирања, јер би тада вероватно били мање мотивисани и расположени за попуњавање упитника.

Поред тога, било је важно да испитаници стекну уверење како попуњени упитници неће бити доступни трећим лицима, чиме би могућа злоупотреба добијених података била сведена на минимум. Због тога је свакој организационој јединици којој је требало проследити упитнике упућен предлог да задужи једног свог службеника за припрему испитаника за анкетирање, дељење упитника, њихово преузимање након попуњавања, печаћење и прослеђивање на почетну адресу, а да се на нивоу целе полицијске управе одреди један службеник који ће координирати те активности и, на крају, све попуњене упитнике вратити пошиљаоцу. У ранијим, сличним искуствима аутора овакав начин рада се показао делотворним.

Иначе, за потребе испитивања сачињено је 500 примерака првог упитника (за непосредне извршиоце) и 250 примерака другог упитника (за контролоре). Поред одлучивања о укупном броју испитаника, а који је био директно условљен бројем организационих јединица обухваћених овим истраживањем, важно је било утврдити и колики број упитника послати у сваку организациону јединицу,

водећи притом рачуна о томе да сам узорак буде репрезентативан. Због тога је посебна пажња посвећена величини и структури организационе јединице, као и броју запослених са статусом овлашћеног службеног лица.

Иако је с терена враћен исти број упитника колики је и послат на попуњавање, одређен број њих је враћен празан (непопуњен). Такође, немали број упитника није био у потпуности попуњен, али су и такви упитници узети у разматрање. Ипак, у знатној већини упитника је одговорено на сва питања, уз напомену да су многи испитаници давали прилично исцрпне одговоре, чији је садржај нарочито користио за квалитативну анализу изречених ставова. Када се број обрађених упитника посматра у односу на укупан број послатих упитника добијају се следећи показатељи: 1) први упитник (n = 398 или 79.6%) и 2) други упитник (n = 210 или 84%). Ради бољег увида, структура узорка коришћеног у овом испитивању биће приказана графички (графикон 3) према дефинисаним варијаблама:

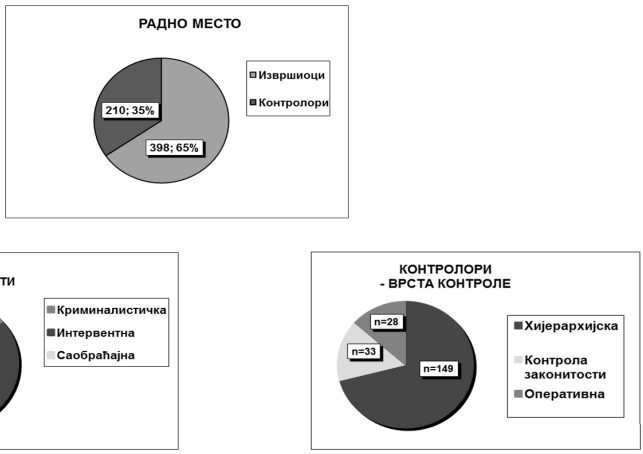

Графикон 3: *Број анализираних упитника према структури коришћеног узорка*

Ставови, мишљења и вредносни судови испитаника су анализирани у односу на следеће тематске целине:

- мишљења о корупцији у полицији;
- процене каузалности коруптивног понашања;
- ставови о постојању корупције у полицији и искуству с њом;
- ставови према искушењима корупције и

• мишљења о контроли корупције у полицији.[409]

За те потребе дефинисани су посебни оперативни задаци, који се састоје у следећем: приказивање основних параметара у односу на тематске целине; утврђивање разлика у ставовима испитаника у односу на дефинисане варијабле према тематској целини и појединим обележјима (питањима); дефинисање карактеристика и одређивање хомогености сваког субузорка према тематским целинама и одређивање дистанце између субузорака.

Овако дефинисани оперативни задаци захтевали су примену одговарајућих математичко-статистичких поступака обраде прикупљених података. Најпре су обележја тематских целина анализирана непараметријским поступцима према учесталости модалитета, будући да та обележја имају непараметријска својства. Ипак, да би се избегло губљење информација, проналажењем најфинијих веза и сазнања на непараметријским величинама, подаци су скалирани у табелама контингенције. Овим поступком је, на основу учесталости, свакој класи придружен реалан број. На скалираним подацима је примењена мултиваријантна анализа варијансе (MANOVA), уз помоћ које је утврђивано да ли уопште постоје разлике између субузорака на нивоу тематске целине, док је дискриминативна анализа коришћена како би се одредила граница између субузорака.

Од униваријантних поступака примењени су Рojев тест, Пирсонов коефицијент контингенције и коефицијент мултипле корелације. Њиховом применом је требало установити поједине разлике на нивоу сваког појединачног обележја унутар конкретне тематске целине. На тај начин је добијена мера која је даље послужила као основ за доношење коначних закључака.

Конкретно, израчунавањем коефицијента дискриминације издвојене су карактеристике које одређују специфичност сваког субузорка, а затим су одређени хомогеност и дистанца између субузорака према дефинисаним карактеристикама.

За разлику од изворног текста (докторске дисертације), чинило се како би у овом раду било довољно приказити и дескрипцију бројчаних и процентуалних показатеља основних параметара (изречених

409 Треба, међутим, напоменути да изнети ставови и мишљења нису разматрани према свим расположивим варијаблама, односно према свим субузорцима, будући да би се тиме знатно оптеретио обим рада, већ се у одабиру руководило критеријумом значајности конкретних резултата.

ставова, мишљења, судова) у односу на тематске целине. Ипак, како читаоци евентуално не би остали ускраћени за одређене информације, на крају овог поглавља, у виду кратког осврта на кључне резултате, биће указано и на утврђене карактеристике субузорака, разлике у ставовима, хомогеност субузорака и међусобну дистанцу.

4.1. Мишљења о корупцији у полицији

Постављањем питања из ове тематске целине требало је утврдити опште ставове и мишљења испитаника о корупцији у полицији, односно како они лично доживљавају и тумаче ову појаву.

• **Схватање корупције**

Ово питање је постављено отворено сматрајући како ће на тај начин одговори бити садржајнији и разноврснији. Добијени одговори приказани су у табели 27.

Табела 27: *Одговори испитаника на питање о схватању корупције у полицији*

	Без одговора		**Примање мита**		**Противправна корист**		**Незаконито понашање**		**Девијантно понашање**	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	13.	22.8	31.	54.4*	8.	14.0	2.	3.5	3.	5.3
Интервентна полиција	71.	30.0	111.	46.8	30.	12.7	18.	7.6	7.	3.0
Саобраћајна полиција	48.	46.2*	40.	38.5	7.	6.7	5.	4.8	4.	3.8

Као што се види, значајан проценат припадника сва три субузорка, а највећи из саобраћајне полиције (46.2%), уопште није одговорио на питање о корупцији у полицији. Међутим, тешко би се могло рећи да овакав исход представља одраз њиховог незнања или немања било каквог схватања о тако деликатној појави, иако ни ту претпоставку не треба олако одбацити. Пре би се могло рећи да се иза њиховог неодговарања крије мањак воље и жеље да одговоре на отворено питање. Да су морали само да заокруже понуђене одговоре, свакако би имали више одговора на ово питање, али као што је већ истакнуто, овде је с разлогом постављено баш отворено питање. И управо је као резултат

тога добијен доказ да полицијски службеници потпуно различито доживљавају и тумаче корупцију.

Изнети одговори су сведени на четири кључна схватања, која иначе сведоче о значајним разликама у тумачењу ове појаве:

• *Примање мита* (најзаступљеније схватање у сва три субузорка) – „Примање поклона или новца за пропуштање или неизвршавање службеног задатка.“ „Примање поклона или новца за учињене услуге.“

• *Противправна корист* – „Сваки поступак којим полицијски службеник прибавља материјалну корист на основу посла који обавља.“ „Сви поступци којима се стиче противправна имовинска корист.“

• *Незаконито понашање* – „Свако противзаконито понашање.“ „Све ван поступања у складу са законом.“

• *Девијантно понашање* – „Свако одступање од утврђених правила и норми.“

• **Врста коруптивне добити**

И у овом случају је питање постављено отворено, а све у настојању да се испитаницима омогући да додатно појасне мишљење изнето о претходном питању, али и да се уједно установе још неки, интересантни квалитативни ставови. Очигледно је такав приступ и у овом случају уродио плодом, што се може видети у табели 28.

Табела 28: *Одговори испитаника на питање о врсти коруптивне добити*

	Без одговора		Само новац		Материјалне погодности		Нематеријалне погодности		Привилегије	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	17.	29.8	2.	3.5	20.	35.1	6.	10.5	12.	21.1
Интервентна полиција	58.	24.5	12.	5.1	111.	46.8	23.	9.7	33.	13.9
Саобраћајна полиција	30.	28.8	4.	3.8	41.	39.4	7.	6.7	22.	21.2*

Као што се види, и овде не тако мали број испитаника није дао никакав одговор, док су, с друге стране, многобројни респонденти својим одговорима омогућили спознају прилично разноврсних мишљења. Анализом свих датих одговора из ове категорије, дефинисана су четири кључна става који у себи обједињују више блиских одговора:

• *Материјалне погодности* (најзаступљеније схватање у оквиру сва три субузорка) – „Све што има материјалну вредност.“ „Било која роба која прелази вредност од 200 динара.“ „Роба по набавној или нижој цени.“ „Летовања.“

• *Само новац* – „Ништа осим новца.“

• *Нематеријалне погодности* – „Положај у друштву.“ „Сексуалне услуге.“ „Погодности у вези с обављањем приватних послова.“ „Радно место.“

• *Привилегије* – „Било која повластица ОСЛ-а у свакодневном животу.“ „Различите врсте привилегија које имају лица из криминогене средине.“

• **Прихватање ситних, материјалних дарова – корупција или не?**

Следећим питањем настојало се утврдити мишљење испитаника о конкретној проблемској ситуацији, о чему се иначе воде честе полемике у смислу да ли је сврстати у коруптивно понашање. Како би се избегле евентуалне недоумице и дилеме испитаника, водило се рачуна о томе да питање буде довољно прецизно. Испитаницима је уједно остављена могућност да додатно појасне своје мишљење јер се сматрало да ће многи вероватно имати потребу да то учине. Тиме је истовремено омогућено добијање конкретних и разноврсних образложења и аргументација, који су послужили као основа за што прецизније дефинисање ставова испитаника према овој појави. Бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност датих одговора представљене су у табели 29.

Табела 29: *Одговори испитаника на питање о прихватању ситних, материјалних дарова*

	Без одговора		Да, зато што...		Да, али само...		Не, уколико...		Не, зато што...	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	2.	3.5	22.	38.6	6.	10.5	15.	26.3	12.	21.1
Интервентна полиција	9.	3.8	88.	37.1	46.	19.4*	54.	22.8	40.	16.9
Саобраћајна полиција	8.	7.7	40.	38.5	10.	9.6	28.	26.9	18.	17.3

Сама чињеница да је већина испитаника изнела став о овом питању, а да су многи од њих притом и додатно појаснили своје мишљење,

омогућила је да се идентификује читав низ тумачења ове проблемске ситуације. Анализом свих изнетих образложења, за сваки одговор понаособ, могло се установити неколико кључних ставова, који у себи обједињују више блиских одговора (образложења). Притом, у сва четири одговора испитаници из сва три субузорка најчешће су износили аргументе дефинисане првим ставом.

• Да, зато што...: 1) *противуслуга* – „(...) се тиме доводи у дужнички положај." 2) *плата* – „(...) не радимо за поклоне већ за плату." 3) *клизав терен* – „(...) је то предворје крупне корупције." 4) *остало* – „(...) је јадно продавати се за ситнице."

• Да, али само...: 1) *противуслуга* – „(...) ако се тражи или очекује противуслуга полицијског службеника." 2) *служба* – „(...) ако има везе са извршењем службених радњи." 3) *последица* – „(...) ако се тиме доприноси извршењу кривичних дела." 4) *интензитет* - „(...) у прекомерним количинама и учестало." 5) *остало* – „(...) од непознатог лица."

• Не, уколико...: 1) *нема противуслуге* – „(...) полицијски службеник и након тога обавља своју дужност без фаворизовања." 2) *знак пажње* – „(...) је то знак захвалности за професионално понашање." 3) *пријатељство* – „(...) си пријатељ или познаник са лицем." 4) *вредност* – „(...) су мале вредности." 5) *остало* – „(...) ничија права ни обавезе нису угрожени."

• Не, зато што...: 1) *знак пажње* – „(...) та лица само желе да награде полицајца." 2) *обичај* – „(...) је то традиција и обичај." 3) *пријатељство* – „(...) то углавном дају пријатељи." 4) *корист* – „(...) се од тога не прибавља корист." 5) *остало* – „(...) смо слабо плаћени." и „(...) пијем пиће са сваким."

• Пружање полицијских услуга за сопствени рачун – корупција или не?

Још једна ситуација о чијем се тумачењу често воде полемике, у смислу да ли је сврстати у коруптивно понашање, јесте пружање безбедносних (полицијских) услуга ван радног времена у приватне сврхе. Из истог разлога, као и код претходног питања, испитаницима је остављена могућност да додатно појасне своје мишљење. Бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност датих одговора представљене су у табели 30.

Табела 30: *Одговори испитаника на питање о пружању полицијских услуга за сопствени рачун*

	Без одговора		Да, зато што...		Да, али само...		Не, уколико...		Не, зато што...	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	2.	3.5	36.	63.2*	3.	5.3	6.	10.5	10.	17.5
Интервентна полиција	17.	7.2	108.	45.6	22.	9.3*	44.	18.6	46.	19.4
Саобраћајна полиција	12.	11.5*	56.	53.8	2.	1.9	15.	14.4	19.	18.3

Не рачунајући занемарљив број испитаника који о овом питању нису изнели никакав став, примећује се прилична разноврсност датих одговора у сва три субузорка, уз напомену да је већина своје мишљење концентрисала на одговор „да“. Сама чињеница да је већина испитаника изнела став о овом питању, а да су многи од њих притом и додатно појаснили своје мишљење, омогућила је да се идентификује читав низ тумачења ове проблемске ситуације. Притом, и у овом случају треба напоменути како су испитаници из сва три субузорка најчешће износили аргументе дефинисане првим ставом.

• Да, зато што...: 1) *неспојивост* – „(...) је то неспојиво са службеном дужношћу.“ 2) *конкуренција* – „(...) постоје службе које се већ тиме баве.“ 3) *злоупотреба* – „(...) то представља злоупотребу службеног положаја.“ 4) *контакт* – „(...) полицајац на тај начин постаје близак с криминалцима или према њима неће предузети законом предвиђене радње.“

• Да, али само...: 1) *клијент* – „(...) ако се ради за рачун тајкуна и/или криминалаца.“ 2) *новац* – „(...) ако се заузврат добија новац.“ 3) *извор* – „(...) уколико је то накнада од физичких лица.“ 4) *противзаконитост* – „(...) ако том приликом чини кривично дело.“

• Не, уколико...: 1) *службени интереси* – „(...) не чини услуге лицима из криминалне средине.“ и „(...) позитивно утиче на безбедност.“ 2) *злоупотреба службе* – „(...) се не позива на полицијска овлашћења.“ и „(...) се не користе службени ресурси.“ 3) *неопходност* – „(...) помажеш пријатељу.“ и „(...) се обезбеђује егзистенција за живот.“

• Не, зато што...: 1) *материјални положај* – „(...) људи немају пара па се сналазе на различите начине.“ 2) *уобичајеност* – „(...) је то нормална појава.“ и „(...) се сви баве додатним радом.“ 3) *интерес службе* – „(...) и даље радиш свој посао.“ 4) *предиспозиције* – „(...) је полицајац обучен за те ствари.“

• Допринос полицијског службеника настанку корупшивне трансакције

Конкретним испитивањем се настојало утврдити како испитаници доживљавају улогу полицијских службеника у остварењу конкретне корупшивне трансакције, у смислу властитог доприноса настанку корупције. Притом, питање није било отвореног карактера, већ су испитаницима понуђене две солуције, уз напомену да наведу (образложе) конкретан начин иницијативе. Бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност датих одговора приказане су у табели 31.

Табела 31: *Одговори испитаника на питање о доприносу полицијског службеника настанку корупшивне трансакције*

	Без одговора		Не		Да	
	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	2.	3.5	24.	42.1	31.	54.4*
Интервентна полиција	7.	3.0	109.	46.0	121.	51.1
Саобраћајна полиција	2.	1.9	60.	57.7*	42.	40.4

Не рачунајући занемарљив број испитаника који о овом питању нису изнели никакав став, примећује се да су остали испитаници из сва три субузорка расподелили своје одговоре. Ипак, не тако мали број потврдних одговора омогућио је да се идентификују начини на које, према мишљењу испитаника, **полицијски службеник може иницирати корупшивну трансакцију**. Анализом свих датих одговора из ове категорије дефинисано је пет начина, који у себи обједињују више блиских схватања. Бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност ових одговора приказане су у табели 32.

Табела 32: *Одговори испитаника на питање о начину иницирања корупшивне трансакције*

	Без одговора		Обећањем		Навођењем		Тражењем		Застрашивањем		Посредовањем	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	34.	59.6	4.	7.0*	4.	7.0	14.	24.6*	1.	1.8	0.	.0
Интервентна полиција	170.	71.7	5.	2.1	22.	9.3	28.	11.8	7.	3.0	5.	2.1
Саобраћајна полиција	77.	74.0*	3.	2.9	7.	6.7	14.	13.5	1.	1.0	2.	1.9

Од свих датих одговора најупечатљивији су следећи:

• *Обећањем* – „Обећање да ће завршити посао уз неку надокнаду.“

• *Навођењем* – „Стављајући до знања да могу толерисати одређене преступе.“ „Утичу на учиниоце кривичних дела или прекршаја наводећи како ће на суду проћи скупље.“ „Сугерисањем на прекршај и нуђењем заједничког решења.“

• *Тражењем* – „Тражењем надокнаде за одређено чињење или нечињење.“

• *Застрашивањем* – „Застрашивањем неупућених и неуких.“ „Користећи се претњом, уценом или присилом.“

• *Посредовањем* – „Повезивањем заинтересованих лица и посредовањем у њиховом ‚пословном‘ односу.“

• Принуђеност полицијског службеника на корупативно понашање

У оквиру овог истраживања интересовање је било усмерено и ка околности у којима полицијски службеник приступа корупативној трансакцији из потпуно пасивне позиције, у смислу да је принуђен да се тако понаша. Притом, поред утврђивања саме постојаности таквих ситуација у полицијској пракси, још значајније је било идентификовати конкретне околности које присиљавају припаднике полиције да узимају мито. Због тога су испитаницима, као и у претходном питању, понуђене две опције, уз могућност да опишу конкретну ситуацију односно околност. Бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност добијених одговора приказане су у табели 33.

Табела 33: *Одговори испитаника на питање о принуђености на корупативно понашање*

	Без одговора		**Не**		**Да**	
	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	1.	1.8	48.	84.2	8.	14.0
Интервентна полиција	5.	2.1	181.	76.4	51.	21.5*
Саобраћајна полиција	2.	1.9	91.	87.5*	11.	10.6

Примећује се да је већина испитаника из сва три субузорка одговорила одречно. Упркос томе, сама чињеница да је не тако мали број испитаника дао потврдан одговор, а посебно то што су многи од њих додатно појаснили своје мишљење, омогућила је да се идентификује укупно пет околности у којима су, према мишљењу испитаника,

полицијски службеници принуђени на коруптивно понашање. Анализом свих одговора на нивоу субузорка – врста делатности, установљени су показатељи приказани у табели 34.

Табела 34: *Одговори испитаника на питање о околностима у којима су принуђени на коруптивно понашање*

	Без одговора		Потреба		Узвраћање		Намера		Притисак		Доказ	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	51.	89.5	2.	3.5	0.	.0	2.	3.5	1.	1.8	1.	1.8
Интервентна полиција	200.	84.4	24.	10.1*	4.	1.7	2.	0.8	6.	2.5	1.	0.4
Саобраћајна полиција	99.	95.2*	3.	2.9	0.	.0	0.	.0	2.	1.9	0.	.0

Ради појашњења, издвојени су неки најупечатљивији одговори:

• *Потребе* (најчешћи аргумент) – „Када морају да прехране породицу.“ „Како би школовали децу.“

• *Узвраћање* – „Накнада за услугу.“ „Услуга за услугу.“

• *Добра намера* – „Када их људи моле да им опросте прекршај, сами нудећи мито.“

• *Притисак* – „Ако колега узме, а ти не.“ „Ако га колега присили на то.“

• *Доказ* – „Како би доказао постојаност кривичног дела давања мита.“

4.2. Процене фактора корупције у полицији

У складу с раније утврђеним нацртом истраживања, у овој тематској целини утврђивало се како испитаници процењују условљеност корупције у полицијској пракси, не упуштајући се у детаљнију факторску анализу. Пошло се од претпоставке да су припадници полиције, на основу досадашњег професионалног искуства и могуће заокупљености овим проблемом и разменом мишљења с другим колегама, стекли одређене ставове о условљености корупције у полицији, који ће помоћи у идентификацији кључних фактора ризика и учесталости њиховог деловања, односно доприноса настанку ове појаве. Такође, непосредни извршиоци посматрају овај проблем другачије од оних који контролишу рад полиције, те је конкретна перцепција посматрана из ова два угла.

Извесно је да коруптивно понашање у полицији има изузетно сложену каузалност. Полазећи од поставки неколико теоријских концепција условљености корупције, узимајући притом у обзир и неке од резултата ранијих истраживања коруптивног понашања у полицији, за потребе овог истраживања издвојено је укупно 11 фактора.

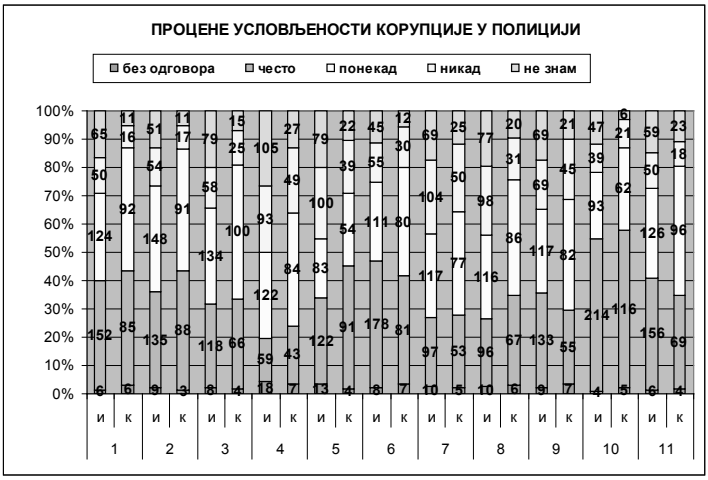

Графикон 4: *Исказане процене фактора корупције у полицији*

Легенда: **субузорци** – непосредни извршиоци (**и**), контролори (**к**); **фактори** – морална слабост полицијског службеника (**1**), подстицање и иницирање корупције од стране грађана (**2**), размишљање о корупцији као уобичајеној појави у друштву (**3**), висок ниво дискреционе моћи одлучивања полицијских службеника (**4**), блага казнена политика за дела корупције (**5**), незадовољство условима рада (**6**), толерисање корупције у радном окружењу (**7**), мала вероватноћа откривања коруптивног понашања (**8**), разочараност у функционисање спровођења закона у пракси (**9**), лош материјални положај и ниске плате полицијских службеника (**10**), приватни проблеми (на пример, нагомилани дугови) (**11**).

Као што се може приметити, изречене процене прилично варирају. Притом, те разлике се не уочавају само на нивоу субузорака већ и на нивоу појединачних варијабли, унутар сваког субузорка понаособ. Додуше, иако је реч о теми која је веома блиска испитаницима, разлике у мишљењима о њој, чак и унутар компактних група, сасвим су очекиване. Штавише, то само додатно доказује колико је заправо условљеност коруптивног понашања сложена и да је, стога, о томе немогуће постићи јединствен став.

Међутим, код готово свих наведених фактора приметно је да испитаници из обе групе учесталије дају одговор „често делује“ него што сматрају да тај фактор „никад не делује“. Судећи према томе, процена

фактора ризика од корупције у полицији, а која обично претходи доношењу стратегије супротстављања корупцији, не би смела да се фокусира само на поједине области у којима постоје вероватноћа и потенцијал настанка корупције (на пример, на етичку климу у организацији), већ проблему мора приступити свеобухватно, примењујући заправо мултифакторски приступ.

Извесно је, међутим, да унутар такве процене, неки фактори захтевају посебан третман, нарочито ако се имају у виду учесталост њиховог деловања и допринос појави корупције у раду полиције. Руководећи се исказаним проценама испитаника, као фактори који најчешће доприносе појави корупције издвојили су се *лош материјални положај полицијских службеника*, *незадовољство условима рада* и *толерисање корупције у радном окружењу.*

4.3. Ставови о постојању корупције у полицији и искуству с њом

Приликом планирања испитивања полицијских службеника, у анкетне упитнике је било неопходно уврстити неколико питања усмерених ка утврђивању конкретних показатеља корупције у полицији. Одлука о томе је донета руководећи се претпоставком да су испитаници у позицији да могу сазнати или макар чути за неки такав случај, а можда чак и да су присуствовали коруптивном понашању свог колеге, или пак да су учествовали у решавању таквих случајева и да су спремни да поделе такво искуство с истраживачем. Ова тематска целина је сагледана из два угла – из угла непосредних извршилаца и из угла контролора.

Додуше, приликом креирања упитника постојала је свест о томе да су припадници полиције, чак и уз гарантовање потпуне анонимности, прилично уздржани у одговарању на таква питања и да се вероватно неће добити неки значајнији подаци. Но, и поред тога, није се одустало од те намере, с тим што се конкретна ограниченост настојала бар донекле премостити постављањем сличних питања и контролорима у полицији, сматрајући да ће они ипак спремније износити своја искуства у откривању случајева корупције у полицији и вођењу поступка против њихових починилаца, наравно под условом да су уопште имали таква искуства.

Након обраде прикупљених резултата утврђен је донекле очекиван, изузетно мали број потврдних одговора, чиме се анализа ове тематске целине морала свести на преглед бројчане и процентуалне заступљености датих одговора (изречених ставова) на нивоу сваког субузорка (непосредни извршиоци и контролори) понаособ, док су анализа разлика у ставовима и дефинисање карактеристика и хомогености субузорака оправдано изостали.

• **Ставови непосредних извршилаца.**

Првим питањем интересовање је било усредсређено на утврђивање *генералног става испитаника о постојању корупције у српској полицији*, чиме су установљени показатељи приказани у табели 35.

Табела 35: *Процена размера корупције у српској полицији*

	Без одговора		Нема је		Има мало		Нема много		Има много		Има веома много	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	7.	12.3	4.	7.0	7.	12.3	25.	43.9*	9.	15.8*	5.	8.8
Интервентна полиција	18.	7.6	25.	10.5	22.	9.3	72.	30.4	37.	15.6	63.	26.6*
Саобраћајна полиција	6.	5.8	29.	27.9*	29.	27.9*	24.	23.1	4.	3.8	12.	11.5

Разлике у процени раширености ове појаве сасвим су очигледне. Као што је приметно, на скали од 1 до 5 највећи проценат припадника криминалистичке полиције (43.9%) заокружио је одговор под 3 (*нема је много*), највећи проценат припадника интервентне полиције (26.6%) заокружио је одговор под 5 (*има је веома много*), док су припадници саобраћајне полиције своје одговоре у највећем проценту концентрисали на одговор под 1 (*нема је уопште* – 27.9%) и под 2 (*има је мало* – 27.9%), што је врло занимљив податак ако се има у виду да се корупција у полицији најчешће повезује с припадницима саобраћајне полиције (на то указују и резултати овог истраживања).

Мишљења о **најчешће манифестованом виду корупције** у полицији, упркос блискости датих одговора а ради конкретизације, разврстана су у следећих пет категорија:

• *мито* – обухвата одговоре у којима је само навођена формулација „примање мита“;

• *поклон* – одговори у којима је поклон представљен као предмет корупције;

• *новац* – одговори у којима су испитаници децидно наводили новац као предмет коруптивне трансакције;

• *услуге* – одредница корупције је опредмећена у одговору „чињење услуга“ (с тим да испитаници нису наводили о каквим је услугама реч);

• *радна места* – упркос само једном оваквом одговору, он је ипак издвојен у посебну категорију, превасходно због своје специфичности и чињенице да указује на постојаност тзв. интерних исплата и у српској полицији.

Табела 36: *Став о најчешће манифестованим облицима корупције у српској полицији*

	Без одговора		Мито		Поклон		Новац		Услуге		Радно место	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	36.	63.2	6.	10.5	1.	1.8	13.	22.8	1.	1.8	0.	.0
Интервентна полиција	128.	54.0	27.	11.4	5.	2.1	76.	32.1*	0.	.0	1.	.4
Саобраћајна полиција	80.	76.9*	8.	7.7	3.	2.9	13.	12.5	0.	.0	0.	.0

Даље се настојало утврдити мишљење испитаника о областима полицијског рада у којима се корупција најчешће испољава. Након анализе, сви дати одговори су сведени на пет области које, према мишљењу испитаника, представљају **коруптивна чворишта:** 1) послови контроле саобраћаја; 2) контрола границе и рад са странцима; 3) криминалистичке истраге (посебно су наглашаване истраге деликата у привреди и рад на сузбијању нарко-деликата); 4) руководеће позиције у полицији, посебно вишег и високог ранга, и 5) управни послови. Међутим, било је и испитаника који нису прецизирали конкретну област, наводећи како корупција постоји у свим областима полицијског рада, а да је само износ мита другачији.

Приметно је да мали број испитаника из сва три субузорка не препознају своју област као место испољавања корупције. Додуше, познато је да је сваки човек склон томе да проблем радије види у другима, што би се могло објаснити деловањем механизма пројекције и потребе човека да сачува добру слику о себи. Сходно томе се и могло очекивати да ће већина испитаника проблем корупције видети у другим областима полицијског рада. Занимљиво је да су то баш области за које, иначе, у јавности постоји уобичајено мишљење да представљају

„легло“ корупције у полицији. Треба напоменути да су овакви показатељи доследни резултатима ранијих истраживања корупције у српској полицији.[410]

Табела 37: *Мишљења о областима најчешћег испољавања корупције у српској полицији*

	Без одговора		Саобраћај		Граница		Криминал		Руководство		Управни послови		Свугде	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	30	52.6	18.	31.6	4.	7.0	1.	1.8	1.	1.8	0.	.0	3.	5.3
Интервентна полиција	116	48.9	70.	29.5	3.	1.3	11.	4.6	10.	4.2	6.	2.5	21.	8.9
Саобраћајна полиција	75	72.1	5.	4.8	0.	0.	9.	8.7	2.	1.9	5.	4.8	8.	7.7

У настојању да се употпуне сазнања добијена претходним питањем, испитаницима је постављено питање да ли располажу информацијама о **постојању коруптивног понашања у својој радној организацији**.[411]

Табела 38: *Поседовање сазнања о постојању корупције у радном колективу*

	Да		Не	
	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	9.	15.8*	48.	84.2
Интервентна полиција	34.	13.4	220.	86.6
Саобраћајна полиција	3.	2.8	104.	97.2*

Како би појаснили свој потврдан одговор, испитаницима је постављено потпитање, којим је тражено да наведу најчешћи вид корупције.

410 Конкретно, у недавном истраживању, спроведеном у оквиру научног пројекта „Корупција у јавној управи“, већина анкетираних полицијских службеника (63 или 33.6%) издвојила је „послове саобраћајне полиције“ као област која је највише угрожена ризиком од коруптивног понашања, а затим „управне послове“ (19 испитаника или 10.2%) / Симеуновић-Патић, Б., Ђорђевић, Ђ., *op. cit.*, стр. 215/.

411 У раније помињаној студији се наводи како је 13.4% анкетираних полицијских службеника (1.358) изјавило да располаже информацијама о корумпираним колегама. Највећи број њих је обављао послове контроле саобраћаја (1.061), а затим послове сузбијања криминалитета (285) и управне послове (218) /*Strateško-obaveštajna procena korupcije*, *op. cit.*, str. 36/.

Табела 39: *Мишљења о најчешће манифестованим облицима корупције у радном колективу*

	Без одговора		Поклон		Новац	
	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	54.	94.7*	2.	3.5	1.	1.8
Интервентна полиција	197.	83.1	15.	6.3	25.	10.6
Саобраћајна полиција	83.	79.8	8.	7.7	13.	12.5*

Међутим, код следећег потпитања, којим је од испитаника тражено да кратко опишу конкретан случај, бележи се прилично осипање одговора. Само 22 испитаника су то учинила. Због значаја тих описа за ово истраживање биће наведено њих неколико, цитирајући их у оргиналу:

- „Узет новац ради пуштања робе.“
- „Примање мита за непријављивање прекршаја.“
- „Примљен новац за непредузимање радње због царинског прекршаја.“
- „Малверзације око регистрације страних возила.“
- „Одуговлачење процеса.“
- „Уцењивање проститутки.“
- „Агенције су давале мито да би се предмети брже решавали.“
- „Колега узео 20 немачких марака за саобраћајни прекршај.“
- „Непоступање по наредби за привођење.“

Упркос томе што су дати описи прилично сведени, из њих се ипак могу извући одређени закључци о карактеристикама корупције у полицији, а пре свега о разноврсности њеног испољавања, као и о различитим околностима и поводима под којима се трансакција остварује.

- **Ставови припадника интерног система контроле**

Полазећи од делокруга послова и надлежности ове групе испитаника, настојало се, пре свега, утврдити њихово искуство у откривању и поступању по случајевима коруптивног понашања полицијских службеника. Бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност одговора, посматране у односу на субузорак – **облик контроле**, приказане су у табели 40.

Табела 40: *Постојање искуства у откривању и поступању по случајевима коруптивног понашања полицијских службеника*

	Без одговора		Да		Не	
	n	%	n	%	n	%
Хијерархијска контрола	9.	6.0	7.	4.7	133.	89.3*
Контрола законитости	1.	3.0	6.	18.2	26.	78.8
СУК	1.	3.6	9.	32.1*	18.	64.3

Као што се види у табели 40, значајна већина испитаника из све три посматране групе наводи како у досадашњој каријери *нису имали искуства* у откривању и поступању по случајевима коруптивног понашања полицијских службеника. Овакви показатељи би свакако требало да охрабрују, али само под условом да указују на слабу заступљеност корупције у српској полицији. Ипак, можда се иза оваквих одговора крије чињеница да испитаници у Србији, генерално, имају иза себе скромно искуство у пословима контроле, због чега су ретко били у прилици да поступају по конкретним случајевима коруптивног понашања.

С друге стране, од свих испитаних припадника интерног система контроле, који су навели да су поседовали такво искуство, највећи број њих су припадници Сектора унутрашње контроле. Додуше, према постојећој расподели надлежности унутар система интерне контроле, за поступање по оваквим криминалним појавама у полицији превасходно је надлежан СУК, због чега је и искуство припадника овог сектора логично најбогатије.

Међутим, то свакако не значи да се вршиоци других облика контроле, а нарочито извршиоци хијерархијске контроле (непосредне старешине), уопште не могу сусрести с оваквим појавама. Напротив. Извесно је, међутим, да због дејства многобројних фактора (оптерећеност широким делокругом рада, неповерење запослених, постојећа завера ћутања, тешкоћа доказивања дела корупције, сувише компликоване процедуре итд.), откривање оваквих случајева и вођење поступка пред судом против њихових извршилаца могу бити прилично отежани за службенике на тим позицијама. С друге стране, не треба лако изгубити из вида могућу инертност појединих руководилаца и њихову неспремност да се озбиљно позабаве овим проблемом.

Даље треба истаћи како је овим испитивањем утврђено да је највећи број испитаних припадника интерног система контроле (n

= 13 или 59.1%), са искуством у откривању коруптивног понашање, наводио како је та појава откривана међу припадницима *саобраћајне полиције*. Такође је установљено како су службеници полиције, против којих је покретан поступак, у 12 случајева (54.5%) примили *поклоне мање вредности*, а у осталим случајевима *новац*. То свакако не значи да је новац, као предмет коруптивне трансакције, ређи у полицијској пракси. Извесно је, међутим, да се поклону може лакше ући у траг него новцу, чиме је и конкретну трансакцију лакше доказати.

Испитивањем ове групе респондената настојало се доћи до одређених сазнања и о начинима испољавања корупције у полицији. Полазећи од сврхе постављања оваквог питања, опредмећене у настојању да се утврди постојаност јасно дефинисаних видова коруптивног понашања, испитаницима су нуђени конкретни и недвосмислени одговори, уподобљени типологији која све видове корупције дели на три следећа облика: 1) спонтана (опортунистичка) корупција, 2) планирана корупција и 3) предаторска корупција (о чему је било више речи у теоријском делу рада). Бројчана и процентуална заступљеност датих одговора, у односу на *облик контроле*, представљене су у табели 41.

Табела 41: *Мишљења о начинима испољавања корупције у полицији*

	Без одговора		**Спонтана**		**Планска**		**Предаторска**	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Хијерархијска контрола	28.	18.8	28.	18.8	38.	25.5*	55.	36.9
Контрола законитости	3.	9.1	9.	27.3*	7.	21.2	14.	42.4
СУК	3.	10.7	1.	3.6	3.	10.7	21.	75.0*

Чињеница је да резултати у табели говоре довољно сами за себе, указујући притом на разноврсност коруптивне праксе међу припадницима српске полиције. Међутим, податак који посебно интригира, али уједно и упозорава, односи се на прилично заступљеност једног од најтежих облика коруптивног понашања, опредмећеног у тзв. предаторској корупцији.

4.4. Ставови према искушењима корупције

Ова тематска целина се логично надовезује на претходну, с тим да је сачињавају искључиво питања перцептивног карактера. Тачније,

питања су формулисана тако да доводе испитанике у конкретна искушења (суочавања) с проблемском ситуацијом у којој је коруптивно понашање извесно, или је пак коруптивна трансакција већ остварена. Питања су постављана с намером да се утврди како припадници полиције реагују при суочавању с таквим ситуацијама и, ако је могуће, да се установе неки обрасци понашања и уобичајене реакције. Притом, у овој тематској целини аутор је искључиво био усредсређен на непосредне извршиоце, будући да се они, по природи ствари а превасходно због делокруга свог рада, најчешће налазе у таквим искушењима.

Додуше, приликом сачињавања упитника аутор је био прилично скептичан у погледу оваквих питања, размишљајући да ли да их уопште уврсти, будући да се логично може очекивати како ће полицајци у одговорима покушати да пројектују „прихватљив" имиџ уместо да открију своје властито мишљење, односно да ће „ефекат социјалне пожељности" отежати или у потпуности онемогућити остварење задатог циља. Међутим, прихватајући такав ризик, конкретна питања су ипак уврштена у упитник, надајући се да ће омогућити бољу спознају предмета истраживања. Ипак, да се ствари не би тек тако препустиле случају, посебно се водило рачуна о формулацији питања, али и о одговорима који ће се понудити испитаницима.

Ставове испитаника према искушењима корупције требало је утврдити на основу пет питања, с тим да свако питање има више понуђених одговора. То значи да ће конкретном анализом бити обухваћено више модалитета, а према утврђеној методологији, анализа почиње прегледом заступљености (бројчана и процентуална) одговора на свако питање.

• Реакција на постојање ситуације када колега прима мито

Првим питањем је проблемска ситуација конципирана тако што је испитаник стављен у позицију посматрача (сведока) ситуације када његов колега полицајац учествује у коруптивној трансакцији. Настојећи да се добију што конкретнији и садржајнији одговори о реакцији на дату ситуацију, испитаницима је остављена могућност да додатно појасне свој став, тако да су им понуђене следеће четири опције: 1) покушао/ла бих да га спречим ако___; 2) не бих ништа предузео/ла зато што___; 3) саветовао/ла бих га____ и 5) нешто друго бих предузео/ла (шта?). Бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност датих одговора приказане су у табели 42.

Табела 42: *Одговори испитаника на питање о начину реаговања у ситуацији када колега прима мито*

	Без одговора		Спречавање		Ништа		Савет		Нешто друго	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	1.	1.8	32.	56.1	7.	12.3	9.	15.8	8.	14.0*
Интервентна полиција	6.	2.5	101.	42.6	33.	13.9	74.	31.2*	23.	9.7
Саобраћајна полиција	4.	3.8	61.	58.7*	13.	12.5	20.	19.2	6.	5.8

Увидом у предочене податке о заступљености појединачних одговора примећују се приличне разлике у изреченим ставовима како између појединачних субузорака тако и унутар сваког субузорка. Међутим, оно што се не види из ових података, а што је свакако значајније, јесу аргументи којима су испитаници образлагали свој одговор. Треба напоменути да нису баш сви испитаници то чинили, али да су они који су појашњавали своје мишљење пружили драгоцене податке за ово истраживање, на основу којих су се могли прецизније дефинисати њихови ставови, али и боље спознати сам предмет истраживања.

Притом, постојање образложења за сва четири понуђена одговора, а посебно чињеница да су коришћени аргументи разноврсни и садржајни, омогућили су идентификацију многобројних ставова. Анализом свих изнетих образложења, за сваки одговор понаособ, могло се установити неколико кључних ставова, који у себи обједињују више блиских одговора (образложења). Међутим, многобројност и разноврсна природа дефинисаних ставова, с једне стране, и ограничени обим овог рада, с друге стране, приморали су аутора да наведе и опише само конкретне ставове, цитирајући образложења која најверније описују конкретни став, без упуштања у њихову дубљу анализу, тумачење и објашњење.

Ради појашњења, аргументе којима су испитаници образлагали свој одговор било је важно изнети у оригиналу:

• Покушао/ла бих да га спречим ако...: 1) *Ефекат* – „(...) хоће да ме послуша.“ „(...) бих успео и био подржан од стране старешина.“ 2) *Увереност* – „(...) бих то видео.“ 3) *Сарадник* – „(...) ради са мном.“ 4) *Новац* – „(...) узима новац.“ 5) *Остало* – „(...) то већ нико није учинио.“

• Не бих ништа предузео/ла зато што...: 1) *Незаинтересованост* – „(...) свако одговара за своје поступке.“ „(...) је то његов избор.“ 2) *Колегијалност* – „(...) је колега.“ 3) *Последице* – „(...) не желим проблеме.“ „(...) бих био ‚црна овца‘.“ 4) *Безначајност* – „(...) не бих ништа изменио.“ „(...) је опште распрострањено.“ 5) *Остало* – „(…) у мом присуству то не би урадио ниједан полицајац.“

• Саветовао/ла бих га...: 1) *Одговарање* – „(...) да то не чини јер ће изгубити посао.“ 2) *Присуство* – „(...) да то не ради у мом присуству.“ 3) *Подстицање* – „(...) да ‚крадуцка‘ помало.“ „(...) да узме још.“

• Нешто друго бих предузео/ла (шта?): 1) *Забрана* – „Забранио бих му да то ради у мом присуству.“ 2) *Избегавање* – „Склонио бих се.“ „Тражио бих да не радим с њим.“ 3) *Пријава* – „Написао бих службену белешку.“ „Поднео бих оперативну информацију.“ 5) *Лишавање слободе* – „Лишио бих га слободе.“

• **Реакција на понуду мита**

У овом случају, испитаници су стављени у нешто озбиљније искушење, при чему су им биле понуђене следеће четири опције: 1) одбио/ла бих понуду и против понуђача поднео/ла пријаву; 2) одбио/ла бих понуду, а понуђача бих опоменуо/ла да то убудуће више не чини; 3) прихватио/ла бих понуду, али само ____ и 4) нешто друго бих предузео/ла (шта?) ____. Бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност датих одговора приказане су у табели 43.

Табела 43: *Одговори испитаника на питање о начину реаговања у ситуацији када би им неко понудио мито*

	Без одговора		Пријава		Опомена		Прихватање		Друго	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	.	1.8	25.	43.9	27.	47.4	3.	5.3	1.	1.8
Интервентна полиција	.	1.3	99.	41.8	115.	48.5	12.	5.1	8.	3.4
Саобраћајна полиција	2.	1.9	40.	38.5	56.	53.8	3.	2.9	3.	2.9

Иако је одговор **Пријава** прилично заступљен, интересантно је да су код сва три субузорка испитаници ипак више одговарали **како би такво лице опоменули**. Да ли ови показатељи говоре о томе да су полицајци углавном спремни да опросте грађанима такве поступке, сматрајући нуђење мита њиховом готово природном реакцијом у суочавању с проблемом, или можда указују на безвољност полицијских

службеника да се упуштају у прилично компликовану процедуру доказивања таквих дела, која би свакако подразумевала њихово додатно оптерећење (узимање изјаве, сведочење на суду итд.)? Извесно је да су ово само пука нагађања која треба подробније испитати, али иза њих ипак остаје питање да ли су полицајци плаћени да сузбијају или да опраштају криминалне радње.

Највећу пажњу свакако привлаче појединци који би реаговали тако што би *прихватили понуду*. Додуше, њих је и најмање у проучаваној популацији. Ипак, због деликатности ове опције и важности њеног образложења треба указати на кључне ставове којима су испитаници агрументовали своје мишљење: 1) *износ* – „(...) ако је сума са шест нула.“ 2) *поверење* – „(...) ако је добар човек.“ „(...) под условом да верујем човеку.“ „(...) ако се не би сазнало.“ 3) *доказ* – „(...) да бих лакше доказао да ми је понудио мито.“

Напослетку је вредно указати и на објашњења која су износили испитаници који су одговорили како би **нешто друго предузели**. На основу њихових образложења дефинисана су четири става: 1) *привођење* – „Привео бих га због давања мита.“ 2) *старешина* – „Обавестио бих старешину.“ „Тражио бих да старешина изађе на лице места.“ 3) *спречавање* – „Не бих му дозволио.“ 4) *избегавање* – „Рекао бих му да ме заобиђе.“

• **Примање мита уз извесност избегавања одговорности**

Полазећи од логике хедонистичког прорачуна, овим питањем је требало утврдити спремност испитаника да се понашају коруптивно када су свесни да због тога неће трпети последице, тачније да неће бити откривени. Бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност датих одговора представљене су у табели 44.

Предочени показатељи о заступљености потврдних и одречних одговора су сасвим јасни. У том смислу се можда могу чинити интересантним само образложења дата уз одговор **да, али само**... (примили би мито, али под одређеним околностима). Њихова образложења су сведена на три става: 1) *материјална ситуација* – „(...) ако ми је материјална ситуација лоша.“ 2) *износ* – „(...) ако би сума била преко 100.000 евра.“ 3) *остало* – „(...) ако то не би била материјална вредност већ ситан знак пажње за професионалан рад.“ „(...) као ситну услугу.“

Табела 44: *Одговори испитаника на питање о спремности примања мита у ситуацији када је извесно избегавање одговорности*

	Без одговора		Не		Да, али само...		Да	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	1.	1.8	51.	89.5	3.	5.3	2.	3.5
Интервентна полиција	5.	2.1	211.	89.0	10.	4.2	11.	4.6
Саобраћајна полиција	2.	1.9	97.	93.3	2.	1.9	3.	2.9

• **Спремност других да пријаве/прикрију коруптивно понашање**

Полазећи од важности да се утврде постојаност и степен израженості завере ћутања у полицији, посебна пажња је била усмерена на утврђивање спремности испитаника да пријаве коруптивно понашање колеге. Притом, најпре је требало утврдити њихов лични утисак о спремности да пријаве корупцију унутар организационе јединице, тачније коруптивно понашање колеге. Бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност датих одговора изложене су у табели 45.

Табела 45: *Одговори испитаника на питање о спремности пријављивања случајева примања мита у радном колективу*

	Без одговора		Да		Не	
	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	2.	3.5	32.	56.1	23.	40.4
Интервентна полиција	6.	2.5	122.	51.5	109.	46.0
Саобраћајна полиција	4.	3.8	58.	55.8	42.	40.4

Занемарујући прилично мали број оних који уопште нису одговорили на ово питање, примећује се увереност испитаника како би већина запослених у њиховој организационој јединици *пријавили* колегино коруптивно понашање. Међутим, значајан проценат преосталих одговора потврђује сумњу у постојање завере ћутања, али уједно и оставља простора за сагледавање разлога за њено постојање, који су следећи: 1) *солидарност* (ово је иначе најчешће изнети аргумент у све три групе испитаника) – „Не желе да га угрозе.“ „Врана врани очи не вади.“ 2) *последице* – „Страх од одбацивања.“ „Страх за сопствену

безбедност.“ 3) *незаинтересованост* – „Не желе да се мешају у туђе поступке.“ „Туђа брига свраб не чеше.“ 4) *безначајност* – „Нема сврхе, јер се не би ништа постигло.“ „Зато што свест о штетности корупције није на високом нивоу.“ 5) *пребацивање одговорности* – „Постоје службе за то.“ „То је посао унутрашње контроле.“[412]

• Лична спремност за пријављивање/прикривање коруптивног понашања

Након утврђивања начина на који испитаници процењују спремност других колега да пријаве корупцију у организационој јединици било је важно утврдити ту спремност и на личном нивоу. Притом, деликатност самог питања, али и потреба да се из датих одговора извуче што више корисних информација, утицали су на саму формулацију питања, али и на форму понуђених одговора. Поред тога што је испитаницима понуђено више опција, омогућено им је и да додатно образложе свој став. Бројчана (n) и процентуална (%) заступљеност датих одговора изложене су у табели 46.

Табела 46: *Одговори испитаника на питање о личној спремности да пријаве примања мита у радном колективу*

	Без одговора		**Да**		**Да, али само...**		**Не**	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	5.	8.8	27.	47.4	12.	21.1	13.	22.8
Интервентна полиција	27.	11.4	101.	42.6	55.	23.2	54.	22.8
Саобраћајна полиција	8.	7.7	54.	51.9	16.	15.4	26.	25.0

Иако се и овде запажа *већа спремност за пријављивање* у све три групе испитаника (креће се у распону од 43–52%), ипак постоје и они који, с друге стране, *не би никада пријавили* колегино коруптивно понашање.[413] И у овом случају, могућност појашњења датог одговора

412 У раније помињаној студији „Корупција у јавној управи“ постављено је исто питање анкетираним полицијским службеницима и том приликом је утврђено како 34.9% испитаника сматра да већина запослених у њиховој организационој јединици не би пријавила колегино коруптивно понашање. Притом, као најчешћи разлози за такву њихову реакцију издвојили су се: настојање да избегну замерање с колегама, осуда колектива, професионална солидарност и страх од освете / Симеуновић-Патић, Б., Ђорђевић, Ђ., *op. cit.*, стр. 220/.

413 Резултати неких, од раније спроведених истраживања показују следеће: • од 270 анкетираних полицајаца, њих 18% не би пријавило колегу за кога би знали да је узео мито у висини половине вредности новчане казне за прекорачење брзине / Westmarland, L., Police ethics and integrity: breaking the blue code of silence, *Policing*

је допринела спознаји многобројних аргумената и објашњења, који су ради верности приказани у оригиналу:

• Пријавио/ла бих га у сваком случају зато што...: 1) *свест* – „(...) сматрам да то није исправно.“ 2) *одговорност*– „(...) је то обавеза сваког полицијског службеника.“ 3) *углед* – „(...) крши углед службе.“ „(...) доводи у изглед и мој интегритет.“ 4) *остало* – „(...) то заслужује.“ „(...) се и поштено може живети.“

• Пријавио/ла бих га само...: 1) *последице* – „(...) ако је у вези с неким тешким кривичним делом.“ „(...) ако угрожава мене или друге колеге.“ „(...) ако би мене покушао да увуче у то.“ 2) *природа и интензитет* – „(...) ако узима новац.“ „(...) ако он иницира корупцију.“ „(...) ако то ради користећи силу.“ „(...) ако то често чини.“ 3) *увереност* – „(...) ако имам поуздане информације и доказе.“ 4) *упозорење* – „(...) ако и после упозорења то и даље ради.“ 5) *остало* – „(...) ако не бисмо делили мито.“

• Не бих га пријавио/ла никада, зато што...: 1) *солидарност* – „(...) је колега у питању.“ „(...) је можда у неким проблемима.“; 2) *незаинтересованост* – „(...) немам ништа од тога.“ „(...) гледам своја посла.“ 3) *пребацивање одговорности* – „(...) нисам плаћен за тај посао.“ „(...) нисам старешина чији је то посао.“ 4) *последице* – „(...) не желим проблеме.“ „(...) је кажњавање селективно.“ 5) *остало* – „(...) немам коме да пријавим.“ „(...) треба доказати такво понашање.“

---

and Society, Vol. 15, Issue 2/2005, p. 156/; • од свих понуђених сценарија, „кодом ћутања“ у јужноафричкој полицији најзаштићенија је делатност пружања услуга обезбеђења ван радног времена, а коју не би пријавило око 50% испитаника / Kutnjak-Ivković, S., Sauerman, A., Curtailing the code of silence among the South African police, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, Vol. 36, Issue 1/2013, p. 184/; • у полицијском одељењу Rainless West (у питању је псеудоним) ћутање полицајаца је најизраженије када је у питању прихватање бесплатних оброка и поклона од трговаца / Kutnjak-Ivković, S., Haberfeld, M., Peacock, R., Rainless West: the integrity survey's rolein agency accountability, *Police Quarterly*, Vol. 16, Issue 2/2013, p. 166/; • исте резултате показује и недавно истраживање међу словеначким полицајцима. Конкретно, од 550 испитаника, око 40% њих не би пријавило колегу који је узео бесплатан оброк у ресторану или прихватио поклон од трговца / Lobnikar, B., Meško, G., Perception of police corruption and the level of integrity among Slovenian police officers, *Police Practice and Research: An International Journal*, Vol. 16, Issue 4/2015, p. 350/; • знајући да је колега злоупотребио функцију ради личне користи, 4.3% испитаника не би ништа предузели / Maljević, A. *et al.*, *op. cit.*, str. 133/; • 45% испитаних припадника Министарства унутрашњих послова Републике Србије никада не би пријавило корумпираног колегу / Đorđević, S. (2014), *op. cit.*, str. 26/.

4.5. Мишљења о контроли корупције у полицији

Начин на који испитаници виде и доживљавају процес *контроле корупције у полицији* логично се наметнуо као тема којом се завршава и уједно заокружује излагање резултата овог сегмента истраживања. Бирајући испитанике сходно њиховој компетентности, сазнајној моћи и вероватноћи располагања траженим информацијама, избор је логично пао на припаднике интерног система контроле. Према раније описаном критеријуму (*облик контроле*), испитаници су подељени у три субузорка – *оперативна контрола*, *хијерархијска контрола и контрола законитости*. Будући да се створила погодна прилика, тема корупције је делимично проширена и неким општим питањима о контроли рада полиције, која заправо представљају увод у кључну тему. Конкретно, испитаницима је пружена прилика да оцене ефикасност контроле рада полиције генерално, али и да уједно образложе своје мишљења и, можда још важније, укажу на одређене тешкоће с којима се евентуално сусрећу у раду.

• **Оцена ефикасности контроле**

Одговори на ово питање су понуђени у виду скале од 1 – лоша (*уопште није ефикасна*) до 5 – одлична (*изузетно је ефикасна*). Бројчана и процентуална заступљеност датих одговора приказане су у табели 47.

Табела 47: *Процена ефикасности контроле корупције у полицији*

	Без одговора		**1**		**2**		**3**		**4**		**5**	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Хијерархијска контрола	5.	3.4	23.	15.4”	31.	20.8	62.	41.6	21.	14.1	7.	4.7
Контрола законитости	2.	6.1	6.	18.2*	6.	18.2	10.	30.3	6.	18.2	3.	9.1
Оперативна контрола	0.	.0	1.	3.6	6.	21.4	13.	46.4	8.	28.6*	0.	.0

Када се посматрају резултати на нивоу целе проучаване популације, примећује се да већина испитаника свој одговор концентрише под 3 – *добра*. Међутим, када се резултати посматрају на нивоу субузорака, примећују се одређена размимоилажења у датим оценама. Наиме, многи испитаници сматрају како ефикасност контроле

није на завидном нивоу. Штавише, немали број њих постојеће стање оцењује најнижим оценама. Сходно томе, било је важно утврдити **разлоге за незадовољство**. Будући да је потпитање постављено отворено, добијени одговори су се могли квалитативно анализирати и, иако прилично разноврсни, свести на пет кључних ставова (за сваки од њих биће изнето по неколико одговора који најверније описују конкретан став):

• приступ контроли (доминира код хијерархијске контроле) – „Припадници СУК-а морају бити више на терену.“ „Непосредне старешине немају довољно времена за контролну делатност, јер су заокупљеним другим пословима и задацима.“ „Непостојање планске и континуиране акције.“

• кадар (уједначено по субузорцима) – „Недовољан број службеника који се баве овом проблематиком.“ „Нестручан кадар.“ „Корумпирани су и они који обављају контролу.“

• логистика (доминира међу припадницима СУК-а) – „Не постоје технички и инфраструктурни капацитети за спровођење специјалних истражних техника.“ „Слаба материјална опремљеност.“

• мотивација (уједначено по субузорцима) – „Недостатак жеље да се корупција искорени.“ „Незаинтересованост да се то спречи на свим нивоима.“ „Недовољна свест полицијских службеника о проблему корупције.“

• двоструки дискурс (уједначено по субузорцима) – „Пријатељске везе.“ „Непотизам.“ „Селективна примена – постоје они који су изнад закона.“ „Мешање политике у све.“

• **Тешкоће у раду**

Иако су у одговорима на претходно питање испитаници делимично указали на одређене тешкоће, одговоре на ово питање су додатно образложили и појаснили. Међутим, најпре треба указати на резултате који показују постојаност тешкоћа у раду, односно бројчану и процентуалну заступљеност потврдних и одречних одговора (табела 48).

Интересантно је да неки испитаници нису одговорили ни на ово питање. С друге стране, анализом датих одговора на нивоу проучаване популације утврђена је њихова прилична уједначеност, с тим да је разлика очигледнија на нивоу појединачних субузорака. Наиме, на основу датих одговора могло би се закључити како се носиоци хијерархијске

контроле (непосредне старешине) најчешће суочавају с проблемима или пак најспремније говоре о томе. Додуше, оваква ситуација је и очекивана, посебно када се зна да, поред контролне делатности, наведени службеници обављају још читав низ функција у својим јединицама. Самим тим се логично намеће питање колике су заправо њихове могућности да се, између осталог, ефикасно баве и контролом корупти-вног понашања унутар својих организационих јединица.

Табела 48: *Постојаност тешкоћа у спровођењу копнтроле рада полиције и поступања полицијских службеника*

	Без одговора		**Не**		**Да**	
	n	%	n	%	n	%
Хијерархијска контрола	12.	8.1	66.	44.3	71.	47.7*
Контрола законитости	4.	12.1	19.	57.6	10.	30.3
Оперативна контрола	3.	10.7	12.	42.9	13.	46.4

Постојаност испитаника који су навели постојање тешкоћа у раду дала је простора за утврђивање и анализу **извора тих тешкоћа**. И у овом случају је питање постављено отворено, тако да је квалитативном анализом изнетих одговора омогућено дефинисање неколико кључних тешкоћа:

• бирократија (уједначено по субузорцима) – „Велики број предмета и кратки рокови за вршење провера.“ „Вођење многобројних евиденција.“ „Честе промене прописа и правила.“

• компетенција (доминира код хијерархијске контроле) – „Недостатак стручног и искусног кадра.“

• логистика (доминира међу припадницима СУК-а) – „Материјално-техничка средства за рад су стара и недовољна.“ „Тешкоће откривања и доказивања појединих незаконитих радњи, а посебно дела корупције.“

• мотивација (уједначено по субузорцима) – „Како мотивисати полицајца на рад у једном нарушеном систему.“ „Тешкоће у комуникацији са особама које би требало да сведоче против полицајаца.“ „Нерад појединих колега, који се даље рефлектује на мој рад.“ „Недостатак воље.“

• двоструки дискурс (доминира код контроле законитости) – „Самовоља руководилаца, селективна примена закона, заштита појединаца, субјективна примена прописа, солидарисање с лошим одлу-

кама.“ „Освета надређених и њихово право да суде према сопственим критеријумима.“

• Процене ефикасности појединих мера и механизама контроле корупције

Узимајући у обзир постављене циљеве истраживања, у оквиру испитивања ставова о корупцији у полицији посебна пажња је посвећена утврђивању начина на који испитаници процењују ефикасност конкретних механизама и мера контроле ове појаве. Извесно је да су службеници који спроводе контролу рада полиције и у овом случају компетентни саговорници, посебно уколико су имали искуства у откривању коруптивних дела и вођењу с њима повезаних поступака и том приликом примењивали неке од механизама контроле чија се ефикасност сагледава у овој тематској целини. Тиме су објективност и поузданост њихове оцене конкретних механизама далеко веће од оцене испитаника који нису имали такво искуство. Сходно томе, важан сегмент ове тематске целине чине процене припадника интерног система контроле рада полиције.

С друге стране, битан извор података могу бити и субјекти над којима се спроводи конкретна контрола – у овом истраживању, припадници полиције који непосредно извршавају полицијске задатке. Заправо, њихово професионално искуство, али и чињеница да се над њима спроводе различите мере и механизми интерне контроле, могу утицати на спознају делотворности појединих мера, што непосредне извршиоце чини компетентним саговорницима о овој теми. Самим тим, у оквиру ове тематске целине биће размотрене и њихове процене ефикасности механизама контроле корупције у полицији.

Иако изречене процене прилично варирају – како на нивоу целокупне проучаване популације тако и унутар сваког субузорка понаособ, чињеница је да оне нису толико изражене као у случају када су ови испитаници процењивали условљеност корупције у полицији. Посебно је индикативно да већина испитаника из обе групе готово све наведене мере и механизме пре види као веома ефикасне него као потпуно неефикасне. Судећи према томе, контрола корупције у полицији требало би да буде један синхронизован процес, који би у себи обједињавао многобројне мере и механизме различите природе. Но, упркос томе, очигледно је да испитаници предност ипак дају појединим мерама, а пре свега *побољшању материјалног положаја*

полицијских службеника. Такав резон је, додуше, очекиван имајући у виду да већина испитаника условљеност корупције препознаје превасходно у лошем материјалном положају припадника полиције.

Графикон 5: *Исказане процене ефикасности мера и механизама контроле корупције у полицији*

Легенда: **субузорци** – непосредни извршиоци (**и**), контролори (**к**); **мере** – специјалне истражне технике (1), подстицање моралног понашања (2), перманентна едукација (3), стимулисање пријављивања корупције (4), смањење дискреционе моћи одлучивања (5) заштита узбуњивача (6), независне истраге (7), оштрије кажњавање (8) и побољшање материјалног положаја (9).

- **Закључна мишљења о контроли корупције у полицији**

На крају упитника испитаницима је омогућено да, одговарајући на једно отворено питање, сажму своја мишљења и ставове о контроли корупције у полицији. Изнети одговори су несумњиво вредни пажње, посебно због тога што долазе од самих полицијских службеника. Стога би било оправдано да их надлежни субјекти размотре приликом доношења неког новог плана за спречавање или редуковање корупције у полицији у будућности.

Узимајући у обзир чињеницу да су непосредни извршиоци и контролори износили различита мишљења о овом питању, што се могло и очекивати, због прегледности и систематичности излагања, она ће

се представљати независно. Међутим, пре него што се укаже на исказане ставове и мишљења, треба истаћи да је сагледавање добијених резултата било сведено на представљање њихове бројчане и процентуалне заступљености по испитаним субузорцима и праћено цитирањем, према мишљењу аутора овог истраживања, најзначајнијих и најинтересантнијих ставова, без упуштања у њихову дубљу анализу, односно без утврђивања разлика у изреченим ставовима на нивоу субузорака и дефинисања њихових карактеристика. На овакву одлуку су утицали сама природа постављених питања и добијени одговори, односно чињеница да је њихов садржај (пошто су у питању квалитативни ставови) битнији од њихове квантитативне значајности.

А) Мишљења непосредних извршилаца

Упркос њиховом броју, сви коришћени аргументи и дати одговори су сведени на пет кључних ставова:

1) *Побољшање услова рада* – „Побољшати материјално-финансијски положај.“ „Обезбедити квалитетнију опрему и савременија средства за рад.“

2) *Побољшање откривања дела корупције* – „Формирати посебан тим или организациону јединицу за супротстављање корупцији у полицији.“ „Предузимање специјалних истражних техника у откривању корупције.“ „Почети истраге најпре од самог врха руководства Министарства унутрашњих послова.“ „Видео-надзор полицијских интервенција.“

3) *Подстицање пријављивања* – „Рад на подизању свести о проблему корупције и неопходности њеног пријављивања.“ „Увести награде за пријављивање.“ „Боља заштита полицијских службеника спремних да пријаве корупцију.“ „Ослобађање од кривичне одговорности грађанина који пријави корупцију, а не да се исти гони за кривично дело давања мита.“

4) *Пооштравање казнене политике* – „Повећати казне против извршилаца.“ „Моментални отказ.“ „Одузимање добити стечене корупцијом.“

5) *Пооштравање селекције и пријема у службу* – „Строжија селекција кандидата за пријем у службу.“ „Побољшати кадровску политику.“ „Анулирати политичке утицаје.“ „Увести рад на одређено време и продужавати га сваке четири године.“ „Да се на руководећа радна места постављају поштени људи.“ Анализом датих одговора на нивоу субузорака утврђени су показатељи приказани у табели 49.

Табела 49: *Закључна мишљења и препоруке за побољшање ефикасности супротстављања корупцији у полицији*

	Без одговора		Услови		Откривање		Пријава		Казне		Селекција	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Криминалистичка полиција	16.	28.1	24.	42.1	4.	7.0	3.	5.3	7.	12.3*	3.	5.3
Интервентна полиција	51.	21.5	119.	50.2	19.	8.0	18.	7.6	21.	8.9	9.	3.8
Саобраћајна полиција	19.	18.3	63.	60.6*	9.	8.7	6.	5.8	3.	2.9	3.	2.9

Независно од овог питања, на крају упитника су поједини испитаници изнели додатне коментаре, којима су очигледно желели да сумирају своја мишљења о проблему корупције у полицији. Овом приликом биће цитирани неки од њих:

• Корупција је нужно зло, проузроковано ниским животним стандардом и благом казненом политиком. Повећање плата и драконска казнена политика смањили би степен корупције изузетно ефикасно, док је све остало само фарса и маскирање проблема без правих резултата.

• Корупција ће се искоренити када буду искорењени даваоци мита. Не треба, такође, занемарити ни обичајно право (давање поклона и слично) на овом поднебљу.

• Мислим да међу просечним полицијским службеницима, у односу на нека друга занимања у друштву, није изражена корупција. Има је, али је реч о појединачним случајевима.

• Корупцију у полицији, као и у сваком другом, сличном систему, решавати тако што најпре треба кренути од „главе“ (од различитих управа у Министарству унутрашњих послова и у Дирекцији полиције) где је и најзаступљенија, поготово међу појединим руководиоцима! Крајње извршиоце третирати на крају, јер су маргинални и нису проблем друштва.

• Престати толерисати свакодневне облике корупције (сви све виде, а сви све прећуткују). Повећати плате, а након тога уложити максималан труд како би се ухватила корумпирана лица. Држава мора да уведе оштре мере и да их примењује, а не да прави маркетинг од тога.

• У полицији је било мање корупције док су полицајци имали већа овлашћења и били задовољнији послом.

• Када држава и сви остали буду више поштовали полицију и униформу и дали нам одговарајућа материјална средства, неће бити ни корупције.

• У ситуацији када велика већина полицијских службеника живи на ивици егзистенције, а сведоци су лоповске и корумпиране власти, никаква казнена политика не помаже. Гладан човек не преза ни од чега. Када се побољша материјална ситуација и када будемо живели достојанствено, онда можемо да причамо о корупцији, а до тада је све узалудна прича.

• Приликом бирања руководећег састава у полицији уопште се не води рачуна о моралним вредностима људи који се постављају на таква места. То се најчешће спроводи по политичкој линији и куповином радних места. У великом броју случајева криминалци „представљају“ старешине.

• Лични морал сваког појединца је основ свега, све остало је дискутабилно.

Б) Мишљења представника интерног система контроле

Одговарајући на исто питање (*Шта би, према Вашем мишљењу, требало предузети како би се спречила или редуковала корупција у полицији у будућности?*) контролори у полицији су такође износили многобројне и различите аргументе, сведене на пет кључних ставова:

1) *Учинити ефикаснијим и делотворнијим процес селекције и обуке* – „Много боља селекција кадра, посебно за руководећи састав.“ „Неопходно је боље стручно усавршавање кадра задуженог за контролу корупције у полицији.“ „Константно развијати и одржавати висок ниво професионалног интегритета.“

2) *Побољшати положај полицијских службеника* – „Обезбедити достојанствен живот полицијским службеницима побољшањем њиховог материјалног статуса, а онима који би се у таквим условима понашали незаконито дати моменталан отказ.“

3) *Усвојити нова нормативна решења* – „Законски јасније регулисати одузимање овлашћења полицијским службеницима који су се понашали коруптивно.“ „Смањити дискреционе моћи одлучивања полицијских службеника.“

4) *Поспешити пријављивање и откривање корупције* – „Повећање заштите полицајаца спремних да пријаве коруптивно понашање.“ „Већа примена посебних истражних техника.“ „Спровођење независних истрага.“

5) *Пооштрити казнену политику* – „Измене закона у домену отпуштања из службе због бављења криминалом.“ „Да се полицијским

службеницима, за које је доказано да су незаконито поступали, изричу максималне казне у што краћем временском року.“

Извршеном анализом датих одговора утврђени су показатељи приказани у табели 50.

Табела 50: *Закључна мишљења и препоруке за побољшање ефикасности супротстављања корупцији у полицији*

	Без одговора		**1**		**2**		**3**		**4**		**5**	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Хијерархијска контрола	42.	28.2	46.	30.9	22.	14.8	11.	7.4	5.	3.4	23.	15.4
Контрола законитости	9.	27.3	14.	42.4*	5.	15.2	3.	9.1	0.	.0	2.	6.1
Оперативна контрола	8.	28.6	3.	10.7	3.	10.7	2.	7.1	6.	21.4*	6.	21.4*

Судећи према садржају датих одговора, постоје значајна поклапања у мишљењима контролора и непосредних извршилаца. Међутим, када се упореде подаци о учесталости датих одговора, уочава се да ове две групе испитаника другачије одређују приоритете у решавању проблема корупције, дајући предност различитим мерама и механизмима контроле. Упркос природном антагонизму између извршилаца и контролора, добијени резултати указују на то како је могуће постићи одређен компромис у супротстављању корупцији у полицији. Заправо, помирење ставова на свим нивоима полицијског система, уз јасно исказану вољу за решавањем проблема корупције у полицији, представљају битне предуслове успешности. А потенцијала за то, као што се може видити у овом случају, заиста има.

5. РЕЗУЛТАТИ СТУДИЈА СЛУЧАЈА

Због органиченог обима рада и чињенице да су у оквиру овог истраживања коришћени још неки методолошки приступи, методом студије случаја обрађена су укупно три случаја корупције у полицији, а чије су карактеристике и специфичности, према мишљењу аутора, заслужиле овај посебан методолошки третман. Притом, полазећи од схватања студије случаја као самосталне истраживачке стратегије, у

њеној примени су коришћене различите методе и технике, односно ослањало се на више извора података.

Полазиште у изучавању конкретних случајева углавном су били званични списи (записници, судске пресуде, изводи из досијеа осуђеника), који су обрађивани методом **документационе анализе**. За неке случајеве, међутим, прво сазнање и уједно основна информација је био извештај објављен у медијима, чији је садржај и пробудио интересовање за детаљније истраживање конкретног догађаја. Сходно томе, сви издвојени, медијски пропраћени случајеви додатно су сагледавани коришћењем методе **анализе садржаја**, где су као предмет обраде узимани новински чланци пласирани на интернет порталима неколико дневних новина, пре свих *Политике* и *Блица*. Намера је да се сагледавањем начина извештавања о истом догађају из два медијска извора, пре свега, утврди постојање одређених правилности али и евентуалних различитости у медијском представљању конкретних појава. Због чињенице да су изабрани исти медији (дневне новине), као и идентичан начин презентовања информација (на интернет порталима), испуњен је предуслов за међусобну компарацију садржаја конкретних новинских чланака. С друге стране, будући да је реч о медијима које карактерише другачија уређивачка политика, настојала се утврдити постојаност различитог приступа у извештавању поводом конкретних догађаја.

Метода којој је посвећена нарочита пажња у оквиру примене студије случаја јесте **интервју**. Овом методом испитивања обухваћена су, пре свега, лица која су имала важна сазнања о конкретном случају, а до којих се није могло доћи на други начин (на пример, читајући извештаје медија или садржај пресуде). Отуда се чинило како би за респонденте требало превасходно изабрати припаднике полиције који су поступали у датом случају и том приликом извршили неко од кривичних дела које је предмет овог истраживања. Намера је била да се посредством интервјуа, пре свега, стекне представа о томе како су ти полицијски службеници видели и доживели догађај чији су непосредни виновници били, односно да испричају своју верзију приче. Због тога је коришћење *наративне анализе* било неизоставно у овом сегменту истраживања.

5.1. Први случај

Оно по чему се овај случај издвојио из групе кривичних дела примања мита, за које су на располагању били конкретни подаци, и што га је уједно учинило интересантним за студију случаја јесу укљученост више припадника полиције и њихова организованост у пружању заштите обављању конкретне криминалне активности током дужег периода.[414] Полазиште за проучавање овог догађаја била је правоснажна пресуда. Међутим, поред ње, као извори података су коришћени и новински чланци, објављени на интернет порталима дневних новина *Политика* и *Блиц*, резултати обављених интервјуа и мишљење васпитача осуђених полицајаца.

А) Анализа пресуде

Карактеристике догађаја	
Квалификација дела	Продужено кривично дело примања мита из члана 367, става 3 Кривичног законика Републике Србије.
Радња извршења	У више наврата, као полицијски службеници запослени у станици граничне полиције, и у договору са осталим члановима групе, примали новац да, у оквиру својих овлашћења, не изврше службену радњу – надзор и обезбеђење државне границе, и, у вези с тим, откривање кривичног дела кријумчарења из члана 230 Кривичног законика Републике Србије. Они су, најчешће телефоном, откривали кријумчарима своју месну и временску позицију, како би им указали на део границе који није под надзором полиције и тако им отклонили препреке и омогућили да, на тим местима, несметано обављају илегални транспорт крупне стоке.
Околности извршења	Контрола прекограничног криминалитета.
Место (локација) извршења	Дуж граничног појаса.
Време извршења	У периоду од шест месеци.
Коруптивна добит	Новац.

414 Конкретном пресудом је обухваћено 20 лица – 16 полицијских службеника за продужено кривично дело примања мита и четири цивилна лица за продужено кривично дело давања мита.

Карактеристике актера	
Пол извршилаца (полицијских службеника)	Мушки (15); женски (1).
Године живота извршилаца	Између 24 године и 40 година.
Школска спрема извршилаца	Средња (у три случаја завршена Средња школа унутрашњих послова).
Радно место извршилаца	Непосредни извршиоци у Станици граничне полиције – рад у патроли или у дежурној служби.
Делатност извршилаца	Надзор и обезбеђење државне границе.
Године стажа у полицији	Нема података.
Ранија осуђиваност извршилаца	Један од окривљених је раније био осуђен за кривично дело недавања издржавања (члан 195, став 1 Кривичног законика Републике Србије).

Карактеристике поступка	
Трајање поступка	Две године.
Одређивање притвора	Да (шест месеци).
Исход поступка	Осуђујућа пресуда.
Врста изречене санкције	Казна затвора.
Трајање казне затвора	Од 17 до 20 месеци (највећи број окривљених је осуђен на 18 месеци).

Б) Анализа садржаја новинских чланака

Квантитативни показатељи	*Блиц*	*Политика*
Број објављених чланака	1	2
Обим чланака – број речи	529	401 + 400
Опремљеност чланака – број фотографија/илустрација	4	0
Број коментара читалаца – укупан број	55	11

У садржају новинских чланака доминира вест о „спектакуларном“ хапшењу групе полицајаца (наводе се њихова пуна имена и презимена, а у писању *Блица* у прилогу су стављене и фотографије неколико ухапшених). Образлаже се да су ухапшени примали мито како би „зажмурили“ (како се наводи у једном чланку) на шверцовање стоке преко границе у периоду од неколико месеци. Међутим, изостали су образложење конкретног догађаја и шире описивање његових појединих карактеристика.

Будући да је садржај чланака сведен на елементарне информације о догађају, стиче се утисак да се до конкретних вести дошло на основу званичног саопштења Министарства унутрашњих послова, односно на конференцији за штампу уприличеној поводом овог догађаја. У писању *Блица*, иначе, преноси се и званично саопштење полицијских синдиката, чији представници поздрављају конкретну акцију, док истовремено апелују на потребу одлучније борбе против корупције у полицији. Према њиховом мишљењу, такве коруптивне активности полицијских службеника нису се могле спровести без сагласности или подстицаја појединаца из руководећих структура Министарства унутрашњих послова. Због тога, према њиховом мишљењу, сузбијање корупције у полицији не сме да се ограничава на непосредне извршиоце на терену.

Иако се у извештавању о корупцији у полицији новинари често позивају на изворе „блиске истрази“ (на то је раније указивано), који углавном откривају знатно више детаља о самом догађају него званична саопштења, остаје отворено питање зашто су ти саговорници у овом случају изостали. Чак и да аутори конкретних чланака нису успели да обезбеде такве саговорнике, могли су макар да консултују чланове научне и стручне јавности. Међутим, у извештавању поводом овог случаја они се нису појавили чак ни као секундарни извори.

Овако поједностављена новинарска нарација, у којој преовлађују службене информације и коментари званичника, оставила је отвореним многа питања, чинећи тако и само медијско извештавање о конкретном догађају мањкавим. То је аутора и навело да детаљније информације и податке о конкретном случају потражи из других извора – пре свега из интервјуа.

B) Резултати интервјуа

У време извођења овог истраживања, припадници полиције укључени у овај случај били су на слободи након што су издржали казну затвора. Међутим, нико од оних с којима је ступљено у контакт није пристао да учествује у истраживању. Због тога се створила потреба за другим саговорницима.

Конкретно, интервју је обављен с лицем које је, иначе, било један од најважнијих сарадника у истрази конкретног случаја. Поред тога, значајне информације су прикупљене током интервјуисања једног осуђеника за друго кривично дело, који је узгред поменуо и овај

случај, додајући како је током истраге био у притвору с једним од чланова наведене групе. То је искоришћено као прилика да му се поставе још нека питања и тако је прича полако почела да се одмотава.

• **Специфичност „заштите“ кријумчарења стоке**

Кријумчарење стоке на овом подручју постоји још од 1993. године. Био је то уносан „бизнис“ јер је кријумчарима од туре остајало и по 30.000 марака. Међутим, кријумчарење стоке је по много чему особено. Стока, најпре, губи на килажи. На пример, човек дотера из другог краја Србије 70 товних телади и склања их негде у шталу. Али, телад када стигну у нову шталу неће да једу ни пију, због чега губе на тежини. Ако телад стоје четири дана у штали, шверцер трпи озбиљан губитак, док је пети дан већ у минусу. Шта то значи? Ако шверцер нема некога ко ће му „обезбедити“ пребацивање стоке преко границе што пре, он уопште неће моћи да ради јер му се не исплати. Због тога све мора да иде глатко и сигурно. Ту се отвара простор да се у „посао“ укључе службеници задужени за контролу границе. Раније, док је војска обезбеђивала границу, свега два војна инспектора су била задужена за цело ово подручје. Како причају шверцери, ти инспектори су од њих унапред узимали по 10.000 марака за целу годину како би могли радити, с тим да инспекторе није било брига колико ће имати тура и какав им је ризик у пословању. Заузврат, како би инспектори имали бар неке резултате, крупнији шверцери су им одавали информације о ситнијим шверцерима. Међутим, никада нико од шверцера, па чак ни тих ситних, није био ухапшен већ је само роба заплењивана. После 2000. године цена стоке пада а зараде су мање, али и даље постоји интерес шверцера да им неко пружа заштиту.

• **Мотивација**

У овом случају су постојала искушења и добре прилике, које су искоришћене. Овој групи је на руку ишла нова организација рада, која је подразумевала постојање полицијских станица надлежних искључиво за контролу границе. Ти полицајци су познавали терен, па су могли да процене колика је пропусност границе, колико је насељен појас уз границу, где су погодне тачке итд. Поред тога, већина њих живи у том крају, тако да добро познају терен. Имали су они резултата у откривању кријумчарене робе и хватању шверцера, али се оно и даље одвијало готово истим темпом, што је створило сумњу да је неко из правосуђа узимао лову. Тиме се долази до једног од

објашњења постојања корупције на граници. Конкретно, људи који раде на граници углавном размишљају на следећи начин: „Боље да ми ‚опорезујемо' кријумчаре него да им пишемо пријаву, па да то после ураде тужилац или судија." Тако вам је на свакој граници. Томе треба додати и тешку материјалну ситуацију полицијских службеника. Због тога мислим да су они превасходно искористили повољну прилику да се „поправе".

• **Формирање организације**

У почетку се у причу укључује један полицајац, који ступа непосредно у контакт са шверцером. Међутим, испоставља се да му временом треба још полицајаца који раде на том терену, јер не може увек сам радити ноћну смену. Било би сумњиво. Због тога креће врбовање других полицајаца како би се „наместила шема" за неколико ноћи заредом. Тиме се формира организациона структура, где искључиво полицајац–коловођа ступа у контакт са шверцером од кога узима новац и део расподељује осталим укљученим полицајцима. С повећањем броја врбованих полицајаца повећава се и број људи који узима новац. Такође, и шверцерских група је више. Конкретно, у овом случају је с полицијом радило десет група, а само њих четири су биле укључене у истрагу.

• **Коруптивна добит и њена расподела**

Проценат своје зараде у овом случају су одређивали полицајци, тачније њихове коловође, договарајући исплате по тури.415 Дешавало се да је полицајац који уговара посао узимао и по 200 евра по тури. Његов задатак је био да организује посао – да комуницира с колегама у смени и касније им даје њихов део. Најчешће је то било 20 евра за вече. Када се узме у обзир ова цифра, процењује се да су полицајци–коловође из ове организације, који су врбовали друге полицајце и били активни током целог периода колико је ова група радила (процењује се да је тај период био око две године,) прибавили себи између 15.000 и 20.000 евра, док су они који су били врбовани, посебно полицајци

415 Оваквом континуираном исплатом укључена лица су несумњиво била изложена већем ризику од откривања. Међутим, други саговорник наводи следеће: „Мој цимер из притвора је био задужен само да чува паре у штеку." Судећи према томе, укључени полицајци су настојали да се додатно осигурају тиме што нису узимали новац непосредно након коруптивне трансакције, већ су то највероватније чинили на крају смене, преузимајући свој проценат из штека. Поред тога, да би се додатно осигурали, како истиче исти саговорник, „полицајци су имали унапред договорену заштиту да, уколико неки полицајац ‚падне', шверцери му плаћају доброг адвоката."

који су се прикључили групи неколико месеци пре њиховог откривања, у затвору завршили због неколико стотина евра.416 У овом случају је већина полицајаца тек током суђења, када су саслушавали транскрипте снимљених телефонских разговора, сазнала о којој цифри је заправо била реч и том приликом су се уверили како су узимали свега неколико процената, док су организатори узимали знатно више новца. Због тога се очекивало да ће, након њиховог изласка на слободу, доћи до разрачунавања и сукоба. Међутим, то се ипак није догодило.

• **Групна динамика**

Већина полицајаца, због материјалне ситуације, у почетку пристаје да узима колико им се понуди – по принципу боље ишта него ништа. Они узимају новац и више ништа не питају. Међутим, сукоб може настати због разлике у исплати, али то остаје између њих, они то решавају између себе. Нема информација ка споља. Затворени су, одбијају сарадњу и ћуте.[417]

• **Раскринкавање групе**

За откривање једне такве групе потребан је човек из саме организације, који има поуздане информације али и поверење осталих чланова. И управо је један од укључених шверцера, кога је уништила конкуренција, исказао спремност да сарађује у истрази. Без њега, случаја вероватно не би ни било.[418]

416 Овде се треба осврнути на изјаву другог саговорника: „Код њих је био организован ‚посао‘ као и код нас на прелазу. Међутим, тамо је био добар шверц, па је и лова била већа. На пример, добијало се 50 евра по бику, а дешавало се да се у тури претера по 30 бикова.“

417 На питања како су припадници те групе могли да тако дуго несметано „раде“ и да ли су им старешине „гледале кроз прсте“, други саговорник је одговорио следеће: „Они су били добро организовани. Практично су мислили да су недодирљиви. Нема шансе да су њихове старешине знале. Чуо сам да су чак имали проблема с командиром *(у пресуди је иначе наведен податак да су шверцери припремали ликвидацију командира када су сазнали да је овај почео да сумња и да припрема истрагу)*, али не верујем у те приче да су хтели да га убију већ пре да га смакну, у смислу да се неко из МУП-а постара да смене командира како би они имали контролу над целим прелазом. Ти шверцери су јаки људи. Велика је ту лова у питању. И тадашњи министар полиције је био умешан у то. Шта је њему био проблем да смени једног командира.“ Чињеница да су представници полицијских синдиката у свом саопштењу поводом овог случаја апеловали на опсежнију истрагу, додатно поткрепљује сумње да су и сами поседовали информацију да је конкретна организација имала заштиту „са врха“.

418 Занимљиво је објашњење откривања ове групе, а које је другом саговорнику пренео његов цимер: „Постоји информација да су припадници БИА пратили комуникацију због Младића и пресрели су наше разговоре. Касније су та сазнања

Г) Мишљење васпитача

Иако су припадници полиције, осуђени за ово кривично део, већ издржали своју казну, сматрало се да би мишљење њихових васпитача могло да пружи још неке, драгоцене податке и информације о овом случају и његовим актерима. За то се створила погодна прилика будући да је васпитач осуђеника интервјуисаног у својству извршиоца другог кривичног дела био задужен и за осуђенике из поменуте групе. Дотични је био веома предусретљив, те је доставио веома исцрпно мишљење и о овом случају.

• **Однос осуђеника према кривичном делу**

Није било могуће утврдити детаље о коруптивним активностима осуђеника, као ни о факторима који су томе допринели, будући да су сви порицали учешће у конкретном кривичном делу. То је и разлог што нису показивали грижу савести ни кајање.

• **Личност осуђеника**

Осуђеници потичу из комплетних породица, а у многим од њих је мајка углавном имала већу улогу у васпитању, док су очеви били више заокупљени послом. Најчешће су радили тешке физичке послове или су боравили у иностранству, те нису имали довољно времена да се баве децом. Процес емоционалног и социјалног сазревања осуђених текао је уредно у периоду ране адолесценције. Већина су детињство и младост провели на селу. Радећи на породичном имању рано су стекли радне навике. На време су укључени у образовни процес и завршили су средњу школу. Сви су криминолошки и пенолошки првопреступници. Просечних су психофизичких и интелектуалних способности. У стању су да уоче своје животне проблеме, а нарочито проблеме у којима се тренутно налазе, и у том смислу су делимично самокритични. Неки од њих су веома тешко прихватили чињеницу да више неће обављати посао полицијског службеника.

• **Понашање осуђеника у заводу и однос према особљу**

На издржавање казне су дошли сами. Лако су се адаптирали на пеналну средину, јер су били у притвору шест месеци у овом заводу.

проследили унутрашњој контроли МУП-а и тако је почела истрага.“ Међутим, истрага овог случаја, као што је напоменуто, иницирана је сасвим другачије, док је ова прича са хашким оптуженником вероватно „продана“ члановима конкретне групе како би се њихове сумње преусмериле на другу страну и уједно пружила додатна заштита сарадницима у истрази.

По доласку су распоређени у групу Б1, да би током третмана били накнадно разврстани у групу А1, јер су остварили видан напредак у реализацији индивидуалних циљева према планираној динамици. Веома су кооперативни према ауторитету службених лица. Током боравка у пеналној средини остваривали су адекватно понашање и владање. Само један од њих је био дисциплински кажњен за лакшу повреду кућног реда, мером укора. Код осуђених су све време постојале радне референце које су их мотивисале да забораве тренутну ситуацију у којој се налазе. Били су радно ангажовани на различитим пословима у заводу (молер, кувар, вртлар, рад на економији). За свој рад су више пута награђивани различитим погодностима, које су оправдали. Неки од њих су били и корисници посебних права ван завода које нису злоупотребили. Током боравка у пеналној средини нису долазили у сукоб са преосталим осуђеницима. У почетку су се издвајали од њих, да би временом и с њима остварили адекватне релације.

• **Извесност поврата**

Сви осуђеници су изашли из завода након добијања условног отпуста. Процена је да казна није у значајној мери нарушила њихов психички, физички ни интелектуални интегритет. Не гаје неумерен и неоправдан оптимизам, нити желе да се пасивно препусте околностима. Будући да су сви током издржавања казне сачували позитивне односе са члановима примарне породице, који су им иначе пружали значајну подршку током боравка у заводу, осуђеници су исказали жељу да се после изласка на слободу врате у породично окружење. Такође су испољили жељу да се што пре радно анимирају. Већина је пре доласка на издржавање казне засновала радни однос и, према њиховим наводима, вратиће се том послу док се не створе могућности за нешто боље. Појединци планирају да започну сопствену делатност (отварање угоститељског објекта, вожња таксија), док неки имају у плану одлазак у иностранство код родбине. Са реалним оптимизмом треба очекивати адекватан прихват осуђеника у социјално окружење и позитивну реинтеграцију у друштвене токове, због чега је и могућност понављања кривичног дела битно смањена.

5.2. Други случај

За конкретан случај, а након увида у садржај достављених правоснажних пресуда, јавило се посебно интересовање. Оно по чему се издвајао од других дела примања мита, обрађених у оквиру овог истраживања, јесте чињеница да се окривљени теретио за извршење шест кривичних дела примања мита. Трагом конкретне пресуде прикупљени су још неки значајни подаци и информације о случају, тако да су у његовој анализи коришћени и резултати интервјуа са окривљеним полицајцем и мишљење његовог васпитача.

А) Анализа пресуде

Карактеристике догађаја	
Квалификација дела	Примање мита из члана 367, става 3 у вези са ставом 1 Кривичног законика Републике Србије.
Радња извршења	У више наврата, као службено лице непосредно захтевао и примио новац од неколико власника приватних предузећа како не би поднео кривичну пријаву због кривичних дела која се гоне по службеној дужности, а која су проистекла из пословања конкретних лица.
Околности извршења	Сузбијање привредног криминалитета.
Место (локација) извршења	Угоститељски објекти и пословни простор оштећених лица.
Време извршења	У периоду од девет месеци, током једне календарске године.
Коруптивна добит	Новац (550 евра и 73.000 динара).

Карактеристике актера	
Пол извршиоца	Мушки.
Године живота извршиоца	39 година (у време извршења дела).
Национална припадност извршиоца	Србин.
Школска спрема извршиоца	Висока (правни факултет).
Радно место извршиоца	Шеф одсека.
Делатност извршиоца	Инспектор за сузбијање привредног криминалитета.
Године стажа у полицији	12 година.
Ранија осуђиваност извршиоца	Не.
Број оштећених	Петоро.
Пол оштећених	Мушки.
Године живота оштећених	Нема података.

Карактеристике поступка	
Трајање поступка	Две године и шест месеци.
Одређивање притвора	Да (све време трајања поступка).
Исход поступка	Осуђујућа пресуда.
Врста изречене санкције	Казна затвора.
Трајање казне затвора	У првостепеном поступку је осуђен на јединствену казну затвора у трајању од шест година, да би одлуком Апелационог суда казна била смањена на четири године.

Б) Резултати интервјуа са окривљеним полицајцем

У време извођења овог истраживања, окривљени се већ налазио на слободи након издржане казне затвора. На основу расположивих информација, пронађен је на пријављеној адреси становања. Након што му је предочена сврха обављања интервјуа и указано на битне смернице, без двоумљења је пристао да учествује у интервјуу. Интересантно је поменути како је саговорник, током интервјуа, показао изузетну елоквентност, али да је ипак био суздржан у давању појединих коментара, као и да је понекад одавао утисак да свесно бира речи које ће да изговори. Такође, у појединим одговорима је била приметна велика количина горчине и незадовољства код интервјуисаног лица, што је посебно било изражено приликом изношења детаља о кривичном поступку који је вођен против њега.

• Детаљи из професионалне каријере

Сасвим случајно сам изабрао посао у полицији. Појавило се једно упражњено место у СУП-у и тако сам из суда прешао да радим у полицију. Око 12 година сам радио и то све време као инспектор за привредне деликте. Десетинама пута сам био награђиван (додатком на плату) због постигнутих резултата. Једном сам био дисциплински кажњен због саобраћајног прекршаја – претекао сам возило преко пружног прелаза.

• Опис догађаја

У мају 2010. године открио сам неку фантомску фирму која је иначе „ојадила“ многе наше фирме. Власника те фирме сам држао под присмотром док нисам прикупио сав материјал, након чега сам га ухапсио. Нисам имао податак да је тај човек био део организоване групе која је деловала на подручју Београда и Новог Сада, а коју је пратио

и СБПОК. У праћењу разговора појавио се и мој број мобилног телефона, па су колеге очигледно посумњале да сам и ја део те групе. Све моје предмете су покупили. Очигледно подстакнути од неког, колеге из СБПОК-а су позивали све моје клијенте у Београд на саслушавање. Те странке се никад раније никоме нису жалиле на мене и мој рад, а онда су тамо наводно изјавиле да сам од њих тражио новац да нешто не урадим што би иначе требало да урадим.

• **Свест о последицама**

Нисам могао ни да претпоставим да ћу бити ухапшен и завршити у затвору, јер сам само радио свој посао, поступајући искључиво у складу са законом. (Порицање одговорности!) Зато сам био шокиран и у неверици када су ми саопштили разлоге за моје хапшење.

• **Препознавање властитих грешака**

Све моје грешке су последица наивности и лаковерности. Слепо сам веровао мојим претпостављенима.

• **Допринос других лица покретању поступка**

Нема сумње да ми је напаковано. Мој тадашњи начелник ме је узео на зуб јер нисам хтео да будем део његових шема. То сам му јасно рекао једном приликом током разговора у његовој канцеларији.

• **Мишљење о кривичном поступку**

То је био један намонтиран случај у којем сам био унапред осуђен. (Осуда оних који осуђују!) Тражио сам да детаљно провере наводе мојих бивших клијената како и када сам од њих тражио новац, али они то нису учинили. Дан пре доношења пресуде промењено је судско веће. На крају сам сазнао да је пресуда донета телефоном, када је тај поменути начелник рекао: „Одерите га“.

• **Суочавање са условима у заводу и депривацијама**

Речју, боравак у затвору сам доживео као „спрдњу“. Њихова ресоцијализација се своди на ринтање. Говорено ми је да не пишем џаба захтев за условни отпуст, јер га нећу добити зато што нисам задовољио неке законске услове. Као, све је супер, радиш, слушаш, али споро напредујеш у групама. Мене затвор није уопште променио. Био сам у затвору, а у мислима сам био са својом породицом која ми је највише недостајала, као и моји пријатељи. Ћеркицу, моју мезимицу,

нисам видео 16 месеци. Када сам је након тога први пут видео, држао сам је 15 минута у загрљају. Недостајао ми је и посао, не мислим на полицијски посао конкретно већ посао у смислу прилике да зарађујем и обезбедим егзистенцију породици.

• **Ранија коруптивна искуства (примање мита)**

Нисам никада узео мито уколико се не рачунају неки ситни поклони (флаша пића и томе слично, али новац никада). Али да се разумемо, све је то заправо био израз захвалности неких мојих клијената а не мито. (Порицање нанесених повреда!) Па нисам баш толико луд да се продам за флашу пића. Међутим, ево ја ћу вас да питам: Да ли знате како функционише корупција у полицији? Овако стоје ствари. Директор полиције има поверљивог човека који жели да послује с приватним фирмама или да отвори своју фирму. Тада се директор обраћа начелнику подручне полицијске управе (који је, иначе, такође његов човек, јер га је он поставио на то место) и говори му да ће му се обратити извесни господин који жели да отвори фирму, да улаже на конкретном подручју и да би он требао да га подржи, да му изађе у сусрет, да му се нађе, а он ће заузврат да спонзорише неке активности полиције, славља, презентације и слично. Када то траје годинама и сами начелници дођу на исту идеју као и директор полиције.

• **Поуке**

Ако му је намештено, човек не треба да губи време и ствара илузије да ће доказати правду, јер правда у Србији не постоји. То је јефтин холивудски филм. Овакво нешто можеш да избегнеш само ако не радиш у полицији, или пак уколико се уклопиш у систем где су све врлине ниподаштаване, ако си снисходљив и дволичан. Неки од кључних проблема с којима се суочава МУП јесу непотизам и слепа послушност, поготово у ситуацији када људи морају да полажу рачуне. Проблем је што људи воле да буду послушници, да не талашају. Ако би нешто променио у свом поступку, онда то не бих био ја. Радио сам онако како сам осећао да треба, да је исправно. После свега, ја и моја породица живимо мирно и достојанствено. Ја сам подвукао црту. Живот иде даље. Пронашао сам други посао.

B) Мишљење васпитача

Након добијања информације о заводу где је окривљени издржао казну затвора, упућена је молба Управи за извршење кривичних

санкција Републике Србије да аутору доставе стручно мишљење васпитача конкретног осуђеника, што је и учињено.

• **Однос осуђеника према кривичном делу**

Осуђени је злоупотребио свој положај, тј. своју формалну моћ како би остварио финансијску добит. Међутим, он негира извршење дела, због чега код њега нема гриже савести ни кајања. Самим тим што не постоји свест о кривици не постоји ни мотивација да се суочи с њом. Незадовољан је законским поступком, за који сматра да је био пристрасан. Верује да је неправедно осуђен, себе види као жртву система. Наводи да током рада у полицији није имао довољно подршке и разумевања, као и да је имао више стресних ситуација на послу везаних за надређене.

• **Личност осуђеника**

Вербално изражава пренаглашено позитиван и рационалан однос према себи и својим способностима. Има висок ниво самопоуздања. Декларативно прихвата друштвене вредности, у групи воли да доминира, индивидуалац је. Ниске је фрустрационе толеранције, али интелектом одржава самоконтролу. Није директан и искрен, наступа манипулативно. Базично је неповерљив, дистанциран од других. Пасивно и вербално агресиван. Није склон директном, физичком насиљу. Повремено реагује непромишљено, после се каје.

• **Понашање у заводу и однос према особљу**

Осуђени се рационално односи према затворском особљу, разуме њихову улогу. Изражава спремност за сарадњу. Мотивисан је да се радно ангажује унутар установе. Не бира послове. Поштује кућни ред. Са осталим осуђеницима је остварио адекватне интерперсоналне релације, али је ипак дистанциран.

• **Извесност поврата**

Осуђени изражава негативан став према криминалу. Има позитиван став према друштвеној заједници и развијену свест о правима других, равноправности и толеранцији. Изражава жељу да буде део заједнице. Има позитиван став према раду, постоји мотивација за запослење после истека казне. Према наводима осуђеног, породични односи су функционални и има развијене односе блискости, поверења и помагања. Остварује редовне контакте с мајком и

сродницима. Постоје породична приврженост и солидарност. Изражава задовољство својим емотивним животом. Гаји интензивне и дубоке односе са супругом, остварују редовне контакте, имају развијен однос блискости, поверења и помагања. У сталном је контакту са својом децом. Подршка породице мотивационо делује на његово даље функционисање. Због тога се може очекивати успешна реинтеграција у социјално окружење и друштвене токове, чиме је и могућност поврата минимална.

5.3. Трећи случај

Са овим случајем аутор се упознао након увида у податке које су доставили казнено-поправни заводи. На одлуку да се обради у оквиру студије случаја пресудно је утицала чињеница да је од свих актера коруптивног понашања, с којима је обављен интервју, окривљени за овај случај давао најсадржајније одговоре и, што је за ово истраживање било посебно важно, најдетаљније је описивао своја претходна коруптивна искуства. Чињеница да се у време спровођења истраживања налазио на издржавању казне затвора искоришћена је да се као извор података за конкретан случај, поред резултата обављеног интервјуа, употребе и одређени наводи из досијеа осуђеника, као и стручно мишљење његовог васпитача.

А) Анализа досијеа осуђеника

Карактеристике догађаја	
Квалификација дела	Примање мита из члана 367, става 1 Кривичног законика Републике Србије.
Радња извршења	С тројицом колега, службених лица Управе граничне полиције, примио поклон у виду мита да би пропустио аутобус без контроле.
Околности извршења	Контрола преласка државне границе.
Место (локација) извршења	Гранични прелаз.
Време извршења	Око 23 часа.
Коруптивна добит	Новац.

Карактеристике актера	
Пол извршиоца (осуђеника)	Мушки.
Године живота извршиоца	44 године (приликом доласка на издржавање казне затвора).
Национална припадност извршиоца	Србин.
Школска спрема извршиоца	Средња (и завршен курс за полицајце).
Радно место извршиоца	Полицијски службеник.
Делатност извршиоца	Контрола преласка државне границе.
Године стажа у полицији	22 године.
Ранија осуђиваност извршиоца	Не.

Карактеристике поступка	
Трајање поступка	Шест година.
Одређивање притвора	Да.
Исход поступка	Осуђујућа пресуда.
Врста изречене санкције	Казна затвора.
Трајање казне затвора	Годину дана.

Б) Резултати интервјуа са осуђеником

• Детаљи из професионалне каријере

Отац ми је радио у КПД као стражар, те сам од малена заволео униформу. Хтео сам и ја да будем надзорник као и отац, али нисам успео да прођем пријемни. Када је почетком 1990-их година расписан конкурс за полицију, пријавио сам се и прошао. Цео свој радни век, не рачунајући ратишта и Косово, радио сам на граничном прелазу. Вишеструко сам награђиван за постигнуте резултате. Дисциплински сам једном кажњен јер нисам написао извештај након што сам употребио силу према неком лицу које је правило проблеме на граничном прелазу.

• Опис догађаја

Колега ме је замолио да учиним неком услугу, а нисам ни знао коме. Питао ме је ко у тој смени ради на граници, ја сам му рекао и дао сам му број телефона тог колеге. После је тај колега ваљда узео неке паре, а пријаву су поднели и против мене. Најпре зато што сам узео паре, па зато што сам помогао другом да узме паре, па на крају јер сам посредовао у примању мита. Ма то је све толико компликовано да вам ни сам не знам објаснити.

• **Разлог за такво поступање**

Па, хтео сам да помогнем колеги, то је за мене било сасвим нормално. (Полицијска солидарност!) Нисам био принуђе на то. То је била моја лична одлука.

• **Свест о последицама**

Нисам ни сањао о томе, а поготово не да ћу завршити у затвору због тога.

• **Препознавање властитих грешака**

Кривим себе само што сам дао тај број телефона. Нисам ја пустио аутобус. То чак и није мој рејон. Да сам рекао све како је било, ја данас не бих био у затвору. Колегу сам заштитио јер сам мислио да ћу добити условну. Затвору се никако нисам надао.

• **Мишљење о поступку**

Када ми је речено да сам ухапшен, занемео сам. Цео свет ми се срушио. Мислим да је против мене неосновано покренут поступак, а посебно тврдим да није било оправдања за казну затвора. (Осуда оних који осуђују!) Поготово ако се узме у обзир да против оних који су заиста криви није чак ни пријава поднета. Ето, на пример, тај колега који је пустио аутобус и даље је на слободи. Ја не знам да ли је он узео паре, али ја нисам сигурно. (Порицање одговорности!)

• **Суочавање са условима у заводу и депривацијама**

Овде су максимално коректни. Ја сам психички јак. Радим као црнац. Хоћу да одслужим казну. Не бојим се ја за себе. Издржао сам ја и горе. Проблем ми је за породицу. Због мене сада пате моја деца. Детету је најтеже објаснити када си му узор и онда паднеш. Тај призор када ми син долази у притвор у посету, када разговараш с њим преко стакла, то је катастрофа за родитеља. Ту видиш да си пао на испиту. Међутим, ја хоћу и даље да се борим за њих, да их одшколујем, да постану људи. У почетку ми је недостајао посао. Немаш униформу, службену, оружје. Сада сам се већ одвикао.

• **Ранија коруптивна искуства (примање мита)**

Узимао сам мито, али не само ја већ сви на прелазу где сам радио. Гледајући остале колеге, прихватио сам правила игре. Како сви тако и ја. (Порицање одговорности!) Па то је било нормално. Нико

није свестан да је то тешко кривично дело. (Порицање нанесених повреда!) Временом вам то уђе у крв. Навикнете се на додатна примања (поклони, цигаре, пиће, водиш децу на море). Ослади вам се. Први пут када сам узео новац, сећам се тога као да је јуче било, иако се то десило пре 20 година, неки човек није имао зелени картон, па смо га ја и колега вратили назад. Он нам прилази и пружа колеги пасош. Колега отвара, а у пасошу две новчанице од 20 марака. Претрнуо сам, али некако сам прегрмео. Видим, колега узима, па узећу и ја. Згужвао сам новчаницу, отишао у ВЦ, и тамо сам је ставио у гаће. Молио сам бога да се смена заврши што пре. Добио сам пролив од муке. Неколико дана нисам могао доћи себи. И после свега, опет дођеш у такву ситуацију, а немаш пара за излазак и за цигаре, па си на клацкалици и некад преломиш. Међутим, за озбиљна кријумчарења није било праштања. Дрогу сигурно нико није прошверцовао, али ова ситна шверцовања (акцизна роба, цигаре), али и то никад нешто велико јер би се видно обогатио. (Порицање нанесених повреда!) Добијеш по 10, 20, 50 евра од неких ситних шверцера, али и то делиш с колегама у смени. Увек су та лица сама нудила. Никад нисмо тражили нити отимали.

Било је оних који нису хтели да узимају новац. Један вођа смене није узимао новац, али је по цео дан седео у кафани и пио. Па шта мислите ко му је плаћао та пића. Био је један дечко који, ваљда из страха, није хтео да узима новац, али пелене за бебу или прашак за веш, то може. Нико од колега није смео да стисне петљу да иде против десет људи. Наместе ти зврчку за час. Зато је било боље да ћутиш. Хтео не хтео, напослетку си морао да узимаш мито. (Групна динамика!). Нема шансе да су то старешине знале, имали су доста другог посла, нису имали времена да нас контролишу. Међутим, покривали смо се ми добрим резултатима, па нас нико није ни дирао. Ја лично сам и даље имао доста резултата (нафта, акцизна роба...). Зато нисмо имали ригорозне контроле, било је неких рутинских, али ништа страшно. Не очекујеш да ћеш бити откривен. Били смо добро уиграни. Имаш вођу смене који скупља паре од свих и ставља у „штек“ и, на крају смене, при повратку кући, делимо. За штек је бирано неко скривено место у близини, никако у службеним просторијама. Некада смо радили у шеми с конобарима из оближње кафане, који нам је чувао паре. (Организовано деловање!)

• Поуке

Саветовао бих све полицајце да раде свој посао поштено и да не подлежу лако искушењима. Можда им неће бити лако. Деловаће им да их никад неће открити. Да ће бити толико сигурни. Али, и ја сам био сигуран и ни накрај памети ми није било да ћу завршити у затвору, али ето, кикснуо сам и сада је све готово. Више не бих мрднуо прстом за другог. Тек сада сам свестан последица свог дела и каква сам будала испао.

В) Мишљење васпитача

• Однос осуђеника према кривичном делу

Кривично дело је резултат обављања посла на граничном прелазу. Осуђени се солидарисао с колегама како би се омогућио прелазак преко границе без царинских дажбина. Према наводима осуђеног, он није био свестан последица конкретног понашања. Негира примање било каквог мита. Минимизира своју улогу у извршеном кривичном делу али, упркос томе, изражава кајање и грижу савести. Постоји осећање кривице, али га превасходно осећа у односу на своју породицу и децу.

• Личност осуђеника

Осуђени је просоцијално оријентисан. Одрастао је у функционалној породици. Његови интелектуални капацитети су у границама просека. Менталне функције су усклађене. Емоционално је вулнерабилан, поготово када је породица у питању. Губитак посла је оставило дубок траг на њега на емоционалном плану, јер позив полицајца изузетно воли. Реч је о примарном извршиоцу кривичних дела. Има солидну самоконтролу и руководи се логиком. У контакту је присутан и јасан, али држи границу. Склон је томе да сопствена мишљења потисне како би оставио утисак на друге. Такође је више спреман да се прилагоди туђим мишљењима него да наметне своја, те се стиче утисак да је поводљив. Има капацитете да актуелну ситуацију превазиђе без фрустрација и дубљих емотивних последица. Такође, користи личне капацитете како би превладао тренутне депривације.

• Понашање у заводу и однос према особљу

Поштује кућни ред. Никада није био дисциплински кажњаван. Има изражене радне навике, које максимално користи у пеналној средини, због чега је неколико пута награђиван. Са службеним лицима

је кооперативан, поштује ауторитет. Са осталим осуђеницима остварује адекватне интерперсоналне релације. Очекује се да ће се до краја третмана понашати примерено.

• **Извесност поврата**

Нема криминалне ставове. Подршка породице мотивационо делује на његово даље функционисање, те тако са оптимизмом треба очекивати његову реинтеграцију у друштвене токове. Самим тим је могућност поврата готово у потпуности искључена.

6. ОСВРТ НА КЉУЧНЕ РЕЗУЛТАТЕ ИСТРАЖИВАЊА

6.1. Статистички показатељи

Табела 51: *Подаци о пријављеним кривичним делима корупције*

Укупан број пријава	401
Годишњи просек	30.8
Квота на 100.000 становника	0.44
Квота на 1.000 ОСЛП	0.94
Територијална дистрибуција	Централна Србија (без Београда): 0.8% Војводина: 19.4%
Локација извршења	Није евидентирано: 92.5% На улици: 54.8% (евидентираних)
Време извршења (доба дана)	Није евидентирано: 86.5% 06–12 часова: 48.1% (евидентираних)
Пол извршиоца	Мушки: 93.9%
Године живота извршиоца	31–40 године: 58.1%
Радни стаж извршиоца	10–20 година: 48.8%
Радни статус извршиоца	Униформисано ОСЛ: 80.7%
Линија рада извршиоца	Саобраћајна полиција: 35.3%
Пол жртве	/
Године живота жртве	/

Табела 52: *Подаци о жалбама грађана на корупшивно понашање полицијских службеника*

Број жалби	400
Годишњи просек	36
Квота на 100.000 становника	0.5
Квота на 1.000 ОСЛП	1.1
Проценат основаности	/

6.2. Резултати анализе правоснажних пресуда

Укупно су анализиране 22 пресуде.

Табела 53: *Карактеристике догађаја*

Околности извршења	Контрола саобраћаја: 50% Рад по кривичном делу: 27.2%
Место (локација) извршења	На улици, у насељу: 45.4%
Време извршења доба дана)	12–18 часова: 27.2% 18–24 часа: 18.1%
Средство извршења/предмет трансакције	Новац: 81.8%
Последице	Материјална штета: 54.6% Нису констатоване: 45.4%

Табела 54: *Карактеристике актера*

Број пресуда/број полицајаца у поступку	22/43
Пол извршиоца	Мушки: 97.6%
Године живота извршиоца	31–40 године: 68.1%
Школска спрема извршиоца	Средња школа: 88.3%
Радно место извршиоца	Непосредни извршилац: 88.3% (полицајац или оперативац)
Линија рада	Саобраћајна полиција: 50%
Однос према делу (облик кривице)	Директан умишљај: 100%
Ранија осуђиваност	Да: 9.3% Општи поврат: 100%
Број пресуда/број жртава	/
Пол жртве	/
Узраст жртве	/
Допринос виктимизацији / извршењу дела	Није констатован: 54.5% Нуђење мита: 45.5%

Табела 55: *Карактеристике кривичних поступака*

Трајање поступка	2–4 године: 54.5%
Одређивање притвора	Да: 72.7%
Исход поступка	Осуђујућа пресуда: 72.7%
Изречена санкција	Казна затвора: 100%
Трајање казне затвора	1–2 године: 65.7%

6.3. Резултати анализе садржаја новинских чланака

Извор је био интернет портал дневних новина *Блиц*, а укупно је анализирано 76 новинских чланака.

Табела 56: *Карактеристике медијског извештавања*

Број чланака/број догађаја	76/44
Обим чланака (број карактера/број речи)	142.133/26.517
Најобимнији чланак (број карактера/број речи)	5.207/982
Најкраћи чланак (број карактера/број речи)	369/62
Најчешће обрађивана тема	Заштита илегалних активности: 39.4%
Најчешћи извор	Званично саопштење (МУП или суд)
Опремљеност чланака	44 фотографије
Број коментара читалаца	3.252
Просек коментара по чланку	43
Чланак са највише коментара	464
Природа и повод коментара	Рационализација поступка полицајца: преко 50%

6.4. Резултати анкетирања

Испитаници су били полицијски службеници са статусом ОСЛ – укупно 398 непосредних извршилаца и 210 контролора.

- **Мишљења о корупцији у полицији**

Табела 57: *Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна)*

	n	F	p
MANOVA	6	3.360	.000
Дискриминативна	6	3.371	.000

Табела 58: *Анализа разлика (униваријантни поступци)*

	χ	**R**	**F**	**p**	**К. дск**[419]
Појам	.192	.179	6.498	.002	.023
Предмет	.131	.125	3.121	.045	.018
Ситни дар	.150	.140	3.958	.020	.005
Приватни рад	.189	.160	5.181	.006	.022
Иницирање	.113	.114	2.571	.078	.006
Принуђеност	.128	.129	3.350	.036	.013

Табела 59: *Карактеристике и хомогеност субузорака*

	Криминалистичка полиција	**Интервентна полиција**	**Саобраћајна полиција**	**Допринос (%)**
Појам корупције	Мито*	/	Без одг.*	26.437
Приватни рад	Да, зато што*	Да, али само*	Без одг.*	25.287
Предмет корупције	/	/	Све*	20.690
Принуђеност	/	Да*	Не*	14.943
Иницирање	Да*	Да	Не*	6.897
Ситни дар	/	Да, али само*	/	5.747
n/m	33/57	132/237	59/104	
Хомогеност (%)	57.89	55.70	56.73	

419 Скраћено од „коефицијент дискриминације“ (к. дск).

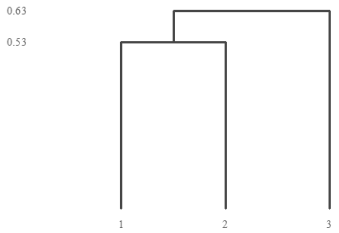

Графикон 6: *Махаланобисова дистанца*

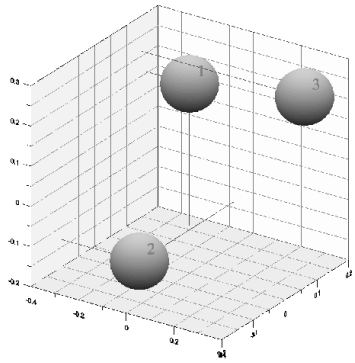

Графикон 7: *Дистанца између субузорака (3D)*

Легенда: криминалистичка полиција (**1**), интервентна полиција (**2**) и саобраћајна полиција (**3**).

• Процене каузалности коруптивног понашања

Табела 60: *Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна)*

	n	F	p
MANOVA	11	4.631	.000
Дискриминативна	11	99999.99	.000

Табела 61: *Анализа разлика (униваријантни поступци)*

	χ	R	F	p	К. дск
Слаб морал	.196	.200	25.101	.000	.009
Подстицај	.158	.160	15.743	.000	.001
Уобичајеност	.188	.191	22.845	.000	.004
Дискрециона оцена	.171	.173	18.641	.000	.002
Благе казне	.172	.175	18.955	.000	.003
Незадовољство	.135	.137	11.492	.001	.001
Толерисање	.093	.093	5.250	.021	.008
Неоткривање	.193	.197	24.320	.000	.006
Разочараност	.145	.147	13.248	.000	.007
Лош положај	.163	.165	16.835	.000	.011
Приватни проблеми	.142	.144	12.718	.001	.006

Табела 62: *Карактеристике и хомогеност субузорака*

	Извршиоци	Контролори	Допринос (%)
Лош положај	Не знам*	/	18.966
Слаб морал	Никад*, не знам*	Понекад*	15.517
Толерисање	Не знам*	Понекад*	13.793
Разочараност	Често*, не знам*	Понекад*	12.069
Неоткривање	Никад*, не знам*	Често*, понекад*	10.345
Приватни проблеми	/	Понекад*	10.345
Уобичајеност	Не знам*	Понекад*	6.897
Благе казне	Никад*, не знам*	Често*	5.172
Дискрециона оцена	Не знам*	Често*, понекад*	3.448
Подстицај	Никад*, не знам*	Често*	1.724
Незадовољство	Не знам*	Понекад*	1.724
n/m	210/397	146/210	
Хомогеност (%)	52.90	69.52	

- **Ставови према искушењима корупције**

Табела 63: *Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна)*

	n	F	p
MANOVA	5	1.794	.059
Дискриминативна	5	1.799	.058

Табела 64: *Анализа разлика (униваријантни поступци)*

	χ	R	F	p	К. дск
Колега – мито	.190	.169	5.791	.003	.025
Понуда мита	.075	.066	.866	.421	.006
Неоткривање	.074	.069	.938	.392	.001
Пријава других	.062	.061	.746	.475	.001
Лична пријава	.109	.108	2.342	.098	.008

Табела 65: *Карактеристике и хомогеност субузорака*

	Криминалистичка полиција	Интервентна полиција	Саобраћајна полиција	Допринос (%)
Колега – мито	Нешто друго*, Спречавање	Савет*	Спречавање*	60.976
Лична пријава	/	/	/	19.512
Понуда мита	/	/	/	14.634
Неоткривање	/	/	/	2.439
Пријава других	/	/	/	2.439
n/m	36/57	138/237	66/104	
%	63.16	58.23	63.46	
n/m				
Хомогеност (%)				

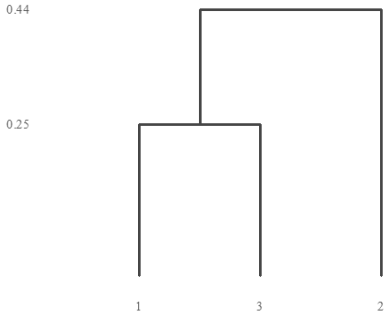

Графикон 8: *Махаланобисова дистанца*

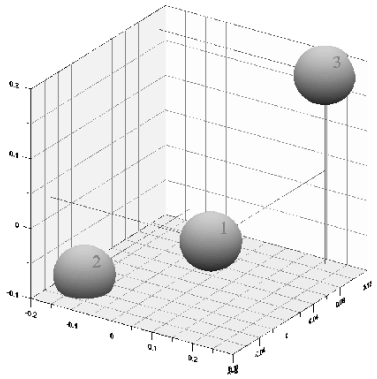

Графикон 9: *Дистанца између субузорака (3D)*

Легенда: криминалистичка полиција (**1**), интервентна полиција (**2**) и саобраћајна полиција (**3**).

• Процене ефикасности мера и механизама контроле корупције у полицији

Табела 66: *Анализа разлика (мултиваријантна и дискриминативна)*

	n	F	p
MANOVA	9	5.317	.000
Дискриминативна	9	5.312	.000

Табела 67: *Анализа разлика (униваријантни поступци)*

	χ	R	F	p	К. дск
Пооштравање примене	.130	.131	10.863	.001	.000
Јасније процедуре	.180	.182	21.493	.000	.002
Унутрашња контрола	.182	.185	22.150	.000	.002
Самоконтрола	.176	.178	20.500	.000	.004
Независне истаге	.183	.187	22.527	.000	.001
Обука за ненасиље	.163	.165	17.474	.000	.000
Оштрије кажњавање	.226	.231	35.333	.000	.018
Психолошки преглед	.136	.137	11.970	.001	.000
Заштита полицајаца	.137	.139	12.211	.001	.002

Табела 68: *Карактеристике и хомогеност субузорака*

	Извршиоци	Контролори	Допринос %
Оштрије кажњавање	Неефикасна*, не знам*	Делимично*	62.069
Механизми самоконтроле	Неефикасна*, не знам*	Ефикасна*, делимично*	13.793
Заштита полицајаца	Не знам*	Ефикасна*	6.897
Јасније процедуре	Не знам*	Ефикасна*	6.897
Унутрашња контрола	Неефикасна*, не знам*	Ефикасна*, делимично*	6.897
Независне истраге	Не знам*	Ефикасна*, делимично*	3.448
Обука за ненасиље	Не знам*	Ефикасна*	.000
Пооштравање услова примене	Не знам*	Делимично*	.000
Психолошки преглед	Не знам*	Ефикасна*	.000
n/m	241/418	133/210	
Хомогеност (%)	57.66	63.33	

6.5. Резултати студија случаја

Од свих резултата спроведених студија случаја чини се како је у овом осврту најсврсисходније указати само на технике неутрализације, које су методом наративне анализе успешно идентификоване у конкретним изјавама интервјуисаних лица. Цитирањем тих изјава још једном се указује, али уједно и упозорава, на проблем рационализације

и оправдавања коруптивног понашања, који је несумњиво једна од кључних препрека у спречавању и сузбијању ове појаве.

1. Порицање одговорности

• Нема сумње да ми је напаковано. Мој тадашњи начелник ме је узео на зуб, јер нисам хтео да будем део његових шема.

• Узимао сам мито, али не само ја већ сви на прелазу где сам радио. Па то је било нормално.

• Хтео не хтео, напослетку си морао да узимаш мито.

• Корупција је ушла дубоко у све поре нашег друштва и сада је тешко из свега тога изаћи јер, напросто, невини не постоје.

2. Порицање нанетих повреда

• Боље да ми „опорезујемо“ криминалце него да им пишемо пријаву, па да то после уради тужилац или судија.

• Све је то, заправо, био израз захвалности неких мојих клијената а не мито.

• Код нас је, изгледа, пракса да се кажњавају они који „крадуцкају“, док они који опљачкаше предузећа и државу уживају заштићени као бели медведи.

3. Осуда оних који осуђују

• То је био један намонтиран случај, у коме сам био унапред осуђен.

• Правда у Србији не постоји. То је јефтин холивудски филм.

• Мислим да је против мене неосновано покренут поступак, а посебно тврдим да није било оправдања за казну затвора.

4. Позивање на виши циљ/вишу лојалност

• Колегу сам заштитио јер сам мислио да ћу добити условну. Затвору се никако нисам надао.

• Гледајући остале колеге, прихватио сам правила игре. Како сви тако и ја.

• И после свега, опет дођеш у такву ситуацију, а немаш пара за излазак, за девојку, за цигаре, па си на клацкалици и некад преломиш.

ЗАКЉУЧАК

Рад полиције је већ одавно постао толико комплексан да је за његово разумевање била неопходна научна анализа. Поред тема о историјату, функцији и организацији полиције, које су иначе годинама доминирале као предмети научних истраживања, све већа пажња се посвећује и проблему девијантног и противзаконитог понашања полицијских службеника. Таква искуства се, додуше, превасходно бележе у земљама које се сматрају демократским, а да оне то заиста и јесу тежи се доказати, између осталог, и кроз научне анализе рада полиције. Заштита људских права и слобода свих грађана је оно што демократија превасходно очекује од полиције. Заправо, циљ сваке демократски опредељене државе је да полицију ограничи правом, односно да обезбеди обављање полицијских дужности и задатака у складу са одредбама позитивних прописа и уз поштовање основних људских права и слобода. Истовремено, од полицијских службеника се с правом очекује да буду репрезенти законитог понашања, јер их на то обавезује њихова функција. Међутим, искуства показују постојање различитих видова незаконитог поступања у раду полиције, међу којима посебно место заузима корупција као класичан вид злоупотребе овлашћења.

Чињенице је да у српским условима нису спроведене у довољном броју емпиријске студије којима би се системски и свеобухватно истражио феномен корупције у полицији. Сходно томе, како би се пружила прилика да се на основу резултата емпиријских истраживања а не помоћу паушалних и својевољних процена спозна појава корупције у српској полицији, применом одговарајућих метода и уз

поштовање принципа научне перспективе, аутор је приступио анализирању овог феномена. Као резултат тога, између осталог, настала је и ова монографија. Размишљајући о томе како да се овај рад резимира, чинило се како би, после свега реченог, једино имало смисла и оправдања изнети неколико препорука које се тичу супротстављања незаконитом раду полиције генерално, а посебно корупативном понашању.

Познато је да припадници полиције крше закон из различитих разлога и побуда. Због тога би контрола полиције требало да представља један интегрисан систем интервенција. То конкретно значи да се мере и механизми контроле не смеју ограничавати само на појединце и њихове личне карактеристике, већ да истовремено морају бити усмерене ка споља, пре свега ка организационим праксама полицијских одељења у којима ти појединци раде, али и неформалним вредностима полицијске супкултуре, а које су неретко истински водичи полицајцима у свакодневном раду. Извесно је да незаконите појаве у раду полиције подстичу стварање негативног имиџа у друштву и, самим тим, неповерења грађана у рад полиције. Овде је вредно подсетити на искуства земаља с ниском стопом криминалитета, која показују да успешност у супротстављању овој појави на општем плану битно зависи од подршке коју полицијским органима пружају грађани. Због тога, спречавање и сузбијање незаконитог поступања полиције треба ценити превасходно у погледу доприноса побољшању односа између грађана и полиције, а тиме индиректно и повећању ефикасности рада полиције.

Сумирајући многобројне предлоге и узимајући притом у обзир и резултате овог истраживања, избалансираност унутрашње и спољашње контроле најбољи је приступ у супротстављању незаконитом раду полиције. Међутим, прихватање таквог решења и његова примена у пракси нису питање простог избора већ зависе од испуњења многобројних предуслова – међу најважнијима је развијање свести унутар саме полиције о важности и неопходности независне контроле њеног рада. Упркос оправданости постојања спољашње контроле, посебну пажњу ипак треба посветити јачању механизама унутрашње контроле, будући да су они прва линија одбране. Хипотетички, када би унутрашња контрола била у потпуности делотворна и ефикасна, потреба за осталим средствима контроле била би сведена на минимум. Уједно, на тај начин би полиција доказала како њена основна

мисија – да обезбеди примену закона у једном друштву, није само екстерно већ и интерно усмерена. Међутим, постојеће стање али и искуства показују како је интерни систем контроле полиције у Републици Србији на незавидном нивоу. Истина, оно није алармантно, али разлози за бригу постоје. Наиме, многобројне тешкоће – административне, материјалне и кадровске природе, као и постојање двоструког дискурса у раду, битно отежавају делотворност унутрашње контроле уопште, па тиме и сегмент контроле насиља и корупције у полицији. Такво стање се, међутим, може додатно погоршати уколико се ускоро не изнађу начини за решавање тих проблема.

У контроли полицијских незаконитости свакако би требало применити још један проверен рецепт, који подразумева комбинацију превентивних и репресивних мера према принципу „превенција као опредељење, репресија као нужност". Сходно томе, контролу би требало усмерити у два основна правца: 1) спречавање незаконитости у раду полиције, пре свега јачањем професионалног интегритета, и 2) сузбијање полицијских незаконитости развијањем капацитета за њихово откривање, расветљавање и доказивање.

Битан предуслов примене прве групе мера подразумева тестирање интегритета, којим би се дијагностификовали постојећи систем вредности и етичка клима унутар полицијских организација. То би послужило као основ за дефинисање конкретних мера јачања и одржавања високог нивоа професионалног интегритета. Неке од тих мера подразумевају следеће:

• уподобљавање селекције кандидата (за пријем у службу, али и касније напредовање) високим моралним стандардима;

• промовисање и развијање позитивне професионалне културе спровођењем перманентне едукације и обуке;

• подстицање моралног понашања награђивањем узорних полицајаца и

• развијање улоге полицајца–ментора.

Извесно је, међутим, да предузимање *a priori* механизама није увек довољно, а да је у неким случајевима чак готово безначајно, чинећи тако неопходним примену репресивних мера. Сходно томе, посебан значај треба придати усавршавању метода и техника откривања и доказивања незаконитих појава у полицији. У том смислу посебно треба имати у виду да многобројне специфичности ових појава захтевају одређене компетенције за откривање и расветљавање

полицијских незаконитости. Стога, како би се обезбедило довољно квалитетног и стручног особља, неопходно је спроводити специјалистичку обуку, чији би план и програм требало ускладити с конкретним потребама. Такође, том обуком не би требало обухватити само будуће припаднике СУК-а већ и све остале службенике полиције у чијој је надлежности контрола законитости (на пример, „официри за законитост“, али и руководиоци у полицији, који су иначе надлежни за спровођење тзв. хијерархијске контроле).

Због чињенице да је контролна делатност само једна у низу функција коју обављају руководиоци (непосредне старешине), њена ефикасност је упитна. Како би се тај проблем решио, требало би размислити о прерасподели надлежности међу старешинама унутар једне организационе јединице, или о систематизацији радних места која би предвиђала да у свакој организационој јединици, сходно објективним потребама, постоје службеници задужени искључиво за контролу законитости. Притом, њихова надлежност превасходно би се односила на спречавање тих појава (на пример, применом поменутих мера јачања професионалног интегритета или контролом поступања полицијских службеника посредством Система за рано упозорење), али би свакако укључивала и примену постделиктних мера. Ипак, како би се избегло преклапање надлежности између различитих субјеката интерног система контроле требало би за сваког од њих појединачно дефинисати делокруг рада, стварајући уједно услове за њихову координацију. Тако, на пример, старешине у организационим јединицама или раније поменути службеници за контролу законитости били би задужени само за откривање незаконитих појава али не и за њихово расветљавање и доказивање, за које би надлежни били припадници посебних истражних одељења.

У неким случајевима, поменуте кадровске и организационе мере нису довољна гаранција успешности контроле незаконитих појава у полицији, због чега је неопходно укључити у тај процес и саме запослене (непосредни извршиоци). То конкретно подразумева спровођење интерперсоналне контроле – примена мера контроле које спроводе полицијски службеници истог ранга, односно припадници полиције распоређени на иста радна места, тако што међусобно утичу једни на друге, обликујући на тај начин конкретне поступке и коначне одлуке. Чак и ако се узме у обзир негативан утицај неформалне социјализације, као једно рационално објашњење настанка

девијантних и противзаконитих појава у полицији, то свакако не значи како аутоматски треба избегавати примену интерперсоналне контроле. Заправо, уместо њене опструкције, треба је подстицати и јачати међу полицајцима, будући да су јој могућности велике. Овде, пре свега, треба имати у виду да равноправан статус и заједничко ангажовање у извршавању службених задатака омогућавају успешну примену многобројних мера контроле, као што су саветовање, критиковање, убеђивање, пријављивање, па чак и неформално кажњавање у појединим случајевима.

Томе треба додати како се унутар полицијске поткултуре не гледа на све незаконите појаве благонаклоно, већ да заправо степен подршке колега варира у зависности од многобројних фактора, а пре свега од процене озбиљности конкретног понашања. Поред тога што неки незаконити поступци нису заштићени постојећим кодексом ћутања, други полицајци на њих често и веома оштро реагују, што укључује изопштавање извршилаца таквих деликата из полицијске заједнице, чиме се они остављају на милост и немилост механизмима кривично-правне репресије. Насупрот томе, поједине незаконитости остају скривене иза плавог застора, чинећи тако њихово сузбијање готово немогућим. Раније је истакнуто како у неким случајевима успешност целокупног процеса контроле зависи од спремности полицијских службеника да пријаве колегино незаконито понашање. То посебно важи за корупцију, за коју је неретко пријава полицијских службеника једини извор сазнања.

Резултати овог истраживања показују да завера ћутања постоји и код коруптивног понашања. Притом, идентификовани разлози непријављивања могу послужити као основ у креирању мера и механизама којима би се подстицали и охрабривали полицијски службеници да спремније пријављују конкретне незаконитости, односно да не ћуте и да на тај начин подстичу њихово даље постојање у радном окружењу. Тако, на пример, уколико се ћутање правда утицајем неформалних механизама, а пре свега полицијском солидарношћу, неопходно је предузети конкретне мере у правцу мењања или делимичне корекције вредности полицијске супкултуре. У том смислу, највеће напоре би требало уложити на плану подизања свести полицијских службеника о штетним последицама незаконитог понашања, а које могу да трпе и они сами, робујући неколицини преступника у властитим редовима.

Посебну групу чине полицијски службеници који се не одлучују да пријаве конкретан случај јер нису сигурни у позитиван исход својих пријава. Неки од њих би можда и поднели пријаву, али нису сигурни коме, будући да су неповерљиви према постојећим субјектима контроле, чак и онима у властитим организацијама. Да би се превазишао овај проблем, у будућности би требало, пре свега, повећавати поверење у институције и субјекте контроле. Бескомпромисно сузбијање незаконитих појава, којим би се јасно ставило до знања да нема привилегованих у полицијским редовима, јесте један од начина како да се поверење стекне и оправда. Постоје, међутим, и полицајци који би желели да пријаве конкретне појаве, али то не смеју да учине јер страхују од последица које ће лично да трпе због подношења пријаве. Тим службеницима је очигледно неопходно пружити подршку и јасне гаранције да ће бити заштићени након што пријаве конкретну појаву. Притом, та заштита би требало да се пружа у складу с постојећим нормативним решењима о заштити узбуњивача, или пак у виду добијања статуса заштићеног сведока уколико интереси конкретне истраге то захтевају.

Поред општих препорука за супротстављање незаконитом поступању припадника полиције, специфичности појединачних облика ове појаве захтевају и примену неких особених мера контроле. Тако и супротстављање корупцији у полицији захтева примену одређених, специфичних мера. Стога би требало размотрити оправданост следећих предлога:

• *Учинити ефикаснијим и делотворнијим процес селекције кандидата за пријем у службу и напредовање током професионалне каријере.* Селекцију кандидата би требало пооштрити, посебно инсистирајући на њиховим моралним вредностима и анулирајући политичке утицаје, а нарочито приликом избора на руководећа места. Поред ограничења мандата руководилаца организационих јединица, требало би размислити и о увођењу рада на одређено време непосредним извршиоцима (на пример, на пет година), омогућујући им продужења рада или каријерног напредовања тек након спроведених провера стручних компетентности и личног интегритета. Истина, у Србији су недавно створени нормативни предуслови за реализацију замисли о каријерном напредовању доношењем новог Закона о полицији. Међутим, како би се проверило колико је овај систем успешан у функционисању у пракси, потребно је у наредном периоду спровести евалуативно истраживање.

• *Поспешити откривање и доказивање дела корупције.* Имајући у виду проблем тешког доказивања дела примања мита у пракси, што је иначе утврђено и овим истраживањем, у будућности би требало предузети читав низ мера како би се такво стање променило. То, пре свега, подразумева формирање посебних тимова, искључиво надлежних за контролу корупције у полицији, и њихово стручно оспособљавање за откривање и доказивање тих дела, што би уједно учинило неопходном већу примену специјалних истражних мера и радњи. Паралелно с тим, потребно је уложити огромне напоре у правцу подстицања пријављивања корупције у полицији од стране грађана али и самих полицијских службеника. У том контексту, посебно треба подизати свест о проблему корупције и о потреби њеног пријављивања, уз неопходно пружање боље заштите појединцима који су спремни да је пријаве, разматрајући притом могућности и начине награђивања самог пријављивања.

• *Пооштрити казнену политику и повећати извесност кажњавања.* Индикативан је податак да само у једном од обрађених случајева примања мита изречена казна затвора није била испод законског минимума. Како би се постигла сврха кажњавања, посебно у погледу спречавања испољавања таквих дела у будућности, казнену политику за дела корупције у полицији требало би пооштрити и, можда још важније, конкретне казне изрицати у што краћем року. Такође, уместо досадашње праксе да је извршиоцима ових дела претежно изрицана казна затвора или условна осуда, требало би размислити о чешћем изрицању новчаних казни, што би свакако било праћено одузимањем добити стечене коруптивним понашањем и забраном поновног рада у полицији.

Напослетку, треба истаћи и неколико напомена с циљем повећања интересовања научне јавности за истраживање полицијске делинквенције у будућности. Пре свега, резултати овог, али и неких ранијих истраживања и њихови закључци дају до знања како се однос полиције према праву не може разумети уколико се не узму у обзир многобројне специфичности полицијске професије. Ту се превасходно мисли на природу професионалног окружења, које ствара особен систем вредности и норми понашања, а које су неретко у супротности с формалним правилима. Претпоставка је да неформалне вредности полицијске поткултуре представљају битан, а у неким случајевима чак и пресудан фактор настанка полицијских незаконитости. Стога се

чини логичним да је промена традиционалих вредности полицијске поткултуре, а нарочито њене компоненте која слаби утицај формалних механизама, један од битних предуслова за успешно спречавање незаконитог понашања полицијских службеника.

Значајне културне промене, међутим, тешко су изводљиве. Наиме, од полицајаца се не може очекивати, без обзира на то колико су добронамерни, да лако пристану на промену вредности које су у њиховом радном окружењу помно одржаване деценијама. Мењање укорењених вредности захтева не само радикално поновно обликовање полицијске улоге него и уклањање слике коју полицајци имају о тој улози. Међутим, упркос очекиваном отпору, припадници полиције морају бити свесни важности тих промена јер, ако желе јавну подршку и поштовање, морају сами исказати спремност да се промене, наравно на боље.

Све то доводи до закључка како будућа научна истраживања полиције треба превасходно усмерити ка феномену полицијске поткултуре, чије је разматрање у српским условима готово у потпуности занемарено. Притом, тим истраживањима је неопходно дијагностификовати актуелно стање, у смислу идентификације постојања и раширености сегмената поткултуре који погодују настанку и развоју девијантних и делинквентних појава у полицији. Истовремено, таква истраживања треба да преиспитају капацитете полицијске поткултуре у области супротстављања тим појавама и спречавању њиховог даљег ширења. Такав приступ захтева битан заокрет у досадашњој истраживачкој пракси, где уместо тзв. истраживања с дистанце (ослањање на секундарне изворе података) већу пажњу треба приклањати етнографским студијама, комбинујући методе посматрања с учествовањем, испитивањима и експериментима.

Будућа истраживања би свакако требало усмерити и ка процесима селекције и обуке припадника полиције, тако што би се сагледали предности и недостаци актуелних механизама одабира кандидата, не само приликом пријема у службу већ и у каснијем напредовању, као и важећи наставни планови и програми основних и специјалистичких обука, у смислу њихове евалуације и, посебно, уподобљености спречавању настанка и развоја негативних појава у раду полиције. Истовремено, истраживањима се морају преиспитати могућности јачања капацитета тих процеса, посебно професионалне обуке како полицијских регрута тако и активних припадника полиције, у правцу

развијања и одржавања високог нивоа професионалног интегритета. Извесно је, међутим, да наведене мере, чак и ако буду веома квалитетно конципиране и ефикасно спроведене, неће дати очекиване резултате уколико не буду праћене применом других мера, пре свега унутар саме полицијске организације. Притом се не мисли само на нормативне и промене у процедурама рада већ и на мере којима се побољшавају услови рада, али и сам положај полицијских службеника.

На крају можемо закључити да само уколико се сви расположиви капацитети формалне и неформалне контроле усредсреде на остварење заједничког циља – у овом случају решавање проблема корупције, уз координацију међусобних активности, позитиван резултат неће изостати. Додуше, за овакву констатацију и није потребна нека нарочита мудрост, али је веома важна у реализацији саме замисли.

У том смислу се чини значајним осврт који, у поговору чувеног Камијевог романа *Куга*, даје Александар Стефановић, нарочито ако имамо у виду како корупцију можемо схватити као пошаст савременог друштва која, попут куге, прети да нас уништи: „Куга, у којој је симболизирано зло, друштвено и метафизичко, хара и сви су изгледи да човек нема шанси да јој одоли, да нема моћи да се супротстави њеној убиственој и монструозној моћи. Али оно што није у стању да учини појединац, постиже колектив, другим речима солидарност удружених људи, њихово братство, њихова заједничка акција. У патетичним околностима уништења које прети свима, људи налазе заједнички језик отпора, солидарности, борбе.“[420]

420 Видети: Ками, А., *Куга*, Београд, 1978.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Ainsworth**, P. B.: *Psychology and policing in a changing world*, Chichester, 1995.
2. **Alpert**, G. P., Dunham, R. G.: *Policing urban America* (2nd edition), Illinois, 1992.
3. **Alpert**, G. P., Dunham, R. G.: *Understanding police use of force: officers, suspects and reciprocity*, New York, 2004.
4. **Alpert**, G., Noble, J.: Lies, true lies, and conscious deception: police officers and the truth, *Police Quarterly*, 2/2009, 237–254.
5. **Anderson**, L.: Unutrašnja kontrola. U: *Uputstva za očuvanje policijskog integriteta* (str. 153–182), Geneva, 2012. http://www.bezbednost.org/upload/.../program_prezentacije. pdf _ download. [03.01.2013].
6. **Антонић**, Д., и др.: *Корупција у Србији*, Београд, 2001.
7. **Babović**, B.: Police brutality or police torture, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, Vol. 23, Issue 3/2000, pp. 374–380.
8. **Barker**, T.: Peer group support for police occupational deviance. In: *Police deviance* (pp. 9–21), Cincinnati, 1986.
9. **Barker**, T., Carter, D.: A typology of police deviance. In: *Police deviance* (2nd edition) (pp. 3–12), Cincinnati, 1994.
10. **Bayley**, D.: *Patterns of policing: a comparative international analysis*, New Brunswick, 1990.
11. **Bayley**, D.: Police brutality abroad. In: *Police violence: understanding and controlling police abuse of force* (pp. 273–291), New Haven, 1996.
12. **Bayley**, D.: Law enforcement and the rule of law: is there a trade off?, *Criminology & Public Policy*, 1/2002, 133–154.

13. **Begović**, B.: *Ekonomska analiza korupcije*, Beograd, 2007.
14. **Беговић**, Б. и др.: *Корупција у Србији: пет година касније*, Београд, 2007.
15. **Benković**, V., Balabanić, I.: Analiza sadržaja najposjećenijih hrvatskih internetskih portala, *Medijsko istraživanje*, 2/2010, 43–56. http://hrcak.srce.hr/file/95909_download [02.05.'14]
16. *Borba protiv korupcije – osnovni pojmovi*, Beograd, 2015.
17. **Born**, H., *et al.*: Spoljni nadzor i kontrola. U: *Uputstva za očuvanje policijskog integriteta* (str. 183–210), Geneva, 2012. http://www.bezbednost.org/upload/.../program_prezentacije.pdf_download [03.01.2013].
18. **Buerger**, M.: Police cynicism. In: *Encyclopedia of police science* (pp. 370–373), New York, 2007.
19. **Васиљевић**, Д.: *Законитост управе и дискрециона оцена*, Београд, 2012.
20. **Violanti**, J.: *Police suicide: epidemic in blue*, Springfield, 2007.
21. **Вуковић**, С.: *Право, морал и корупција*, Београд, 2005.
22. **Walker**, S., Alpert, G. P., Kenney, D. J.: Early warning system for police: concept, history and issues, *Police Quarterly*, 2/2000, 132–152.
23. **Westmarland**, L.: Police ethics and integrity: breaking the blue code of silence, *Policing and Society*, 2/2005, 145–165.
24. **Wisler**, D.: Video monitoring reduces police brutality. In: *Police brutality* (pp. 155–162), Greenhaven, 2006.
25. **Worden**, R.: The causes of police brutality: theory and evidence on police use of force. In: *Police violence: understanding and controlling police abuse of force* (pp. 23–51), New Haven, 1996.
26. **White**, M.: Identifying good cops early: predicting recruit performance in the Academy, *Police Quarterly*, 1/2008, 27–49.
27. **Gavrilović**, Z., *et al.*: *Borba protiv korupcije u Srbiji: alternativni izveštaj*, Beograd, 2013.
28. **Garland**, D.: *The culture of control: crime and social order in contemporary society*, Chicago, 2002.
29. **Goldstein**, H.: *Problem-oriented policing*, Philadelphia, 1990.
30. **Gottschalk**, P.: Conceptual framework for police deviance applied to police crime court cases, *Professional Issues in Criminal Justice*, 3–4/2011, 75–88. https://DocumentStore/Docs11/pdf/CJ/PICJ/PICJ_V6N3.pdf_download[22.01.2014].
31. **Grant**, H., Terry, J.: *Law enforcement in the 21st century*, Boston, 2005.

32. **Гредељ**, С., Гавриловић, З., Шолић, Н.: *Професија (и) корупција: активирање професионалних удружења у борби за интегритет професија и против корупције*, Београд, 2005.
33. **Davids**, C.: *Conflict of interest in policing*, London, 2008.
34. **Дапчевић**-Марковић, Љ.: О институцији полицијског омбудсмана: појам, надлежности и овлашћења, *НБП: Наука, Безбедност, Полиција*, 1/2005, 71–96.
35. **Датзер**, Д.: Појам корупције у полицији, *НБП: Наука, Безбедност, Полиција*, 2/2007, 97–107.
36. **Dean**, G., Gottschalk, P.: Continuum of police crime: an empirical study of court cases, *International Journal of Police Science and Management*, 1/2011, 16–28.
37. **Delattre**, E. J.: *Character and cops: ethics in policing*, Washington, 1996.
38. **Dempsey**, S., Forst, S.: *An introduction to policing*, Belmont, 2005.
39. **Dombrink**, J.: The touchables: vice and police corruption in the 1980's. In: *Police deviance* (2nd edition) (pp. 61–85), Cincinnati, 1994.
40. **Donner**, C. M., Jennings, W. G.: Low self-control and police deviance: applying Gottfredson and Hirschi's general theory to officer misconduct, *Police Quarterly*, 3/2014, 203–222.
41. **Dror**, I. E.: Perception of risk and the decision to use force, *Policing*, 3/2007, 265–272.
42. **Đorđević**, S.: *Civilno društvo protiv korupcije u policiji*, Beograd, 2013.
43. **Đorđević**, S.: *Procena korupcije u policiji u Srbiji*, Beograd. 2014.http://www.bezbednost.org/ upload/document/pkps_knjiga_%5Be-izdanje%5D.pdf_download [24.02.2015].
44. **Đorđević**, S., Litvanski, J.: *Zbirka predloga praktične politike za reformu policije u Srbiji*, Beograd, 2012.
45. **Живковић**, М.: Облици правне контроле полиције према унутрашњем законодавству. У: *Сузбијање криминала и европске интеграције* (стр. 254–265), Београд, 2010.
46. **Zekavica**, R.: Primena prava i efikasnost policije. U: *Suzbijanje kriminala i evropske integracije* (str. 469–478), Beograd, 2010.
47. **Зекавица**, Р., Кесић, З.: „Полицијски цинизам" као обележје полицијске супкултуре и његов утицај на однос полиције и владавине права. У: *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму* (стр. 359–373) (књ. VIII), Београд, 2014.

48. **Zekavica**, R., Kesić, Z.: The main problems and challenges in the establishing the legal accountability of police. In: *Archibald Reiss Days* (pp. 211–219), Belgrade, 2014.
49. **Зекавица**, Р., Кесић, З.: Дискриминације у раду полиције: феноменолошка димензија, *TEME*, 1/2016, 53–68.
50. **Zimbardo**, F.: *Luciferov učinak: kako dobri ljudi postaju zli*, Zagreb, 2009.
51. **Ignjatović**, Đ.: *Teorije u kriminologiji*, Beograd, 2009.
52. **Ignjatović**, Đ.: *Metodologija istraživanja kriminaliteta*, Beograd, 2013.
53. **Ignjatović,** Đ.: *Komparacija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*, Beograd, 2013.
54. **Ignjatović,** Đ.: *Kriminologija*, Beograd, 2015.
55. **Ignjatović**, Đ., Škulić, M.: *Organizovani kriminalitet*, Beograd, 2010.
56. **Jancsics**, D.: Petty corruption in Central and Eastern Europe: the client's perspective, *Crime, Law and Social Change*, 3/2013, 319–341.
57. **Jovanović**, P.: *Anatomija korupcije*, Beograd, 2001.
58. **Јовашевић**, Д.: *Кривична дела корупције*, Београд, 2009.
59. **Ками**, А.: *Куга*, Београд, 1978.
60. **Kane**, R., White, M.: Bad cops: a study of career-ending misconduct among New York City police officers, *Criminology & Public Policy*, 4/2009, 737–769.
61. **Kappeler**, V., Sluder, R., Alpert, G.: *Forces of deviance: understanding the dark side of policing*, Long Grove, 1998.
62. **Karklins**, R.: *Sistem me je naterao: korupcija u postkomunističkim društvima*, Beograd, 2005.
63. **Kesić**, **Z.**: *Privatni sektor u kontroli kriminaliteta*, Beograd, 2009.
64. **Кесић**, З.: Узроци и последице полицијског синдрома „Прљавог Харија". У: *Супротстављање савременом организованом криминалу и тероризму* (књ. II) (стр. 187–204), Београд, 2011.
65. **Кесић**, З.: Прекорачење и злоупотреба полицијских овлашћења у сенци дискреционе моћи полиције, *Безбедност*, 2/2011, 66–89.
66. **Кесић**, З.: Настанак и развој коруптивне каријере у полицији: концепција „клизавог терена", *Ревија за криминологију и кривично право*, 3/2012, 205–224.
67. **Кесић**, З.: Појам и систематизација полицијских девијација, *Култура полиса* (посебно издање), 1/2012, 323–342.
68. **Кесић**, З.: Теоријско дефинисање корупције у полицији, *Безбедност*, 2/2012, 134–150.

69. **Кесић**, З.: Лице и наличје дискреционе оцене у раду полиције. У: *Положај и улога полиције у демократској држави* (стр. 155–175), Београд, 2013.
70. **Кесић**, З.: Супротстављање корупцији у полицији: актуелно стање и мере за унапређење. У: *Супротстављање савременим облицима криминалитета: анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење* (Т. 3) (стр. 39–51), Београд, 2015.
71. **Кесић**, З.: Казнена реакција на дела корупције у полицији: анализа актуелне судске праксе у Републици Србији. У: *Криминалитет у Србији и инструменти државне реакције* (стр. 327–342), Београд, 2016.
72. **Кесић**, З.: *Криминолошки аспекти прекорачења и злоупотребе полицијских овлашћења* (докторска дисертација), Београд, 2016.
73. **Kesić**, Z., Zekavica, R.: The contradictory nature of the discretionary powers of the police as a challenge to realization of the rule of law and democratic policing. U: *Suprotstavljanje savremenom organizovanom kriminalu i terorizmu* (str. 223–237) (knj. VII), Beograd, 2014.
74. **Кешетовић**, Ж.: *Социологија: избор текстова за раднике ОУП-а*, Београд, 2002.
75. **Kleinig**, J.: *The ethics of policing*, New York, 1996.
76. **Klockars**, C., *et al.*: *The measurement of police integrity*, Washington, 2000. http://www.ojp.usdoj.gov/nij_ download [11.04.08].
77. **Koen**, S.: *Stanje poricanja: znati za zlodela i patnje*, Beograd, 2003.
78. **Kutnjak**-Ivković, S.: *Fallen blue knights: controlling police corruption*, New York, 2005.
79. **Kutnjak**-Ivković, S.: Rotten apples, rotten branches, and rotten orchards: a cautionary tale of police misconduct, *Criminology & Public Policy*, 4/2009, 777–785.
80. **Kutnjak**-Ivković, S., O'Connor, T.: The Bosnian police and police integrity: a continuing story, *European Journal of Criminology,* 4/2005, 428–464.
81. **Kutnjak**-Ivković, S., Sauerman, A.: Curtailing the code of silence among the South African police, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 1/2013, 175–198.
82. **Kutnjak**-Ivković, S., Haberfeld, M., Peacock, R.: Rainless West: the integrity survey's role in agency accountability, *Police Quarterly*, 2/2013, 148–176.
83. **La Grange**, R.: *Policing American society*, Chicago, 1993.
84. **Lee**, T.: Police corruption. In: *Encyclopedia of police science* (pp. 263–268), New York, 2007.

85. **Lersch**, K., Mieczkowski, T.: Violent police behavior: past, present and future research directions, *Aggression and Violent Behavior*, 5/2005, 552–568.
86. **Lilly**, J. R., Cullen F. T., Ball, R. A.: *Criminological theory: context and consequences*, London, 2007.
87. **Lobnikar**, B., Meško, G.: Perception of police corruption and the level of integrity among Slovenian police officers, *Police Practice and Research: An International Journal*, 4/2015, 341–353.
88. **Loftus**, B.: *Police culture in a changing world*, New York, 2009.
89. **Loyens**, K.: Why police officers and labour inspectors (do not) blow the whistle: a grid group cultural theory perspective, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 1/2013, 27–50.
90. **Lundman**, R.: *Police and policing: an introduction*, New York, 1980.
91. **Maljević**, A. *et al.*: *Otvoreno o policiji i korupciji*, Sarajevo, 2006.
92. **Manning**, P., Redlinger, L.: Invitational edges of corruption: some consequences of narcotic law enforcement. In: *Police deviance* (pp. 40–65), Cincinnati, 1986.
93. **Meško**, G., Eman, K.: Legitimacy of policing in Central and Eastern Europe: results from a cross-national law student survey. In: *Trust and legitimacy in criminal justice: European perspectives* (pp. 231–260), London, 2015.
94. **Miller**, J.: *Police corruption in England and Wales: an assessment of current evidence*, London, 2013.
95. **Miller**, L.: Good cop – bad cop: problem officers, law enforcement culture and strategies for success, *Journal of Police and Criminal Psychology*, 2/2004, 30–48.
96. **Милетић**, С.: *Појмовник полицијског права*, Београд, 2001.
97. **Милић**, Н.: Дозвољени и недозвољени притисак на осумњиченог током просеца саслушања, *НПБ: Наука, Безбедност, Полиција*, 1/2005, 115–129.
98. **Милосављевић**, Б.: *Наука о полицији*, Београд, 1997.
99. **Милутиновић**, М.: *Криминологија*, Београд, 1990.
100. **Mischkowitz**, R., *et al.*: *Einschätzungen zur Korruptionin Polizei, Justiz und Zoll*, Wiesbaden, 2000. http://www.bka.de/kriminalwissenschaften/veroeff/band/band46/001_582.pdf_ download [12.04.2009].
101. **Micucci**, A. J., Gomme, I. M.: American police and subculture support for the use of excessive force, *Journal of Criminal Justice*, 5/2005, 487–500.

102. **Moran**, J.: 'Blue walls,' 'grey areas' and 'cleanups': issues in the control of police corruption in England and Wales, *Crime Law and Social Change*, 1/2005, 57–79.
103. **Murill**, R., Laličić, L.: *Metodološki vodič za analizu rizika*, Beograd, 2013.
104. **Nalla**, M. K., Rydberg, J., Meško, G.: Organizational factors, environmental climate and job satisfaction among police in Slovenia, *European Journal of Criminology*, 2/2011, 144–156.
105. *Najuspešniji postupci za borbu protiv korupcije*, Beograd. 2004.
106. **Nenadić**, N.: Pojam i uzroci korupcije. U: *Korupcija: osnovni pojmovi i mehanizmi za borbu* (str. 11–28), Beograd, 2007.
107. **Nenadić**, N.: Pitanja za zakon o zaštiti uzbunjivača. U: *Zaštita uzbunjivača* (str. 15–17), Beograd, 2011.
108. **Newburn**, T.: *Understanding and preventing police corruption: lessons from the literature*, London, 1999. http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/prgpdfs/fprs110.pdf_download [08.07.2010].
109. **Neyroud**, P., Beckley, A.: *Policing, ethics and human rights*, London, 2001.
110. **Nield**, R.: *USAID programme brief: anticorruption and police integrity*, Washington, 2007;http://www.usaid.gov/our_work/democracy_and_governance/publications/pdfs/AC_and_Police_Integrity.pdf._download (08.04.2013).
111. **Павићевић**, О., Симеуновић-Патић, Б.: *О негативном друштвеном јунаку*, Београд, 2011.
112. **Paoline**, E. A.: Taking stock: toward a richer understanding of police culture, *Journal of Criminal Justice*, 3/2003, 199–214.
113. **Prenzler**, T.: *Police corruption: preventing misconduct and maintaining integrity*, Boca Raton, 2009.
114. **Punch**, M.: Police corruption and its prevention, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 3/2000, 301–324.
115. **Punch**, M.: *Police corruption: deviance, reform and accountability in policing*, London, 2009.
116. **Recasens**, A.: The control of police powers, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 3/2000, 247–269.
117. **Reiner**, R.: *The politics of the police*, New York, 2010.
118. **Roberg**, R., Crank, J., Kuykendall, J.: *Policija i društvo*, Sarajevo, 2004.
119. **Roebuck**, J., Barker, T.: A typology of police corruption, *Social Problems*, 3/1974, 423–437.

120. **Robinson**, M.: Integrativno-sistemska teorija antisocijalnog ponašanja. U: *Teorije u kriminologiji* (str. 483–492), Beograd, 2009.
121. **Rouz**-Ejkerman, S.: *Korupcija i vlast: uzroci, posledice i reforma*, Beograd, 2007.
122. **Svendsen**, L.: *Filozofija zla*, Beograd, 2006.
123. **Sigler**, R., Dees, T.: Public perception of petty corruption in law enforcement, *Journal of Police Science & Administration*, 1/1988, 14–20.
124. **Симеуновић**-Патић, Б.: Криминолошки осврт на проблем корупције у јавној управи. У: *Корупција у јавној управи* (стр. 35–54), Београд, 2011.
125. **Симеуновић**-Патић, Б.: Криминолошки осврт на корупцију и њену повезаност са организованим криминалом. У: *Супротстављање организованом криминалу: правни оквир, међународни стандарди и процедуре* (стр. 231–242), Београд, 2013.
126. **Симеуновић**-Патић, Б., Ђорђевић, Ђ.: Нека обележја корупције у јавној управи у Републици Србији: резултати емпиријског истраживања. У: *Корупција у јавној управи* (стр. 35–54), Београд, 2011.
127. **Симовић**, Д., Зекавица, Р.: *Полиција и људска права*, Београд, 2012.
128. **Simonović**, B.: Suzbijanje korupcije u policiji i ostalim državnim organima, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 3/2009, 197–219.
129. **Simonović**, B: Korupcija u policiji: strateški pristup staroj, ali (još) uvek aktuelnoj sigurnosnoj ugrozi. U: *Nove sigurnosne ugroze i kritična nacionalna infrastruktura* (str. 315–327), Zagreb, 2013.
130. **Skolnick**, J.: Deception by police. In: *Police deviance*, (pp. 120–146), Cincinnati, 1986.
131. **Skolnick**, J.: *Justice without trial: law enforcement in democratic society*, New York, 2011.
132. **Skolnick**, J., Fyfe, J.: *Above the law*, New York, 1993.
133. **Smith**, B., Novak, K. J., Lowenkamp, C.: Explaining police officer discretionary activity, *Criminal Justice Police Review*, 3/2005, 325–346.
134. **Стевановић**, О.: *Безбедносни менаџмент*, Београд, 2012.
135. **Stojak**, R.: *Metoda analize sadržaja*, Sarajevo, 1990.
136. **Stojanović**, Z., Kolarić, D.: *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije*, Beograd, 2014.
137. *Strateška-obaveštajna procena korupcije*, Beograd, 2012.

138. **Субошић**, Д., Оташевић, Б., Милић, Н.: Примена препорука за сузбијање корупције у полицији. У: *Сузбијање криминала и европске интеграције* (стр. 92–101), Београд, 2010.
139. **Sutherland**, E.: Diferencijalna asocijacija. U: *Teorije u kriminologiji* (str. 277–279), Beograd, 2009.
140. **Sherman**, L.: Becoming bent: moral careers of corrupt policemen. In: *Order under law* (pp: 96–110), Illinois; 1981.
141. **Sherman**, L.: Execution without trial: police homicide and the constitution: In: *Police deviance* (pp: 188–221), Cincinnati; 1986.
142. **Shernock**, S.: Police solidarity: In: *Encyclopedia of police science* (pp: 994–999), New York, 2007.
143. **Sykes**, G., Matza, D.: Tehnike neutralizacije, U: *Teorije u kriminologiji* (str. 294–299), Beograd, 2009.
144. **Tankebe**, J.: Policing, procedural fairness and public behaviour: a review and critique, *International Journal of Police Science & Management*, 1/2008, 8–19.
145. **Tompson**, K.: *Moralna panika*, Beograd, 2003.
146. **Ћирић**, Ј.: Сукоб интереса и полиција, *НБП: Наука, Безбедност, Полиција*, 1/2005, 25–50;
147. **Ćirić**, J.: Neki metodološki problemi u istraživanju fenomena korupcije, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2/2008, 31–49.
148. **Ćirić**, J., *et al.*: *Korupcija: problemi i prevazilaženje problema*, Beograd, 2010.
149. **Fajgelj**, S.: *Metode istraživanja ponašanja*, Beograd, 2010.
150. **Hirshi**, T.: Kontrolna teorija delinkvencije. U: *Teorije u kriminologiji* (str. 303–311), Beograd, 2009.
151. **Holz**, K.: Korupcija u policiji? Istraživanje o opsegu korupcije unutar policije i o stavu policijskih službenika prema korupciji, *Izbor*, 4/1998, 267–279.
152. **Holms**, L.: Korupcija i policijski rad. U: *Uputstva za očuvanje policijskog integriteta* (str. 21-56), Geneva, 2012. http://www.bezbednost.org/upload/.../program_prezentacije.pdf_download [03.01.2013].
153. **Huberts**, L., Kaptein, M., Lasthuizen, K.: A study of the impact of three leadership styles on integrity violations committed by police officers, *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 4/2007, 587–607.
154. **Cloward**, R., Ohlin, L.: Delinkvencija i mogućnost. U: *Teorije u kriminologiji* (str. 286–293), Beograd, 2009.

155. **Cohen**, S.: *Stanje poricanja: znati za zlodela i patnje*, London, 2001, (s engleskog prevela Slobodanka Glišić), Beograd, 2003.
156. **Cochran**, J., Bromley, M.: The myth(?) of police sub-culture, *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 1/2003, 88–117.
157. **Cockcroft**, T.: *Police culture: themes and concepts*, London, 2012.
158. **Corsianos**, M.: Police corruption. In: *Battleground criminal justice* (pp. 508–515), London, 2007.
159. **Crank**, J.: *Understanding police culture*, Cincinnati, 2004.
160. **Crank**, J., Caldero, M.: *Police ethics: the corruption of noble cause*, Cincinnati, 2010.
161. **Champion**, D.: *Police misconduct in America*, Santa Barbara, 2001.
162. **Шевкушић**, С: Квалитативна студија случаја у педагошким истраживањима: сазнајне могућности и ограничења. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 2/2008, 239–256. http://www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0579-64310802239S pdf_download [11.7.2015].
163. **Šumi**, R., Laličić, L.: *Analiza rizika o mogućnostima i stvarnim razmerama korupcije u policiji u Srbiji*, Beograd, 2015.
164. **Quinn**, M. W.: *Walking with the devil: the police code of silence*, Los Angeles, 2005.

ПРАВНИ АКТИ

1. **Кодекс понашања лица одговорних за примену закона**, усвојен резолуцијом 34/169 Генералне скупштине Уједињених нација од 17. децембра 1979.
2. **Кривични законик**, *Службеник гласник Републике Србије*, 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013.
3. **Правилник о поступку решавања притужби**, *Службени гласник Републике Србије*, 54/2006.
4. **Закон о Агенцији за борбу против корупције**, *Службени гласник Републике Србије*, 97/2008, 53/2010.
5. **Закон о заштити узбуњивача**, *Службени гласник Републике Србије*, 128/2014.
6. **Закон о полицији**, *Службени гласник Републике Србије*, 101/2005, 63/2009.
7. **Закон о полицији**, *Службени гласник Републике Србије*, 6/2016.

РЕГИСТАР ПОЈМОВА

НАПОМЕНА: Због њихове учесталости бројне појмове (нпр. корупција, подмићивање, мито, злоупотреба, злочин, кривично дело, девијација, полиција, полицијски службеник...) нисмо уврстили у овај регистар.

Б

Бирократе на нивоу улице (енгл. *street-level bureaucrats*) 81

Д

Деликти без жртве (енгл. *victimless crimes*) 61, 98

Дискрециона оцена (моћ) 70, 79–82, 136, 137–141, 273, 295

Е

Етика (професионална, полицијска) 79, 132, 133, 135, 140, 166, 186, 244, 274, 327

Ефекат „социјалне пожељности“ 172

Ефекат „губљења злочина“ 155, 156, 159, 229

И

Интегритет (професионални, полицијски) 89, 118, 132–136, 140, 166, 170, 173, 327, 328, 333

К

Кнапова комисија (Knapp Commission, 1972) 43, 53, 74, 85, 89, 104, 122, 144, 159, 183, 184

Кодекс (завера) ћутања (енгл. *police code of silence*) 47, 79, 86, 91, 92–94, 109, 124, 125, 158, 163, 171, 178, 279, 285, 287, 315, 329

Консенсуални деликти 156
Контрола
активна 116, 117
бирократска 115
електронска 118–120
етичка 116
пасивна 116
политичка 114, 115
правна 115
самоконтрола 116
спољашња 120–130
унутрашња 120–130
Концепција „клизавог терена“ (енгл. *slippery slope*) 45, 46, 55, 99,
Концепција „труле јабуке“ (енгл. *rotten apple*) 20, 49, 50, 55, 76, 85, 89, 130, 131, 158, 178
Концепција „труле корпе“ (енгл. *rotten barrel*) 20, 49, 89
Концепција „трулог вођњака“ (енгл. *rotten orchards*) 49, 89
Корупција
ауторитета 42, 46, 55, 58–59
бирократска 51
класична 25, 29, 32, 42, 46, 57, 64, 99, 198, 207, 244, 247, 253
континуирана 41, 45, 55, 302
крупна 52, 268
нескривљена 37
опортунистичка 54, 244, 280
организована 54, 122, 144, 175, 303
планирана (планска) 54
племенитог повода 14, 29–34, 64, 146
повезана с наркотицима 57
политичка 51, 52, 95
предаторска 62, 280
проактивна 53
прожимајућа 54
процеса 29–34, 57, 143

ратоборна 32, 33
реактивна 53
системска 50, 55, 122, 144
ситна 42, 51, 52, 58, 99, 259, 267, 309
скривљена 37, 40
средња 52
стратегијска 94
Коруптивна чворишта 87, 135, 214, 277
Коруптивне праксе 30, 51–68
биљоједи (енгл. *grass-eaters*) 53, 144, 145,
месоједи (енгл. *meat-eaters*) 53, 144, 145,
bribery 56
chiseling 56
extortion 56
kickback 59
mooching 56
prejudice 56
perjury 56
premeditated theft 56
shopping 56
favoritism 56
heisting 56

М

Материјални положај (статус) 71, 78–79, 224, 269, 274, 284, 291, 292, 293, 295, 303
Менталитет опсаде (енгл. *siege mentality*) 109
Моленова комисија (Mollen Commision, 1994) 49, 74, 75, 87, 88, 122, 131, 133, 145, 157, 184

Н

Нарко-деликти 30, 31, 57, 61, 62, 66–68, 74, 93, 96, 97, 201, 222, 246, 276
Непримењиви закони (енгл. *unenforceable laws*) 61

О

Организовани криминалитет 60, 64, 96, 110, 250, 255

П

Парадокс отворености (енгл. *paradox of openness*) 157
Полицајци–ментори 134, 136, 327
Поткултура полицајаца 12, 30, 45, 64, 83, 88, 92, 93, 118, 124, 126, 134, 147, 155, 160, 170, 171, 178, 180, 210, 261, 326, 3276, 329, 331, 332

С

„Синдром Прљавог Харија“ 30
Систем раног упозорења и интервенције 119–120
Склоност ка корупцији 74–76, 136, 137
Стратегија „двоструког колосека“ 118
Стратегија „дијаманта“ 190
Сукоб интереса 25–29, 62, 125, 223, 245

У

Узбуњивање (енгл. *whistleblowing*) 146–149, 292, 330

Х

Хијерархијска инверзија 81
Хоторнов ефекат (енгл. *The Hawthorne effect*) 179

Ц

Цинизам 44, 47, 65, 71, 77, 78, 86, 87

Ч

Чувари капије (енгл. *gatekeepers*) 152

РЕГИСТАР ИМЕНА

А

Ainsworth, P. 184
Alpert, G. 11, 15, 18, 88, 98, 118, 140, 159, 163, 182, 220, 226
Anderson, L. 132, 135
Антонић, Д. 3, 100, 103, 258

Б

Babovic, B. 163
Balabanić, I. 185
Ball, R. 96, 104
Barker, T. 12, 23, 34, 42, 53, 55, 58, 61, 65, 90, 93, 158, 171
Bayley, D. 1, 30, 34, 81, 102, 105, 111, 114, 126, 128, 129, 157, 220
Беговић, Б. 3, 40, 258
Benković, V. 185
Beckley, A. 43
Bittner, E. 1
Born, H. 125, 144
Bromley, M. 106
Buerger, M. 77

В

Васиљевић, Д. 81, 115, 138
Violanti, J. 110
Вуковић, С. 3, 95, 99
Walker, S. 118
Westmarland, L. 286
Wilson, J. 1, 43, 81
Wisler, D. 120
Worden, R. 179
White, M. 16, 97, 132

Г

Гавриловић, З. 3, 9, 50, 166
Garland, D. 253
Goldstein, H. 1, 61, 74, 78, 103
Gomme, I. 151
Gottschalk, P. 44, 89
Grant, H. 77, 81
Гредељ, С. 3

Д

Davids, C. 28, 117
Дапчевић-Марковић, Љ. 112
Датзер, Д. 38, 59
Dean, G. 44, 89
Dees, T. 100
Dempsey, S. 54
Delattre, E. 30
Dowd, M. 88, 92
Dombrink, J. 31
Donner, C. 73
Dror, I. 141
Dunham, R. 18, 182, 220, 226

Ђ

Ђорђевић, Ђ. 3, 277, 286
Ђорђевић, С. 4, 143, 147, 258, 287

Е

Eman, K. 104, 105

Ж

Живковић, М. 139

З

Зекавица, Р. 2, 76, 81, 102, 103, 111, 139
Zimbardo, P. 91

И

Игњатовић, Ђ. 10, 92, 97, 116, 152, 156, 179, 185

Ј

Jancsics, D. 99
Jennings, W. 73
Јовановић, П. 96
Јовашевић, Д. 20, 24, 40

К

Kane, R. 16, 97
Kappeler, V. 11, 15, 88, 98, 140, 159, 163
Kaptein, M. 17, 88, 170
Karklins, R. 100, 185
Kenney, D. 118
Кесић, З. 2, 9, 11, 27, 30, 43, 62, 71, 76, 116, 121, 131, 139, 193
Кешетовић, Ж. 107
Kleinig, J. 32, 45, 46, 99, 170
Klockars, C. 16, 93
Коларић, Д. 47, 48

Kraska, P. 163
Kutnjak-Ivković, S. 20, 32, 37, 42, 47, 53, 60, 63, 73, 75, 87, 89, 95, 99, 100, 122, 133, 144, 157, 166, 175, 257, 258, 287
Kuykendall, J. 33, 53, 74, 85, 91, 115, 220
Quinn, M. 92

Л

La Grange, R. 106
Laličić, L. 4, 52, 78, 131
Lasthuizen, K. 17, 88, 170
Lee, T. 83
Lersch, K. 89
Lilly, J. 96, 104
Litvanski, J. 143
Lobnikar, B. 287
Lowenkamp, C. 105
Loftus, B. 77, 169, 180
Loyens, K. 92
Lundman, R. 121

М

Maljević, A. 3, 156, 287
Manning, P. 31, 57, 64, 67, 97
Matza, D. 83
Meško, G. 104, 105, 287
Mieczkowski, T. 89
Милетић, С. 17, 19
Miller, L. 56, 134
Милић, Н. 33, 142
Милосављевић, Б. 114, 141
Милутиновић, М. 72
Mischkowitz, R. 48, 49
Micucci, A. 151

Moran, J. 141
Murill, R. 78, 131
Murphy, P. 43, 89

Н

Newburn, T. 16, 31, 36, 43, 49, 61, 71, 78, 88, 93, 97, 98, 136
Nalla, M. 106
Niederhoffer, A. 76, 77
Neyroud, P. 43
Ненадић, Н. 3, 36, 37, 38, 41, 80, 147, 148
Nield, R. 51
Noble, J. 32, 82
Novak, K. 105

О

O'Connor, T. 60, 63, 87
Оташевић, Б. 142
Ohlin, L. 80

П

Павићевић, О. 31
Paoline, E. 90
Prenzler, T. 42, 54, 82, 87, 95, 104, 106, 107, 118, 122, 126, 136, 164, 172, 226
Punch, M. 14, 23, 24, 29, 33, 45, 49, 55, 61, 75, 81, 83, 86, 91, 94, 100, 108, 109, 123, 131, 143, 173, 236

Р

Redlinger, L. 31, 57, 64, 67, 97
Reiner, R. 81, 184
Recasens, A. 113
Roberg, R. 33, 53, 74, 85, 91, 115, 220
Robinson, M. 69, 72

Roebuck, J. 23, 42, 55, 58, 61, 65, 93, 158
Rouz-Ejkerman, S. 78
Rydberg, J. 106

С

Svendsen, L. 92
Serpico, F. 84, 183
Sigler, R. 100
Симеуновић-Патић, Б. 3, 31, 76, 78, 83, 86, 95, 96, 130, 277
Симовић, Д. 81, 103, 111, 112
Симоновић, Б. 3, 73, 131
Skolnick, J. 1, 33, 138
Sluder, R. 11, 15, 88, 98, 140, 159, 163
Smith, B. 105
Стевановић, О. 113
Stojak, R. 187
Стојановић, З. 47, 48
Субошић, Д. 142
Sutherland, E. 90
Sherman, L. 16, 53, 71, 90
Shernock, S. 94, 106
Sykes, G. 83

Т

Tankebe, J. 105
Terry, J. 77, 81
Tompson, K. 184

Ћ

Ћирић, Ј. 3, 22, 25, 27, 52, 62, 78, 79, 147, 154, 173

Ф

Fajgelj, S. 176, 177, 188

Forst, S. 54
Fyfe, J. 138

Х

Hirshi, T. 78
Holms, L. 21, 53, 55, 119, 130, 133, 258
Holz, K. 35
Huberts, L. 17, 88, 170

Ц

Caldero, M. 30, 31, 62
Carter, D. 12
Cloward, R. 80
Corsianos, M. 142
Cockcroft, T. 76
Cochran, J. 106
Cohen, S. 84
Crank, J. 30, 31, 33, 34, 45, 53, 62, 74, 85, 91, 109, 115, 220
Cullen, F. 96, 104
Chambliss, W. 96, 175
Champion, D. 10

Ш

Шевкушић, С. 176, 178
Шкулић, М. 97
Шолић, Н. 3
Šumi, R. 4, 52, 131

ПРИЛОЗИ

ОБРАЗАЦ ЗА ПРИКУПЉАЊЕ ПОДАТАКА ИЗ ПРАВОСНАЖНИХ ПРЕСУДА

I

ПРИЛОГ

I ПОДАЦИ О КРИВИЧНОМ ДЕЛУ

1. Врста кривичног дела
   1) злоупотреба службеног положаја
   2) примање мита
   3) одавање службене тајне

2. Начин извршења дела (описати) _____
_____

3. Постојање саучесништва
   1) не, сам учинио дело
   2) извршилац, али је имао саучеснике
   3) саизвршилац

4. Место извршења дела
   1) отворен простор _____
   2) затворен простор _____

5. Време извршења (доба дана)
   1) од 06 до 12 часова
   2) од 12 до 18 часова
   3) од 18 часова до 24 часа
   4) од 24 часа до 06 часова

II ПОДАЦИ О УЧИНИОЦУ

6. Пол
   1) мушки
   2) женски

7. Године живота
   1) до 20 година
   2) од 21 године до 30 година
   3) од 31 године до 40 година
   4) од 41 године до 50 година
   5) преко 50 година

8. Национална припадност
   1) Србин
   2) припадник националне мањине _____

9. Школска спрема
   1) средња
   2) виша
   3) висока

10. Године стажа у полицији
   1) до 5 година
   2) од 5 до 10 година
   3) од 10 до 15 година
   4) преко 15 година

11. Радно место
   1) полицијски службеник
   2) оперативни радник
   3) административни радник

4) руководилац нижег ранга (вођа сектора, шеф групе, помоћник командира)

5) руководилац вишег ранга (командир, шеф одсека, начелник)

12. Организациона јединица (врста полицијске делатности)

1) интервентна полиција

2) саобраћајна полиција

3) криминалистичка полиција

4) гранична полиција

5) друго (шта?) _____

13. Ранија осуђиваност (укупна)

1) не

2) да

а) за истоврсна кривична дела

б) за друга кривична дела

14. Допринос извршењу кривичног дела

1) није констатован

2) иницирање трансакције

3) пристанак на дело

4) нема података

III ПОДАЦИ О КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

15. Колико је времена протекло од учињеног кривичног дела до правоснажности пресуде?

1) до 2 године

2) од 2 до 4 године

3) од 4 године до 6 година

4) преко 6 година

16. Када је окончан кривични поступак?
    1) у првом степену
    2) у другом степену

17. Исход кривичног поступка
    1) обустављен поступак
    2) ослобађајућа пресуда
    3) осуђујућа пресуда

18. Да ли је учиниоцу био одређен притвор?
    1) не
    2) да

19. Изречена кривична санкција
    1) није изречена
    2) казна затвора
        а) до 1 године
        б) од 1 до 2 године
        в) од 2 године до 5 година
        г) од 5 до 10 година
        д) преко 10 година
    3) новчана казна
    4) условна осуда
    5) судска опомена
    6) ослобођење од казне

УПИТНИК О КОРУПЦИЈИ У ПОЛИЦИЈИ (НАМЕЊЕН АНКЕТИРАЊУ НЕПОСРЕДНИХ ИЗВРШИЛАЦА)

II

ПРИЛОГ

Поштовани,

Најљубазније Вас молимо за сарадњу те да искрено и што потпуније одговорите на постављена питања, износећи искључиво Ваше лично мишљење. Анонимност учесника у овом истраживању је загарантована, а подаци добијени испитивањем биће коришћени искључиво у научне сврхе.

1) На којим сте пословима били ангажовани у највећем делу досадашње каријере?

1) Пословима криминалистичке полиције.
2) Патролној делатности и пословима интервентне полиције.
3) Пословима саобраћајне полиције.

2) Који се све поступци, према Вашем мишљењу, могу сврстати у коруптивно понашање?

_____
_____
_____
_____

3) Шта још, поред новца, према Вашем мишљењу, може представљати предмет коруптивне трансакције?

_____
_____
_____
_____

4) Да ли, према Вашем мишљењу, прихватање ситних материјалних дарова (поклон, пиће, ручак) треба сматрати коруптивним понашањем?

1) Да, зато што _____
_____

2) Да, али само _____
_____

3) Не, уколико _____
_____

4) Не, зато што _____
_____

*4.1. До које би новчане противредности , према Вашем мишљењу, материјални дар требало сматрати „ситним“?*_____
(*Наведите износ.*)

5) Да ли, према Вашем мишљењу, пружање одређених полицијских услуга (на пример, обезбеђење објеката или приватне истраге) ван радног времена и за сопствени рачун треба третирати као коруптивно понашање?

1) Да, зато што _____
_____

2) Да, али само _____
_____

3) Не, уколико _____
_____

4) Не, зато што _____
_____

6) Да ли, према Вашем мишљењу, полицијски службеници могу на било који начин иницирати коруптивну трансакцију?

1) Не.

2) Да. (На који начин?) _____
_____
_____

7) Постоје ли, према Вашем мишљењу, ситуације када су полицијски службеници принуђени на коруптивно понашање (на пример, да узму мито)?

1) Не.

2) Да. (Које ситуације и зашто?) _____

_____

8) Колико често, према Вашем мишљењу, следећи фактори узрокују коруптивно понашање полицијских службеника (*упишите ознаку* ***X*** *у поље испод предвиђеног одговара*)**?**

	Веома често	Понекад	Никад	Не знам
Морална слабост полицијског службеника				
Подстицање и иницирање корупције од стране грађана				
Размишљање о корупцији као уобичајеној појави у друштву				
Висок ниво дискреционе моћи одлучивања				
Блага казнена политика за дела корупције				
Незадовољство условима рада				
Толерисање корупције у радном окружењу				
Мала вероватноћа откривања коруптивног понашања				
Разочараност у функционисање спровођења закона на терену				
Лош материјални положај и ниске плате полицијских службеника				
Приватни проблеми (на пример, нагомилани дугови)				

9) Какав је Ваш лични утисак у погледу постојања корупције у полицији у Републици Србији?

Уопште не постоји. 1 2 3 4 5 Веома је раширена.

Ако сматрате да корупција у полицији постоји,

9.1. Који се вид корупције, према Вашем мишљењу, најчешће испољава?

_____

_____

9.2. У којим се областима полицијског рада корупција, према Вашем мишљењу, најчешће испољава?

_____

_____

10) Да ли је током Ваше каријере у тренутној организационој јединици икада откривено коруптивно понашање (да се припадник Ваше организације понашао коруптивно)?

Да. Не.

Ако је Ваш одговор Да,

10.1. Који је вид корупције најчешће забележен?

_____

_____

10.2. Можете ли описати један од тих случајева?

_____

_____

_____

_____

_____

10.3. Да ли знате која је мера изречена полицајцу у конкретном случају?

_____

_____

10.4. Коју је меру, према Вашем мишљењу, требало изрећи?

_____

_____

11) Како бисте поступили када бисте присуствовали ситуацији да припадник Ваше организационе јединице прима мито?

1) Покушао/ла бих да га спречим ако _____
_____

2) Не бих ништа предузео/ла зато што _____
_____

3) Саветовао/ла бих га _____
_____

4) Нешто друго бих предузео/ла. (Шта?) _____
_____

12) Како бисте поступили када би неко Вама понудио мито?

1) Одбио/ла бих понуду и против понуђача поднео/ла пријаву.

2) Одбио/ла бих понуду, а понуђача бих опоменуо/ла да то убудуће више не чини.

3) Прихватио/ла бих понуду, али само _____
_____

4) Нешто друго бих предузео/ла. (Шта?) _____
_____

13) Када бисте унапред знали да Ваш поступак неће бити откривен, да ли бисте примили мито?

1) Не, и тада бих одбио/ла мито.

2) Да, али само _____
_____

3) Да, примио/ла бих мито.

14) Сматрате ли да би запослени у Вашој организационој јединици пријавили колегу који је током обављања службене дужности примио мито?

1) Већина би пријавила.

2) Већина не би пријавила.

14.1. Ако сматрате да већина не би пријавила колегу, из којих би разлога они, према Вашем мишљењу, тако поступили?

_____
_____

15) У којим случајевима и под којим околностима бисте Ви пријавили колегу за кога бисте поуздано знали да се понашао коруптивно?

1) Пријавио/ла бих га у сваком случају, зато _____
_____

2) Пријавио/ла бих га само _____
_____

3) Не бих га пријавио/ла никада, зато _____
_____

15.1. Ако бисте га пријавили, ком субјекту (органу/институцији) бисте поднели пријаву?

_____
_____

16) Какву би санкцију (казну), према Вашем мишљењу, требало изрећи полицијском службенику када би се доказало да је (*упишите ознаку* ***X*** *у поље испод предвиђеног одговара*)**:**

	Казна затвора	Новчана казна	Опомена	Никаква казна
примио мито у износу од 10.000 динара од пијаног возача како против њега не би поднео пријаву.				
одао службену тајну лицу из криминогене средине за 100.000 динара.				
радио у слободно време као „избацивач“ у коцкарници.				
украо са места злочина предмет вредан 200.000 динара.				
лажно сведочио пред судом у корист колеге оптуженог за корупцију.				
подметнуо доказ нарко-дилеру како би „обезбедио“ осуђујућу пресуду.				

17) Колико су, према Вашем мишљењу, ефикасне следеће мере у супротстављању корупцији у полицији (*упишите ознаку* ***X*** *у поље испод предвиђеног одговара*)**?**

	Веома је ефикасна	Делимично је ефикасна	Није уопште ефикасна	Не знам
Примена специјалних истражних техника у откривању корупције				
Подстицање моралног понашања награђивањем узорних полицајаца				
Перманентна едукација о природи корупције, њеним последицама и значају њеног спречавања				
Стимулисање пријављивања корупције ослобађањем од одговорности или награђивањем				
Смањење дискреционе моћи одлучивања полицијских службеника				
Адекватна заштита полицијских службеника спремних да пријаве корупцију				
Спровођење независних истрага корупције у полицији				
Оштрије кажњавање за коруптивно понашање и одузимање добити стечене корупцијом				
Побољшање материјалног положаја полицијских службеника				

18) Шта би, према Вашем мишљењу, требало предузети како би се спречила или редуковала корупција у полицији у будућности?

_____

_____

_____

Уколико имате потребе да дате неки коментар или додате неки свој став о корупцији у полицији, а да то нисте исказали у претходним одговорима или да то није обухваћено овим анкетним упитником, можете то урадити сада.

_____

_____

_____

Захваљујемо Вам за време и допринос који сте пружили овом истраживању.

УПИТНИК О КОНТРОЛИ НЕЗАКОНИТОСТИ У РАДУ ПОЛИЦИЈЕ (НАМЕЊЕН АНКЕТИРАЊУ ПРИПАДНИКА ИНТЕРНОГ СИСТЕМА КОНТРОЛЕ)

III

ПРИЛОГ

Поштовани,

Циљ овог упитника је прикупљање релевантних информација и долажење до сазнања која ће представљати основ за креирање ефикаснијих механизама и мера контроле прекорачења и злоупотреба полицијских овлашћења. Сматрамо да би Ваше професионално искуство, мишљење и препоруке били изузетно важни за остваривање постављених циљева, због чега Вас најљубазније молимо за сарадњу, те да искрено и што потпуније одговорите на постављена питања. Подаци добијени испитивањем биће коришћени искључиво у научне сврхе.

1) Који је облик контроле полиције у Вашој надлежности (*заокружите број испред одговора*)**?**

1) Хијерархијска контрола (тј. контролна делатност од стране непосредних старешина).

2) Контрола законитости у раду полиције (одсек у седишту МУП-а или у подручним ПУ).

3) Оперативна контрола (Специјализоване интерне истраге у оквиру СУК-а).

2) Како генерално оцењујете ефикасност контроле незаконитог поступања полиције у Републици Србији?

Уопште није ефикасна. 1 2 3 4 5 Изузетно је ефикасна.

Ако оцењујете да ефикасност није на задовољавајућем нивоу,

2.1. Који су, према Вашем мишљењу, главни разлози те неефикасности?

_____

_____

2.2. Шта би, према Вашем мишљењу, требало предузети како би се ефикасност повећала?

_____

_____

3) Да ли се у обављању послова из своје надлежности суочавате с неким тешкоћама?

1) Не.

2) Да. (Којим?) _____

_____

4) Како, на основу свог досадашњег професионалног искуства, процењујете спремност полицијских службеника да пријаве колегино незаконито поступање?

1) Већина би пријавила колегу у сваком случају.

2) Већина би пријавила колегу само у одређеним случајевима. (Којим?)_____

_____

3) Већина не би пријавила колегу никада. (Зашто?) _____

_____

5) Сматрате ли да је спољашња контрола полиције потребна?

1) Сматрам да је апсолутно потребна.

2) Сматрам да је потребна, мада је унутрашња контрола ипак значајнија.

3) Не сматрам да је потребна, унутрашњи облици контроле су сасвим довољни.

4) Не сматрам да је потребна.

Ако сматрате да је спољашња контрола потребна,

5.1. Који облик сматрате ефикасним и најкориснијим и зашто?

_____

_____

6) С којим субјектима (органима/институцијама) спољашње контроле најчешће сарађујете и како оцењујете ту сарадњу?

_____

_____

Ако оцењујете да сарадња није на задовољавајућем нивоу,

6.1. Шта би, према Вашем мишљењу, требало предузети како би се та сарадња унапредила?

_____

_____

7) Да ли сте у свом досадашњем раду поступали по случајевима корупције у полицији?

Да. Не.

Ако је Ваш одговор Да,

7.1. С којим сте се видом коруптивног понашања најчешће сусретали у раду?

_____

_____

7.2. У којим се областима полицијског рада корупција најчешће испољавала?

_____

_____

8) Како бисте, на основу Ваших личних сазнања и/или досадашњег професионалног искуства, окарактерисали начин испољавања корупције у полицији?

1) Сви корумпирани полицајци су приступали трансакцији искључиво спонтано и непланирано, користећи прилику која им се случајно указала.

2) Поред спонтаног и непланираног приступања корупцији, постојали су и полицајци који су сами тражили повољну прилику за коруптивну трансакцију.

3) Поред првог и другог начина, постојали су и полицајци који су корупцији приступали смишљено и плански, стварајући прилике за корупцију захтевањем мита.

9) Колико често, према Вашем мишљењу, следећи фактори узрокују коруптивно понашање полицијских службеника (*упишите ознаку* ***X*** *у поље испод предвиђеног одговара*)**?**

	Веома често	Понекад	Никад	Не знам
Морална слабост полицијског службеника				
Подстицање и иницирање корупције од стране грађана				
Размишљање о корупцији као уобичајеној појави у друштву				
Висок ниво дискреционе моћи одлучивања				
Блага казнена политика за дела корупције				
Незадовољство условима рада				
Толерисање корупције у радном окружењу				
Мала вероватноћа откривања коруптивног понашања				
Разочараност у функционисање спровођења закона на терену				
Лош материјални положај и ниске плате полицијских службеника				
Приватни проблеми (на пример, нагомилани дугови)				

10) Какву би санкцију (казну), према Вашем мишљењу, требало изрећи полицијском службенику када би се доказало да је (*упишите ознаку* ***X*** *у поље испод предвиђеног одговара*)**:**

	Казна затвора	Новчана казна	Опомена	Никаква казна
примио мито у износу од 10.000 динара од пијаног возача како против њега не би поднео пријаву.				
одао службену тајну лицу из криминогене средине за 100.000 динара.				
радио у слободно време као „избацивач“ у коцкарници.				
украо са места злочина предмет вредан 200.000 динара.				
лажно сведочио пред судом у корист колеге оптуженог за корупцију.				
подметнуо доказ нарко-дилеру како би „обезбедио“ осуђујућу пресуду.				

11) Колико су, према Вашем мишљењу, ефикасне следеће мере у супротстављању корупцији у полицији (*упишите ознаку* ***X*** *у поље испод предвиђеног одговара*)**?**

	Веома је ефикасна	Делимично је ефикасна	Није уопште ефикасна	Не знам
Примена специјалних истражних техника у откривању корупције				
Подстицање моралног понашања награђивањем узорних полицајаца				
Перманентна едукација о природи корупције, њеним последицама и значају њеног спречавања				
Стимулисање пријављивања корупције ослобађањем од одговорности или награђивањем				
Смањење дискреционе моћи одлучивања полицијских службеника				
Адекватна заштита полицијских службеника спремних да пријаве корупцију				

Спровођење независних истрага корупције у полицији				
Оштрије кажњавање за коруптивно понашање и одузимање добити стечене корупцијом				
Побољшање материјалног положаја полицијских службеника				

18) Шта би, према Вашем мишљењу, требало предузети како би се спречила или редуковала корупција у полицији у будућности?

_____
_____
_____
_____
_____

Уколико имате потребе да дате неки коментар или додате неки свој став о корупцији у полицији, а да то нисте исказали у претходним одговорима или да то није обухваћено овим анкетним упитником, можете то урадити сада.

_____
_____
_____
_____

Захваљујемо Вам за време и допринос
који сте пружили овом истраживању.

ОРИЈЕНТАЦИОНА ПИТАЊА ЗА ИНТЕРВЈУ (НАМЕЊЕНА ИНТЕРВЈУИСАЊУ ОСУЂЕНИХ ПРИПАДНИКА ПОЛИЦИЈЕ)

IV

ПРИЛОГ

1. Испричајте ми укратко неке најважније детаље из Ваше професионалне каријере (разлози за избор полицијске професије, радни стаж, врсте делатности, награде и казне).

2. Опишите догађај због којег је покренут поступак против Вас.

3. Који је разлог пресудно утицао на Вашу одлуку да тако поступите?

4. Да ли сте ту одлуку донели по наговору другог, под принудом или самоиницијативно?

5. Да ли сте у време предузимања конкретне радње били свесни могућих последица?

6. Опишите психичко стање у ком сте се налазили у тренутку предузимања конкретне радње и непосредно након тога, а посебно после сазнања да сте лишени слободе.

7. Да ли у било ком свом поступку препознајете неку грешку?

8. Да ли је, према Вашем мишљењу, с правом покренут поступак против Вас и, ако није, зашто?

9. Да ли у било ком поступку неког другог лица препознајете допринос покретању поступка против Вас?

10. Какав је Ваш став у погледу кривичног поступка вођеног против Вас и изречене казне?

11. Какав је Ваш став у погледу извештавања медија о Вашем случају, како сте то доживели?

12. Колико Вам тешко пада боравак у затвору, шта вам највише недостаје (породица, посао, колеге...)?

13. Да ли сте извукли неке поуке из тог догађаја и, ако јесте, које?

14. Када бисте се поново нашли у таквој ситуацији, да ли бисте нешто променили у свом поступку и, ако је одговор да, шта бисте урадили?

15. Да ли сте пре тог догађаја примили мито и да ли сте одговарали за то, а ако нисте, зашто?

УПИТНИК ЗА ВАСПИТАЧЕ

V

ПРИЛОГ

Назив установе: _____

Матични број осуђеника:_____

Молимо Вас да изнесете Ваше стручно мишљење и запажања у погледу:

1) кривичног дела због којег је лице осуђено и фактора који су, према Вашем мишљењу, допринели извршењу кривичног дела;

2) процене личности осуђеника, да ли признаје дело и своју кривицу, да ли изражава грижу савести и, ако не, зашто;

3) понашања осуђеника у казненој установи (поштовање кућног реда, залагање у раду, однос према особљу завода, однос према другим осуђеницима) и

4) прогнозе даљег понашања осуђеника и извесности поврата.

CIP Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.352:351.74/.75]:343.9

КЕСИЋ, Зоран, 1977-
Корупција у полицији : криминолошка перспектива / Зоран Кесић. – Београд : Криминалистичко-полицијска академија, 2017 (Чачак : Универзал). - граф. прикази. - XVI, 355 стр. ; 24 cm. - (Едиција Монографије ; књ. 32)

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 335-344. - Регистри.

ISBN 978-86-7020-389-1

а) Корупција - Полиција - Криминолошки аспект
COBISS.SR-ID 254296588